

ACTA UNIVERSITATIS UPSALIENSIS
Studier i utbildnings- och kultursociologi

6

Editores: Mikael Börjesson, Ylva Bergström, Donald Broady

Till Bernt och Catharina Melldahl

Andreas Melldahl

Utbildningens värde

Fördelning, avkastning och social reproduktion

under 1900-talet

Summary:

The Value of Education

Distributions, Returns and Social Reproduction during the 20th Century

UPPSALA
UNIVERSITET

Dissertation presented at Uppsala University to be publicly examined in Eva Netzeliussalen, Campus Blåsenhus, von Kraemers Allé 1, Uppsala, Friday, 6 February 2015 at 10:15 for the degree of Doctor of Philosophy. The examination will be conducted in Swedish. Faculty examiner: Professor Marianne Nordli Hansen (Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo).

Abstract

Melldahl, A. 2014. Utbildningens värde. Fördelning, avkastning och social reproduktion under 1900-talet. (The Value of Education. Distributions, Returns and Social Reproduction during the 20th Century). *Studier i utbildnings- och kultursociologi* 6. 315 pp. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. ISBN 978-91-554-9126-0.

This thesis focuses on changes in the value of educational capital over time. Taking as a point of departure Pierre Bourdieu's notion of a multidimensional social space, the thesis examines how this value is affected when educational assets—through the democratization of education—are becoming more widespread across this space (i.e. the population).

The studies are based on datasets from Statistics Sweden, comprising the complete censuses of 1960 to 1990, LISA-registers, and registers of wealth and income. Different approaches are employed: the use of the Gini-coefficient to catch changes in the distribution of education; comparative models to investigate cohorts at different points in time; and specific multiple correspondence analysis to study the distribution of several assets simultaneously.

Three aspects are explored: the distributions, returns, and uses of education. Firstly, while there is a steady increase in the average number of years of schooling, there is a different pattern in the development of the distribution of education. Three phases were distinguished: one of increasing levels of inequality, one of decreasing inequality, and one in which the inequality levelled out. Secondly, the returns of education have diminished as far as economic gains are concerned, causing a fracture between different social generations, at the same time as the returns in a wider social sense have remained relatively stable. However, the relative stability hides crucial discrepancies. Groups with the lowest level of education are further marginalized and distances between 'economic' and 'cultural' groups are growing. Thirdly, in their modes of using the educational system, there are glaring differences between the economic elite and the cultural elite, although both utilize prestigious educational institutions as sites of social reproduction. The fundamental difference consists in that exclusive educational strategies are not as necessary to the dominant fraction of the economic elite. Their children are able to choose more freely among the offers of higher education.

The paradoxical development of the value of education is that while the absolute value of educational capital has decreased in general, the differences in relative value persist.

Keywords: education, expansion, inflation, change, bourdieu, cohorts, generations, elites, multiple correspondence analysis, distribution, sociology of education

Andreas Melldahl, Department of Education, Box 2136, Uppsala University, SE-750 02 Uppsala, Sweden.

© Andreas Melldahl 2014

ISBN 978-91-554-9126-0

urn:nbn:se:uu:diva-237872 (<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-237872>)

Printed in Sweden by DanagårdhLiTHO AB, 2014.

Distributor: Uppsala University Library, Box 510, SE-751 20 Uppsala, Sweden

www.uu.se, acta@ub.uu.se

Innehåll

FÖRORD	9
DEL I INLEDNING	11
KAPITEL 1	
SAMHÄLLSSTRUKTURENS GESTALT OCH METAMORFOS	13
Seglivade men inte oföränderliga sociala strukturer	15
Övergripande syfte	20
KAPITEL 2	
UTGÅNGSPUNKTER OCH TILLVÄGAGÅNGSSÄTT	21
Teoretiska perspektiv på utbildningens sociala och ekonomiska värde	21
Klassteorier och utbildning	22
Utbildningens bruksvärde	25
När utbildningssystem förändras	28
Uppsamling av teoritrådarna	31
Preciserade frågeställningar	32
Ett flexibelt men begränsat material	33
Tillvägagångssätt	35
Dispositionen av arbetet	38
DEL II FÖRDELNING	41
KAPITEL 3	
UTBILDNINGENS ÅRHUNDRADE	43
En historia berättad i etapper	44
Förändringar i utbudet av utbildning under 1900-talet	46
Förändringar i efterfrågan på utbildning under 1900-talet	50
Befolkningens utbildningsdeltagande sammanfattat	50
Stigande medelvärden	54
KAPITEL 4	
FÖRDELNINGEN AV UTBILDNING UNDER 1900-TALET	61
Ekonomiska mått på ojämlikhet	62
Tillämpningar för fördelningen av utbildning	64
Från hela befolkningar till födelsekohorter	66
Förändringar i utbildningens fördelning	69
Konsekvenser för utbildningens relativa värde	72

DEL III AVKASTNING.....	75
KAPITEL 5	
UTBILDNINGENS EKONOMISKA AVKASTNING FÖR OLIKA	
SOCIALA GENERATIONER.....	
Ett sociologiskt perspektiv på tid.....	80
Förändringar i utbildningens avkastning över tid	84
Fem kohorter i fokus för undersökningarna	84
Relationen mellan utbildningsnivåer och inkomstnivåer	87
Stora skillnader mellan kvinnors och mäns inkomster	91
Med jämnåriga som jämförelsepunkt.....	95
Olika generationer - olika avkastning.....	99
KAPITEL 6	
ATT JÄMFÖRA SAMHÄLLEN	
Jämförelser över tid som ett socialt laboratorium.....	106
Avstånd i ett socialt rum.....	108
Utbildningens värde i ett system av relationer.....	113
KAPITEL 7	
TVÅ KOHORTERS FÖRVÄRVADE OCH NEDÄRVDA TILLGÅNGAR.....	
Demografiska likheter och skillnader.....	118
Minskning av olikheter i uppväxtförhållanden.....	120
Ökning av olikheter i arbetsmarknadsbelöningar	123
Relationen mellan ärvda och förvärvade tillgångar	125
Med två generationer som vägvisare	132
KAPITEL 8	
UTBILDNINGENS SOCIALA VÄRDE VID TVÅ TIDPUNKTER.....	
Konstruktionen av relationella rum	137
Valet av variabler.....	138
Valet av individer	143
Kapital i teori och i forskningspraktik	144
Fyrtio år 1990.....	148
Kapitalstarka mot kapitalsvaga	151
Hög utbildning mot hög inkomst	153
Positioner i ett socialt kraftfält anno 1990.....	155
Fyrtio år 2008.....	161
Kapitalstarka mot kapitalsvaga	161
Hög utbildning mot hög inkomst	163
Positioner i ett socialt kraftfält anno 2008.....	164
Två samhällen under lupp	166
Strukturell beständighet och social förändring.....	167
Ökande avstånd mellan olika kapitalarter	171
Olika perspektiv på avkastning.....	178

DEL IV ANVÄNDNING.....	181
KAPITEL 9	
ELITER OCH UTBILDNING	183
Oenighet I: Vilka är eliter?.....	186
Oenighet II: Vad är elitutbildning?	189
Oenighet III: Vad är social rörlighet?	191
En kombinerad ansats: Reproduktionsstrategier.....	195
KAPITEL 10	
DEN EKONOMISKA ELITEN OCH UTBILDNINGSELITEN I SVERIGE ...	199
Ekonomiska och kulturella grupper i Sverige	200
Förändringar i två elitgruppers relativa position.....	204
KAPITEL 11	
SITUERADE UTBILDNINGSTRATEGIER.....	209
Avgränsningen av två typer av elithushåll	211
Komparativ strategi.....	213
Den ekonomiska eliten.....	214
Variabler i korrespondensanalysen	216
Den inre strukturen	220
Den tredje generationen.....	226
Utbildningsseliten	231
Variabler i korrespondensanalysen	234
Den inre strukturen.....	236
Den tredje generationen.....	240
Eliternas reproduktion genom högre utbildning.....	244
DEL V SLUTSATSER.....	251
KAPITEL 12	
I UTBILDNINGSEXPANSIONENS SPÅR.....	253
Sammanfattning.....	254
Utbildningens fördelning	255
Utbildningens avkastning.....	256
Utbildningens användning.....	260
Att studera utbildningens värde	264
SUMMARY:	
THE VALUE OF EDUCATION	267
The Distribution of Education.....	268
The Profits of Education	270
The Use of Education.....	273
APPENDIX	279
REFERENSER.....	301

Förord

Ett första tack riktar jag till mina handledare, Mikael Börjesson, Martin Gustavsson och Donald Broady. Inte mycket i denna bok skulle vara sig likt utan all er hjälp och vägledning. Jag är er också tacksam för att ni låtit mig finna egna vägar. Under de många konferensresor vi varit på tillsammans har ni dessutom varit utmärkt resesällskap.

Tack Mikael för allt, från mer avhandlingsrelaterade saker som din enorma faktakunskap om utbildningssystemet och djupa förtrogenhet med metoder och teorier till mer vardagsrelaterade saker som att man aldrig går hungrig i din närhet. Tack Martin för att du lärt mig inse vikten av en bra disposition och för din förmåga att finna enkla lösningar på svåra problem. Tack också för dina snabba sms-fingrar och för att din dygnsrytm är lika skev som min. Tack Donald för att du har sett poängen med vad jag velat göra, även när den varit minst sagt diffus.

Jag vill också särskilt tacka några ytterligare personer som i högsta grad bidragit till arbetet. Till Mikael Palme vill jag rikta ett varmt tack för att du i arbetets slutfas lade ner ett jättejobb på att slipa bort alltför tyngande skrivelser från manuset och påtala haltande argument. Den insatsen har varit ovärderlig. Tack till Mats Franzén som vid slutseminariet uppmärksammade mig på resultat som jag knappt var medveten om själv och på sådant som behövde klargöras. Ylva Bergström hjälpte till att få bättre ordning på det som blev del III i den här avhandlingen. Tack för det! Tack också för fina samtal i korridorerna. Esbjörn Larsson och Johannes Westberg har bistått med vägledning när jag varit ute på okända utbildningshistoriska farvatten. Tack! Anders Brunelius, min vapenbroder alltsedan våra vägar korsades på Svenska A höstterminen 2002, språkgranskade på kort tid avhandlingens engelska sammanfattning. Tack för det och tack för tolv år av fin vänskap!

I tider där yrkespraktik framhålls som angeläget på alla utbildningsnivåer kan jag glatt meddela att inom den forskningsgrupp som jag har tillhört sedan 2007 – Forskningsgruppen för utbildning- och kultursociologi (SEC) – upprätthålls en sådan arbetsmarknadsanknytning med bravur. Min doktorandtid har visserligen blivit rätt lång av att jag fått möjlighet att vara delaktig i olika forsknings- och publikationsprojekt, men jag har lärt mig mer av arbetet i forskningsverkstaden än vad jag har gjort av någon forskarutbildningskurs. Ledarna för denna grupp, Mikael Börjesson, Donald Broady och Marta Edling, ska ha ett varmt tack för att den miljö de koordinerar är så välkomnande mot juniora medlemmar och låter dem delta fullt ut i forskningsprocessens alla

skeden. Jag vill också tacka samtliga medlemmar i forskningsgruppen – ingen nämnd, ingen glömd – för en fin gemenskap och trevliga forskningsinternat.

Tack för sällskapet, säger jag till mina doktorandkollegor: Sara Backman Prytz och Emil Bertilsson (även om ni nu råkar ha disputerat), Peter Bernhardsson, Tobias Dalberg, Alexander Ekelund, Håkan Forsberg, Josefine Krih, Germund Larsson, Sofia Lindgren, Christin Mays, Madeleine Michaëlsson, Hassan Sharif och Mira Öhlin.

Dem August-Sander-Archiv der SK Stiftung Kultur der Sparkasse KölnBonn – und besonders dessen wissenschaftlichen Mitarbeiterin und Registratorin Rajka Knipper – bin ich grossen Dank schuldig für das Erlaubnis fünf Bilder von August Sander in meiner Doktorarbeit zu veröffentlichen. Für die schnelle Lieferung der digitalen Kopien dieser Bilder bin ich auch sehr dankbar. Tack också för tillståndet från BUS.

Mina föräldrar, Bernt och Catharina Melldahl, vill jag tacka för allt ni har gjort under de senaste 32 åren i allmänhet och för all er hjälp med korrekturläsning och stöd under arbetets slutfas i synnerhet. Tack, tack, tack! Ett tack för vänskap och samtal om småbarn, bostadsmarknader och politik, för mat, öl och allt annat som bidragit till att jag inte helt gått upp i mitt arbete, riktar jag till andra nära och kära. Jag ser fram emot att hinna träffa er lite oftare nu.

Till mina allra närmaste och allra käraste, Trille, Edith och Ebbe, vill jag rikta både ett tack och en ursäkt. Under det senaste dryga halvåret har jag varit alltför frånvarande, både mentalt och fysiskt. Tack Trille för ditt stöd under denna tid, tack Edith och Ebbe för att ni finns! Ni är bäst i världen och förtjänar min odelade uppmärksamhet.

Nu vill jag bara leka och läsa skönlitteratur ett tag.

DEL I

INLEDNING

Samhällsstrukturens gestalt och metamorfos

Den tyske fotografen August Sander (1876–1964) bedrev under en sextioårsperiod något som måste beskrivas som ett fotografiskt forskningsprojekt. När resultat från projektet visades för första gången år 1929, ännu långt från fullbordade, presenterades de som ett socialt tvärsnitt av Weimarrepubliken.¹ En sådan rubricering av Sanders ansats är träffande.

Utan kännedom om projektets bärande idé framstår Sanders arbete enbart som ett stort antal konstnärligt kvalificerade porträtt, de allra flesta av enskilda individer; samlingsverket *Menschen des 20. Jahrhunderts*, som i sju band återgav ett stort antal av Sanders fotografier rymmer mer än 500 bilder och då har ändå 1 500 negativ lämnats utanför.² Sander tillämpade emellertid en metodisk urvalsprincip för vilka som porträtterades. Individer från olika generationer och olika geografiska platser samt i olika yrkespositioner porträtterades, för att åstadkomma någonting som blev mer än enbart en serie enskilda fotografier. Författaren Alfred Döblin (1878–1957) konstaterade i förordet till Sanders första utställningskatalog:

The photographs you are to see here are this philosopher's expressions; each one speaks for itself, and altogether, in the way in which they are arranged, they are more eloquent than anything I could say. What you have before you is a kind of cultural history, or rather sociology, of the last thirty years. With his vision, his mind, his faculty of observation, his knowledge, and last but not least his immense photographic talent, Sander has succeeded in writing sociology not by writing, but by producing photographs—photographs of faces and not mere costumes.³

Effekten Sander uppnådde berodde, enligt Döblin, på att de enskilda bilderna fick sitt fulla värde först i växelspelet mellan denna individuella nivå och helhetens nivå. Därigenom kom det som till det yttre framstod som ett porträtterande av det unika i själva verket att avbilda det generella. I den meningen kan August Sanders projekt räknas till samhällsvetenskapen, som en fotograferad sociologi.

---

¹ Sander (1980), s. 66.

² Sander (2002).

³ Döblin (2003 [1929]), s. 13.

Det Sander var på jakt efter med sin kamera var inte de enskilda individer som han fotograferade, utan istället vad de representerade. Deras ansikten – och deras kroppar – gav ytterligare mening åt dessa kostymer, för att återvända Döblins ordval. Organiseringen av materialet var avgörande för att uppnå en sådan effekt. Utan en princip för hur bilderna skulle fogas samman till en helhet, ett socialt tvärsnitt, skulle det vara omöjligt för den som ställdes inför deras mångfald att urskilja mönstret. Sander grupperade sina porträtt i sju huvudgrupper, med sammanlagt 45 olika undergrupper. Grupperingen fångar i huvudsak olika kategorier i yrkesstrukturen och de mer än 500 bilderna fungerar som bevis för förekomsten av synliga olikheter mellan mycket åtskilda kategorier, men också synliga olikheter mellan angränsade kategorier. Att bondkvinnan lever i en annan del av samhället än tandläkaren blir uppenbart. Deras ansikten och deras händer vittnar om mycket olika liv. På samma sätt, men i mer subtila nyanser, tydliggörs att bankiren representerar andra värden än konstvetaren.⁴ Det *syns* med andra ord var någonstans i samhällsstrukturen individerna befinner sig och att åtskillnaden mellan dem därför fångar något väsentligt.⁵

Den första publikationen med resultat från Sanders omfattande fotografiska forskningsprojekt utkom alltså 1929 (i *Anlitz der Zeit*). Precis femtio år senare publicerades den första syntetiska volymen med resultat från de omfattande vetenskapliga projekt som den franske sociologen Pierre Bourdieu och hans kollegor hade arbetat med sedan sextioalet (i *La distinction*, år 1979). Bourdieus studie var i mångt och mycket en direkt motsvarighet till Sanders projekt, men istället för att visa hur grundläggande skiljelinjer blir synliga i den tyska befolkningens förkroppsligade sociala avstånd identifierade Bourdieu de djupt liggande skiljelinjer som stod att finna i vad olika skikt av den franska befolkningen sade sig uppskatta och utöva. Sanders samhällsanalyser i Tyskland kan i denna bemärkelse mycket väl ses som en föregångare till de analyser som Bourdieu gjorde i Frankrike, med skillnaden att Sander tog kameran till hjälp medan Bourdieu använde enkätformulär.

Det egendomliga är att deras kartläggningar så väl stämmer överens, trots att de använt sig av olika metoder och studerat olika länder vid olika tid-

---

⁴ Bondkvinnan [Bäuerin], som tillhör gruppen *Bonden* [Der Bauer], är återgiven i bild 57 i Sander (1980) och den kvinnliga tandläkaren [Zahnärztin], som hör till huvudgruppen *Ständen* [Die Stände] och undergruppen *Läkare* [Ärzte] i bild 227. Bankiren [Bankier], i gruppen Köpmannen [Kaufmann], syns i bild 278 och konstvetaren [Kunstgelehrter], i gruppen *Den lärde* [Der Gelehrte], i bild 213. Både konstvetaren och bankiren förs av Sander till samma huvudgrupp, *Ständen* [Die Stände]. Samtliga i Sander (1980).

⁵ Den historiska sociologen Charles Tilly har exemplifierat sociala avstånd med avstamp i fysiska olikheter, på samma sätt som Sander kan sägas göra. I sin redogörelse för vad han kallar "kategoriell ojämlikhet" visar han att kategoriparet rik/fattig motsvarades av stora längdskillnader bland fjortonåriga rekryter till å ena sidan den brittiska sjökrigsskolan och å andra sidan allmän sjötjänstgöring, på grund av en ojämn fördelning av näringsmedel. Deras längd konvergerade visserligen några år senare, men de fjortonåriga officersaspiranterna var 15 centimeter längre än de jämnåriga sjömansrekryterna, skillnader som "ger liv åt uttryck som 'högdragen' och 'se ner på någon'". Tilly (2000 [1998]), s. 12.

punkter. Utan att göra våld på någon av deras respektive framställningar kan Sanders fotografier träffsäkert illustrera Bourdieus statistiska resultat och Bourdieus teorier ytterligare underbygga och systematisera vad Sander såg med sin kamera.

Seglivade men inte oföränderliga sociala strukturer

”Den sociala världen är ackumulerad historia”, konstaterar Pierre Bourdieu, för att påminna om att de omständigheter som färger och formar denna sociala värld tenderar att vara relativt beständiga.⁶ August Sanders porträtt av medlemmar av olika yrkesgrupper var tagna under en lång tidsperiod. Ändå går det tämligen lätt att urskilja och känna igen de grundläggande skiljelinjerna mellan de olika sociala kategorier han laborerade med, trots att individerna är avbildade vid så olika tidpunkter. Därtill är det utan svårigheter möjligt att läsa samman Sanders sociala tvärsnitt av Tyskland med Bourdieus av Frankrike. Envar som tror att den sociala världens framträdesformer växlar med täta intervaller annat än under extraordinära omständigheter ställs här inför en utmanande tankenöt.

En hörnsten i Bourdieus teorier om sociala avstånd är att sådana inte bara finns i ett vertikalt led, skapade av att vissa har *mycket* och andra har *lite* utan också i ett horisontellt led, där skillnader alstras av att individer kan ha lika mycket, men av *olika* saker. Sådant som enligt Bourdieu kan skapa sociala avstånd mellan individer i hela samhället benämner han kapital. Skillnaden mellan mycket och lite blir därför en skillnad i den samlade *volymen* kapital individer har och skillnader i det andra fallet en skillnad i vilken *typ* av kapital de främst besitter.⁷ Studiet av fördelningen av kapital i ett samhälle blir således nyckeln till att förstå hur samhället är skiktat, både vertikalt och horisontellt. August Sander tycks ha begåvats med en intuitiv nyckel till en sådan relationell förståelse. Han förefaller också ha insett konsekvenserna av detta sätt att resonera. Följden av att tillskriva olika kapitaltyper förklaringsvärde blir att högre samhällsskikt sinsemellan kan vara mer olikartade än lägre skikt. De som har liten samlad kapitalvolym har små mängder av allt, medan de tänkbara kapitalkonfigurationerna är fler ju större kapitalvolymerna blir. I Bourdieus arbete blir detta tydligt i de visuella kartläggningar av det franska samhället som hans enkäter resulterade i. De möjliga

⁶ Bourdieu (1997 [1986]), s. 46. Orig: ”The social world is accumulated history”. Bourdieu förtydligar senare i samma avsnitt tankegången: ”the structure of the distribution of the different types and subtypes of capital at a given moment in time represents the immanent structure of the social world”. Den sociala världen är, enligt Bourdieu, ordnad efter ett i denna värld inbyggt mönster.

⁷ Bourdieus begrepp diskuteras mer utförligt längre fram i avhandlingen, då med mer precisa litteraturhänvisningar. Sociala och kulturella avstånd i olika dimensioner är huvudnumret i *Distinction* (1984 [1979]), se kap. 2; s. 260–371.

avstånden mellan individer i horisontellt led ökar med andra ord högre upp i samhällsstrukturen. Hos Sander syns det genom att han urskiljer två grupper av arbetare och sex jordbrukarkategorier men 24 kategorier med olika medel- och överklassgrupper.⁸

I det översta samhällsskiktet förenas således grupper av att de har mycket stora kapitaltillgångar, men de skiljs samtidigt åt av att deras tillgångar är av olika kapitaltyper. De viktigaste typerna av kapital i moderna samhällen är enligt Bourdieu ekonomiskt kapital och kulturellt kapital (som tills vidare kan översättas med bildning) och de största avstånden inom det översta skiktet återfinns mellan dem som har mycket ekonomiskt kapital, men förhållandevis lite av kulturellt, och dem som har mycket kulturellt kapital, men förhållandevis lite av ekonomiskt. En kulturell fraktion där målaren (bild 1 i följande uppslag) andra kulturproducenter och intellektuella ingår står här emot en ekonomisk fraktion, till vilken industrimagnaten (bild 3) och andra större arbetsgivare räknas. Mellan dessa ytterlighetspunkter samlas grupper som också har stora kapitalvolym, men som inte är lika ensidigt präglade av kapitalets sammansättning. De fria professionerna, som Arkitekten (bild 2), huserar i denna mellanregion, där innehavet av olika kapitaltyper är mer balanserat.

Bourdieu visar att olikheterna i kapitalinnehav är sammankopplade med olikheter i smak och uppfattningar. I mångt och mycket uttrycker fraktionerna detta i kontrast till varandra. Om de ekonomiska fraktionerna föredrar det figurativa måleriet och den publiktillvända konsten i stort uppskattar de kulturella fraktionerna de associativa och utmanande kulturella uttrycken. Även om mentala strukturer inte kan avbildas i fotografier, visar Sanders bilder på tydliga skillnader i hur grupper presenterar sig själva, för att använda Erving Goffmans ord, såväl genom poser som i personlig estetik. I Sanders bilder förändras exempelvis stegvis valet av tygdetalj runt halsen med kapital-sammansättningen, från en stram slips (industrimagnaten), via en enkel fluga (arkitekten) till en flödande scarf (målaren). På samma sätt varierar hållningen i bilden, från industrimannens återhållna värdighet till målarens markerade självsäkerhet.

Motsvarande horisontella skillnader träder enligt Bourdieu även fram i mellanskikten mellan fraktioner som visserligen har en mindre samlad kapitalvolym, men som sinsemellan fortfarande kan kännetecknas av att en kapitaltyp är mer framträdande än en annan. Sanders folkskollärare (bild 4) och banktjänsteman (bild 5) illustrerar väl spänningarna i denna del av samhällsstrukturen, mellan en kulturell fraktion och en ekonomisk. De befinner sig på ungefär samma vertikala nivå i samhället, men ändå i skilda regioner. Bägge är dagligen omgivna av böcker, men böcker av mycket olika slag. För folkskolläraren är skolboken ett grundläggande arbetsinstrument

---

⁸ Sander (2002), s. 47–48 [text av Ulrich Keller].

(han presenteras därtill med en bok i handen) medan banktjänstemannen i sitt yrke ständigt har att förhålla sig till kassaboken.

Den här avhandlingen tar som sin utgångspunkt att det går att urskilja grundläggande skiljelinjer i befolkningen av det slag som Sander och Bourdieu upptäckte, vertikala såväl som horisontella, och att utbildning har en viktig del i upprättandet av dessa skiljelinjer. Men en lika väsentlig utgångspunkt är att de mönster som träder fram inte är oföränderliga, trots att de är seglivade. Social och ekonomisk omvandling kan i sällsynta fall hastigt rycka undan mattan för vissa grupper reella fortlevnad eller relativa ställning, men oftare sker denna utveckling mer smygande. Såväl Pierre Bourdieu som Karl Marx såg exempelvis den traditionella, delvis förkapitalistiska småborgerligheten – de självständiga affärsidkarna och hantverksmästarna – som en grupp vars existensförutsättningar undergrävdes av samhällets järnhårda utvecklingslagar.⁹ Att också den breda allmogeklassens tid var utmätt kan anas i Sanders avbildningar av de unga bönderna. I flera fotografier fångas de i rörelse, på väg åt ett annat håll.¹⁰

Förändring står i centrum för samtliga studier i denna avhandling. Genomgående är det utbildning som studeras, en samhällsinstitution som Bourdieu tillskriver en avgörande betydelse för att förklara hur såväl vertikal som horisontell skiktning kan uppstå och återskapas. Det är i huvudsak genom utbildningssystemets verkningar som kulturella tillgångar får ställning som ett kapital med kraft att konkurrera med det ekonomiska kapitalet.

I synnerhet Sanders fotografier men också Bourdieus teorier är resultat av förhållanden vid en tid när utbildning var något väsensskilt från idag och då lejonparten av befolkningen enbart hade studerat vid någon form av folkskola. Utbildning över denna nivå var med andra ord något ovanligt. Sanders sista bilder är daterade 1952 och Bourdieus enkäter delades ut i mitten av 1960-talet. Ungefär vid denna tid började utbildningssystemet förändras i grunden – i samtliga utvecklade ekonomier – så att allt fler i befolkningen fick allt mer utbildning. Utvecklingen gick mycket fort.¹¹

Kanske är det så att vissa av de skiljelinjer som Sander och Bourdieu urskiljer har suddats ut på grund av expansionen av utbildningssystemet, eller ritats om. De konsekvenserna som denna expansion fick för de sociala avstånden mellan individer och grupper i Sverige är vad som huvudsakligen står i fokus för denna avhandling.

---

⁹ Marx och Engels (1903 [1848]), s. 32–33; Bourdieu (1984 [1979]), s. 345–346. I Sverige halverades den heterogena grupp som Göran Therborn för till småborgerlighetens andel av de förvärvsarbetsande mellan 1930 och 1965, se Therborn (1972), s. 25. Se också Bourdieu (2008 [2002]).

¹⁰ Se till exempel de unga bönderna [Jungbauern] i bild 13, bild 16 och bild 17, i Sander (1980).

¹¹ I såväl Frankrike som Tyskland fördubblades antalet elever vid utbildningsnivåer över den obligatoriska på tio år, i Frankrikes mellan 1950 och 1960 och i Tyskland [Västtyskland] mellan 1956 och 1966. Se Mitchell (2007), s. 982.

Bild 1. Målaren

Maler [Jankel Adler], 1924

Bild 2. Arkitekten

Arkitekt [Hans Poelzig], 1929

Bild 3. Industrimagnaten

Industriellet, c. 1936

Bild 5. Banktjänstemannen

Bankbeamter, 1932

Bild 4. Folkskoleläraren

Volksschullehrer, c. 1912

Övergripande syfte

Denna avhandlings huvudsakliga syfte är att kartlägga utbildningsexpansionens omfattning och studera dess konsekvenser. I mer specifikt fokus står de förändringar av utbildningens ekonomiska och sociala värdesättning som expansionen lett till. Hur har utbildningssystemets expansion – och vad som i vissa perspektiv benämns utbildningens demokratisering – på olika sätt förändrat utbildningens relativa värde? Mot slutet av nästa kapitel formuleras mer precisa frågeställningar, med utgångspunkt i hur samhällsvetenskapliga teorier på området tematiserar dels vad utbildning tillskrivs för funktion för samhällelig skiktning och dels hur förändringar i utbildningens fördelning i relation till detta kan förstås. I de följande delarna av avhandlingen preciseras i vissa fall än mer avgränsade frågor.

I följande kapitel diskuteras först olika teoretiska perspektiv av relevans för studierna. Därefter redogör jag för det material som använts och de metoder med vilka materialet analyserats. Efter presentationen av de bearbetade frågeställningarna följer en kort beskrivning av arbetets fortsatta disposition.

Utgångspunkter och tillvägagångssätt

De tre delar (del II, del III och del IV) som följer efter detta inledningsavsnitt är tematiskt mycket olika varandra. De utgår för det första ifrån olika teoretiska traditioner och förhåller sig därför också till olika forskningslägen. Mer specificerade teoretiska frågor och samtliga hänvisningar till relevant tidigare forskning behandlas därför på plats, i dessa delar. För det andra är det skiljer sig tillvägagångssätten och de undersökta populationerna åt mellan delarna. Därför ägnar jag stort utrymme åt metodologiska och materialmässiga diskussioner i de tre delarna. I detta kapitel behandlas mer övergripande frågor om teoretiska perspektiv och valda material och metoder.

Teoretiska perspektiv på utbildningens sociala och ekonomiska värde

In its own way education is a device for controlling social scarcity.¹²

De teoretiska utgångspunkterna för hela avhandlingen är hämtade från Pierre Bourdieus sociologi. Ett centralt intresseområde inom denna är hur tillgångar av olika slag – till exempel utbildning – värdesätts. I det här avsnittet sätter jag Bourdieus teorier i förbindelse med andra perspektiv som närmast sig likartade frågor. Redogörelsen är, med hänsyn tagen till hur stort utrymme teoretiska frågor får i de kommande delarna av avhandlingen, medvetet tämligen allmänt hållen, med sikte på de mer framträdande dragen i hur olika traditioner behandlat frågor av relevans för denna studie av hur utbildningens sociala och ekonomiska värde har förändrats.

Tre huvudsakliga områden kommer att behandlas: (1) Vilken betydelse utbildning tillskrivs för samhällelig skiktning. I Bourdieus teorier får tillgångar ansamlade genom utbildning en stor betydelse, som nämndes i det föregående kapitlet. Också andra teorier tillmäter utbildning stor vikt för förståelsen av moderna samhällen, men på delvis olika grunder. Likheter och skillnader i detta diskuteras kortfattat. (2) Hur relationen mellan (olika delar av) befolk-

---

¹² Hirsch (1976), s. 5.

ningen och utbildningssystemet har tematiserats i olika traditioner. I den här studien blir det meningsfullt att komplettera Bourdieus perspektiv med insikter från andra håll. (3) Avslutningsvis diskuteras teorier om vad förändringar av utbildningssystem och av relationen mellan befolkning och utbildning får för konsekvenser.

Klassteorier och utbildning

I länder som har formella utbildningssystem med tillräcklig social räckvidd kan individer utrustade med större mängder kulturellt kapital konkurrera med individer välförsedda med ekonomiskt kapital om att nå inflytelserika och åtråvärda sociala positioner.¹³ Bourdieus "klassteori"¹⁴ blir därför en bild av samhällslig skiktning i flera dimensioner, i vad han benämner det sociala rummet (se vidare kapitel 6 i avhandlingen). Samhällsstrukturen formas av fördelningen av de mest betydelsefulla typerna av kapital. Som framgått av inledningskapitlet riktas intresset först och främst mot den samlade *mängden* kapital och därefter mot *typen* av kapital som är mest framträdande i innehavet (sekundära – horisontella – avstånd mellan dem som har relativt sett mycket och litet av ekonomiska och kulturella tillgångar).¹⁵ Ett kapital kan vara egentligen vara vilken typ av materiell eller symbolisk tillgång som helst, men för att tillgången ska fungera *som* kapital i samhället i stort – det vill säga kunna hjälpa sin bärare att nå åtråvärda sociala positioner – krävs att det tillerkännes värde.¹⁶ Ekonomiskt kapital – pengar, något förenklat – har mest uppenbart den funktionen i moderna, kapitalistiska samhällen. Kulturellt kapital har det också.¹⁷

Vad det kulturella kapitalet avser är möjligen inte intuitivt lika lättfångat som vad som ryms i det ekonomiska kapitalet, om innehållet ska frikopplas från sitt statistiska och analytiska samband med vissa samhällsskikt (som jag återkommer till nedan). Det kopplas av Bourdieu tätt till den "den legitima kulturen", det vill säga de kulturyttringar som vid en given tidpunkt av mäktiga samhällsgrupper uppfattas som "riktig" kultur.¹⁸ Detta gör att konstnären – som inte bara står nära den legitima kulturen, utan också producerar den – representerar den mest utmärkande positionen i "kulturell" riktning och industriledaren – som inte bara står nära penningekonomin, utan i någon mån

¹³ Bourdieu (1985), s. 724.

¹⁴ Bourdieu själv hade en milt sagt ljummen inställning till klassteori som egen forskningsinriktning, därav citattecknen, se Bourdieu (1987b), s. 1–3. Därmed inte sagt att hans sociologi inte kan användas som en klassteori. För initierade diskussioner av Bourdieu *som* just klassteoretiker, se till exempel Brubaker (1985), s. 760–769; Weininger (2005); Flemmen (2013a); (2013c), s. 30–50.

¹⁵ Bourdieu (1984 [1979]), s. 114–116.

¹⁶ Se Broady (1990), s. 171.

¹⁷ Bourdieu (1995 [1994]), s. 16.

¹⁸ Bourdieu (1984 [1979]), s. 25–26, 28; Bourdieu och Passeron (2008 [1970]), s. 214–215. Jämför Broady (1990), s. 173–174.

också koordinerar den – representerar den mest utmärkande positionen i "ekonomisk" riktning (jämför föregående kapitel). De tillhör bägge elitgrupper, men grupper som definieras av olika typer av kapital.

Att kulturellt kapital har kunnat uppnå denna ställning förklarar Bourdieu framför allt med framväxten av ett formellt utbildningssystem.¹⁹ Dels stadfäster utbildningssystemet den legitima kulturen som något värdefullt och angeläget att ha kännedom om och dels premierar den individer med särdeles god förtrogenhet med denna kultur. Just eftersom detta i så stor utsträckning sker inom ramen för formella utbildningssystem (Bourdieu knyter, som jag strax återkommer till, också det kulturella kapitalet, liksom andra kapitalarter, tätt till familjen) legitimeras och naturaliseras en sådan kännedom, som kvitto på meritokratiska prestationer.²⁰

Utöver att utbildningssystemet producerar utbildningskapital vid skolor och universitet, både i en mer konkret form som betyg och diplom och i en mer symbolisk bemärkelse, som det mervärde studier vid ett visst allmänt känt utbildningsprogram eller läroanstalt kan ge jämfört med motsvarande studier annorstädes, utgör det alltså också en av byggstenarna i Bourdieus teorier om hur kulturellt kapital kan uppnå ställningen av en maktform som äger giltighet i samhället i stort.²¹ Att utbildningskapital därmed inte precis är samma sak som kulturellt kapital är något jag diskuterar senare i avhandlingen (den framgångsrike konstnärens position bestäms till exempel i första rummet inte av dennes utbildningstillgångar).

Att dra paralleller till ekonomiska värdesystem – som Bourdieu gör med sitt kapitalbegrepp – återkommer också i andra samhällsvetenskapliga teorier. I dessa får visserligen inte "kulturella" tillgångar något utrymme, däremot behandlas utbildningens betydelse för samhällets struktur. I sådana teorier kan de ekonomiska parallellerna föras tillbaka till med varandra besläktade resonemang hos antingen Karl Marx eller Max Weber. I det första fallet sammankopplas utbildning med Marx exploateringsbegrepp och i det andra fallet med Webers tankar om monopolisering. För att börja med marxistiska perspektiv, hävdas i dessa att på samma sätt som en liten grupp – kapitalister – använder sin kontroll över produktionsmedlen för att exploatera den stora gruppen – proletärer – vars enda tillgång är deras egen arbetskraft, vinner grupper med hög utbildning fördelar på arbetsmarknaden på bekostnad av grupper som saknar sådan utbildning. Denna så kallade "färdighetsbaserade exploatering" grundar sig i att de högutbildade tillskansar sig en oproportionellt stor del av det producerade mervärdet därför att (medvetna)

¹⁹ Men också andra redskap för att lagra och fördela symboliska tillgångar, som kulturellt kapital är en underart till, se Broady (1990), s. 175.

²⁰ Det är svårt att ge precisa hänvisningar till Bourdieus olika begrepp, eftersom deras definitioner dels är föränderliga och dels är utspridda i olika publikationer. Om kulturellt kapital, så som det beskrivs här, se Bourdieu (1996a [1989]), s. 5–6, 116–123; Bourdieu och Passeron (2008 [1970]), s. 56–57, 73–74, 213–216.

²¹ Se till exempel Bourdieu (1984 [1979]), s. 80, 13–14.

begränsningar av utbudet av högutbildade driver upp deras ersättningsanspråk.²² För den amerikanske sociologen Erik Olin Wright, som har gjort de största ansträngningarna att utveckla en marxistisk klassteori med hänsyn till de förändringar av den samhälleliga fördelningen av makt och kontroll som skett sedan Marx formulerade sina teser, får detta konsekvensen att högutbildade – experter – bör föras till vad han kallar ”motsägelsefulla” klasspositioner under den egentliga kapitalistklassen eftersom de inte äger några produktionsmedel, men klart över arbetarklassen i kraft av sin privilegierade ställning.²³

Vissa perspektiv som tar avstamp i Webers teorier, där utbildning mer naturligt fokuseras, återkommer jag till under nästa rubrik, eftersom dessa också har knutit an till Webers handlingsteori och därför riktar ljuset snarare mot hur utbildningen används än mot samhällsstrukturens form. I mer renodlad klassteori inspirerad av Weber står olikheter i vad individer tar med sig till och erhåller från marknaden i centrum. Detta resulterar i olikheter i livschanser.²⁴ Även om ett stort antal klasser rent tekniskt kan urskiljas, på grund av att de inte definieras av relationerna de står i till varandra – som i marxistisk teori – utan av marknadsmässiga likheter och olikheter, används i praktiken ett mindre antal ”sociala klasser”.²⁵ I etablerade weberianska klasscheman har inte utbildning någon självständig betydelse för att definiera grupper. Utbildning ingår som en komponent i vad som kännetecknar olika yrken; om yrket kräver särskilda eller generella färdigheter. Men viktigare än detta är vad för typ av anställningskontrakt som arbetstagaren har tecknat med arbetsgivaren och vad för typ av ömsesidiga lojalitetsförbindelser detta innebär.²⁶ Inte heller i nyare ansatser som gör anspråk på att plocka upp grundläggande element från Webers teorier om social skiktning har utbildning någon självklar betydelse. Visserligen laborerar även dessa, likt Bourdieu, med delvis oberoende skiktningssprinciper, men i dessa fall har de utvecklats för att förklara olikheter i livschanser inom olika sociala områden: klass för olikheter inom ekonomiska och politiska förhållanden och status för olikheter i kulturella frågor.²⁷

I jämförelse med andra, alternativa synsätt på hur den sociala strukturen kan beskrivas har Bourdieus ansats främst två särdrag, som bägge gör teorin användbar i denna avhandling. För det första tillmäts utbildning en stor betydelse, genom att kulturellt kapital är så tätt kopplat till det formella utbildningssystemet. Det ger förutsättningar att behandla också individers

---

²² Wright (1985), s. 75–77, 127.

²³ Ibid., s. 42–51.

²⁴ Breen (2005), s. 31–32.

²⁵ Ibid., s. 32.

²⁶ Ibid., s. 36–43. Det klasschema som här beskrivs är utvecklat av den brittiske sociologen John H. Goldthorpe och hans medarbetare och kommer bland annat till användning i Erikson och Goldthorpe (1992).

²⁷ Chan och Goldthorpe (2007).

utbildningstillgångar som någonting som är en del av vad som upprättar en social struktur och inte enbart effekter eller utfall av en sådan struktur, även om likhetstecken inte kan sättas mellan kulturellt kapital och utbildningskapital. För det andra skiljer sig Bourdieus ansats från de andra som nämnts genom att inte ta som sin utgångspunkt en viss, om än föränderlig, uppställning av klasser konstruerade a priori, utan istället se fördelningen av olika typer av kapital som ett sätt att lokalisera "sannolika" klasser.²⁸

Utbildningens bruksvärde

Det bruksvärde som avses i rubriken syftar inte på användningsvärdet av de tekniska kompetenser som individen kan förvärva genom utbildning, utan på hur utbildningen kommer till användning i framför allt grupper och klassers strävan att antingen nå en högre ställning eller att behålla en redan uppnådd position (genom att bland annat minska möjligheterna för andra grupper att kunna utmana om tillträdet till denna position). Teorierna som presenteras nedan är med andra ord mer specialiserade adaptationer av de sociologiska teorier om utbildningens betydelse för att klasser och grupper ska kunna urskiljas som presenterades ovan.

Överväganden om sådana bruksvärden får mycket litet utrymme när utbildningens värde behandlas inom de ekonomiska vetenskaperna. I ekonomiska teorier om utbildningens funktion och värde är det snarare dess bytesvärde som rent bokstavligt räknas fram i teorierna. Om framställningen begränsas, liksom ovan, till att enbart behandla utbildningens betydelse från ett mer befolkningsnära perspektiv – och därmed utelämnar ekonomiska teorier som rör utbildningens betydelse för exempelvis ett helt lands tillväxt och innovationskapacitet²⁹ – är det den nationalekonomiska skolbildning där ekonomerna Gary S. Becker och Jakob Mincer varit verksamma som är mest relevant. Mycket förenklat förklarar denna *humankapitalteori* olikheter i individers produktivitet med hänvisning till deras investeringar i vad som benämns humankapital. Humankapitalet kan bestå av både formell utbildning och relevant arbetslivserfarenhet och teorierna kan användas såväl för att beräkna den ekonomiska avkastningen på utbildning som för att förklara individers ekonomiskt grundade preferenser för olika utbildningsalternativ.³⁰

Från en sociologisk horisont är det lätt att göra sig lustig över det orealistiska i nationalekonomiska antaganden om individuella konsumtions-

²⁸ Bourdieu (1985), s. 2–9.

²⁹ Se till exempel Schultz (1971).

³⁰ Mincer (1974) är en förgrundstext i den inriktning som främst beräknar avkastningen på utbildningsinvesteringar, medan nobelpristagaren Gary S. Beckers sätter in utbildningsinvesteringarna i en bredare mikroekonomisk ansats, där hypoteser om deras avkastning kompletteras bland annat av modeller för hur individer både bedömer denna avkastning och beräknar utbildningens kostnad (1993 [1964]). När hänvisningar till humankapitalteorin görs inom samhällsvetenskaperna utanför nationalekonomin, är det teorin i Beckers tappning som åsyftas.

beteenden. Det är än lättare när synnerligen komplexa valbeteenden ska förklaras, som i valet av olika tänkbara utbildningsbanor. En adekvat bedömning av den mikroekonomiska marginalnyttan av olika utbildningsalternativ är beroende av en kännedom om deras historiska lönsamhet, en förtrogenhet med deras ställning i närtid och en rimlig uppskattning av deras framtida utveckling, samt en förmåga att relatera allt detta till mer makroekonomiska skeenden och skiften, såväl i demografi som i konjunktur och i internationella konkurrensförhållanden. På mikronivån har utbildningssociologisk forskning istället tillskrivit andra mekanismer än marknadens större förklaringsvärde, genom att bland annat påvisa primärsocialisationens och sekundärsocialisationens betydelse för denna typ av val. Konsumtionsbeteenden kan, i sociologers ögon, med andra ord sällan ses som vare sig särskilt individuella eller särskilt fria, de faktiska utfallen är tvärtom resultatet av olika typer av institutionella och sociala begränsningar.³¹

Utifrån det perspektiv som Bourdieu tillhandahåller begränsas human kapitalteorins användbarhet för sociologiska analyser av två omständigheter, som också gör denna teori mindre lämplig att utgå ifrån i avhandlingens studier. För det första så behandlar dessa teorier enbart utbildningens avkastning i kronor och ören, medan utbildningens avkastning i Bourdieus ögon har en betydligt vidare innebörd.³² För det andra är en grundläggande tanke i Bourdieus sociologi att utbildning och pengar (utbildningens avkastning) är tillgångar som ofta pekar åt diametralt olika håll. Ackumulationen av symboliska tillgångar – dit utbildning, sammankopplat med kulturell kapital, kan räknas – utgör för vissa grupper i själva verket ett avståndstagande från allt kort- eller långsiktigt ekonomiskt kalkylerande. Denna kapitalanhopning motiveras av andra drivkrafter. Att enbart tillskriva en ekonomisk rationalitet förklaringsvärde gör med andra ord dessa gruppers beslutsfattande irrationellt, trots att det ligger i linje med vad deras kapitalsammansättning gör dem disponerade för.³³

I föregående avsnitt nämndes de täta banden mellan formell utbildning och kulturellt kapital, att sådana tillgångar naturaliseras och legitimeras *som kapital*, med giltighet i samhället i stort, just av att utbildningssystemet står som garant för deras värde. Till detta kan fogas en ytterligare, fundamental byggsten i Bourdieus teori: ett framgångsrikt förvärvande av egna utbildningstillgångar är mycket mer sannolik – och lyckobringande – för individer som

³¹ Se Gambetta (1987), s. 169. Även sådan sociologi som anlägger ett teoretiskt perspektiv som i övrigt mycket påminner om ekonomers sätt att resonera – vad som benämns *rational choice*-teori – använder sig av individers klasstillhörighet för att förklara olikheter. För ett skolbildande exempel, se Boudon (1974 [1973]).

³² Se Bourdieu (1997 [1986]), s. 47–48; (1984 [1979]), s. 275–276

³³ "the accumulation of cultural capital [...] which can only be acquired by means of a sort of withdrawal from economic necessity", skriver Bourdieu i *Distinction* (1984 [1979]), s. 53–54. (Frånvaron av) Individers kalkyler i förhållande till efterfrågan på befintliga marknader beskrivs annars mer utförligt i Bourdieus studier av kulturell produktion, men äger generell giltighet även för dessa resonemang. Se till exempel Bourdieu (2000 [1992]), s. 216–217.

kommer från hem som är välförsedda med kulturellt kapital. De tillgångar som legitimeras och naturaliseras som tillgångar därför att de är resultatet av framgångsrika studier i offentliga utbildningssystem har med andra ord täta kopplingar till vissa uppväxtförhållanden. Utbildningssystemet bidrar därmed till samhällliga dominansförhållanden. På samma sätt som att vissa individer har ett försprång gentemot andra på ekonomiska marknader, därför att de redan i utgångsläget är utrustade med ekonomiska tillgångar, finns med andra ord liknande arvsmechanismer i rörelse på utbildningsmarknader. Individer från sådana hem kan – i tal och skrift – uppvisa just den otvungenhet i sin hållning till utbildningens innehåll som utbildningssystemet premierar. Detta förstärker motsättningen mellan ekonomiska och kulturella tillgångar ytterligare.³⁴ Skillnaden mellan de olika kapitaltyperna är att överföringen av kulturella tillgångar mellan generationer är beroende av mottagaren aktivt förvärvar dem, eftersom de inte kan överföras på samma mekaniska sätt som ekonomiska tillgångar.³⁵

En grundläggande utgångspunkt i Bourdieus utbildningssociologi är att olika sociala grupper, givet det ovan konstaterade, förhåller sig till utbildning på olika sätt. Också här framträder horisontella sociala skillnader. Grupper vars kapitalbestånd domineras av kulturella tillgångar har dels en högre tillförsikt om att utbildningssystemet kan tillfredsställa deras sociala behov och dels en förkärlek för utbildningar vilkas innehåll ligger närmare mer kulturella värden: på ett mer konkret plan akademiska utbildningar och utbildningar mot konst och undervisning, på ett mer abstrakt plan oavhängighet gentemot den produktiva apparatens efterfrågan. Grupper som är jämförelsevis mer bemedlade i fråga om ekonomisk kapital har den motsatta inställningen: en generell skepsis inför utbildningssystemet och en dragning till mer ”nyttiga” utbildningar.³⁶

Tanken att utbildning bidrar till att skapa och upprätthålla klassgränser återkommer också i nyweberianska teorier om social stängning (”social closure”). Utgångspunkterna i dessa är mycket snarlika Bourdieus. Utbildning, skriver den kanadensiske sociologen Raymond Murphy, ”can be used by powerful groups to legitimate exclusion and to disguise other forms of rejection”. Resursstarka grupper kan närmast monopolisera tillträdet till inflytelserika positioner genom att tillträdeskraven till dessa kopplas till vissa specifika utbildningstitlar, till vilka de – i kraft av sina resurser – har förhöjda chanser till tillträde. Det tydligaste uttrycket för detta återfinns i professionerna (framför allt läkare och jurister). För att nå sådana positioner är en

---

³⁴ Detta är huvudnumret i såväl Bourdieu och Passeron (1979 [1964]) som Bourdieu och Passeron (2008 [1970]). Se också Bourdieu (1996a [1989]), s. 116–121. Jämför Broady (1990), s. 174–178.

³⁵ Bourdieu (1997 [1986]), s. 48.

³⁶ Se Bourdieu (1996a [1989]), s. 294–295.

förutsättning att ha genomgått en viss specificerad utbildningsbana, till vilken det numerära tillträdet hålls nere.³⁷

Den brittiske sociologen Frank Parkin har specificerat olika typer av stängningsmekanismer som har relevans för utbildning. Förutom den typ av social stängning som professioner är ett bra exempel på, när en grupp utestänger andra genom att monopolisera kontrollen över en privilegierad position – vad Parkin kallar ”exclusionary closure” – betonar Parkin också de utestängdas försök att motverka detta och få tillträde till vad de stängts ute från – något han benämner ”usurpatory closure”.³⁸ I moderna samhällen finns institutionella inrättningar som är utformade för att skydda den enskilda individens rättigheter, dels den privata äganderätten och dels de värden som skyddas av utbildningstitlar. Bägge dessa statligt garanterade rättigheter kan medverka till en social stängning eftersom de legitimerar de processer varigenom stängningen upprätthålls (jämför Bourdieus resonemang om det formella utbildningssystemets roll för att legitimera det kulturella kapitalet).³⁹

Den stora olikheten mellan Bourdieus teorier och teorierna om social stängning, av relevans för denna avhandling, är främst en fråga om tonvikter. I teorier om social stängning tematiseras användningen av utbildningen så att säga mer dikotomt: några stänger in sig och andra stängs ute. Bourdieus teori är mer dynamisk, eftersom kulturellt kapital är en tillgång som inte kännetecknas av samma dikotomi, att några har kulturellt kapital och andra har det inte. I samhällen med offentliga utbildningssystem är det snarare för det första så att de allra flesta sannolikt har något litet av detta kapital – även om andra kan ha betydligt mycket mer – och för det andra och framför allt så att alla omfattas av det värdesystem som det kulturella kapitalet upprättar. Detta upprätthålls dels av vad som vid tidpunkten räknas till den legitima kulturen och dels av den kunskap om den legitima kulturen som utbildningssystemet förmedlar – och de legitima sätt varigenom denna kunskap kan manifesteras under utbildning. Lika svårt som det är att ställa sig utanför den ekonomiska ekonomin är det alltså att inte alls påverkas – om så än enbart negativt – av den kulturella, omvända ekonomin.

De mekanismer som teorier om social stängning har identifierat kan däremot väl komplettera Bourdieus analys av hur olika sociala grupper (klasser, klassfraktioner, grupper) använder sig av utbildningssystemet. En sådan funktion fyller de i avhandlingen.

När utbildningssystem förändras

Påfallande få sociologiska teorier har formulerats om hur utbildningens ekonomiska och sociala värde påverkas av förändring. Om det fanns stora

³⁷ Murphy (1988), s. 162–167, citat s. 163. Se också Collins (1979), s. 131–159.

³⁸ Parkin (1979), s. 44–45.

³⁹ Ibid., s. 47–48.

skillnader mellan hur sociologin och nationalekonomin behandlat mikroekonomiska frågor, som val av utbildning, ligger utbildningssociologins övergripande svar på en makronivå, om hur utbildningen påverkas av en långsiktig förändring i dess utbud, efterfrågan och fördelning, faktiskt ganska nära generella nationalekonomiska resonemang: Ett ökat utbud av utbildade, utan en motsvarande ökning i efterfrågan på kvalificerad arbetskraft, förändrar prissättning av de utbildades kompetenser negativt. Om en utbildnings-expansion med andra ord inte föregås av en ökning i efterfrågan på fler utbildade blir resultatet en slags inflation eller devalvering av de erhållna utbildningstitlarnas värde. Ett sådant sätt att resonera återfinns i flera sociologiska studier.⁴⁰

Det finns visserligen en hel del forskning som har studerat hur rekryteringen till utbildning förändras över tid. Inom ramen för ett sådant sociologiskt intresse har också inflytelserika teorier formulerats som försöker inkludera komplexiteten i hur relationen mellan utbildningssystemet och olika sociala skikts användning av densamma kan förändras. En generell utjämning i utbildningsdeltagandet – i bemärkelsen att tillträdet till utbildning i allt lägre grad avgörs av det sociala ursprunget – behöver ändå inte innebära att utbildningssystemets sociala selektivitet minskar. Selektionsmekanismerna kan istället flyttas från tillträdet till utbildning rent generellt till tillträdet till nivåer och inriktningar inom utbildningssystemet, varför den sociala "effekten" kan vara konstant.⁴¹ Men komplexiteten till trots är det ändå enbart förändringar i klassursprungets betydelse för ackumulationen av utbildningstillgångar som studeras. Detta är visserligen *en* relevant aspekt av vad som på ett teoretiskt plan bygger upp utbildningens värde, men ger inte hela bilden. Här lider sociologin – givet mitt övergripande syfte – av en olycklig arbetsdelning. Delar av utbildningssociologin har främst fokuserat denna aspekt – det sociala ursprunget. Andra, med täta band till human-kapitalteoretisk utbildningsekonomi, har istället fokuserat förändringar i utbildningens ekonomiska avkastning. Ytterligare andra sociologer har, som framgått, uppmärksammat den föränderliga relationen mellan utbildningstitlar och yrkestitlar. Kommunikationen mellan dessa olika forskningsinriktningar förefaller emellertid ha varit begränsat. Samtliga dessa olika perspektiv och relevanta delar av det relaterade forskningsläget introduceras senare i avhandlingen.

Ur tidigare forskning kan två hypoteser om vad förändringar i utbildningens fördelning resulterar i genereras. Dels att utvecklingen resulterar i en ökad utbildningsmässig kodifiering av arbetsmarknaden, där sammankopplingen mellan vissa yrkestitlar och specifika – eller generella – utbildningstitlar letar sig allt längre ner i yrkeshierarkin. Dels att av olika befolkningsskikts bruk av

---

⁴⁰ Se till exempel Bourdieu (1984 [1979]), s. 133–134; Bourdieu (1996b [1984]), s. 191–192; Collins (1994), s. 146; Archer (1982), s. 42–54; Dore (1976), s. 5–7.

⁴¹ Se Mare (1980); (1981).

utbildningssystemet accentueras, så att de som vid ett tidigare stadium gjorde investeringar i utbildning gör än större, eller mer reflekterade investeringar.⁴²

I Bourdieus sociologi fogas olika inriktningar i viss utsträckning samman. Utbildningens relation till ekonomi (utbildningsekonomi) ingår som en konstituerande del i vad som definierar kulturellt kapital, likaså gör de över tid beständiga relationerna mellan sociala skikt och utbildningssystemet (social rekrytering). Den samlade fördelningen av utbildningstillgångar och ekonomiska tillgångar är avgörande för att lokalisera och beskriva olika samhällsklasser (yrkestitlar). Däremot har inte förändring över tid varit något empiriskt och metodologiskt huvudnummer i Bourdieus sociologi.

Hela mitt vetenskapliga projekt hämtar i själva verket sin näring ur övertygelsen att man bara kan förstå den sociala världens innersta logik om man fördjupar sig i en empirisk verklighets historiskt placerade och tidsbestämda särart men i syfte att [...] konstruera denna verklighet som [...] ett typfall i en ändlig värld av möjliga konfigurationer.⁴³

Denna övertygelse ger uttryck för den inom sociologin möjligen annars nedtonade insikten att de sociala mönster som sociologin som vetenskap kan urskilja är historiskt tidsbestämda, men beskriver också en forskningsstrategi enligt vilken det är nödvändigt att basera analysen av sådana mönster på avgränsade tillfällen. De undersökningstillfällen som Bourdieu valt är emellertid brytningstider, när etablerade ordningar är i gungning, varigenom olikheter mellan det gamla och det nya accentueras. Motsättningarna mellan dessa temporala dimensioner är ett framträdande element i Bourdieus sociologi.⁴⁴ Huvudfokus har därför legat på utförliga och detaljerade analyser av ett tvärsnitt, till vilket kompletterande uppgifter fogats om förändringar i vissa nyckeluppgifter, i synnerhet förändringar i exempelvis olika skikts bruk av utbildningssystemet eller förändringar i skiktens relativa storlek.⁴⁵ Uppmaningen att studera förändring – som är central för denna avhandlings syfte – vägleds alltså inte av några egentliga förlagor för hur jämförande studier i mer historievetenskaplig mening (exempelvis upprepade tvärsnitt, eller longitudinella ansatser) inom ramen för denna sociologi kan bedrivas. Det finns ett flertal studier som utgått ifrån Bourdieus teorier om hur sam-

⁴² Detta återfinns både i Bourdieu (1984 [1979]), s. 143–144, och i Parkin (1979), s. 54–60.

⁴³ Bourdieu (1995 [1994]), s. 12.

⁴⁴ I *Homo Academicus* (1996b [1984]) placeras undersökningen till åren runt det stormiga 1968, vars stormighet – åtminstone inom utbildningsvärlden – enligt Bourdieu mycket kan förklaras som en följd av den då pågående expansionen av högre utbildning. Den "kris" som inträffade vid denna tidpunkt är "en skärningspunkt mellan flera delvis oberoende serier av händelser som inträffat inom flera fält med inneboende specifika tvång". Ibid., s. 190. *Konstens regler* (2000 [1992]) utspelar sig huvudsakligen under de delar av 1800-talet när de konstnärliga fälten för första gången tillkämpade sig en reell autonomi. Det finns också fler exempel än dessa.

⁴⁵ Se företrädesvis Bourdieu (1984 [1979]), s. 135–168 och Bourdieu och Passeron (2008 [1970]), s. 275–284.

hällsstrukturen ser ut (och kan utforskas) och än fler som använt sig av Bourdieus teorier i studiet av relationen mellan olika delar av utbildningssystemet och olika samhällsskikt. Dessa går jag i dialog med i avhandlingen. I studiet av förändring över tid är avhandlingens studier däremot mer prövande. Om den ”*ekonomiska och sociala lönsamheten* hos ett visst examensdiplom är en funktion av dess knapphet på ekonomiska och symboliska marknader, det vill säga det värde som olika marknaders sanktioner förlämnar skilda diplom och diplomkategorier”, som Bourdieu skriver (jämför också avsnittets inledande citat av ekonomen Fred Hirsch), vad händer då mer i detalj när knappheten avtar?⁴⁶

Uppsamling av teoritrådena

Denna översiktliga genomgång av teorier som på olika sätt behandlat utbildningens sociala och ekonomiska värde alstrar en serie uppmaningar, som är angelägna att följa upp i det fortsatta arbetet. Att utbildningstillgångar kan fungera som en reell samhälleligt gångbar tillgång – utöver att de behöver framstå som legitima tillgångar – förutsätter att det på något plan råder en knapphet i utbudet av sådana tillgångar. I Bourdieus teorier, i annan klassteori och i teorier om social stängning är detta ett grundantagande. Om samtliga individer i en befolkning har fullständigt jämlik tillgång till all form av utbildning kan de tillgångar som utbildningen alstrar inte – av naturliga skäl – verka differentierande. I en sådan situation kan inte några ha mer kulturellt kapital än andra eller på andra sätt exploatera sådana som saknar tillgången. Utbildningstillgångar kan heller inte i någon meningsfull bemärkelse fungera utestängande. Sammantaget utgör detta en kraftfull uppmaning att studera hur utbildningen är *fördelad*.

Vidare har teorierna lyft fram att en bidragande faktor till att utbildning kan fungera socialt särskiljande är att sociala skikt använder sig av utbildning på olika sätt. Detta är grunden till att en social stängning kan upprätthållas och till att utbildningssystemet kan medverka till produktionen och distributionen av kulturellt kapital på det sätt som Bourdieu menar. Detta kan ses som en uppmaning att studera den sociala rekryteringen till olika typer av utbildning, eller med Bourdieus begrepp *relationen mellan ärvda och förvärvade tillgångar*. Bourdieu tillhandahåller användbara redskap för att följa bägge dessa första uppmaningar. Redan nu kan det emellertid vara väl värt att konstatera något som jag utvecklar mer i kommande kapitel (se i synnerhet kapitel 4). I de allra flesta sociologiska teorier och i den mesta sociologiska forskningen om utbildning är dessa två första uppmaningar liktydiga. Att studera utbildningens fördelning *är* att studera hur den är bestämd av klassursprunget. Här skiljer sig Bourdieus perspektiv från den breda färan, genom att analytiskt separera dessa dimensioner. I Bourdieus teorier är det för att

⁴⁶ Bourdieu och Passeron (2008 [1970]), s. 233, min kursivering.

kunna bedöma huruvida utbildningstillgångar över huvud taget kan fungera som maktmedel i ett samhälle nödvändigt att inte bara studera utbildningens fördelning – vad som än vid tidpunkten är mycket respektive lite av kulturellt kapital – utan också studera fördelningen av *andra* typer av tillgångar, i synnerhet av det ekonomiska kapital som i mångt och mycket utgör det kulturella kapitalets teoretiska motpol. Detta är, som framgått, något helt annat än att enkom studera utbildningsinvesteringarnas ekonomiska avkastning på det sätt som humankapitalteorin uppmuntrar till. Denna olikhet mellan Bourdieus perspektiv och andra teoretiska perspektiv som behandlat utbildningens värde i olika bemärkelser leder över till den tredje, och avslutande uppmaningen: *förändring* måste beaktas. För att avhandlingens övergripande syfte ska kunna behandlas krävs systematiska undersökningar av förändringar såväl i utbildningens fördelning som i relationen mellan ärvda och förvärvade tillgångar.

Preciserade frågeställningar

Utifrån de teoretiska utgångspunkterna och de uppmaningar som dessa genererade är det nu möjligt att ytterligare precisera det övergripande syftet till tre huvudsakliga frågeställningar, som har väglett det följande arbetet.

1. Hur har utbildningstillgångar varit fördelade i Sverige under 1900-talet?
2. Vilken avkastning har utbildningstillgångar gett?
3. Hur använder olika grupper sig av utbildningssystemet i tider av utbildningsexpansion?

Den första och den andra frågeställningen tar fasta på uppmaningen att det är nödvändigt att studera fördelningsfrågor. Medan den första frågan riktar sig mot fördelningen av enbart utbildning siktar den andra mot relationen mellan utbildningstillgångar och andra typer av tillgångar. Den andra frågan inbegriper också relationen mellan ärvda och förvärvade tillgångar, i och med att detta är en väsentlig byggsten i hur Bourdieu menar att olika typer av tillgångar värdesätts. Detta binder den samman med den tredje frågan, i och med att bägge förutsätter en undersökning av hur olika sociala skikt använder sig av utbildning. Den tredje skiljer dock ut sig, genom att rikta blicken mer mot konkreta sociala grupper. I alla tre frågorna är förändring – eller frånvaron av förändring – ett inbyggt intresse. I de olika kapitlen konkretiseras dessa fortfarande övergripande frågor ytterligare, till mer avgränsade forskningsfrågor.

Ett flexibelt men begränsat material

”Faktiskt tror vi att nu existerande utbildningsdata i Sverige sammantagna inte har någon motsvarighet i världen”, hävdade sociologerna Robert Erikson och Jan O. Jonsson i sin utredning år 1993 av den sociala snedrekryteringen till högre utbildning och inget tyder på att denna lägesbeskrivning skulle vara mindre giltig 2014.⁴⁷

Ett och samma material används i samtliga studier i denna avhandling. De bygger uteslutande på uppgifter från digitaliserade register från Statistiska Centralbyrån (SCB), sådana vars internationella lyskraft Erikson och Jonsson syftade på ovan. SCBs registerbestånd är en guldgruva som är flitigt använd i forskningen, samtidigt som registren paradoxalt nog är underutnyttjade. I denna avhandling har de använts på mycket olika sätt, för att besvara olika typer av frågeställningar. I del II har registren bearbetats för att lyfta fram grundläggande uppgifter om individer födda under en relativt lång tidsperiod (1911–1981). I del III studeras samtliga individer i två födelsekohorter, utifrån en större mängd uppgifter. Slutligen, i del IV, används materialet för att komma två typer av hushåll relativt nära. Också i denna del studeras totalpopulationer, men med ett antal som i bägge fallen understiger 1 000 individer. I synnerhet studier av det sistnämnda slaget (med fokus på hushåll) är en bristvara med utgångspunkt i registermaterial, men så även studier av det förstnämnda slaget (med fokus på längre tidsperspektiv).

Hur materialet rent konkret har bearbetats för att besvara avhandlingens frågeställningar återkommer jag till i de olika delarna, där också uppgifter ges om vilka specifika register som kommit till användning för de olika studierna och hur uppgifterna har behandlats. I detta avsnitt diskuterar jag istället materialet generella styrkor och svagheter.

Samtliga digitaliserade register som har använts har den väsentliga styrkan att de omfattar *hela* befolkningen. Detta gör det exempelvis möjligt att komma nära mycket små grupper i befolkningen och kunna studera olikheter inom dessa grupper. I avhandlingens fjärde del studerar jag två typer av eliter, med utgångspunkt i de dessa registermaterial, samhällsgrupper som annars är svårstuderade med kvantitativa ansatser.⁴⁸ För sådana uppgifter som staten haft intressen av att registrera är informationen både mestadels heltäckande och detaljerad. Det finns information om olika egenskaper för de allra flesta individerna och ofta finns flera olika alternativa uppgifter om samma typ av egenskap. För avhandlingens vidkommande innebär det att ett flertal uppgifter om individers utbildning, ekonomiska tillgångar och arbetsmarknadsdeltagande står till buds, vilket gör det lättare att något anpassa valet av information efter forskningssyftet (uppgifter om olika typer av transfereringar är angelägna för studier av vissa befolkningssegment, uppgifter om förmögen-

⁴⁷ Erikson och Jonsson (1993), s. 137.

⁴⁸ Jämför de mer generella resonemangen i Savage och Williams (2008), s. 5, om svårigheterna att fånga eliter med slumpurval.

het avgörande i studiet av andra). Att det finns digitaliserade uppgifter från 1960-talet och framåt gör också att det är möjligt att konstruera sammanhängande tidsserier. Det underlättar studiet av förändringar över tid (åtminstone om förändringar under de senaste femtio åren står i fokus).

Samtidigt begränsas materialet av att uppgifterna är insamlade framför allt för administrativa syften och enligt en administrativ logik. Bourdieu beskriver denna typ av offentligt insamlade uppgifter med föga uppskattande ord: de är "disparate data mechanically accumulated by 'data banks' devoid of theoretical capital"⁴⁹. Detta återspeglas dels i vad för typ av uppgifter som alls finns och dels i hur uppgifterna är grupperade. I dessa totalregister finns exempelvis ingen information om kulturella praktiker och preferenser, vilket hade varit önskvärda för att bättre fånga vad Bourdieu avser med kulturellt kapital. Däremot finns ett överflöd av uppgifter om inkomster av olika slag och information om sektorn för första-, andra- och tredjeanställningen. Registren innehåller därutöver inget råmaterial (specifikt yrke eller faktiskt utbildningsprogram), utan samtliga uppgifter av mer kvalitativt slag är grupperade enligt SCBs olika nomenklaturer. Lyckligtvis tillhandahålls ändå förhållandevis detaljerade uppgifter, men förutsättningarna att göra egna, mer sociologiskt motiverade grupperingar är bestämda av dessa.

I denna avhandling gör jag ansatsen att sträcka att de tidsperspektiv som ryms i registermaterialet så mycket som möjligt. I och med att enbart register från 1960-talet och framåt är digitaliserade är det bara förhållanden från denna tidpunkt som kan studeras på det sätt som vore fallet i en historievetenskaplig studie, det vill säga att förhållanden vid en viss tidpunkt bör studeras med information härrörande från samma tid (eller så nära denna period som möjligt) – vad som i den klassiska källkritiken kallas samtidighetskravet. Den lösning som presenteras i avhandlingen för att kunna sträcka ut perspektiven bortom 1960 är att ta en annan kronologi än kalenderåret som utgångspunkt. Istället för denna studerar jag förändring över tid med utgångspunkt i individernas födelseår. Detta grepp gör det möjligt att inkludera samtliga levande individer i den första datakällan och använda den äldsta då levande som startår. För uppgifter som enbart återspeglar förhållanden under det aktuella undersökningsåret – som till exempel taxerade inkomstuppgifter – är den "historiska" vinsten liten eller obefintlig. Däremot är det ett effektivt grepp för att få fatt på förändring över tid i utbildningstillgångar, eftersom dessa kan antas vara dels mer beständiga (få individer återvänder gång på gång in i utbildning, utan de allra flesta uppnår en viss nivå och bär sedan med sig den resten av livet) och dels tätare sammankopplade med individernas födelseår (förändringar av utbildningsutbudet påverkar enbart dem som är i, eller ska ge sig in i utbildning) – se vidare kapitel 3. När resonemang, diagram och figurer senare i texten hänvisar till årtal är det därför i de allra flesta fall *födelseårtal* som lyfts fram och inte *kalenderårtal*, det vill säga inte de förhål-

⁴⁹ Bourdieu (1984 [1979]), s. 507. Jämför Palme (2008), s. 28.

landen som gällde säg år 1936, utan de förhållanden som gällde för samtliga individer födda under detta år.⁵⁰

Denna ansats aktualiserar en annan, betydande begränsning med materialet. En styrka med SCBs register är att individer kan kopplas samman med sina föräldrar (och – som jag gör i del IV i avhandlingen – därmed också med sina mor- och farföräldrar), något som är avgörande för att studera de relationer mellan förvärvade tillgångar (individens egna) och ärvda tillgångar (tidigare generationers) som Bourdieu framhåller som angelägna. Begränsningen utgörs av att kopplingen mellan individer och föräldrar finns upprättad först för individer födda 1932.⁵¹ Förutsättningarna att sträcka ut tidsperspektivet också i denna aspekt är med andra ord något vingklippta.

Undersökningarna i den här avhandlingen hade delvis varit möjliga att göra med utgångspunkt också i andra material. Åtminstone hade de generella mönster som står i fokus i avhandlingens andra del och de övergripande resultaten från jämförelsen i dess tredje del trätt fram även om någon form av urvalsundersökning hade legat till grund för framställningen, som SCBs undersökningar om levnadsförhållandena (ULF, tillgängligt från 1975) som innehåller ett bredare register av mer sociologiskt intressanta uppgifter. Ett sådant hade emellertid ominstgjort delar av avhandlingens studier, så som de nu föreligger. Underlaget hade sannolikt varit för litet för de jämförelser som görs i del III och i synnerhet del IV.

Vad som framför allt gjort att jag ändå använt registermaterialet är möjligheterna att empiriskt koppla samman de olika studierna med varandra, vilket också sker vid upprepade tillfällen i avhandlingen. Bearbetningar av detta material bildar därför underlaget till samtliga figurer och tabeller som förekommer i denna avhandling, så länge något annan källa inte explicit anges.

Tillvägagångssätt

En huvudmetod i avhandlingen är korrespondensanalys, eller mer precist specifik multipel korrespondensanalys. Två av avhandlingens delar (del III och del IV) leder fram till totalt fyra sådana analyser. Denna metod var fram till relativt nyligen förhållandevis obekant inom samhällsvetenskaperna – åtminstone i samhällsvetenskap utanför Frankrike, där korrespondensanalys tillämpats av Bourdieu och kretsen runt honom sedan 1970-talet – men har under det senaste dryga decenniet kommit till användning i en ständigt ökande mängd studier.⁵² Många av dessa innehåller grundliga redogörelser för hur metoden fungerar och skiljer sig från andra metoder. Därtill har mer

⁵⁰ Jämför här resonemangen om "pseudo-paneler", i Meschi och Scervini (2012), s. 11.

⁵¹ Se Statistiska centralbyrån (2013), s. 11.

⁵² För ett axplock av studier enbart i Norden, se Rosenlund (2009 [2000]); Börjesson (2005); Palme (2008); Lidegran (2009); Flemmen (2013b); Melldahl och Börjesson (2015).

lättillgängliga rena metodböcker tillkommit.⁵³ Behovet att ytterligare en gång introducera metoden och förklara dess grundprinciper är därför litet. Den mer konkreta tillämpningen beskrivs i de aktuella kapitlen – tillsammans med en viss vägledning i hur de sociala kartor som metoden i denna avhandling producerar ska läsas. Här ska, liksom i övriga avsnitt i detta kapitel, enbart några mer principiella frågor behandlas, möjligen mer vetenskapsteoretiskt anstrukna än strängt metodologiska.

Föreställer man sig en värld där allting är slumpmässigt fördelat krävs det inte många regelbundenheter för att de ska vara ovanligt vanliga. Att identifiera sådana regelbundenheter och värdera deras betydelse för ett visst utfall, så oberoende av andra regelbundenheters inverkan som möjligt, är hur all bevisföring i statistisk mening fungerar. Utgångspunkten för korrespondensanalysen, så som den används i både del III och del IV, är en annan. Den sociala världen, för att hålla sig inom sociologins domäner, föreställs tvärtom vara tydligt ordnad. Uppdraget för den statistiska analysen blir därför att tillhandahålla redskap snarare för att göra reda för *hur* den är ordnad, efter vilka huvudlinjer, än att söka fastställa sannolikheten för vissa utfall eller enskilda variablers isolerade förklaringsvärde.⁵⁴ Förklaringen eller bevisföringen blir därför också en annan. Den söks i själva strukturen av blottlagda relationer, istället för i genomslagskraften av enskilda interaktioner.⁵⁵ En väsentlig styrka med detta är att tekniken fungerar utmärkt också utan att någon eller några beroende variabler behöver specificeras.

Själva metoden omöjliggör emellertid inte att mer förklarande frågor ställs, i gängse mening. Inom ramen för korrespondensanalysen finns åtminstone två alternativ. Dels kan sedvanliga regressionsanalyser införlivas i korrespondensanalyserna, i synnerhet för att klargöra styrkan av interaktionseffekter mellan ingående variabler. Dels kan det resulterande geometriska rummet användas som "en prediktiv karta", men där alltså strukturen används för att förklara olikheter i utfall – på det sätt som enskilda variabler gör i andra metoder (ett sådant tillvägagångssätt prövas i kapitel 11 nedan).⁵⁶

Liksom statistiska metoder i allmänhet syftar korrespondensanalysen till att reducera komplexiteten i stora material, i metodens fall genom att åskådliggöra samvariationer mellan ingående variabler i ett flerdimensionellt rum. Korrespondensanalysen består med att identifiera latent strukturer i materialet, som inte är definierade på förhand av forskaren. Korrespondensanalysens huvudsakliga förtjänst är att inte bara en faktor, den mest betydelsefulla och utslagsgivande urskiljs, utan flera (även om samtliga som produceras av korrespondensanalysen – en funktion av antalet variabler och

⁵³ Se framför allt Le Roux och Rouanet (2010) men också Hjellbrekke (1999).

⁵⁴ Se Broady (1990), s. 485–503. Jämför också Clausen (2009), s. 78.

⁵⁵ Jämför här vad Donald Broady skriver om den "strukturella kausalitet" som Bourdieus förklaringsmodeller införlivar, se Broady (1990), s. 288–291.

⁵⁶ Le Roux och Rouanet (2010), s. 74–80; Lebart et al., (1984), s. 102–108; Le Roux och Rouanet (2004), s. 18–20; se också Rosenlund (2009 [2000]), s. 80–82.

kategorier – sällan eller aldrig är sociologiskt betydelsebärande).⁵⁷ Målsättningen är att "interpret as few axes as possible without losing important information about the data".⁵⁸

Korrespondensanalys fungerar utmärkt för att blottlägga strukturen i relationen mellan olika typer av sociologiskt relevanta egenskaper, i denna avhandling till exempel utbildningstillgångar och ekonomiska tillgångar. Däremot är den inte, som jag konstaterar i kapitel 8, någon etablerad metod för jämförelser, vare sig över tid eller mellan olika fall, eller – liksom andra multivariata analystekniker – tillämplig vid undersökningar av förändring över tid i en mer generell bemärkelse. I kapitel 8 i del III i avhandlingen prövar jag att använda metoden i jämförelsen av två tvärsnitt, men i del II och kapitel 5 i del III, där i det första fallet en lång serie av födelsekohorter undersöks och i det andra fallet en mindre omfattande serie undersöks, använder jag istället andra metoder. Dessa beskriver jag där de nyttjas.

Så som andra material i vissa fall hade kunnat användas för att behandla avhandlingens syfte hade också andra metoder till en viss gräns varit tillämpliga. I den fjärde avhandlingsdelen, där åtminstone en fråga är av mer förklaringsökande natur (för att föregripa handlingen: hur skiljer sig utbildningsvalen åt mellan ungdomar från olika typer av elithushåll?) hade exempelvis en multinominal logistisk regression sannolikt gett liknande resultat som dem som produceras av den specifika multipla korrespondensanalysen. Även om en sådan, för att inte bli övermäktigt svårkonsumerad, hade behövt reducera antalet utfall högst väsentligt (jag projicerar in ett stort antal olika utbildningar i de konstruerade rummen) skulle de huvudsakliga olikheter mellan hushåll av olika slag som jag urskiljer sannolikt då också blivit synliga. Detta hade emellertid krävt att de skillnader mellan olika grupper som jag urskiljer redan hade varit kända för att kunna ingå som förklarande element. För jämförelserna i avhandlingens tredje del, hade möjligen en serie löne modeller, baserade på vanlig OLS-regressionsanalys, gett liknande utfall som de till synes enkla korstabuleringar som ligger bakom figurerna i det avsnittet ger vid handen, även om jag där gör en poäng av att *inte* arbeta med sådana medelvärdesbaserade metoder.

I det avslutande kapitlet i del III däremot (kapitel 8) hade inte någon annan statistisk metod kunnat ersätta korrespondensanalysen, annat än möjligen ett intrikat bruk av korrelationsmatriser. Undersökningarna jag genomför där motiveras inte av en fråga som pekar ut någon beroende variabel att förklara (jämför utbildningsval ovan). Istället jämför jag strukturlikheter och dito olikheter i fördelningen av ärvda och förvärvade tillgångar mellan två kohorter, något som kräver redskap som kan synliggöra – och åskådliggöra – dessa fördelningar.

---

⁵⁷ Se Börjesson (2005), s. 38.

⁵⁸ Hjellbrekke och Korsnes (2004), s. 168.

Dispositionen av arbetet

Avhandlingen är utöver denna inledningsdel och den avslutande och sammanfattande delen disponerad i tre delar: *II. Fördelning*, *III. Avkastning* och *IV. Användning*. Indelningen svarar mot de tre frågeställningar som jag redogjorde för tidigare i detta kapitel.

I del II undersöks hur fördelningen av utbildningstillgångar har förändrats under 1900-talet. Först med fokus på hur utbildningsutbudet har förändrats och det svenska utbildningssystemet vuxit i omfång och därefter med fokus på hur fördelningen av utbildningstillgångarna har förändrats utifrån förhållandena inom en serie av födelsekohorter, födda 1911–1981. De grundläggande utgångspunkterna och tillvägagångssätten för avsnittet hämtar jag främst från mer generella ekonomiska perspektiv på hur förändringar i fördelningar kan studeras. Dels tecknar undersökningarna i denna del en bakgrundsbild av utvecklingen inom det svenska utbildningssystemet under 1900-talet och dels bildar resultaten en urvals- och referensram för avhandlingens fortsatta studier.

Med utgångspunkt i undersökningarna i del II studeras i del III utbildningens avkastning för ett mindre antal kohorter. I det inledande kapitlet (kapitel 5) i denna del står fem kohorter (födda 1928–1968) och förändringen i den ekonomiska avkastningen av vissa utbildningsinvesteringar i fokus. Här kombinerar jag ekonomiska frågeställningar med perspektiv som iklar förändringar i fördelningen av ekonomiska resurser sociologiska tolkningsramar. Två kohorter (födda 1950 och 1968) – utvalda i dialog med resultaten från föregående undersökningar – blir sedan huvudpersoner i de tre följande kapitlen (kapitel 6–8). Förhållandena inom dessa två kohorter jämförs, för att på ett mer sammansatt vis studera förändringar i utbildningstillgångarnas värdering, med hjälp av korrespondensanalys. Här tillämpas vad som kan ses som en Bourdieuinspirerad klassanalys.

Del IV snävar in synfältet och lyfter fram och jämför förhållanden för individer födda 1983 inom två – små – elitgrupper, med fokus på hur olikheterna inom och mellan dessa grupper kommer till uttryck i vilka utbildningsval som görs i högre utbildning. De teoretiska uppslagen hämtas dels från perspektiv som lyfter fram olikheter mellan särdeles resursstarka grupper och dels från perspektiv som synliggör hur olika grupper använder sig av utbildning. Huvudmetoden i detta avsnitt är korrespondensanalys.

Två samverkande fokusförskjutningar präglar relationen mellan de tre delarna. För det första begränsas tidsperspektivet successivt. I del II studeras förändringar över förhållandevis lång tid, i del III förändringar främst mellan två tidpunkter och i del IV omständigheter vid enbart ett tillfälle. Begränsningen innebär också att undersökningarna förflyttas närmare och närmare samtiden. För det andra förändras perspektivet från det mycket generella till det mycket specifika. I del II behandlas hela befolkningens utbildningstillgångar, i del III tillgångar av olika slag i två hela födelsekohorter och i

del IV en än mer omfattande uppsättning tillgångar i två grupper som tillsammans samlar blott enstaka procent av en födelsekohort.

I del V sammanfattar jag arbetet och tydliggör vad för svar på frågeställningarna som undersökningarna har gett.

DEL II

FÖRDELNING

Utbildningens århundrade

Folkskolestadgans införande 1842 må vara betydelsefull för utbildningens spridning till hela befolkningen och startpunkten för en utbildningsrevolution, men förändringarna under 1900-talet var än mer genomgripande för befolkningens del. Vid seklets början – år 1900 – var drygt 19 000 inskrivna vid utbildningsnivåer högre än skolpliktens folkskola. När nästa sekel började – år 2000 – var motsvarande antal över 650 000.⁵⁹ Detta kapitel försöker ringa in dessa förändringar. För även om det är ett välkänt faktum att samtliga utbildningsnivåer ökade i omfång under 1900-talet, så är det inte någon helt enkel uppgift att få en samlad bild av rytmen och förloppet i denna expansion. I synnerhet om syftet inte är att återge *utbildningssystemens* förändring utan istället är att försöka fånga förändringarna i *befolkningens utbildning*, vilket inte är samma sak.⁶⁰

I detta kapitel gör jag därför inledningsvis en översiktlig genomgång av vilken bild av utbildningsexpansionen som framträder ur tidigare forskning. Därefter redogör jag för hur förändringarna av 1900-talets svenska utbildningssystem har studerats med stöd i de material som ligger till grund för avhandlingens undersökningar.

Eftersom avhandlingens övergripande syfte är att undersöka hur expansionen av utbildningssystemet har förändrat utbildningens värde är det helt nödvändigt att få ett grepp om fördelningen av utbildning vid olika tidpunkter. Tillgångars värde är som framkommit enligt Bourdieu beroende både av tillgången på dem och av hur de är fördelade. Därför undersöker jag i detta kapitel – för det första – hur utbudet av utbildning har förändrats och – för det andra och framför allt – hur användningen av detta utbud har sett ut och förändrats. I avhandlingens övergripande struktur fyller kapitlet främst två funktioner. För det första tecknar det en bakgrundsbild till vad som fokuseras i de undersökningar som följer. För det andra bygger denna bakgrundsteck-

---

⁵⁹ *Statistisk årsbok för Sverige* (1930), tab. 282, 250, 286; *Utbildningsstatistisk årsbok* [tabeller] (2005), tab. 7.3, 15.8, 16.3. Se vidare figur 1 nedan.

⁶⁰ Delar av innehållet och tankegångarna i det som här är kapitel 3 och kapitel 4 presenterades vid Tionde ekonomisk-historiska mötet i Lund, 5 oktober 2013 (Melldahl, 2013). Mitt deltagande finansierades av Ekonomisk-historiska institutionen i Stockholm och av VR-projektet *Studielån, lön och förmögenhet inom högskolan. Sociala gruppernas studiefinansiering, 1998–2006* (projektledare Martin Gustavsson). För detta är jag tacksam, liksom för de kritiska och konstruktiva åhörarkommentarer som presentationen väckte.

ning upp en urvalsram som fullföljs i nästa kapitel, där frågan om förändringar i utbildningens fördelning behandlas. Ramen kommer till användning för att motivera de nedslag som görs avhandlingens följande studier och som stöd för tolkningen av de resultat som de studierna genererar.

En historia berättad i etapper

Ett övergripande tema i utbildningshistoriska beskrivningar av hela det svenska utbildningssystemets förändringar under 1900-talet är rörelsen bort från ett parallellskolesystem mot ett tydligare stadiesystem. Utbildningssystemet under första hälften av seklet var fragmentiserat i många enheter och nivåer, som därtill delvis verkade oberoende av eller parallellt med varandra. Det fanns, förenklat, flera olika vägar genom systemet och dessutom mycket stora geografiska skillnader i utbudet, framför allt mellan landsbygden och städerna. Under andra hälften genomfördes en rad reformer som förenas av att de syftade till att egalisera utbudet och att konstruera ett mer sammanhållet system, med en stadiesbaserad progressionsmodell.⁶¹ Rörelsen mot enhetlighet och harmonisering bröts emellertid under 1900-talets sista decennium när utbudet istället decentraliserades och differentierades.⁶²

Utöver sådana klargörande, men övergripande diagnoser om själva förändringens tematik, är det emellertid inte helt enkelt att få en samlad bild av expansionens utsträckning och tempo. Och än mindre av befolkningens rörelser inom utbildningen. En betydelsefull förklaring till att det är så står att finna i några grundläggande vägval i den tidigare forskningen, i fråga om *vad* som har studerats och *hur* det har behandlats. Överlag har utbildningshistorisk forskning prioriterat undersökningar av förhållanden vid och förändringar av enskilda institutioner eller utbildningsnivåer mer än studier med ett huvudsakligt fokus på förhållanden och förändringar i utbildningssystemet i dess helhet. I översiktsverk är detta synligt i att nivåer och institutioner behandlas avskilt från varandra.⁶³

Grundlig forskning om utbildningssystemets kvantitativa förändring – som kan generera en helhetsbild av utbildningsutbudet och dess förändringar – finns med andra ord, men utspritt. Den obligatoriska nivån, det vill säga folkskolans tillkomst, utvecklingshistoria och gradvisa övergång till en grundskola är väldokumenterad.⁶⁴ Den kvantitativa utvecklingen av denna utbildningsnivå följer i stort den demografiska strukturen. Under perioder med stora födelsekohorter blir följaktligen antalet elever också större, men utvecklingen har också påverkats av flera förlängningar av skolplikten under 1900-talet.

⁶¹ Se till exempel Richardson (1996), s. 95–144. Se också Larsson (2011), s. 298–304 och Isling (1974), s. 23–24.

⁶² Bertilsson (2014), s. 35–36; Larsson och Prytz (2011), s. 139–141.

⁶³ Se till exempel Richardsson (1996) och bidragen i Larsson och Westberg (2011).

⁶⁴ I det senaste utbildningshistoriska standardverket behandlat av Edgren (2011).

Likaså finns högre utbildningsnivåers historia nogsamt tecknad, till exempel utvecklingen från elitpräglade läroverk, via en tydligare uppdelning av läroverken i en lägre realskola och en högre gymnasieskola, med avslutande realexamen respektive studentexamen, till en sammanhållen – och inte minst geografiskt mer tillgänglig – gymnasieskola, som över tid närmast blir en allmän utbildningsnivå.⁶⁵ Också den högre utbildningens utveckling har tecknats på likartat vis.⁶⁶

Dessa empiriskt åtskilda redogörelser för och analyser av stadiernas historia kan på en teoretisk nivå fogas ihop till en sammanhängande beskrivning av hela systemets utveckling med hjälp av den typologisering som sociologen Martin Trow har gjort för att beskriva utvecklingslinjerna inom den högre utbildningen. Dessa kan, enligt Trow, delas upp i tre distinkta faser. Ursprungsläget i framställningen är ett elitsystem, där den högre utbildningen främst tillfredsställer en liten, mäktig samhällsgrupps funktionella och sociala behov. En mycket blygsam andel av befolkningen når under detta stadium högre utbildning. Den första expansionsvågen – som i västvärlden inträffade under efterkrigstiden – tränger undan det föregående systemet och ersätter det med ett masssystem, där en större del av befolkningen genomgår högre utbildning för att erhålla specialiserade kunskapsfärdigheter. Den andra expansionsfasen resulterar i ett universellt system, i vilket hela befolkningen – åtminstone i idéernas och policydokumentens värld – har tillträde till och faktiskt uppnår högre utbildning.⁶⁷

Denna tematisering skulle kunna gälla inte bara för förändringarna av högre utbildning, utan av all icke-obligatorisk utbildning.⁶⁸ I Sverige expanderade först samtliga icke-obligatoriska nivåer kraftigt under en relativt kort tid under en period av cirka 25 år efter andra världskrigets slut och sedan i synnerhet *högre* utbildning igen mycket kraftigt från 1990-talet och framåt.⁶⁹

Utgångspunkten för Trows argumentation är den kvantitativa utvecklingen, även om han därefter mer fokuserar på de förändringar av organisationerna och deras inre funktionsätt som förorsakats av den hastiga tillväxten.⁷⁰ Vad som försvårar en vidgning av perspektiven till att omfatta

⁶⁵ Se Larsson och Prytz (2011).

⁶⁶ Se Frängsmyr (2011).

⁶⁷ Trow (1973), s. 5–6; (2007), s. 247–249. Framställningen här är förenklad, för att lyfta fram temporaliteten i processen och grundläggande karaktäristika för de tre faserna. Därför är det viktigt att lyfta fram att Trow menar att systemen inte i fullständig mening *ersätter* varandra, utan alla tre faserna kan *samexistera* inom ramen för ett och samma utbildningssystem, inom olika delar av den övergripande organisationsformen. De funktioner som kännetecknade elit-systemet kan med andra ord fortfarande fyllas, inom ramen för ett universellt system. Se Trow (2007), s. 249–252.

⁶⁸ Jämför beskrivningen i Larsson och Prytz (2011), s. 141.

⁶⁹ Den första expansionsvågen av läroverkens nivåer (realskolan och gymnasieskolan), finns beskriven i Richardson (1990), s. 56. Gymnasieskolans utveckling till en slags massutbildning beskrivs i Larsson och Prytz (2011), s. 141. För högskolans del, se Börjesson (2011), s. 12–15 och Högskoleverket (2006), s. 16–17.

⁷⁰ Se Trow (1973), s. 5–6.

hela utbildningssystemet är utmaningen att på motsvarande sätt få uppsikt över det samlade utbildningssystemet och inte enbart enstaka utbildningsinstitutioner, eller som i Trows fall, en viss utbildningsnivå. Att utbildningssystemet har genomgått faser av snabb kvantitativ förändring är sammanfattningsvis lätt att få fram ur forskningen, men det är svårare att empiriskt sätta samman detta för att svara på frågor om hur mycket och framför allt hur förändringarna på olika nivåer i systemet kvantitativt hänger ihop.⁷¹

Förändringar i utbudet av utbildning under 1900-talet

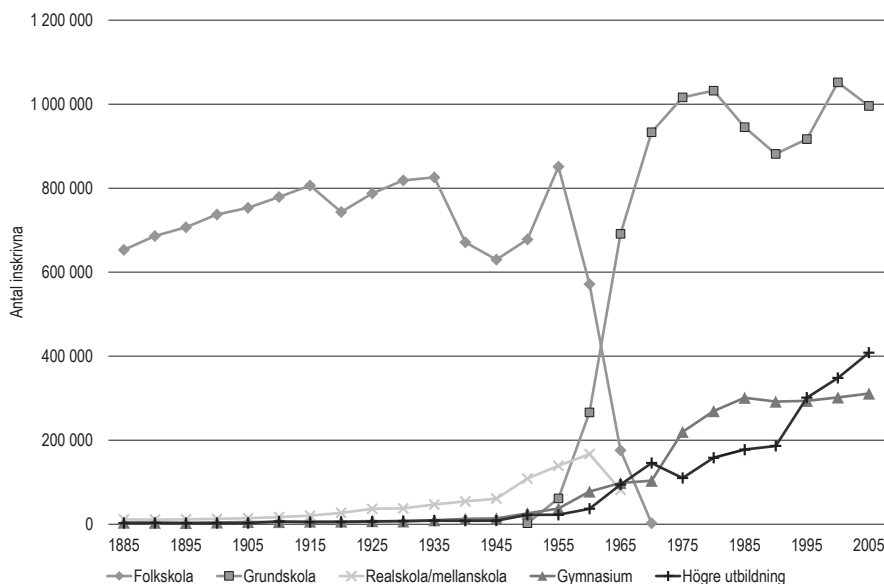
Redovisningen av utbildningsuppgifter i den offentliga statistiken i Sverige har aldrig, sedan den sjösattes under 1880-talet, tillhandahållit några färdigställda uppgifter om volymen av *hela* utbildningssystemet, än mindre dess förändring. Men det är ändå möjligt att generera en översiktlig bild av det svenska utbildningssystemets kvantitativa förändringar med hjälp av offentlig utbildningsstatistik.

---

⁷¹ En förklaring till varför mer övergripande kvantitativa frågor inte har stått i centrum för utbildningshistoriska studier är, som nämnts, att andra spörsmål har prioriterats. Fokus i utbildningshistorisk – eller pedagoghistorisk – forskning låg länge på idéburna och organisatoriska aspekter av utbildningssystemets förändring, med ett intresse för avsikter, mål och ambitioner uttryckta i reformer, läroplaner och utredningar. Se Isling (1974) för ett illustrativt sådant exempel.

Under de senaste decennierna har det utbildningshistoriska fältet kraftigt vuxit, med en väsentlig breddning av perspektiven som följd. Utbildningshistorien har framför allt förstärkts som just *historisk* vetenskap, med sedvanligt bruk av arkivmaterial, och som ett led i detta införlivat olika typer av historiska perspektiv och forskningstraditioner, som frågor om utbildningens sociala och ekonomiska historia. För en redogörelse för utbildningshistoriens utveckling, se Broady et al. (2010). Exempelvis har historiska skoltraditioner utforskats, för ett nytillkommet bidrag i den riktningen se Backman Prytz (2014), likaså de ekonomiska förutsättningarna för folkskolans utbredning, se Westberg (2014). Forskningsområdets utveckling har dock inte förändrat den karaktäristik av de huvudsakliga forskningsobjekten som jag gjorde inledningsvis. Även i nyare utbildningshistoria är enskilda – och avskilda – utbildningsinstitutioner och utbildningsnivåer vanligen i fokus.

Figur 1. Utbildningsnivåernas volymförändringar, 1885–2005.

Källa: *Statistisk årsbok för Sverige* (1930, 1940, 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980) och *Utbildningsstatistisk årsbok* (1978, 1981, 1986, 1992, 2000 [tabeller], 2005 [tabeller], 2008 [tabeller]).

Den utveckling som synliggörs i figur 1 ovan är kraftigt förenklad och därtill ofullständig, men ger en överskådlig bild av de mest framträdande utvecklingslinjerna för de kvantitativt mer betydande utbildningsnivåerna.⁷² Kurvorna redovisar antalet inskrivna individer vid fem institutioner i femårsintervall och visar mycket kraftiga förändringar. I ett land med skolplikt följer antalet elever på den nivå som skolplikten omfattar dels den generella befolkningsökningen och dels variationerna i födelsetal mellan olika perioder. Folkskolans (mörkgrå kurva med romber vid mätpunkterna) och grundskolans (mörkgrå kurva med kvadrater) kurva är därför mindre intressanta i sammanhanget. Att den grundläggande nivån växer i omfång när den sjuåriga folkskolan överges till förmån för en nioårig grundskola är självklart. De stora förändringarna har ägt rum på högre nivåer. När dessa beskrivs i ett sammanfattande diagram blir det lättare att dels se hur de olika nivåernas

⁷² Vad som framför allt saknas i diagrammet är två institutioner utanför det reguljära utbildningssystemet – folkhögskolan och den kommunala vuxenutbildningen (Komvux) – som varit betydelsefulla för olika befolkningsgrupper – och därtill kvantitativt omfångsrika. Jag har i denna sammanställning valt att fokusera enbart det reguljära systemet och inte behandla utbildningar som ersätter eller kompletterar detta (en rad fackutbildningar – innan dessa till stor del inordnades i den nya gymnasieskolan respektive högskolan – är också utelämnade). Den huvudsakliga anledningen till detta är att studier vid dessa institutioner är mycket svåra att urskilja i det datamaterial som ligger till grund för beräkningarna av utbildningsår som introduceras senare i kapitlet.

expansion är relaterade till varandra och dels få en uppfattning om proportionerna på deras omfattning – också till den obligatoriska utbildning som *samtliga* deltar i – än vad som är fallet ur de separerade undersökningar som har präglat den tidigare utbildningshistorien. De utbildningsnivåer där deltagandet är frivilligt har stigit från mycket låga nivåer, vilket gör att den procentuella utvecklingen faktiskt är häpnadsväckande, men med olika rytm. Den första nivån som kraftigt växte var utbildningar strax över folkskolan (ljusgrå kurva med kryss)⁷³. Kurvan skiljer sig synligt från nollpunkten vid tidigt 1900-tal men volymtillväxten tar ordentlig fart först efter andra världskriget.

Tillväxten på den närmaste nivån över folkskolan föregår utvecklingen på gymnasienivå (mörkgrå kurva med trianglar) och universitetsnivå (svart kurva med kors). Från 1960 börjar bägge dessa växa och fortsätter sedan i den inslagna takten, med vissa variationer. Även om deras utvecklingar varit påfallande synkroniserade skiljer sig mönstren något åt efter 1970. Gymnasienivån fortsatte därefter att stiga för att sedan plana ut från mitten av 1980-talet medan universitetsnivån låg tämligen stilla fram till 1990-talets början och därefter växte mycket kraftigt i omfång.

För att sätta den mycket stora volymen på högskolan något i proportion till andra nivåer och till historiska förhållanden så motsvarade de drygt 400 000 universitetsstuderande vid det sista tillfället i figuren (2005) 40 procent av antalet grundskoleelever, som ju omfattar samtliga barn i åldrarna 7–16 år. Det vill säga ungefärligen fyra hela årskullar (en genomsnittlig årskull i Sverige under 1900-talet har varit ungefär 100 000 individer stor). Som en jämförelse omfattade de universitetsstuderande år 1965 alla som föddes mellan nyårsdagen och 24 juli under ett år i *en* årskull och de universitetsstuderande år 1930 alla födda mellan nyårsdagen och 29 januari.

De statistiska uppgifterna gör det alltså möjligt att studera hur utbildningssystemets omfattning har sett ut och förändrats. Men de gör det inte möjligt att studera relationen mellan olika utbildningsnivåer, det vill säga befolkningens rörelser från den ena nivån till den andra. Forskare som för olika ändamål har velat undersöka utbildningssystemets kvantitativa utveckling och relationen mellan dess olika beståndsdelar – en relation som blir central i min undersökning av utbildningens ekonomiska och sociala värde för befolkningen – har därför behövt följa någon av två möjliga forskningsstrategier.

I en serie avhandlingar från ekonomisk-historiska institutionen vid Lunds universitet under första delen av 1980-talet gjordes ett omfattande arbete med att empiriskt kartlägga den kvantitativa utvecklingen av högre utbildning från mellankrigstiden och fram till 1970-talet och relationen mellan

---

⁷³ Förutom de mellanskolor och realskolor som nämns i etiketten ingår här också högre folkskolor.

denna utbildningsnivå och lägre, förberedande nivåer.⁷⁴ Strategin var mycket arbetsintensiv. Forskarna dammsög helt enkelt universitetens arkiv över inskrivna studenter (och de högskolors och instituts som de räknade till denna nivå), räknade deras antal och bokförde deras tidigare redovisade utbildningsbanor.⁷⁵ Genom detta tillvägagångssätt kopplades den högsta utbildningsnivån empiriskt ihop med underliggande nivåer, så att förändringarna i deras inbördes relation kunde inkluderas i undersökningarna.

Ett par någorlunda samtida studier med likartade syften valde en annan strategi och förlitade sig istället på uppgifter från den tryckta utbildningsstatistiken och de publicerade befolkningsräkningarna.⁷⁶ Eftersom sådana källor som framgått *inte* ger förutsättningar att koppla samman olika utbildningsnivåer med varandra empiriskt genom att studera befolkningens rörelser mellan nivåer, fick dessa istället kopplas samman på teoretisk väg, det vill säga genom olika typer av antaganden om sådana relationer.⁷⁷

För att fånga hur utbildningens fördelning i befolkningen har sett ut under 1900-talet, den frågeställning som hela del II ska söka besvara, vore bägge dessa strategier tänkbara, men jag har bedömt att bägge är mindre lämpliga för denna studie. Den senare strategin är inte helt produktiv för avhandlingens syften. Den bygger dels på antaganden som blir mycket komplexa om tidsperspektivet ska sträckas ut till att omfatta fler stadier av utbildningssystemets förändring. Dels kan resonemangen då enbart baseras på relationen mellan utbildningssystemets delar och befolkningens rörelser mellan dem på ett sammanslaget plan (totalantalet examinerade respektive inskrivna vid olika tillfällen). Den första strategin – att själv bygga upp ett individbaserat arkivmaterial utifrån utbildningsinstitutioners inskrivningsuppgifter – är helt enkelt för arbetskrävande, i synnerhet när fler nivåer än högre utbildning (den volymmässigt sammantaget klart minsta av utbildningssystemets nivåer under 1900-talet) ska inkluderas.

⁷⁴ Pettersson (1983), Nilsson (1984), Ohlsson (1986). Tematiken skilde sig åt mellan dessa avhandlingar – som annars i stor utsträckning byggde på ett kollektivt insamlat empiriskt material. Pettersson fokuserade främst på relationen mellan ingenjörutbildningar och makroekonomiska faktorer. Nilsson uppmärksammade framför allt de ekonomiska villkorens betydelse för inträdet i högre utbildning – och undersökte statens försök att minska de ekonomiska klyftorna som hindrar fria utbildningsval. Ohlsson tog ett mer samlat grepp om den högre utbildningens kvantitativa utveckling, med fokus på hur denna kunde förklaras. I samtliga tre studier var undersökningar av förändringar över tid fullständigt centrala.

⁷⁵ Underlaget – och de antaganden som varit nödvändiga där underlaget inte räckt till – beskrivs utförligt i Appendix 1 i Ohlsson (1986), s. 240–253.

⁷⁶ Se framför allt Ekstedt (1976), Murray (1988). Flera av dessa framställningar har tidigare sammanställts och behandlats i Börjesson (2011).

⁷⁷ Den mest utarbetade formen av sådana antaganden finns i Ekstedt (1976), där återigen högre utbildning står i centrum. I Murrays ansats (1988), som framför allt vilar på sammanställningar av tidigare forskning, vidgas perspektivet till en bredare uppsättning utbildningar, främst arbetsmarknadstillvända sådana. Ekstedt bygger däremot sin undersökning på antaganden om befolkningens övergångar mellan olika utbildningsnivåer på faktiska examinationstal från den avlämnande nivån och inskrivningstal vid den mottagande nivån, vilket, något förenklat, indexeras med utgångspunkt i variationer i födelsetal, (1976), s. 28–29; 38–43.

I det följande beskriver jag därför den väg jag valt för att empiriskt studera förändringar i befolkningens rörelser genom utbildningssystemet, vilken är att gå via de individbaserade dataregister från Statistiska centralbyrån som beskrevs i föregående kapitel.

Förändringar i efterfrågan på utbildning under 1900-talet

Som blivit tydligt i de föregående avsnitten finns det åtskillig forskning om hur utbildningsutbudet på olika nivåer har förändrats över tid, både till innehåll och till omfång. Däremot finns påfallande få historiska översikter som arbetar med mer av ett helhetsperspektiv: om förändringarna, av flera olika utbildningsinstitutioner och -nivåer, nuvarande såväl som historiska, slås ihop, vad blir då resultatet? För att generera en sådan samlad bild av hur hela den svenska befolkningens inträden i och utträden ur utbildning har sett ut och förändrats under 1900-talet måste en del perspektivskiften och förenklingar göras. För det första måste man lämna utbildningssystemens horisont och istället utgå ifrån befolkningens. Istället för att redogöra för hur många som vid en viss tidpunkt befinner sig inom en viss utbildningsinstitution, undersöks hur mycket utbildning de enskilda individerna i befolkningen har samlat på sig. Vad i utbildningsutbudet har de efterfrågat? För det andra kan av naturliga skäl inte befolkningens utbildningsbanor återges i sin fulla komplexitet, utan de måste sammanfattas på något sätt. I det närmast följande avsnittet redogör jag för hur jag bearbetat materialet för de samlade undersökningarna av relationen mellan befolkning och utbildningssystem.

Befolkningens utbildningsdeltagande sammanfattat

En ofta återkommande startpunkt i tidigare forskning, för att på en övergripande nivå kunna återge förändringar av befolkningens utbildningsnivå, är som framgått att gå via olika typer av inskrivnings- eller examineringsuppgifter. Då är det möjligt att beräkna hur många individer som vid vissa tidpunkter befunnit sig i, eller examinerats från, olika utbildningsnivåer och på så sätt göra beräkningar av vad som skulle kunna kallas årsproduktionen av utbildning.⁷⁸ Med hjälp av ett sådant material kan antaganden göras om hur denna årsproduktion ser ut för individer födda olika år. Resultatet blir en tydlig bild av hur det genomsnittliga utbildningsdeltagandet förändras över tid. Nackdelen med denna typ av angreppssätt är, som alltid, att antagandena är behäftade med en del osäkerhet samt att – vilket förklarar delar av osäkerheten – beräkningarna bygger på sammanställningar av deltagande vid olika

---

⁷⁸ För ett svenskt exempel, se forskningsstrategin i Ljungberg och Nilsson (2009). För internationella förhållanden, se till exempel Barro och Lee (2001), som också innehåller en diskussion av olika forskningsstrategier.

utbildningsnivåer, utan möjligheter att få kännedom om vilka individerna är som rör sig igenom dem eller vad de hade studerat tidigare eller vart de tog vägen senare i utbildningssystemet. Eftersom syftet är att studera förändringar i den nationella produktionen av humankapital på en makronivå är anslaget mindre träffsäkert för att studera utbildningskonsumtionen på en mikronivå, eller relationen mellan mikronivån och makronivån.

Jag har valt en annan strategi och utgått från uppgifter om befolkningens utbildning bokförd i *individbaserade* dataregister från SCB.⁷⁹ Utifrån den information som finns tillgänglig i denna källa har jag, för varje enskild person i detta material, beräknat antalet år i utbildning.⁸⁰ Uppgifter om utbildningsnivåer har med andra ord ersatts av en siffra, motsvarande det antal år som denna utbildningsnivå, vid olika tidpunkter, motsvarat.⁸¹

Den stora fördelen med detta material är att det är registrerat på individnivå, istället för att vara uppbyggt av sammanställda uppgifter om inskrivningen vid olika utbildningsnivåer. Detta gör att komplexiteten i materialet bibehålls med större precision, eftersom individbaserade uppgifter av naturliga skäl har en högre grad av variation, och att relationen mellan den övergripande nivån och den individuella nivån blir möjlig att undersöka, eftersom de aggregerade mönstren som framträder är resultaten av hur individer faktiskt har rört sig genom utbildningssystemet. En ytterligare förtjänst är att uppgifterna om antalet år i utbildning för individer och grupper kan relateras till andra sociologiskt meningsfulla egenskaper. I de följande delarna i avhandlingen relateras utbildningsdeltagandet såväl till deras sociala ursprung som till deras inkomst

Men materialet är självfallet också behäftat med nackdelar, som dessvärre inte fullt ut kan avhjälpas. En första sådan är självfallet tidpunkterna för när det finns tillgängliga uppgifter om utbildning, något som sätter tydliga ramar för vad som överhuvudtaget går att göra. De äldsta individer i materialet som är försedda med uppgifter om vad för utbildning de genomgått föddes 1911. Förhållanden för tidigare födda går alltså inte att komma åt.⁸²

⁷⁹ Utgångspunkten är samtliga individer registrerade i befolkningsräkningarna från 1960, 1970 och 1990 (i vilka det finns uppgifter om utbildningsnivå av varierande slag), till detta har lagts uppgifter om utbildning från LISA-register från 1990 och 2008.

⁸⁰ I undersökningarna i detta och nästföljande kapitel i avhandlingen är det 8 839 411 individer som undersöks. I de register som har konsulterats samlas fler individer – 11 353 211 – men några begränsningar, som jag återkommer till i slutet av detta avsnitt, har varit nödvändiga.

⁸¹ I grund och botten handlar det om en omräkning från en ordinalskala – uppgifter som går att rangordna (låg utbildning kontra hög utbildning) – till en intervallskala – uppgifter som inte bara går att rangordna, utan också behandla matematiskt (det blir meningsfullt att jämföra utbildningsnivån: 12 utbildningsår är dubbelt så många som 6 utbildningsår; det blir också möjligt att studera medelvärden och spridningsmått).

⁸² Detta därför att den första tillgängliga mätpunkten för digitaliserade individbaserade utbildningsuppgifter är från folkräkningen år 1960 (där dessutom underlag vad gäller dessa uppgifter är klart bristfälligt: utbildningsuppgifter finns enbart för ett urval av befolkningen och för ett urval av utbildningar) och för hela befolkningen först 1970. Det är därför enbart möjligt att

Den största svagheten med materialet ligger i en annan begränsning. Informationen om befolkningens vägar genom utbildningssystemet i de folkräkningar och de kompletterande register som använts, redovisas genomgående i en form som väsentligen minskar undersökningarnas träffsäkerhet: information finns enbart om individernas *högsta utbildningsnivå*.⁸³ Ska samma underlag användas för hela populationen, vilket absolut är att föredra, finns bara denna uppgift att tillgå. Konsekvensen blir att beräkningarna av antalet utbildningsår ofta underskattar det faktiska antalet.

Underskattningen uppstår för det första av att många individer av olika skäl inte fullföljer utbildningar de påbörjar.⁸⁴ Jag har i dessa fall, eftersom det i

studera utbildningsdeltagandet för individer som är registrerade i dessa källor – och i dessa enbart för individer för vilka det finns uppgifter om deras studiegång.

I flera digitaliserade källor begränsar detta underlaget till vissa åldersintervall – utbildningsuppgifter finns exempelvis inte för individer yngre än 16 år och äldre än 65 år i flera källor. Detta kan i stor utsträckning – men inte fullständigt – avhjälpas eftersom individerna mestadels finns i flera av de använda datamaterialen, när de är äldre eller yngre och därmed är försedda med sådana uppgifter. För individer födda före 1911 finns inga sådana ytterligare datamaterial att tillgå.

Att uppgifter om individer födda 1911 är tillgängliga först 1960 eller 1970 innebär också att en viss osäkerhet föreligger, som tilltar ju tidigare född den undersökta gruppen är. Kort sagt saknas, med detta sätt att konstruera underlaget, utbildningsuppgifter om de individer som år 1960 respektive 1970 hunnit avlida före 49 respektive 59 års ålder. Olikheterna i mortalitet mellan olika samhällsgrupper – där utbildningsdeltagandet är en av flera faktorer som kan vara ett resultat av tillhörighet till just olika samhällsgrupper – gör det sannolikt att tro att uppgifterna för äldre årsgrupper är något överskattade. De "dödlighetskvoter" för olika sociala grupper som redovisas i Erikson (1984), s. 69–73, pekar i en sådan riktning.

⁸³ För (yngre) delar av befolkningen går det att få fram mer korrekta uppgifter, när register som bokför detaljerade rörelser genom – och förtidiga avhopp från – olika delar av utbildningssystemet finns att tillgå. Att istället utgå ifrån dessa mer rättvisande uppgifter hade omintetgjort möjligheterna att studera förändringar över längre tid. Därför har ett i en bemärkelse sämre material föredragits, som i gengäld omfattar en betydligt större del av befolkningen.

Övergången till registerbaserad befolkningsstatistik – där uppgifterna från individerna hämtas från diverse register istället för som tidigare i stor utsträckning härstamma från uppgifter från individerna själva – möjliggör också mer rättvisande uppgifter. De uppgifter som finns i LISA-registren avser den högsta *avslutade* nivån (för vårterminen det aktuella året), men i och med att uppgifterna uppdateras varje år går det att följa individers utbildningsbanor. En person som avslutar gymnasiestudier våren 2000 och påbörjar ett högskoleprogram samma höst är således bokförd med gymnasienivå i registren 2000. Nästa år – om personen har tagit sina poäng – är den högsta nivån 20–79 högskolepoäng (30–119 "nya" HP) och följande år 80–119 högskolepoäng och så vidare till avslutat utbildningsprogram. Tack till Michael Karlsson vid SCB för information kring detta. Potentialiteten i detta, att bättre fånga det *verkliga* antalet utbildningsår, till exempel bland sådana som studerar vid flera utbildningar efter varandra har inte utnyttjats, utan jag har liksom för Folk- och bostadsräkningarna enbart använt mig av den högsta nivå som varit bokförd i de register jag använt.

⁸⁴ Det finns mig veterligen inga studier som redogör för omfattningen av tidiga utbildningsavbrott inom hela utbildningssystemet, men observationer från olika utbildningsinstanser och olika tidsperioder pekar på att de är och har varit mycket vanligt förekommande. Exempelvis visade en av undersökningarna inom 1957 års skolberedning att endast 44 procent av dem som påbörjade realskola eller kommunala flickskolor avslutade den på "normal" tid. 14 procent avslutade med fördröjning (vilket ger en motsvarande underskattning i mitt mått) och 28 procent avbröt sina studier (vilket ger en motsvarande överskattning). Se SOU 1959:35, Bilaga 25, s. 87, tabell 23. Mer nutida inblickar i avhopp från gymnasienivån har exempelvis visat att

materialet är omöjligt att se vilka det gäller, inte haft något annat val än att tillskriva varje individ det värde som deras fullgångna utbildning motsvarar. Underskattningen härrör för det andra också från utbildningsbanornas tendens att vara tämligen snåriga. Uppgiften om högsta nivå säger inte någonting om vad som tagit individerna dit, ofta finns det flera vägar till samma utbildningsdestination. Lösningen på detta har blivit att anta att de följt den *vanligaste* vägen, det vill säga den som för individer födda ett visst år var den förväntade för att vinna tillträde till en viss utbildningsnivå, och tillskriva dem det antal utbildningsår som denna väg, inklusive den högsta påbörjade nivån, vid olika tidpunkter motsvarat. Dessutom kan, för det tredje, högsta påbörjade nivå vara ett mer flexibelt mått än vad någon som försöker standardisera helst önskar: individer kan trots att de befinner sig inom en och samma formella utbildningsnivå vara kvar där mycket olika länge av skäl som kan variera från att de behöver mer tid till att de har råd att inte stressa. På detta dilemma finns ingen fungerande lösning för hela tidsperioden. Sammantaget resulterar detta i en felräkning motsvarande skillnaden mellan den nominella utbildningslängden och den reella.⁸⁵

Att uppgifterna enbart anger högsta utbildningsnivå ger också upphov till en annan utmaning, nämligen att innebörden av nivåerna – som framgått

---

harmoniseringen av gymnasieutbildningarna i samband med 1990-talets gymnasiereform – när alla program blev treåriga och studieförberedande – ökade antalet avhopp från de yrkesorienterade programmen, se Hall (2011).

⁸⁵ Mot denna inbyggda risk för underskattning står en viss överskattning som en följd av hur jag gått tillväga för att tillskriva enskilda utbildningar ett motsvarande antal utbildningsår. Den huvudsakliga principen i detta arbete har varit att för varje individ bokföra den högsta påträffade utbildningen, oavsett när i livet studierna där bedrivits. Därför har jag för många individer hämtat deras uppgifter från det sista register som jag påträffat dem i. Ett undantag från detta är utbildningar på lägre nivåer, framför allt de olika typer av lägre utbildningar som föregick grundskolan, men också gymnasiala studier. För individer som studerat vid dessa nivåer – och som inte finns angivna med högre studier i senare register – har jag valt det register som ligger närmast tidpunkten för studiernas avslutande, eftersom de institutioner som de studerat vid rimligen borde fångas bättre i klassificeringar konstruerade någorlunda i samtiden (informationen om högsta utbildning är registrerad i olika klassificeringar i samtliga tre källor som använts). För studier på dessa nivåer finns ingen egentlig risk för överskattning. Det gör det däremot för högre utbildningar. Det har helt enkelt inte varit arbetsekonomiskt möjligt för mig att sätta mig in i – och korrigera för – alla de förändringar av såväl tillträdeskrav som studietid som snart sagt samtliga högskole- och yrkesutbildningar genomgått. Utbildningssociologen Emil Bertilsson har i sin avhandling en illustrativ sammanställning av förändringarna av den största yrkesutbildningen, lärarutbildningen, där längden på olika lärarutbildningar upprepade gånger har modifierats, efter det att samtliga lärarutbildningar fördes till högskolan. Se Bertilsson (2014), tabell 26 i appendix. Det hade varit realistiskt ens om uppgifter fanns om examensår, något som saknas för en stor del av populationen. Istället har jag tvingats utgå ifrån de grupperingar av sådana utbildningar som SCB själva har gjort, där exempelvis kortare högskoleprogram skiljs från längre. Med ett undantag: i Folk- och bostadsräkningen 1970 är uppgifterna om skolutbildning (upp till gymnasienivå) och yrkesutbildning (av olika slag, vid fackskolor, gymnasier och inom högre utbildning) separerade. För de individer som enligt den ena uppgiften (skolutbildning) *inte* har några gymnasiestudier men enligt den andra har någon fackutbildning har jag adderat antalet år som fackutbildningen enligt uppgifterna motsvarar till det värde som individens skolutbildning motsvarar.

ovan – har förändrats mycket över tid. För stora delar av materialet har detta inte visat sig vara något problem. Den information som finns i de olika utbildningsvariabler som konsulterats har varit detaljerad nog för att skilja mellan olika, samtidiga varianter. Den parallellitet som kännetecknade det svenska utbildningssystemet fram till början av 1970-talet, det vill säga att det inte fanns *en* tydlig utbildningsväg utan flera olika (delvis av varandra oberoende), har därför i stor utsträckning varit möjlig att återge. Andra delar av materialet har emellertid mindre precisa uppgifter. I dessa fall har jag tvingats göra antaganden, utifrån vad som normalt gällde för individer födda olika år. I arbetet med detta har dels utbildningshistoriska översikter över det svenska utbildningssystemets utformning och förändring och dels antaganden och resultat från tidigare forskning med liknande intressen varit till stor hjälp.⁸⁶

Sammantaget överväger fördelarna med materialet dess svagheter av den enkla anledningen att det mig veterligen inte finns något annat tillgängligt material som kan fylla samma syften. Med utgångspunkt i detta – för samtliga individer där det funnits uppgifter – har jag beräknat antalet utbildningsår för individer födda 1911–1981. Detta är de begränsningar av materialet som reducerat antalet undersökta individer. Valet av sista årsgrupp att undersöka är motiverat av att individerna måste få lite tid på sig att gå igenom utbildningssystemet, så att deras uppvisade utbildningsnivå inte enbart är en följd av deras ålder. Det sista år jag haft uppgifter från är 2008 då de som föddes 1981 var 27 år, vilket är tre år äldre än den genomsnittliga inskrivningsåldern vid universitet och högskolor samma år, något som ger även sådana som startar högre studier senare än genomsnittet lite tid att påbörja denna högsta utbildningsnivå. En första redovisning av hur utbildningskonsumtionen, mätt på detta sätt, har förändrats i dessa årskullar följer härnäst.

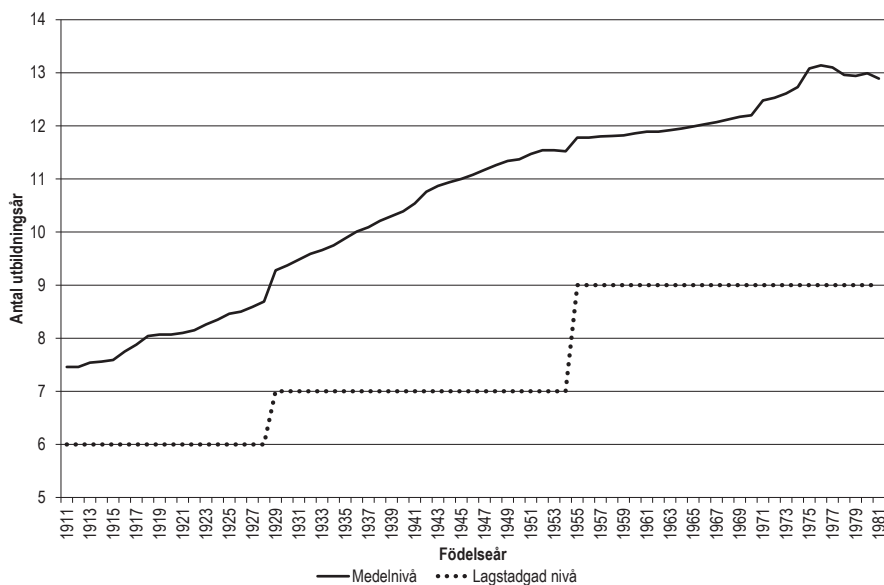
Stigande medelvärden

Att utbildningen i Sverige under 1900-talet kraftigt expanderade blir tydligt också när utgångspunkten för undersökningen är befolkningens genomsnittliga studietid. Figur 2 nedan synliggör det rätt dramatiskt stigande medelvärdet för antalet utbildningsår i befolkningen, här ordnat efter födelseår från 1911 till och med 1981 (svart heldragen kurva i figuren, prickad linje återger skolpliktens längd för individer födda olika år).

---

⁸⁶ I det första fallet har i synnerhet klagörande sammanställningar över utbildningssystemets hierarkiska organisation använts, som Larsson och Prytz (2011), s. 128–129 – en sammanställning som också återger förändringar över tid i detta avseende – och Marklund (1980a), s. 40–41. Tack Esbjörn Larsson för vägledning till dessa uppgifter. Se också Erikson och Jonsson (1993), s. 72–74. I det andra fallet i synnerhet antaganden om normallängden för studier vid olika utbildningsnivåer i Ekstedt (1976), s. 38, 42. Stöd för resonemang kring normalbanor har jag funnit i Ohlsson (1986), Appendix 1, om antaganden om utbildningsbakgrunden bland universitetsstudierande.

Figur 2. Genomsnittligt antal utbildningsår och skolpliktens längd, individer födda 1911–1981.

Ökningen av den genomsnittliga utbildningslängden är omfattande och relativt uniform under den undersökta perioden, även om den saktar in – eller till och med vänder – för de allra yngsta åldersgrupperna.⁸⁷ Medelvärde förändras mestadels lite från år till år, förutom vid några tillfällen. Två av dessa som utgör tydligt markerade brott i linjen (för födda 1929 och födda 1955) är orsakade av brister i underlaget, i det ena fallet också i samband med byte av källa. Hade uppgifterna om *vilka* individer som omfattades av höjningen av skolplikten från sex år till sju år, vilken inträffade 1936 (det vill säga när individer födda 1929 var sju år gamla och därmed omfattades av skolplikten), och *när* detta skedde varit tydliga, hade denna effekt väsentligen utjämnats, eftersom reformen i själva verket infördes successivt.⁸⁸ Men eftersom denna information saknades för stora delar av den undersökta populationen, görs antagandet att samtliga födda 1929 (och senare) omfattades av höjningen,

⁸⁷ Medelvärdena för individer födda i slutet av den period jag här uppmärksammar skulle med största sannolikhet varit högre om jag haft senare material tillgängligt än de utbildningsdata från 2008 som varit min senaste kontrollpunkt. En del av de individer som enligt mina uppgifter stannat vid en viss utbildningsnivå påbörjade säkerligen högre nivåer under de år som gått sedan 2008. Jämför liknande resonemang i Erikson och Jonsson (1993), s. 164.

⁸⁸ Kommunerna fick tolv år på sig att införa den sjuåriga folkskolan. Förändringen gick emellertid långsamt: i slutet av läsåret 1940/41 gick fortfarande 47,5 procent av alla folkskolelever i 6-årig skola (av återstående gick 52,4 procent i 7-årig och 0,1 procent i 8-årig folkskola). Se SOU 1944:21, s. 63-64 och Isling (1974), s. 23.

vilket alltså inte är överensstämmande med verkligheten.⁸⁹ Det något mindre brottet för födda år 1955 kan hänföras till likartade problem. I det fallet är förklaringen tvåfaldig, dels en ny höjning av skolplikten till nio år (som lättare har varit möjligt att spåra utbredningen av i materialet) och dels en övergång mellan två källor: från befolkningsräkningen 1970 till befolkningsräkningen 1990, vilket har gjort det svårare att urskilja olika typer bland de kortaste studiegångarna.⁹⁰ De övriga markerade uppgångarna (för födda 1971 respektive 1975) saknar sådana materialbestämda förklaringar.⁹¹ Underlaget är med andra ord inte felfritt, men för att urskilja övergripande trender i förändringen över tid (mätt genom ögonen på successiva födelsekohorter) fungerar det väl.

En ökning av den genomsnittliga utbildningslängden med mer än fem år under en så kort historisk tid som 70 år innebär en radikal förändring, både på en aggregerad och på en individuell nivå. Eftersom ett växande utbildningssystem ständigt behöver ett ökat tillflöde av resurser har utbildningssektorn kommit alltmer i fokus för statsmakternas intressen. För den enskilda individen har utbildningen bokstavligt talat blivit en allt större del av livet. Fem år mer i utbildning kan innebära fem år mindre på arbetsmarknaden, vilket å ena sidan på samma gång ökar hushållens (och/eller statens) kostnader för uppehälle och underhåll men å andra sidan frigör individen från tvånget på självförsörjande.⁹²

De stigande kurvorna visar tydligt att befolkningen i genomsnitt deltar mer i utbildning. De successiva höjningarna av skolpliktens nivå framstår utifrån detta snarare som anpassningar till ett ökat bruk av utbildningssystemet än som åtgärder som framkallat en sådan ökning. Expansionen av utbildningssystemet och förlängningen av skolplikten (vars längd alltså syns som den prickade linjen i figur 2 ovan) kan å ena sidan ses som ett slags allmänliggörande av utbildningen, i bemärkelsen att den blivit spridd till en större del av befolkningen.⁹³ (I nästa del i avhandlingen diskuterar jag ett sådant perspektiv – och kritiska röster mot följderna av en sådan "demokrati-

⁸⁹ Här är de kvalificerade uppskattningarna av "verklig" skollängd – i kontrast till den "formella" – som utbildningshistorikerna Sixten Marklund och Pär Söderberg gjort intressanta, i och med att de dels kring just dessa år visar på en klart mer jämnt stigande kurva för skolgångens medellängd i befolkningen och dels visar hur den verkliga skollängden under hela den period som de tecknar (ungefärligen 1842–1960) konsekvent understiger den formella, något som inte kan bli synligt med den metod jag har använt mig av. Se Marklund och Söderberg (1964), s. 12.

⁹⁰ Skälet till detta är, som nämnts tidigare, att utbildningsuppgifterna i denna typ av material enbart finns specificerade för individer från 16 år (fyllda under undersökningsåret) och uppåt. För individer födda 1954 finns med andra ord uppgifter om utbildningsdeltagandet i FoB 1970, men inte för individer födda 1955.

⁹¹ I det senare fallet (födda 1975) är förklaringen sannolikt 1990-talets införande av treåriga gymnasieprogram inom samtliga inriktningar.

⁹² Jämför här dock Czaplicka (1993), s. 123–128, om denna frihet. I hennes studie framträder snarare avsaknaden av valfrihet för många ungdomar i slutet av den period som här står i fokus. På grund av bristen på arbetstillfällen för ungdomar upplever de att de mer eller mindre tvingas att söka sig vidare i utbildning.

⁹³ Jag återvänder senare i avhandlingen (i kapitel 5) till det i sammanhanget centrala begreppet demokratisering, som i tidigare forskning har fått mycket olika innebörd av olika forskare.

sering” av utbildningen.) Å andra sidan antyder den växande skillnaden mellan den lagstiftade nivån och den genomsnittliga nivån också att skillnaderna mellan dem som har mycket utbildning och dem som har lite utbildning (med andra ord enbart uppfyller skolplikten) successivt sannolikt har blivit mer markerad och kännbar. I ett samhälle där försvinnande få har erfarenheter av utbildning som är mer omfattande än den lagstiftade är en låg individuell nivå inget anmärkningsvärt. I takt med att genomsnittsnivån stiger kan det däremot finnas skäl att tro att en utbildningsnivå motsvarande skolplikten blir alltmer socialt kännbart, eller till och med stigmatiserande, för individen. Sociologen Jan O. Jonsson ställer i en undersökning den högst motiverade frågan, delvis sprungen ur denna förändring, om det är så att en ”utbildningsunderklass” kan ha vuxit fram över tid.⁹⁴ Det går också att argumentera för att en mer rimlig och träffande beteckning på förändringens sociala inverknings är den stegvisa tillbakagången för en ”utbildningsöverklass”, när allt längre banor genom utbildningssystemet blir en verklighet för en allt större del av befolkningen. I kommande kapitel återvänder jag till denna typ av frågor.

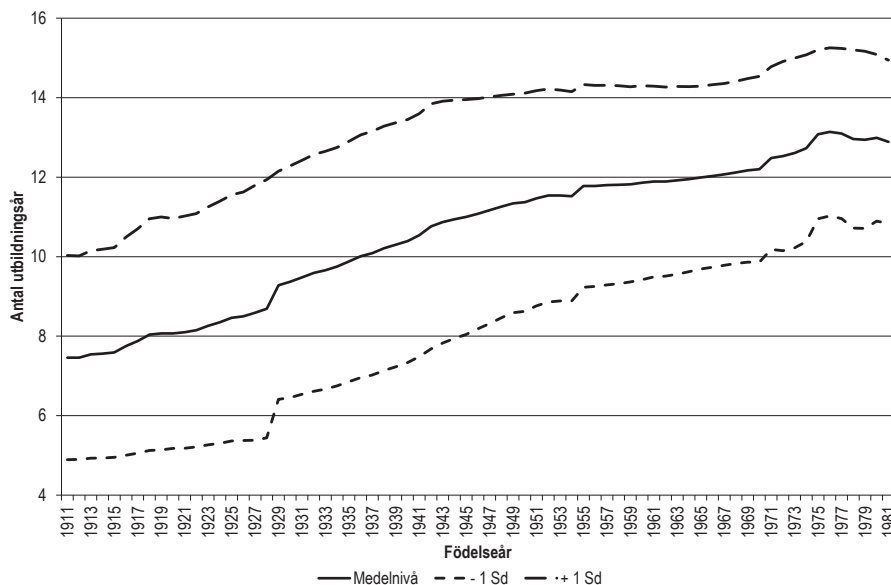
Som nämnts ovan kan det stadigt stigande medelvärdet tolkas som stöd för tesen att tillträdet till utbildningen under 1900-talet blev alltmer jämlikt. Men kurvans lutning skulle också kunna förklaras av en kraftigt ökat inträde i utbildning av en mindre andel av befolkningen, det vill säga jämlikhetens motsats. Medelvärdet är helt enkelt ett för trubbigt redskap för att avgöra denna fråga. När det kompletteras av förändringar också i standardavvikelsena – som i figur 3 nedan – blir det dock möjligt att anta (givet att utbildningen är någorlunda normalfördelad i befolkningen) att knappt 70 procent av befolkningen har en utbildning mellan de rämärken som anges av den positiva standardavvikelsen (det vill säga medelvärdet plus en standardavvikelse) och den negativa standardavvikelsen (medelvärdet minus en standardavvikelse).

Vad figur 3 visar är att spridningen runt medelvärdet är tämligen jämn, oavsett födelseår, men också att den minskar bland individer födda från mitten av 1950-talet och framåt. Avståndet mellan dem som har kort utbildning (medelvärde minus en standardavvikelse – tätt streckad kurva nederst i figuren) och dem som har lång utbildning (medelvärde plus en standardavvikelse – glest streckad kurva överst i figuren) låg mellan fem och strax över sex år bland födda 1911–1957, men minskade till under fem, ner mot fyra år bland dem födda därefter.

---

⁹⁴ Jonsson (1991), s. 2, 5, 15–17. Jonsson drar emellertid slutsatsen att så inte verkar vara fallet – en slutsats som möjligen behöver revideras så här 20 år senare, efter vad som framkommer längre fram i denna avhandling.

Figur 3. Genomsnittligt antal utbildningsår, med standardavvikelser, individer födda 1911–1981.

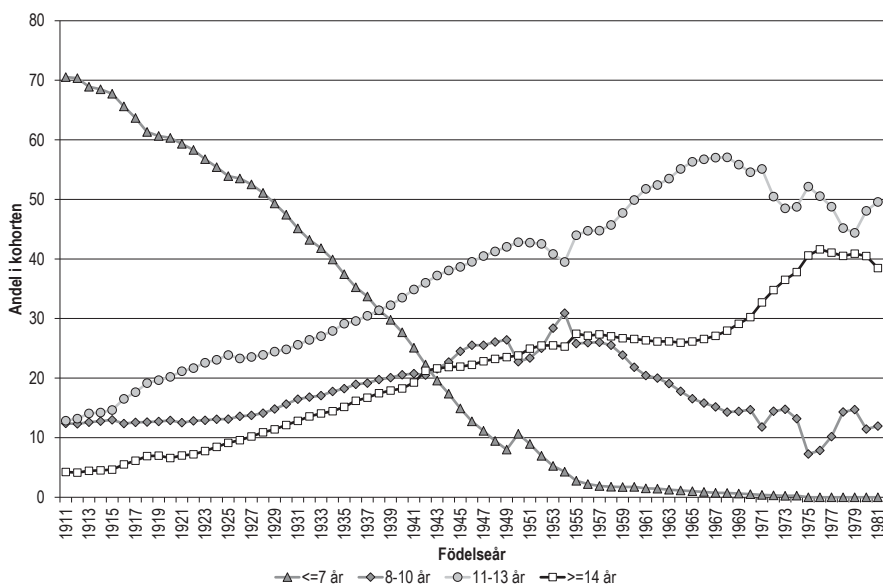
Det konstruerade materialet om antalet utbildningsår i befolkningen kan naturligtvis också grupperas, vilket är illustrativt för att ge en spegelbild av den förändring i olika utbildningsnivåers volymer som trädde fram ur figur 1. Figur 4 nedan redovisar förändringarna i andelen individer i födelsekohorterna som högst studerat vid nivåer motsvarande dem som ingick i figur 1. Utbildningssystemets perspektiv är med andra ord utbytt mot befolkningens, så att exempelvis andelen födda ett visst år som avslutade med folkskolestudier visas istället för antalet som ett visst år var inskrivna vid denna utbildningsinstitution.

Ett ömsesidigt betingat förhållande blir direkt synligt: Å ena sidan minskningen i andelen i varje kohort som stannat vid den lägsta utbildningsnivå (först den mörkgrå kurva med trianglar som markerar motsvarande folkskolenivå, senare – när folkskolan gått i graven – minskningen av andelen som studerat 8–10 år, det vill säga på grundskolenivå, mörkgrå kurva med romber) och å andra sidan den därav följande ökningen av andelen på högre utbildningsnivåer (gymnasienivå – 11–13 år – markerad med ljusgrå linje med cirklar och högskolenivå – från 14 år och uppåt – markerad med svart linje med vita kvadrater).

När utbildningsexpansionen betraktas från detta håll blir faktiskt inte den i figur 1 tydligt framträdande första expansionsvågen av högskolan alls synlig, utan andelen som når högskolestudier ökar förhållandevis konstant förbi de årskullar som klev in i i högskolan under 1950-talet och i synnerhet 1960-talet,

det vill säga individer födda drygt 20 år tidigare. Däremot är den andra expansionsvågen synnerligen markerad. Andelen av en årskull som når högre utbildning ökar från strax över 25 procent bland dem födda i slutet på 1960-talet till över 40 procent bland dem födda sju år senare.

Figur 4. Högsta utbildningsnivå, individer födda 1911–1981.

Tonvikten i sammanställningarna ovan har legat på att belysa hur utbildningen har varit koncentrerad. Det blir uppenbart att befolkningen i allmänhet har deltagit i utbildning i allt högre grad, när äldre födelsekohorter jämförs med yngre. Frågan om hur utbildningens fördelning har förändrats är däremot obesvarad; standardavvikelserna i figur 3 är också de för trubbiga redskap för att vara tillfredsställande. Undersökningarna måste gräva djupare, bortom dessa fortfarande förhållandevis ytliga nivåer. Vad är det som driver förändringen? Det någorlunda kontinuerligt stigande medelvärdet (figur 2) döljer avsevärda olikheter i *vad* befolkningen, tillhörande olika födelsekohorter, har studerat (figur 4). Den kraftiga ökningen av andelarna som studerat vid högre – frivilliga – utbildningsnivåer utesluter att det enbart är en liten del av befolkningen som kraftigt ökat sitt studiedeltagande och att den stora majoriteten stannat på lägre nivåer. Men förändringarna i kohorternas deltagande vid olika utbildningsnivåer har inte varit linjära. Vad är "rytmen" i detta? För att bättre hantera dessa frågor behövs graden av ojämlikhet i fördelningen av utbildning studeras. Detta görs i nästa kapitel.

Fördelningen av utbildning under 1900-talet

När sociologer lyfter frågan om fördelningen av utbildning har det oftast varit med sikte på olikheter kopplade till individers klassursprung. Frågan riktas med detta mot social betingad "ojämlikhet i utbildningsmöjligheter".⁹⁵ Det sociologiska intresset för denna fördelningsfråga har i synnerhet riktats mot förhållandena för grupper med de längsta sociala avstånden till utbildningssystemet.⁹⁶

Som nämndes i det föregående kapitlet har utbildningshistoriska studier närmast uteslutande satt antingen enskilda institutioner eller utbildningsnivåer i förgrunden. Detta förhållande gäller i hög grad även för utbildningssociologin, där också olika utbildningsnivåers roll har dominerat i studier av den klassbestämda relationen till utbildningssystemet. Detta gäller såväl för svensk som för internationell utbildningssociologi.⁹⁷

Även om det sociala ursprungets betydelse för tillträdet till olika nivåer och för vägvalen inom utbildningssystemet utförligt kommer behandlas också i denna studie (det är en avgörande komponent i både del III och del IV) ägnas detta kapitel åt att kartlägga förändringar av en mer grundläggande natur. För att bättre förstå *varför* vissa grupper vid en viss tidpunkt gör vissa utbildningsval är, som argumenterades i kapitel 2, analyser av förändringar av utbildningens fördelning i allmänhet nödvändiga. I detta kapitel ställer jag

---

⁹⁵ För denna tradition är fransmannen Raymond Boudon (1974 [1973]), med sina mer teoretiska undersökningar av vad han kallar "inequality of education opportunity" en central förgrundsgestalt. Se också diskussionen av denna typ av jämlikhetsbegrepp, i relation till sådana som snarare lyfter fram jämlikhet i *villkor* som eftersträvansvärt i Erikson och Jonsson (1993), s. 44–46. En rad utbildningssociologiska studier i Boudons tradition från olika länder som också behandlar förändring i denna relation över tid finns samlade i Shavit och Blossfeld (1993). Även i utbildningssociologi som metodologiskt och teoretiskt definierar sina projekt i konflikt med Boudons utgångspunkter är förbindelserna mellan klassursprung och utbildningsdestinationer centrala, se till exempel Bourdieu och Passeron (2008 [1970]; Bourdieu (1996a [1989])).

⁹⁶ Framför allt märks detta i att sådana grupper ofta utgör referenspunkten i regressionsmodellerna, se till exempel Erikson och Jonsson (1993) och Jonsson (1993). Men utgångspunkten återfinns också i mer kvalitativa studier av "osannolika" studerande, se till exempel Mats Trondmans studie av arbetarklasspojkers upplevelse av högskolestudier (1994)

⁹⁷ För ett illustrativt axplock, se till exempel Hällsten (2010); van de Werfhorst och Hofstede (2007); Helland (2006). Ett undantag är den ovan nämnda antologin, sammanställd av Yossi Shavit och Hans-Peter Blossfeld (1993), som samlar bidrag där såväl relationerna mellan klassursprung och ackumulering av utbildningsår som relationerna mellan ursprung och övergången till olika nivåer behandlas.

därför en annan fördelningsfråga än vad tidigare forskning om utbildning gjort, i två bemärkelser. För det första – till skillnad från vad som vanligtvis är fokus i både utbildningshistorisk och utbildningssociologisk forskning – kommer flera delar av utbildningssystemet att stå i centrum för undersökningarna. För det andra – vilket är ett avsteg från mer upptrampade utbildningssociologiska stigar – kommer undersökningarna inte fokusera relationen mellan sociala ursprung och olika destinationer i utbildningssystemet. Fördelningen av utbildning kommer istället att undersökas enbart med utgångspunkt i individernas födelseår. Frågan som ställs i det här kapitlet, vars svar fungerar som utgångspunkt och urvalsram för de fortsatta undersökningarna i nästa kapitel och som avstamp för undersökningarna i avhandlingens andra och tredje del, är på ett plan mycket enklare än de traditionella utbildningssociologiska frågorna om ojämlikhet i tillträdet till utbildning för olika klasser (eller andra faktorer, exempelvis kön och geografi). För att behandla den övergripande frågeställning som kapitlet brottas med – hur har fördelningen av utbildning sett ut och förändrats under 1900-talet? – i denna bemärkelse har därför perspektiv från en annan disciplin varit mer lämpliga.

Ekonomiska mått på ojämlikhet

När nationalekonomer närmar sig frågor om ojämlikhet i fördelningar gör de oftast så från ett annat håll än vad sociologer gör. Lite tillspetsat ställer sociologer sig frågor om vem som får vad av kakan medan nationalekonomer istället undrar om kakan är effektivt fördelad.

Grovt sett kan nationalekonomiska ansatser med dessa förtecken delas upp i två läger, skilda åt av sina respektive tillvägagångssätt. Det första lägret samlar forskare som uppmärksammar ojämlikheten i fördelningen genom att belysa hur stor de särdeles resursstarkas andel är av vad som nu fördelas. För att ta en vanligt återkommande fråga från detta forskningsfält: hur stor andel av de totala inkomsterna har den procent – eller till och med den promille – av befolkningen som tjänar mest?⁹⁸ I Sverige såväl som internationellt är detta ett växande forskningsfält, understött av framväxten av dataregister som möjliggör internationella jämförelser.⁹⁹

I det andra lägret återfinns studier som istället använder sig av redskap som gör det möjligt att få grepp om fördelningen i hela befolkningar. Även om

---

⁹⁸ Den tongivande forskaren inom denna gren just nu är den franske ekonomen Thomas Piketty, med sin mycket uppmärksammade bok *Capital in the Twenty-First Century* (2014). Se bidragen i Atkinson och Piketty (2007, 2010) för undersökningar av förändringar över tid i ett stort antal länder.

⁹⁹ Många studier använder sig av registren i LIS (Luxemburg Income Study Database och Luxemburg Wealth Study Database) som är uppbyggda kring harmoniserade mikrodata från ett fyrtiotal länder. Forskningsgruppen runt Piketty har också publicerat sitt material, i vad de kallar *The Top Income Database* (<http://topincomes.parisschoolofeconomics.eu/>).

olika alternativ för att handskas med denna uppgift står till buds är det tämligen okontroversiellt att hävda att ett av redskapen, Gini-koefficienten och med den besläktade verktyg, har fått större genomslag än andra. Gini-koefficienten, som är en standardisering av Lorenzkurvan, ger ett mått på hur förhållandena inom en viss population befinner sig på en skala mellan perfekt jämlikhet (alla i populationen har en lika stor andel av resursen i fråga) och perfekt ojämlikhet (en person har allt av resursen i fråga, medan resten av befolkningen står helt utan).¹⁰⁰ Ett Gini-värde på 0 innebär att den observerade fördelningen och den matematiskt jämlika sammanfaller (fördelningen är perfekt jämlik) och ett värde på 1 att det råder en maximal avvikelse mellan den observerade fördelningen och den matematiskt jämlika (fördelningen är fullständigt ojämlik).¹⁰¹ Förtjänsten med Gini är att det ger ett sammanfattande mått på hur o/jämlik fördelningen i populationen ifråga är utan att, som i det första lägret, vissa gruppers andelar relateras till andra gruppers (som alltid på något plan är godtyckligt utvalda). Baksidan med detta är att eftersom Gini-värdet enbart uttalar sig om fördelningen, säger det heller ingenting om hur mycket respektive lite de som befinner sig i ytterlighetspositioner har.

Båda ansatser är relevanta här, därför att de är möjliga att använda för att beskriva förändringar i fördelningen av utbildning utan att behöva gå exempelvis via olikheter i sociala klassers tillgång till utbildningssystemet, vilket ligger helt i linje med syftet i detta kapitel. Bägge har också tagits i bruk för att studera förändring över tid. Emellertid är inte bägge lika användbara när utbildningens fördelning i ett välfärdsland som Sverige ska undersökas. Den första ansatsen blir därför mindre avpassad till ändamålet eftersom det varken är lika enkelt eller lika meningsfullt att i en sådan kontext urskilja hur stor del av de samlade utbildningstillgångarna i en viss grupp som den mest välbeställda procenten har erhållit, för att få ett grepp om hur fördelningen ser ut och förändras. För studier av ett land utan skolplikt hade den kunnat vara tillämpbar, i och med att en liten grupp då åtminstone teoretiskt kan ha en mycket stor andel av de totala utbildningstillgångarna. Men där en lagstiftad lägsta utbildningsnivå har varit gällande under hela den period som undersöks i detta kapitel, även om den har förändrats, äger den del av befolkningen som enbart fullgjort skolplikten tillsammans ändå en för stor andel av de totala

---

¹⁰⁰ Skillnaden mellan Lorenzkurvan och Gini-värdet är att medan det senare enbart *mäter* ojämlikheten så *beskriver* den första fördelningen. Lorenzkurvor är en visualisering av fördelningsförhållandet i en graf där x-axeln visar andelen av befolkningen och y-axeln andelen av resursen ifråga. Axlarna är kumulativa och går ifrån 0 procent av befolkningen/resursen till 100 procent av befolkningen/resursen. Ju jämnare fördelningen är, desto mer lik blir fördelningskurvan en diagonal genom figuren, eftersom varje andel av befolkningen har en motsvarande andel av tillgången (perfekt jämlikhet råder när varje enskild procentgrupp i befolkningen också har en procent av tillgången).

¹⁰¹ I vissa studier normaliseras skalan till att istället löpa mellan 0 och 100. Det högsta värdet kan då utläsas som att en individ har 100 procent av tillgångarna.

utbildningstillgångarna för att det ska ge ett bra grepp om utbildningens fördelning att fokusera den översta procenten.¹⁰²

Trots det kommer bägge typerna av studier till användning i denna avhandling, om än i något modifierad form. I del IV kommer jag att närgranska två grupper som i mångt och mycket är valda med utgångspunkt i hur den första typen av nationalekonomiska studier av ojämlikhet arbetar, det vill säga belysa den översta gruppen i en specifik fördelning (med den avgörande skillnaden att jag där ställer frågor vad som kännetecknar dem som är i toppen och hur de gör för att hålla sig kvar, något nationalekonomin lämnar helt utanför undersökningarna). Tillvägagångssättet i återstoden av detta kapitel är däremot huvudsakligen inspirerat av den andra typen av studier.

Tillämpningar för fördelningen av utbildning

Eftersom utbildning inte är fördelat på samma sätt som ekonomiska tillgångar kan inte Gini-koefficienten användas i sin ursprungsform. Till skillnad från ekonomiska tillgångar har utbildning relativt välbestämda högstavärden. Inte ens den mest överliggande överliggaren kan samla ihop till hur många utbildningsår som helst – för att hålla kvar vid det standardmått som jag presenterade i det föregående kapitlet. En annan avgörande skillnad är den minimigräns som den lagstiftade skolplikten utgör. Spannet mellan högsta och lägsta värde är därför ojämlikt mycket mindre i fördelningen av utbildning jämfört med fördelningen av ekonomiska tillgångar (som dessutom kan anta negativa värden).¹⁰³

Däremot kan modellen användas om den anpassas efter dessa egenskaper. Ekonomer vid Världsbanken har utvecklat en modell som efterliknar den sedvanliga ”ekonomiska” Gini-koefficienten, men som istället är anpassad till fördelningen av utbildning på ett sätt, följaktligen benämnd ”utbildnings-Gini”. Formeln för detta anges nedan.

$$E_L = \left(\frac{1}{\mu}\right) \sum_{i=2}^n \sum_{j=1}^{i-1} p_i |y_i - y_j| p_j$$

På samma sätt som för Gini-värden för ekonomiska fördelningar genererar också denna formel ett värde mellan 0 (för perfekt jämlikhet) och 1 (perfekt

¹⁰² Ett ytterligare hinder är av en mer teknisk art. Även om jag har räknat om olika utbildningsnivåer, en ordinalvariabel, till det antal utbildningsår, en kontinuerlig variabel, skiljer sig fördelningen i denna kontinuerliga variabel mycket från fördelningen av exempelvis inkomst. I inkomsternas fördelning går det att urskilja, och göra ett snitt vid, exakt det värde som avgränsar en toppcentgrupp. I utbildningsfördelningar är förutsättningarna för sådana kirurgiska snitt sämre, eftersom det oftast är fler än enstaka procent som studerat vid en viss nivå (även om de är omräknade till utbildningsår).

¹⁰³ Se resonemangen i Thomas et al. (2001), s. 8–9.

ojämlikhet).¹⁰⁴ Skillnaden är att istället för att använda varje individs andel av den totala summan av exempelvis inkomster så utgår denna beräkning ifrån andelen individer vid varje utbildningsnivå och skillnaden i år mellan olika utbildningsnivåer. För att beräkningen ska ge ett meningsfullt utfall måste dock vissa krav på fördelningen ifråga vara uppfyllda. En teoretisk – om än empiriskt osannolik – situation att *en* individ har *all* utbildning och resten av populationen därmed helt står utan – som i en fördelning av ekonomiska tillgångar skulle generera värdet 1 (perfekt ojämlikhet) – skulle här alstra ett värde långt över 1. Under mer realistiska förhållanden för moderna samhällen går emellertid utfallet alltså att tolka precis som Gini-värden för ekonomiska fördelningar.

Detta verktyg har tillämpats på datamaterialet över utbildningslängd för samtliga individer födda mellan 1911 och 1981, som beskrevs i föregående kapitel.¹⁰⁵ Den mest avgörande förtjänsten med detta mått, jämfört med andra sammanfattande mått på utbildningsojämlikhet, är att det är synnerligen väl lämpat för jämförelser över tid, i länder där en expansion av utbildningssystemet – och därmed en ökning av mängden utbildning i befolkningen – har ägt rum. Detta eftersom Gini-koefficienten är ”skaloberoende”, det vill säga en förändring av volymen (individer i genomsnitt har fått mer utbildning) ger endast utslag om också fördelningen har förändrats (vissa har fått mer än andra).¹⁰⁶

¹⁰⁴ I ekvationen är E_L utbildnings-Ginivärdet, μ medelvärdet för antalet utbildningsår i populationen ifråga, p_i och p_j andelarna av populationen vid olika utbildningsnivåer, y_i och y_j antalet utbildningsår vid olika utbildningsnivåer och n är antalet olika enskilda utbildningsnivåer. Se Thomas et al. (2001), s. 9–10.

Som framgår av ekvationen är inte uppgifter om individuella antal utbildningsår nödvändiga för att beräkna utbildnings-Gini, utan enbart uppgifter om antalet som avslutat (eller avbrutit) olika utbildningsnivåer samt hur många utbildningsår dessa nivåer motsvarar. I Världsbanksekonomernas variant så används endast sju nivåer av utbildning, eftersom det material som de utgått ifrån enbart skiljer ut så många. Jag har låtit samtliga nivåer som påträffats i det material som jag använt ingå i beräkningarna, där 15 nivåer – från 5 till 20 års utbildning – urskiljs. Denna precision har varit möjlig eftersom jag arbetar med ett mycket stort och informationstätt material.

¹⁰⁵ För att kontrollera mina beräkningar, utifrån ekvationen ovan, har jag ställt de värden jag erhållit mot värden som producerats av statistisk mjukvara (i detta fall Stata), till vilket det finns färdiga program för att beräkna ”vanliga” Gini-värden. Även om beräkningsgrunderna för fördelningen av ekonomiska respektive utbildningsmässiga tillgångar skiljer sig åt bör ojämlikhetsmättet för utbildningstillgångar producerade av verktyg för att undersöka ekonomiska tillgångar inte skilja sig alltför mycket ifrån det manuellt uträknade värdet av utbildnings-Gini. Det har det inte heller gjort.

¹⁰⁶ Bland alternativa mått är det framför allt standardavvikelsen av antalet utbildningsår som nyttjats, till exempel av Rati Ram (1990). För resonemang om förtjänsten med Gini-koefficienten jämfört med detta – och ytterligare – mått, se Meschi och Scervini (2012), s. 12.

Skaloberoendet, som här är en klar styrka, gör Gini-värden rent generellt problematiska för internationella komparationer, om länderna som jämförs befinner sig på olika nivåer av ekonomisk utveckling, eftersom värdet alltså endast mäter fördelningen och snarlika värden kan erhållas vid mycket olika volymer. Inkomstfördelningen i Sverige motsvarade år 2000, för att ge ett exempel, enligt Världsbanken Gini-värdet 0,275 (eller 27,5). Bland länder med liknande (ekonomiska) Gini-värden samma år återfanns de övriga nordiska länderna, Vitryssland och

Från hela befolkningar till födelsekohorter

Tidigare studier som använt utbildnings-Gini (och andra standardiserade mått på utbildningsojämlikhet) har mestadels utgått ifrån två olika frågeställningar. Den första är riktad mot internationella jämförelser av ojämlikheten i fördelningen av utbildning och förändringar i dessa mönster: Hur ser fördelningen ut i olika länder och följer de likartade förändringsbanor?¹⁰⁷ Den andra riktar sig mot att koppla samman utbildningsojämlikhet med andra komponenter för att utveckla mer komplexa tillväxtmodeller: Vad har förändringar i utbildning fördelning för samvariation med förändringar i makroekonomiska utfall, till exempel en ökning av bruttonationalprodukten?¹⁰⁸

Bägge varianterna delar två egenskaper. För det första förstås värdet av utbildning (och därmed bevekelsegrunderna till att undersöka dess fördelning) uteslutande i anslutning till varianter av humankapitalteori. Utbildning är intressant framför allt som en produktivitetshöjande instans och en ojämlik fördelning blir därför ett effektivitetshinder.¹⁰⁹ För det andra fångas graden av ojämlikhet i fördelningen av utbildning genom undersökningar av *hela* befolkningar sammantagna. Om denna andra egenskap behöver något sägas här. Ett skäl är att den, med mycket få undantag, dominerar i tidigare studier som använt sig av utbildnings-Gini som verktyg.¹¹⁰ Ett annat skäl är att jag fortsättningsvis landar i *ett annat sätt* att beräkna utbildnings-Gini.

I undersökningar där befolkningens utbildning och dess fördelning undersöks med hjälp av utbildnings-Gini är det alltså just *hela* befolkningen som undersöks (oftast begränsat till någon variant av den förvärvsaktiva befolkningen, till exempel – som i det följande – individer i åldrarna 20 till och med 65 år). Det kan förefalla överflödigt att påpeka detta, men det är ett viktigt förhållande vars betydelse snart kommer att belysas. Frågan som vägleder detta slags undersökningar är därför hur fördelningen ser ut i befolkningen i sin helhet. Med materialet över antalet utbildningsår i den svenska befolk-

---

Etiopen. Om en annan av Världsbankens indikatorer används – hur stor andel av befolkningen som lever i absolut fattigdom (inkomster längre än 2 dollar om dagen) – försvinner Sveriges likhet med Vitryssland och Etiopien (medan den består med de nordiska länderna). I Sverige uppper Världsbanken att 0,3 procent av befolkningen hade inkomster på denna nivå, medan motsvarande andel i Vitryssland var 1,7 procent och i Etiopien 86 procent. World Bank Open Data (<http://data.worldbank.org/>).

¹⁰⁷ Se sådana internationella jämförelser, se Thomas et al. (2001) och däri anförda studier.

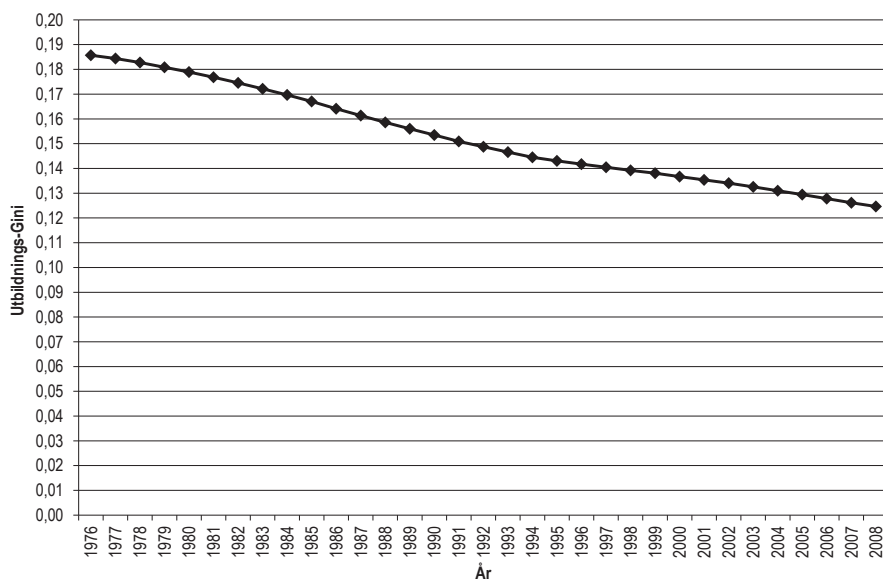
¹⁰⁸ För ett klassiskt exempel, se Schultz (1971).

¹⁰⁹ Jämför följande illustrativa citat: "If people's abilities are normally distributed, then a skewed distribution of education opportunities represents large welfare losses. As with land and machinery, an equitable distribution of human capital (basic literacy and nutrition/health) constitutes a precondition for individual productivity and ability to rise above poverty." Thomas et al. (2001), s. 3.

¹¹⁰ Ett undantag som trots vissa avsteg från den upptrampade vägen ändå följer traditionen är en studie där ojämlikheten i utbildningsfördelning *mellan olika områden* (men i varje område beräknad på det etablerade sättet, med hela arbetsföra befolkningen som utgångspunkt) ingår som en komponent för en mer "ekologisk" förståelse av faktorer som påverkar individer s hälsa. Galea och Ahern (2005). Se också Meschi och Scervini (2012) och Bennett (2011).

ningen, födda 1911 till och med 1981, som presenterades i föregående kapitel, går det att besvara denna fråga – och därtill frågan om det skett någon förändring över tid.

Figur 5. Utbildningsojämlikheten, mätt med utbildnings-Gini, för hela svenska befolkningen (20–65 år), 1976–2008.

Figur 5 ovan visar utfallet av detta sätt att ställa frågan. Fördelningen av utbildning i befolkningen under denna period (1976–2008, som är den längsta som går att teckna med detta material) blev successivt allt jämnare, eftersom värdena år för år blir lägre och ett lägre Gini-värde innebär en ökad grad av jämlikhet. Sammanlagt sjönk ojämlikheten i fördelningen av utbildning med en tredjedel under denna tid (från 0,186 till 0,125). Internationellt är de ojämlikhetstal som framträder i figuren mycket låga. Värdet år 1976 är i paritet med, eller lägre, än de lägsta värdena för samtliga 12 undersökta länder i en studie av utbildningsförhållanden ett år tidigare.¹¹¹ Värdet år 2008 är endast något högre än i det i utbildningshänseende mest jämlika landet, USA (år 2008 var det värde jag räknat fram för Sverige som framgått 0,125 medan det samma år var 0,113 för USA¹¹²). Vad som förutom denna generella tendens framgår i figuren är att nedgången inte varit linjär, utan bröts något och

¹¹¹ Thomas et al. (2001) s. 14.

¹¹² Enligt undersökningarna i Bennet (2011), s. 11. Uppgifterna i denna studie pekar på att USA hade en lägre nivå av utbildningsojämlikhet än Sverige även år 1976, med ett värde på 0,146. Men de amerikanska uppgifterna är beräknade på befolkningen i åldersspannet 25–64, vilket sannolikt har "förbättrat" jämlikhetstalen (eftersom ändå fler unga vid den startåldern hade hunnit påbörja eller till och med avsluta högre utbildning).

tappade fart ett par år in på 1990-talet. Den omfattande gymnasierreform och de stora satsningar på högre utbildning som präglade denna period (se figur 4 i kapitel 3) ökade med andra ord inte utjämningstakten.¹¹³

Att beräkna utbildningsojämlikhet med utgångspunkt i hela befolkningar är som nämnts standardtekniken i den tidigare litteraturen. Följden av ett sådant fokus är att de svar som ges enbart beskriver utvecklingen på detta makroplan, det vill säga förändringar i fördelningen av det i samhället ackumulerade humankapitalet, eller summan av *alla* individers samlade utbildningstillgångar. För att ringa in förändringar i fördelningen av exempelvis inkomst är detta ett helt rimligt förfarande, eftersom en grundläggande egenskap hos inkomster (eller vilken mätsticka på ekonomiskt välstånd – och omvänt ekonomiska missförhållanden – som nu föredras) är att de kan variera mycket mellan olika år. Statsmakten har, för inkomster, också möjligheter att på olika sätt aktivt förändra nivåerna av ojämlikhet genom olika typer av omfördelningsåtgärder (som att förändra storleken på offentliga transfereringar eller att öka progressiviteten i skattesystemet). Fördelningen av utbildning saknar i hög grad bägge dessa egenskaper. Den varierar inte, på samma sätt som inkomster, utan den högsta utbildningsnivån som en individ uppnår är, när den väl är uppnådd, densamma för resten av individens liv.¹¹⁴ Den är heller inte lika förändringsbar. Oavsett hur djärva investeringar i utbildningssystemet en stat än gör förändrar inte höjda utbildningsnivåer för yngre generationer den uppnådda utbildningsnivån för dem som redan lämnat systemet (utan gör dem istället snarare *mindre* utbildade, relativt sett)

En successivt sjunkande grad av utbildningsojämlikheten i befolkningen i sin helhet är helt enkelt en effekt av att yngre individer (med längre genomsnittlig utbildning) ersätter äldre individer (med kortare genomsnittlig utbildning) i den undersökta befolkningen och undersökningen säger mycket lite om fördelningen av utbildning i en mer substantiell bemärkelse. För att vara ett användbart redskap i denna undersökning behöver därför detta ekonomiska redskap utrustas med bättre utbildningssociologiska glasögon. Vad som behövs är ett mått, inte på hur ojämlikheten såg ut för befolkningen i sin helhet vid ett visst tillfälle, utan på hur ojämlikheten såg ut för dem som gick igenom utbildningssystemet vid ett visst tillfälle. Detta utvecklas och tillämpas i fortsättningen av detta kapitel.

---

¹¹³ Nedgångshastigheten sjönk från i genomsnitt 1,38 procent per år under perioden 1976–1994 (1,58 procent per år 1984–1994) till i genomsnitt 1,05 procent per år under perioden 1995–2008 (0,93 procent per år 1995–2002), alltså med omkring med en fjärdedel.

¹¹⁴ Jämför Meschi och Scervini (2012), s. 12.

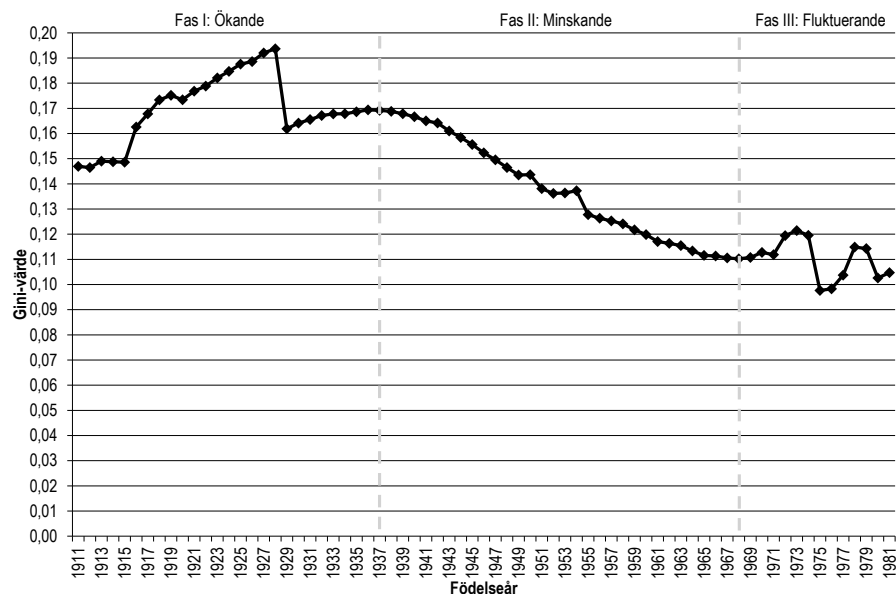
Förändringar i utbildningens fördelning

Undersökningar av utbildningens fördelning bör alltså ta hänsyn till det faktum att individer födda vid olika tillfällen gick igenom utbildningssystem som över tid förändrades. Utbildningsmöjligheter som var öppna för vissa generationer fanns överhuvudtaget inte för andra generationer, eller var inte socialt eller geografiskt tillgängliga. För att ta hänsyn till detta faktum och få ett grepp om den föränderliga ojämlikhet som olika generationer mer konkret ställdes inför i utbildningssystemet har jag beräknat utbildnings-Gini på ett annat sätt än vad som är gängse i tidigare studier. (I nästa del av avhandlingen redogör jag närmare för generationsbegreppet.) Som framgick är det vanliga sättet att för varje kalenderår som det finns tillgängliga och tillräckliga uppgifter beräkna hur ojämlikhetsvärdet ser ut i hela befolkningen. I det här avsnittet har jag istället beräknat hur ojämlikheten ser ut och förändras med utgångspunkt i individernas födelseår. Beräkningarna har gjorts på de sjuttioen födelsekohorter som föddes från 1911 till och med 1981 (de materialorsakade begränsningarna i tid har jag redogjort för i föregående kapitel). I figur 6 nedan redovisas resultatet. Årtalen på den horisontella axeln anger således födelseår och inte kalenderår.

Den utveckling som fångas i figur 6 visar att valet att låta födelsekohorter vara utgångspunkten för undersökningen istället för hela befolkningen under ett kalenderår väsentligen förändrar resultaten. Det över tid stadigt sjunkande värde som framkom i figur 5 (där befolkningen under åren 1976–2008 stod i fokus) dolde en mer komplex utveckling för individer födda olika år, trots att det faktiskt är precis *samma* befolkning som undersöks i bägge diagrammen.

Innan de övergripande resultaten lyfts fram ur denna undersökning är det nödvändigt att åter säga några förklarande ord om de brister i materialet som blir tydliga i figuren, eftersom de brott som de orsakar annars lätt ställer sig i vägen för tolkningen. I synnerhet är det den mycket kraftiga minskningen i ojämlikhet som inträffar mellan födda 1928 och födda 1929 som återspeglar sådana brister. Denna är en följd av det felaktiga, men nödvändiga antagandet att höjningen av skolplikten 1936 omfattade samtliga skolbarn. Nedgången är därför syntetisk, eftersom höjningen i realiteten var tämligen utdragen. Samtidigt är denna brist illustrativ för att demonstrera hur kraftfull effekt en höjning av lägstanivåerna har på utbildningsojämlikhetens nivå, mätt på detta sätt. Att 1936 addera ett ytterligare år till dem med lägst utbildning får i ett slag lika stor effekt på Gini-värdet (även om det här alltså är något överdrivet) som de stora satsningarna på utbyggnaden av sekundär och högre utbildning resulterade i mellan årskullarna födda 1936 och 1951.

Figur 6. Utbildnings-Ginivärde, individer födda 1911–1981.
Tre markerade faser.

För att lämna denna detaljfråga och istället se till de övergripande resultat som figur 6 återger är det i första rummet förändringarna i kurvans lutning som bör lyftas fram. Tre faser kan urskiljas i utvecklingen (markerade i figuren). Under den första fasen, som innefattar födda 1911–1936, ökade ojämlikheten år för år (här får man alltså bortse ifrån den materialbetingade nedgången mitt i denna fas: lutningen uppåt fortsatte för födda 1930–1936). Mellan varje födelsekohort blev utbildningen med andra ord alltmer ojämnt fördelad, även om antalet genomsnittliga utbildningsår samtidigt hela tiden steg (se figur 2 i föregående kapitel).¹¹⁵

Nästa fas innebar en kraftig och relativt hastig nedgång i ojämlikheten för födda mellan 1937 och 1968 (även om hastigheten markant avtog för 60-

¹¹⁵ Här finns en viss risk att ojämlikheten i fördelningen för dessa äldre kohorter är något över-skattad till följd av att deras antal utbildningsår kan vara underskattat. Som framgick i föregående kapitel ingår huvudsakligen det "formella" utbildningssystemet i beräkningen av antalet utbildningsår. Individer som studerat vid folkhögskolor, korrespondensinstitut och olika privatutbildningar har därför i materialet ett lägre antal utbildningsår än deras egentliga. Att döma av specificeringen av vad för utbildningsnivå som utgjorde den högsta i befolkningen mellan 1916 och 1973 är andelen som angett utbildningar utanför det formella systemet större bland äldre individer, i synnerhet gäller detta folkhögskolor (3,6 procent av individerna födda 1916–1929 mot 1,6 procent av individerna födda 1950–1973) och korrespondensinstitut (2,4 procent mot 0,4 procent). Omvänt är kommunal vuxenutbildning som högsta nivå vanligare bland yngre (0,1 procent i den äldsta gruppen mot 1,6 procent i den yngsta). Men andelarna är ändå mycket små och de felaktigheter som de förorsakar i beräkningen marginella. Se tabell 8:5 i Erikson och Jonsson (1993), s. 298.

talisterna). Den tredje och sista fasen (födda 1969–1981) uppvisar ett mer komplext, fluktuerande mönster, men markerar sammantaget en viss återgång till en högre nivå av ojämlikhet, eller åtminstone en trendmässig uppgång (genomsnittsvärdet för födda 1971–1981 är något högre än för individer födda under de föregående sex åren, 1965–1970).

Att förändringen i utbildningsdeltagandet – mätt som olikheterna i hur många utbildningsår individer födda ett och samma år har samlat på sig – inte har skett på ett linjärt eller uniformt sätt bland svenskar födda mellan 1911 och 1981 framgår mycket tydligt av figur 6. Utvecklingen kan som framgått snarare delas in i tre faser, eller regimer, var och en präglad av sin egen logik. Att den första stora expansionsvågen av det svenska utbildningssystemet, med utbyggnaden först av gymnasieskolan och därefter av högre utbildning under 1950- och 1960-talen förefaller ha minskat ojämlikheten i utbildningens fördelning relativt drastiskt (vilket syns genom sjunkande ojämlikhetstal framför allt för individer födda 1930–1950) kanske inte förvånar. Det är dock anmärkningsvärt att den andra stora expansionsvågen, visserligen begränsad till högre utbildning men för denna utbildningsnivå mer omfattande och därtill mer politiskt målmedveten än den första vågen, inte på ett liknande sätt minskade utbildningsojämlikheten mellan generationskamrater födda under det sena 1960-talet och tidiga 1970-talet.¹¹⁶

De två första faserna ligger väl i linje med det samband mellan tillväxt – i detta fall utbildningsexpansionen – och ojämlikhet som den amerikanske ekonomen (och nobelpristagaren) Simon Kuznets antog gällde för ekonomisk utveckling, i synnerhet när figur 6 får gå i dialog med figur 1 (utbildningsnivåernas volymförändringar) och figur 4 (förändringar i befolkningens högsta utbildningsnivå) från föregående kapitel.¹¹⁷ Under en inledande tillväxtfas, motsvarande fas I i figuren, sprids frukterna av det ökade välståndet ojämnt till befolkningen, vilket för utbildningsexpansionen i Sverige innebär perioden från sekelskiftet fram till omkring andra världskrigets slut (i figur 6 fångat från födelseår 1911 – individer som trädde in i utbildningssystemet år 1918 – till födelseår 1936 – in i utbildning 1944). Förklaringen till detta bör sökas i att en mindre andel av årskullarna väsentligt ökade sitt studiedel-

¹¹⁶ Dessa resultat är intressanta att ställa mot tidigare studier av förändring över tid i relationen mellan befolkning och utbildningssystem. Exempelvis konstaterade sociologerna Robert Erikson och Jan O. Jonsson år 1993 i sin undersökning av den sociala rekryteringen (klass och kön, framför allt) till högre utbildning att denna väsentligt förändrades under 1960-talet – när individer födda i början av den andra av de faser som urskiljs i figuren trädde in vid denna utbildningsnivå – i mer inkluderande riktning, men att denna tendens därefter avtog under senare delen av 1970-talet och 1980-talet – när individer födda i slutet av den andra fasen (och – för en mindre skara – under den tredje och sista fasen) nådde högre utbildning, se Erikson och Jonsson (1993), s. 177. Att utbildningen – här, vilket bör understrykas – alltså enbart högre utbildning – i *en* mening blev mer jämnt fördelad i befolkningen behöver med andra ord inte innebära att den blir det också i en *annan* mening (fortsatt försvagad koppling mellan klassursprung och utbildningsposition).

¹¹⁷ Dessa tankar introducerades i Kuznets (1955), men avsnittet bygger på Thomas Pikettys presentation av Kuznets teori, i Piketty (2014), s. 11–15.

tagande, medan resterande andelar ökade i mindre omfattning, något som får medelvärde för antalet utbildningsår att stiga, men också graden av ojämlikhet i fördelningen.

Under fortsatt tillväxt, fas II i figuren, börjar så välståndet sippra ner till resten av befolkningen, vilket får graden av ojämlikhet att vända och stadigt – och ihållande – sjunka. För utbildningens del motsvaras dessa av den kraftiga expansionsvågen – och ökningen av befolkningens studiedeltagande – under decennierna efter andra världskrigets slut. Under denna period minskade ojämlikheten ihållande (i figuren synligt från födelseår 1937 – i utbildning från 1944 – till födelseår 1968 – in i utbildningssystemet 1975).

Förekomsten av något som liknar en ”utbildningskuznetskurva” har konstaterats tidigare i litteraturen.¹¹⁸ I undersökningen av dessa svenska förhållanden träder dock en tredje fas fram, vars utveckling inte ligger i linje med Kuznets teori och som inte blivit synlig i tidigare studier. Expansionen av högre utbildning – och gymnasieutbildning – från 1990-talet i Sverige fick inte samma utjämnande effekt som 1950- och 1960-talens utbildningsexpansion. Eftersom värdena under den (korta) fas III kraftigt fluktuerar är det vanskligt att tolka fasen vare sig som en bibehållen nedgång eller tvärtom som en uppåtvändande utveckling (som sagt är genomsnittsvärdena för fasen något högre än de närmast föregående åren, men skillnaden är liten). Därför är det inte möjligt att utifrån förändringarna i utbildningens fördelning hävda vad Piketty har hävdat för inkomsternas, att minskningen av ojämlikheten under delar av 1900-talet enbart var en historisk parentes och att de senaste decennierna markerar återkomsten av en högre, för kapitalismen naturlig ojämlikhetsnivå.¹¹⁹ Figuren visar däremot att utvecklingen där utbildningen blev allt mer jämnt fördelad, mellan i stort sett *varje kohort* födda under en mer än trettio år lång period, bröts vid 1970-talets början. Förändringarna i ojämlikhet därefter kan möjligen tolkas som att andra faktorer än en expansiv utbildningspolitik blivit mer utslagsgivande för utbildningsvalen i senare kohorter.

Konsekvenser för utbildningens relativa värde

Vad jag har visat så långt är att ojämlikheten i fördelningen av utbildning inom födelsekohorter mellan 1911 och 1981 totalt sett minskade, men inte på det stadigt sjunkande vis som man får intryck av när undersökningsljuset riktas mot hela befolkningen sammantaget. Den generella ökningen av antalet utbildningsår och en stadigt sjunkande grad av ojämlikhet i befolkningen i stort döljer mönster som kräver andra, mer anpassade redskap för att blottas.

¹¹⁸ Se till exempel Ram (1990). För studier som använder utbildnings-Gini, se Lin (2007) och Meschi och Scervini (2012).

¹¹⁹ Se till exempel Piketty (2014), s. 22–25, 263–265.

Det är emellertid en specifik typ av ojämlikhet som fångas med de redskap, lånade från ekonomins domäner, som har använts, eftersom de enbart riktar sig mot vad som kännetecknar olika fördelningar. Likväl ger redskapen en bild av ojämlikheten som sannolikt ligger närmare hur den faktiskt upplevs av individerna som passerar igenom utbildningssystemen – där vissa perioder kännetecknas av hastiga och kraftiga förändringar (i "negativ" eller "positiv" riktning) och andra av inbromsningar och stagnationer – än den stadiga nedgång som fångas i ett makroperspektiv, en nedgång som är ett mekaniskt utfall av en kontinuerlig ökning av genomsnittligt antal år i utbildning. Dessutom ger detta sätt att beskriva utvecklingen av utbildningsojämlikhet en produktiv utgångspunkt för diskussioner kring vad utbildning *ger*, eftersom dess relativa värde med största sannolikhet påverkas av hur fördelningsmönstren förändras. Individer födda runt samma år förenas inte bara av att visst utbildningsutbud är tillgängligt för dem (ett utbud som sannolikt förändrats för individer födda några år senare) utan också av att de vid ungefär samma tillfälle möter de marknader på vilka de ska använda sig av sina olika utbildningsinvesteringar och där värdet av dem i stor utsträckning bestäms.

De tre faserna av utbildningsojämlikhet som urskilts belyser därmed också vikten av att placera in analyser av såväl generella som specifika utbildningsinvesteringar i deras specifika tidskontext, något som utvecklas vidare i avhandlingens kommande två delar. Konkurrenssituationen skiljer sig helt enkelt mycket åt för olika generationer. Sådana som passerade genom utbildningssystemet under en period där fördelningen inom födelsekohorten var mer ojämn kunde sannolikt se fram emot en högre ekonomisk och social avkastning på sina utbildningsinvesteringar, därför att sådana tillgångar var mer sällsynta bland generationskamraterna. Det omvända gällde för generationer som på ett mer jämnt sätt tog sig an utbildning.¹²⁰

De grova drag som tecknats både i detta och i det föregående kapitlet tyder trots allt på att en utjämning av utbildningen har ägt rum, även om den inte varit linjär. Det genomsnittliga utbildningsdeltagandet som individer med samma födelseår uppvisar har ökat och fördelningen av utbildning har blivit jämnare. I nästa del av avhandlingen behandlas frågor som sätter konsekvenserna av dessa utjämningar i fokus. Att en övergripande minskning har skett i hur ojämnt utbildningen är fördelad betyder inte att utbildning över tid blir mindre viktig, eller att den blivit jämnare fördelad mätt också med andra redskap. Huvudpoängen med denna avhandlingsdel är att sådana redskap genererar mer svårtolkade resultat om de inte kan sättas i förbindelse med förändringar i utbildningens fördelning. Varför tillgången till utbildningssystemet vid en given tidpunkt är socialt skiktad på det sätt som utbildningssociologin generellt kan konstatera bör rimligen vara beroende av hur öppet tillträdet är i allmänhet och därför också hur betydelsefulla specifika utbildningsval är för att reproducera denna skiktning.

¹²⁰ Jämför Chauvel (2010a), s. 95. Se också avhandlingens följande kapitel.

DEL III

AVKASTNING

Utbildningens ekonomiska avkastning för olika sociala generationer

Resultaten från avhandlingens föregående del (kapitel 3 och 4) väcker vidare frågor. Om befolkningens utbildning under 1900-talet både har ökat i volym och blivit jämnare fördelad, hur har då den ekonomiska och sociala avkastning som individernas utbildningssatsningar ger till förändrats? Från fågelperspektiv, det vill säga den höga aggregerade nivån som diagrammen i kapitel 3 och kapitel 4 rörde sig på, blir två förhållanden tydliga. För det första finns det en generationsspecifik komponent i vad som kan betraktas som en hög och en låg utbildning, eftersom det generella utbildningsdeltagandet successivt ökat. För det andra förändras utbildningsinvesteringarnas angelägenhet för individerna mellan olika generationer. Behovet av att investera i utbildning för att stå sig i den samhällsliga konkurrensen varierar mellan olika generationer då vissa perioder kännetecknats av en ökande ojämlikhet i fördelningen och andra av en avtagande ojämlikhet. I denna del av avhandlingen utreds därför utbildningsexpansionens följder för olika generationer mer i detalj.

Resultaten från tidigare forskning om konsekvenserna för befolkningen av en utbildningsexpansion – vad som också har kallats för en demokratisering av utbildningen – pekar åt två olika håll.¹²¹ Medan vissa forskare betonat utjämning har andra betonat utslagning.

Det första lägret, som lyft fram att expansionen av utbildningssystemet fört med sig en social utjämning, samlar sociologer som dels utvecklat teorier för att *fånga* och dels gjort empiriska studier för att *mäta* vilka effekter utbildningsexpansionen har burit med sig för exempelvis olika samhälls-

---

¹²¹ I utbildningssociologiska sammanhang avser denna term framför allt ökningen och den sociala utjämningen (se nedan) av utbildningsmöjligheterna, se till exempel Trow (1962); Merle (2009). I pedagogiska sammanhang kan därutöver också avses förändringar i utbildningssystemets inre arbete med avsikt att därigenom inkludera och inspirera större delar av befolkningen, se Marklund (1980b) men också Palme (1970). Från statens håll kan en demokratisering av utbildningen också avse en medborgerlig fostran i vidare bemärkelse, se här det inledande kapitlet i betänkandet från *1946 års skolkommision*, SOU 1948:27, som ger en bra inblick i förhoppningarna om vad efterkrigstidens exempellösa reformer och investeringar skulle leda till.

klasser.¹²² Hit kan emellertid också föras sådan utbildningsekonomisk forskning som menar att utbildningssatsningar fortsatt ger individen ekonomiska vinster, trots att utbildningstillgångar blivit mindre särskiljande (eftersom utbildning blivit mer utbredd och därför även i mindre utsträckning bestämd av klassursprunget).¹²³ Utifrån dessa resultat framstår verkningarna av utbildningsexpansionen som lyckosamma både på samhälls- och på en individuell nivå.

Det andra läget, som tvärtom betonar social utslagning som en – oavsedd – konsekvens av utbildningssystemets expansion, samlar sociologer som i högre utsträckning *ifrågasatt* om expansionen enbart lett till positiva effekter. Undersökningar av svenska sociologer är färre i den här traditionen och traditionella utbildningsekonomiska studier saknas helt. Lite tillspetsat menar forskarna i detta läger att investeringar i utbildning inte längre fungerar som den "sociala hiss" de en gång gjorde. En viss uppnådd utbildningsnivå öppnar inte längre vägen till sådana sociala positioner som den tidigare gjorde, eftersom den kraftiga utbildningsexpansionen i grunden har förändrat värdet på utbildningstillgångarna.¹²⁴ I synnerhet fokuserar forskningen på konse-

---

¹²² Den amerikanske sociologen Robert Mare publicerade 1981 en betydelsefull text inom denna forskningsinriktning, där han diskuterar lämpliga redskap för att analytiskt kunna skilja mellan två komponenter i förändringarna i samhällsklassers relation till utbildningssystem som en expansion kan föranleda. Å ena sidan förändringar i det genomsnittliga studiedeltagandet (antalet utbildningsår) och å andra sidan förändringar i selektionsmekanismer verksamma inom utbildningssystemet. En social utjämning i relationen kan ske i den ena komponenten utan att detsamma inträffar för den andra. Se Mare (1981), s. 73–74, se också Mare (1980). För svenska förhållanden är det i synnerhet sociologen Jan O. Jonsson, med olika medförfattare, som i bägge dessa bemärkelser har studerat vilka förändringar av den sociala rekryteringen som utbildningsexpansionen medfört och kunnat påvisa en generell utjämning över tid. Se Erikson och Jonsson (1993), s. 176–177; Jonsson (1993), s. 124–125; Erikson och Jonsson (1996), s. 82–88; Breen och Jonsson (2007).

¹²³ "Several studies suggest a robust causal relationship between years of education and the logarithm of individuals' earnings" sammanfattade nationalekonomen Anders Björklund svenska forskningsresultat, (2000), s. 71. För sådana resultat, se till exempel Edin et al. (1994) och Palme och Wright (1998). Se också sammanställningen av forskning om utbildningens avkastning i Sverige i Arai och Kjellström (1999).

¹²⁴ Detta är det övergripande temat i studierna av exempelvis Baudelot och Establet (1989), Chauvel (1998), Duru-Bellat (2006) och Peugny (2009), studier med slagkraftiga titlar som "Deklasseringen" (Peugny – *La déclassement*) och "Utbildningsinflationen" (Duru-Bellat – *La inflation scolaire*). Metaforen om den sociala hissens sammanbrott återfinns, förutom i flera av dessa studier, också i Chauvel (2006) och Baudelot och Establet (2000).

Att samtliga nämnda forskare råkar vara franska är delvis en tillfällighet, men jag har inte träffat på den typ av perspektiv som dessa företräder inom engelskspråkig litteratur. Även om orden som brukas kan vara desamma – inflation, devalvering – får de hos de franska forskarna en annan innebörd, mer riktad mot förändringar i utbildningens funktion för befolkningen än mot värden bestämda av marknadsmekanismer.

Det mest explicita exemplet på liknande tankegångar som jag påträffat i svensk forskning är företagsekonomen Mats Alvessons skarpa formuleringar om den "utbildningsfundamentalism" han tycker sig se i en samtid som oreflekterat förutsätter att mer utbildning alltid är bra och per definition också något gott, mot bakgrund av en situation där skillnaderna ökar inom framför allt högre utbildning och arbetsliv och utbildningssystem går i otakt, se Alvesson (1999).

kvenserna för sådana grupper som alltmer blivit frånsprungna av utvecklingen, det vill säga dels grupper som inte alls investerat i vidare utbildning och dels grupper som visserligen ökat sitt utbildningsdeltagande men som upplever att de ändå inte fått vinster som motsvarar vad som utlovats.¹²⁵ Studierna i denna avhandlingsdel är huvudsakligen inspirerade av litteratur inom den här – för svenska förhållanden mindre prövade – ansatsen, även om inte bara grupper med låg utbildning lyfts fram och undersökts, utan också högutbildade.

Det är viktigt att påpeka att dessa två perspektiv inte aktivt går i dialog med varandra. Att ställa dem så tydligt emot varandra som jag gör här ger därför i någon mån en orättvis bild. Resultaten behöver inte heller stå emot varandra, utan bägge beskriver en demokratisering av tillträdet till utbildning. Men det går att formulera produktiva hypoteser utifrån de olika perspektiven. Utifrån det första perspektivet – som finns med men som spelar en mindre central roll i undersökningarna – borde de sociala barriärerna till utbildning successivt sjunka för olika generationer, medan utbildningens effekter borde vara någorlunda beständiga (utbildningens avkastning skiljer sig åt över tid enligt denna forskning, men är alltid positiv).¹²⁶ Utifrån det andra perspektivet – som alltså varit den huvudsakliga inspirationskällan – borde det gå att upptäcka kraftiga variationer i avkastningen mellan individer tillhörande olika generationer, i synnerhet sådana som mer nyligen passerat genom utbildningssystemet och skillnaderna mellan individer från olika ursprungspositioner borde vara varaktiga, eller till och med ökande.

Följderna av utbildningsexpansionen, samt de två hypoteserna, kommer att prövas på olika sätt i denna del av avhandlingen. I en första delstudie (fortsättningen av detta kapitel) belyses grova förändringar i hur utbildningstillgångar värdesätts på arbetsmarknaden för fem kohorter, baserade på den lön de hade i fyrtioårsåldern. I en andra delstudie (kapitel 5–8) görs mer nyanserade undersökningar av endast två kohorter. Här kompletteras individernas förvärvade utbildningstillgångar med deras nedärvda (föräldrarnas utbildningsinvesteringar). Fördelningen av utbildningstillgångarna sätts i samband med fördelningen av andra – förvärvade och ärvda tillgångar – för att

---

En liknande diagnos, men utifrån andra utgångspunkter, återkommer i studier som diskuterar förhållandet mellan å ena sidan en ökande andel högutbildade och å andra sidan en ökande internationell konkurrens om arbetstillfällena. Avkastningen på högre studier blir lägre än vad innehavarna förväntade sig därför att deras kompetenser i högre grad konkurrerar med högutbildade grupper i andra länder. Se Brown et al. (2011), s. 113–122.

¹²⁵ För forskning där sådana aspekter lyfts fram se i synnerhet Beaud (2003), samt Duru-Bellat (2006) och Peugny (2009). Jämför också Bourdieu (1984 [1979]), s. 143–147.

¹²⁶ Enligt de forskningsresultat som Per-Anders Edin och hans kollegor redovisar minskar avkastningen för samtliga utbildningsnivåer som de undersöker mellan åren 1968 och 1991 men fortfarande vid det sista undersökningstillfället är inkomstpremien av exempelvis högskoleutbildning relativt grundskoleutbildning kraftig (de högre utbildade har mellan 40 och 50 procent högre lön). Se Edin et al. (1994), s. 23.

fånga inte bara utbildningens ekonomiska avkastning utan också deras betydelse i en vidare, social bemärkelse.

Frågan som behandlas i detta kapitel ligger skenbart nära det övergripande intresset i den omfattande utbildningsekonomiska forskningslitteraturen. Också där står nämligen utbildningsnivåers relation till inkomstnivåer i fokus. Mitt (sociologiska) tillvägagångssätt ligger dock långt ifrån de (national-ekonomiska) tillvägagångssätt som där är vanligast förekommande.¹²⁷ Därför är det varken möjligt att omedelbart relatera resultaten som undersökningen genererar till resultat från den utbildningsekonomiska forskningen eller meningsfullt att sammanfatta det utbildningsekonomiska forskningsläget. Istället för de individcentrerade mått som utbildningsekonomisk forskning om utbildningens avkastning arbetar med står förhållanden inom hela kohorter i fokus i min studie, och istället för tänkta ekonomiska medeleffekter av exempelvis ytterligare ett utbildningsår uppmärksammar jag vilken faktisk position individer inom dessa kohorter intar i inkomstfördelningen.

I en bemärkelse vidgas perspektiven i denna del, jämfört med den föregående, då även förhållanden utanför fördelningen av utbildningen undersöks. I en annan bemärkelse innebär undersökningarna här en insnävning. Föregående del behandlade en hel serie av födelsekohorter, i denna står först bara fem av dem i fokus (i detta kapitel) och därefter två (i kapitel 6–8). Jag kommer med denna del också successivt närmare samtiden. Den äldsta kohorten i del II föddes 1911, i detta kapitel är de äldsta individerna födda 1928 och i följande kapitel ändå senare, 1950.

Från och med denna del vrids alltså perspektiven något mer åt ett sociologiskt håll, om än inledningsvis fortfarande med fokus på ekonomiska förhållanden. Frågan bakom undersökningarna är: hur har inkomstnivåerna förändrats för individer som gjort likartade utbildningsinvesteringar, men är födda vid olika tillfällen? Det historiskt orienterade generationssociologiska perspektiv som tjänat som huvudsaklig inspirationskälla presenteras i följande avsnitt.

Ett sociologiskt perspektiv på tid

I detta kapitel står förändringar i relationen mellan utbildningsinvesteringar och ekonomisk avkastning i fokus. Sociologen Louis Chauvel har i flera publikationer undersökt förändringar i relationen mellan befolkningen och olika belöningsstrukturer med ett bredare anslag.¹²⁸

¹²⁷ En väl företrädd utgångspunkt i denna tradition är den amerikanske ekonomen Jacob Mincers lönemodell, där lönen förklaras av antalet utbildningsår och antalet år av arbetslivserfarenhet. De två komponenternas bidrag kan isoleras från varandra. För en beskrivning och utvärdering av detta sätt att angripa problemet, se Björklund och Kjellström (2002).

¹²⁸ Utöver den bok som huvudsakligen har fungerat som inspirationskälla för detta avsnitt, *Le destin des générations* (2010a) – där det breda anslaget utvecklas och sätts i arbete – kan mer avgränsade framställningar framhållas, ”La seconde explosion scolaire. Diffusion des diplômes,

Chauvels studier placerar förändringar av sociala strukturer, och förändringar i sådana, under lupp.¹²⁹ Med sociologiska mått mätt arbetar de med långa historiska perspektiv (ofta hela 1900-talet, ibland avgränsat enbart till efterkrigstiden). Undersökningen väver samman förklaringar från och förändringar inom många domäner: grundläggande ekonomiska förändringar (både i termer av reallöneökningar och av investeringstakter), utbildningssystemets successiva omstöpningar, sociala och demografiska förändringar (som exempelvis den sociala strukturens omgestaltningar eller livslängdens ökning) och politiska skiften. Men det huvudsakliga intresset är hela tiden riktat mot hur dessa övergripande förändringar på en aggregerad nivå samverkar till att präglade livsbetingelserna och möjligheterna för individer födda vid olika tidpunkter.

Chauvel gör en stor poäng av att det finns en grundläggande skillnad mellan övergripande samhällelig förändring och förändring så som den upplevs av individer med olika födelseår. Det kan mycket väl ske en successiv tillväxt och ökning av välstånd på en aggregerad, samhällelig nivå men denna påverkar levnadsförhållanden för olika födelsegrupper mycket olika. Utöver tid i vanlig bemärkelse (det vill säga kalendertid) arbetar Chauvel därför också med vad han kallar generationernas tid, en mer social och mindre linjär tidsdimension.¹³⁰ För att bedriva en förändringens sociologi krävs verktyg som kan åskådliggöra och fånga förändring utifrån befolkningens horisont. Två grundläggande begrepp – och framför allt distinktionen mellan dem – som kan fylla en sådan funktion blir därför viktiga: *kohort* och *generation*.

Av de två begreppen har kohort en enklare innebörd än generation. En kohort likställs med samtliga individer födda samma år (de utgör en födelsekohort). I en undersökning som använder sig av födelseår som ett sätt att fånga förändring över tid återskapar successionen av på varandra följande kohorter en kronologisk ordning. I denna begreppsanvändning blir därmed kohort ett mer mekaniskt verktyg som avgränsar individer från varandra, med utgångspunkt i födelseåret. Chauvel liknar kohortbegreppet vid stratabegreppet i teorier om social skiktning, med hjälp av vilket grupper kan definieras i vilken fördelning som helst (exempelvis inkomst), efter kriterier som på något plan är godtyckligt satta (gränsen mellan "låg inkomst" och "medelinkomst" är artificiell, för att fortsätta med samma exempel). Generationsbegreppet liknar han istället vid klassbegreppet, eftersom det avser att urskilja grupper som är kvalitativt annorlunda mer godtyckligt avgränsade

---

structure sociale et valeur des titres" (1998) och "Overeducation and Social Generations in France: Welfare Regimes and Inter-cohort Inequalities in Returns to Education" (2010b).

¹²⁹ Chauvel benämner ibland sin ansats som en "förändringens sociologi", orig. "la sociologie du changement". Chauvel (2010a), s. 109.

¹³⁰ Ibid., 94–97. Detta är motsatsen till "det generationella framstegets lag" (orig. "la loi du progrès générationell"), menar Chauvel, enligt vilken generationer över tid stadigt får det allt bättre (jämför det perspektiv som introducerades i inledningen till detta kapitel som främst framhöll en ökad social utjämning). Ibid., s. 69–71.

sådana, och istället urskiljer kategorier som delar vissa avgörande egen-skaper.¹³¹

Generationsbegreppet är därför ett mer analytiskt begrepp än kohortbegreppet. Alla generationer byggs nämligen upp av kohorter, men alla kohorter bildar inte generationer. Genom denna distinktion blir skillnaden mellan en social tid och en kronologisk tid än mer tydlig, eftersom begreppet generation gör anspråk på att fånga och rama in de kollektiva erfarenheter som har präglat livet för individer födda vid vissa tidpunkter. Det handlar alltså om väsentligt mer än att enbart registrera turordningen i vilken olika årskullar är födda. Utgångspunkten är att förändringar som samhällen genomgår inte får lika stor inverkan på hela befolkningens liv, utan i synnerhet påverkar vissa åldersgrupper (sådana som till exempel ska träda in i eller ut ur utbildningssystemet). En social tidsdimension är, som framgått, inte linjär, utan tempot och riktningen varierar mycket beroende på från vilken generations synvinkel den betraktas.

Likt klassbegreppet kan generationsbegreppet analytiskt delas upp i en objektiv komponent (jämför "klass i sig" hos Marx) och en subjektiv komponent (jämför "klass för sig"), något som möjligen är mindre sannolikt för enstaka födelsekohorter. Ett tydligt exempel på hur detta tar sig uttryck finns i Stéphane Beauds studie av franska förortsungdomars upplevelser av utbildningsinvesteringarnas betydelse, både under ungdomsåren i form av löften om sannolika framtidsutsikter och sedan efter några år i arbete, i kontrast till sådana löften. En av Beauds informanter visar på en subjektiv medvetenhet om de objektiva likheterna i betingelser för individer födda vid ungefär samma tidpunkt (ett klassspecifikt generationsmedvetande, om man så vill) genom att utse sig och sina likar till "demokratiseringens barn",¹³². Men detta är, liksom klassmedvetande, en svärfångad dimension, med uppenbara utmaningar i att belägga hur stort detta kollektiv-"vi" är. I Chauvels studier har det ingen framskjuten roll. Materialet som ligger till grund för undersökningarna i denna avhandling tillåter heller inte några efterforskningar av sådana subjektiva dimensioner. Däremot lämpar det sig bra för att teckna en bild av för generationer gemensamma objektiva betingelser.

Det är på den konkreta forskningspraktikens nivå som skillnaden mellan kohorter och generationer (och det analytiska värdet i att särskilja) dem blir tydligast. Chauvels tillvägagångssätt är att utgå ifrån ett visst utfall – till exempel andelen som erövrar en position som högre tjänstemän – och undersöka hur detta skiljer sig åt för olika födelsekohorter, när de når vissa åldrar.

---

¹³¹ Ibid., s. 81–82. Chauvel bygger i dessa resonemang explicit på Karl Mannheims teorier om "sociala generationer" Chauvels begrepps användning skiljer sig emellertid från Mannheim, i ett viktigt hänseende, genom att de distinktioner som här betonats mellan generation och kohort (ett begrepp som Mannheim inte använder) hos Mannheim glider samman. En generation för Mannheim kan mycket väl utgöras av individer födda ett enstaka år. Se Mannheim (1952 [1928]).

¹³² Beaud (2003), s. 12.

Skiljer sig inte mönstren åt (det vill säga att individerna vid de olika åldrarna i lika stor eller liten utsträckning erövrar sådana positioner, oavsett när de är födda) går det inte att – på denna punkt – urskilja någon generationseffekt. Ser mönstren däremot olika ut (det vill säga att vissa födelsekohorter vid en viss ålder har större representation i positionen än vad andra – tidigare eller senare – födelsekohorter har) går det att argumentera för att en sådan generationseffekt existerar.¹³³ En konsekvens av detta tillvägagångssätt är att de generationer som konstrueras får vaga konturer, eftersom de eftersöks genom "generationella brott"¹³⁴, Chauvel talar därför oftare om generationer i plural (individer födda på olika sidor om sådana brott) än om specifika generationer (koncentrerade till ett fåtal födelseår). Oregelbundenheterna exempelvis i avseende på vilka positioner individer i olika födelsekohorter når, används alltså för att avgränsa generationer ur en rad av på varandra följande sådana kohorter.

På samma sätt kommer jag använda dessa verktyg i återstoden av detta kapitel. Det som tilltalar är enkelheten i modellen, där tydliga resultat (eller frånvaron av sådana) kan genereras utan att avancerade metoder behöver kopplas in. Genom att studera hur de objektiva förutsättningarna för individer födda vid olika tillfällen skiftar (generation "i sig") alstras för övrigt också en bild som kan tänkas ligga närmare hur situationen upplevts ur befolkningens synvinkel (generation "för sig"). Vissa generationer ser ut att ha haft turen att födas "i rätt tid", medan andra antingen fötts för tidigt eller för sent.¹³⁵ Sammantaget tillhandahåller Chauvel användbara redskap för uppgiften i detta kapitel, att undersöka ekonomiska frågor från en mer sociologisk horisont, eller mer precist, att på ett strukturerat sätt undersöka om avkastningen på vissa utbildningsinvesteringar skiljer sig åt för individer födda vid olika tidpunkter.

Att Chauvels undersökningar kan täcka in fler dimensioner än vad jag gör i denna studie återspeglar skillnader mellan olika källmaterial och de begränsningar dessa sätter. Modellen kan bara tillämpas om det finns information om en och samma egenskap hos de analyserade individerna vid upprepade tillfällen, gärna utsträckta över en lägre tidsperiod. I det material över hela den svenska befolkningen kan egentligen enbart utbildning och olika typer av inkomster undersökas på detta sätt, medan det material som Chauvel nyttjar uppenbarligen ger möjligheter att studera en bredare palett av egenskaper (bland dem, som framgång, tillträdet till sociala positioner). För två av de födelsekohorter som får agera representanter för olika generationer, vidgar jag perspektiven högst väsentligt i följande tre kapitel, där de spelar huvudrollerna.

---

¹³³ Chauvel (2010a), s. 124–129.

¹³⁴ Orig. "fractures générationnelles".

¹³⁵ Ibid., s. 94.

Förändringar i utbildningens avkastning över tid

I förra kapitlet visade jag hur fördelningen av utbildning i den svenska befolkningen visserligen trendmässigt minskade, men att denna förändring långt ifrån var linjär. De faser av ojämlikhet som urskildes skulle kunna tolkas som generationella brott i Chauvel mening. De ligger dessutom någorlunda i fas med de brytpunkter som han finner i sina studier av franska förhållanden.

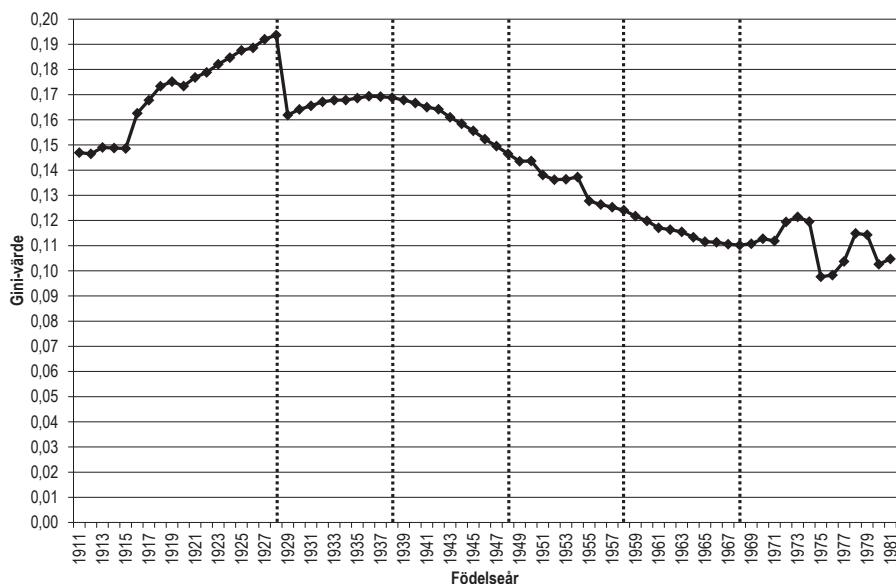
De omfattande välfärdsinvesteringar som gjordes på olika områden under de "trettio gyllene åren" 1945–1975 (*Les Trentes Glorieuses*) i Frankrike liksom i Sverige och hela västvärlden fick som framgått olika återverkningar för olika åldersgrupper. Vissa hade turen att helt enkelt vara födda in i denna tid (Chauvel lyfter fram den första efterkrigsgenerationen). Dessa fick ett dubbelt försprång. För det första fick de under barndomen del av de levnadsnivåhöjningar som välfärdsbygget skänkte och större möjligheter till utbildning än någon tidigare generation. För det andra fick de efter utbildningen tillträde till en arbetsmarknad som kännetecknades av full sysselsättning och därför också relativt stort handlingsutrymme för de grupper som sökte anställning.¹³⁶ De fick det helt enkelt märkbart bättre än sin föräldrageneration. Andra generationer – däribland den nämnda föräldragenerationen – hade däremot oturen att vara födda för tidigt eller för sent för att fullt ut kunna ta del av höjningen av det materiella och sociala välståndet eller av en gynnsammare arbetsmarknad (eller av bägge). Chauvel bygger mycket av sin argumentation på de stora skillnader i möjligheter och förutsättningar som präglade uppväxten och vuxenblivandet för å ena sidan 40-talistgenerationen och å andra sidan de generationer som föddes 25–30 år senare. Häri ligger en mer eller mindre färdig forskningsfråga redo att testas: kan generationsklyftor av den typ som Chauvel påvisat i Frankrike också identifieras i Sverige?

Fem kohorter i fokus för undersökningarna

Urvalsgrunden till undersökningarna i detta avsnitt är resultaten från föregående kapitel. I figur 7 nedan, som känns igen från förra kapitlet, är fem olika födelsekohorter markerade med svarta vertikala streckade linjer: födda 1928, 1938, 1948, 1958 och 1968. Dessa kommer spela huvudrollen i efterforskningarna.

¹³⁶ Ibid., s. 94–97. Perioden beskrivs av ekonomhistorikern Lennart Schön (som också han utgår ifrån en icke-linjär modell av utveckling och förändring) som en industriell "guldålder", även för Sverige – även om han förskjuter startpunkten till 1950 (det skulle i så fall handla om enbart 25 gyllene år för svensk del) – ackompanjerad av en dramatisk tillväxt av den offentliga sektorn under själva konstruktionsfasen av den svenska välfärdsmodellen. Schön (2000), s. 375–380, 401–414. Den ekonomiska utvecklingen och offentliga investeringstakten var, med andra ord, påfallande likartad för Frankrike och Sverige. För svenska förhållanden, se vidare kapitel 7.

Figur 7. Utbildnings-Ginivärde för individer födda 1911–1981.
Fem markerade födelsekohorter.

Födelsekohorterna är valda med utgångspunkt i kurvan för utbildnings-Ginivärden (som alltså återger hur ojämnt fördelad utbildningen var bland individer som föddes under perioden 1911–1981.). De som föddes år 1928 (ginivärde 0,194) mötte en värld där utbildningen blev alltmer ojämnt fördelad för varje årskull. Nästa kohort (födda 1938, värde 0,169) föddes rätt in i en brytningspunkt: fram till ungefär deras årskull hade ojämlikheten stigit och för årskullarna som kom efter dem sjönk den.¹³⁷ Individer födda 1948 (värde 0,147) och 1958 (värde 0,124) mötte en värld där ojämlikheten i utbildningens fördelning successivt och hastigt sjönk för varje årskull, även om förändringshastigheten var högre när den förstnämnda såg dagens ljus än när den sistnämnda föddes. Den sista födelsekohorten i undersökningen – individer födda 1968 (värde 0,103) – upplevde å sin sida en situation där denna förändring planat ut, eller till och med börjat vända.

I undersökningarna nedan har registermaterialen stuvats om. Istället för att teckna förhållanden för *hela befolkningen* vid *ett tillfälle* visar diagrammen förhållandena för *flera födelsekohorter* vid *flera tillfällen*. Registren används alltså snarare som en femfaldig uppsättning paneldata, det vill säga upprepade uppgifter om samma individer, utsträckta över en längre tidsperiod. Diagrammen visar hur förhållandena såg ut för de olika födelsekohorterna när

¹³⁷ Se här igen argumenten i kapitel 3 till varför diagrammet bör läsas som att kulmen för utbildningsojämlikheten – mätt med Gini – i Sverige under 1900-talet äger rum för födda i slutet av 1930-talet och inte för födda år 1928.

de var i samma ålder. Utifrån resultatet av detta – om det exempelvis framträder tydliga förskjutningar mellan olika födelsekohorter – går det att argumentera för förekomsten av sociala generationer, förenade av likheter i objektiva betingelser. Det går däremot inte att datera dessa eventuella generationer mer exakt, utan endast att hävda att ett brott har inträffat mellan några av de kontrollpunkter som utgörs av de fem födelsekohorterna.

I följande avsnitt blir texten för första gången tämligen späckad med diagram. Ett skäl till detta (utöver att de var för sig fyller ett analytiskt syfte) är att kapitlets övergripande fråga – om relationen mellan specifika utbildningsinvesteringar och ekonomisk avkastning – går att pröva på olika sätt, med olika utfall. Ansatsen är därför något explorativ. I brist på *en* uppenbar angreppspunkt genom vilken denna relation entydigt kan beläggas belyses den från flera olika, om än angränsande vinklar. Diagrammen redovisar mycket enkla korstabuleringar rent tekniskt, men bygger på uppgifter som bearbetats kraftigt och visualiseras på ett sätt som gör att de kräver en del förklarande text.

Ett sätt att undersöka hur värderingen av specifika utbildningstillgångar förändras över tid är att relatera dem till vad de vid olika tillfällen ger för positioner på arbetsmarknaden, antingen i form av inkomster från lönearbete eller i form av de yrken som ger löneinkomsterna. Chauvel undersöker exempelvis relationen mellan individer med *Baccalauréat*-examen (ungefärligen motsvarande gymnasie-/läroverksexamen) och tillträdet till vissa tjänstemannapositioner (*cadres*) för individer födda vid olika tillfällen. Andelen som vid en viss ålder, med en sådan utbildningsnivå, når dessa yrkespositioner sjunker stadigt över tid, även om antalet tjänstemannapositioner samtidigt ökade på arbetsmarknaden. En Bac-examen gav med andra ord betydligt mindre försprång i konkurrensen om arbetstillfällen för yngre generationer än för äldre, för vilka denna position var en tämligen "normal" position redan vid relativt låg ålder.¹³⁸ I undersökningarna nedan används inkomstpositioner, istället för yrkespositioner.

Individerna från de olika födelsekohorter som figurerar i diagrammen nedan har samtliga avslutat en utbildningsnivå som nominellt har varit identisk, i utbildningsnomenklaturen angiven som antingen gymnasienivå eller högre nivå. Att det närmast *a priori* är skillnad mellan ordet och saken kan närmast förutsättas, men är samtidigt något som bör undersökas och beläggas. En undersökning som studerar förändring över tid genom att ställa utbildningsnivåer mot inkomstnivåer står faktiskt på något säkrare mark än en som ställer utbildningsnivåer mot vissa sociala positioner. I det första fallet erhålls åtminstone *ett* någorlunda konstant jämförelseobjekt (en inkomstposition i säg den fjärde decilen – en inkomstgrupp som samlar dem som har större inkomster än 30 procent av befolkningen, men mindre än 60 procent – är

¹³⁸ Chauvel (2010b), s. 225–227, (2010a), s. 105–106.

detsamma oavsett tillfälle, se vidare nedan¹³⁹). I det andra fallet är *bägge* jämförelseobjekten historiskt föränderliga (såväl vad en specifik utbildningsnivå som en specifik position "är" skiftar över tid).

Relationen mellan utbildningsnivåer och inkomstnivåer

Skedde då någon förändring i vad en viss utbildning – formellt sett på samma nivå – gav för arbetsmarknadsinkomster för individer födda vid olika tillfällen? I nedslagen nedan undersöks skillnader i inkomster (ett reducerat men effektivt mått på social position) för de fem kohorter som presenterades inledningsvis. Metoden är inspirerad av de kohortdiagram som Chauvel gör flitigt bruk av i sin studie av sociala generationer i Frankrike, men är enklare än dessa.¹⁴⁰

Diagrammen visar hur kohorternas inkomster står sig mot inkomsterna i hela befolkningen (i åldrarna 20–65 år) genom att ange deras representation i olika inkomstgrupper. Befolkningens inkomster har delats upp i tio lika stora grupper – eller deciler, mer kortfattat – så att den första gruppen samlar den tiondel av befolkningen som har de lägsta inkomsterna och den sista gruppen följaktligen tiondelen som har högst inkomster. Decil ett till fem innehåller dem som har inkomster under medianen i befolkningen och decil sex till tio inkomster över. Om kurvan för en kohort är helt vågrät innebär det således att fördelningen av inkomsterna för individerna födda detta år överensstämmer med hur de är fördelade i hela befolkningen.¹⁴¹ Lutar kurvan nedåt

¹³⁹ Att själva inkomstfördelningens struktur har förändrats kraftigt i Sverige under 1900-talet påverkar därmed inte resultaten. Se för perioden 1930–1987, Fritzell (1991), s. 65–69 och, för perioden 1975–2009, Björklund och Jäntti (2011), s. 30–32 – påverkar därmed inte resultaten.

¹⁴⁰ Se Chauvel (2010b), s. 216–219.

¹⁴¹ Kohorternas inkomster mäts när de är i fyrtioårsåldern (de fyra första kohorterna – födda 1928, 1938, 1948 och 1958 – när de är 42 år och den sista kohorten – födda 1968 – när de är 40 år). Valet av denna ålder som mätpunkt bygger på att det förefaller vara vid ungefär denna ålder som individer – oavsett utbildningsnivå – börjar nå sin högsta uppnådda inkomstnivå. De har haft tid på sig att både börja (och avsluta) utbildningar och därtill kommit en bra bit in i sina karriärer. En lägre ålder som jämförelsepunkt hade missgynnat högre utbildade (som då var mer nyanlända på arbetsmarknaden – vilket hade gett en missvisande bild av deras "egentliga" inkomstnivåer) och en högre ålder hade missgynnat lägre utbildade (eftersom de i högre utsträckning då hade börjat lämna arbetsmarknaden – något som gett en mindre representativ bild). Se till exempel undersökningarna av inkomsternas livscykelbanor för olika utbildningsgrupper i Erikson och Jonsson (1993), s. 333–335, där individernas inkomster i fyrtioårsåldern tycks ge en rättvisande bild av de ekonomiska avstånden mellan utbildningsgrupperna. En granskning av inkomstutvecklingen för kohorterna vid 32, 42 respektive 52 års ålder (30, 40 respektive 50 för den yngsta kohorten) utifrån tillgängligt material styrker dessa antaganden. Högskoleutbildades inkomster är högre när de är i femtioårsåldern, medan gymnasieutbildades inkomster då för vissa kohorter är lägre.

Undersökningen har konstruerats så att befolkningen (i åldrarna 20–65 år) först har undersökts och delats in i tio lika stora delar efter storleken på sina arbetsinkomster. Detta har gjorts för åren 1970, 1980, 1990, 2000 och 2008. I de tre första fallen från Folk- och Bostadsräkningarans inkomstuppgifter (Sammanräknad förvärvsinkomst) och i de två sista från LIS-registrens motsvarande uppgifter (Arbetsinkomst eller Förvärvsinkomst). Därefter har de fem

från vänster till höger är kohortens inkomster i genomsnitt lägre än befolkningens, eftersom de har en högre representation i de lägre decilerna (som samlar individer med låga inkomster) än i de högre (som samlar individer med höga inkomster). Lutar kurvan uppåt från vänster till höger har kohorten följaktligen högre inkomster än befolkningen i allmänhet. I diagrammen synliggörs alltså kohorternas inkomstfördelning. Detta är en väsentlig skillnad mot vad metoderna i utbildningsekonomiska studier brukar lyfta fram. I de modeller som nyttas inom denna forskning estimeras, som framgått, vanligen istället medeffekten av ett år extra utbildning. En ytterligare skillnad är förändring över tid vanligtvis undersöks utifrån tvärsnitt av hela befolkningar, vid olika tillfällen.¹⁴² Olikheter mellan generationer blir därmed svårare att urskilja.¹⁴³

Figur 8 nedan visar hur inkomsterna för gymnasieutbildade (oavsett om det är från läroverk eller från gymnasieskolan) i de fem kohorterna förhåller sig till inkomstnivåerna i hela befolkningen. Kurvorna för samtliga kohorter lutar uppåt höger, vilket alltså innebär att de har större inkomster än genomsnittssvensken (även om det i ett fall – för individer födda år 1958 – verkligen är på håret, se svart kurva markerad med svarta kvadrater).¹⁴⁴

Gymnasieutbildade återfinns alltså oavsett kohorttillhörighet i majoritet på högre inkomstnivåer än medianinkomsten i befolkningen. Kurvorna för de olika kohorterna skiljer sig emellertid åt, efter ett tydligt mönster. För det första är kurvorna för de två äldsta kohorterna snarlika (grå linje med grå romber för individer födda 1928 och grå linje med grå kvadrater för individer födda 1938). Dessa har jämfört med övriga kohorter kurvor med en kraftigare lutning. Individer födda under en period där utbildningsojämlikheten inom kohorterna var stor och därtill ökande påträffas i större omfattning i de högsta inkomstgrupperna, decil 9 och 10 (18 procent respektive 15 procent av individerna i dessa två kohorter har inkomster som placerar dem i den högsta decilen i befolkningen). För det andra liknar de två yngsta kohorternas kurvor varandra (svart linje med svarta kvadrater för individer födda 1958 och svart linje med svarta trekanter för individer födda 1968). Dessa kohorter, som föddes när utbildningsojämlikheten sedan länge hade sjunkit (i det första fallet) eller till och med planat ut (i det andra fallet), har en mindre tydlig "inkomsteffekt" av sin specifika utbildningsinvestering – det är svårare att med blotta ögat bedöma om de flesta återfinns över medianlönen eller under densamma (i kohorterna har 50,7 procent respektive 54,6 procent inkomster över medianlönen). Kohorten född 1948 (svart linje med vita kvadrater)

---

kohorternas inkomster i fyrtioårsåldern undersökts med avseende på hur de fördelat sig i dessa tio grupper. Kohorten födda 1928 har undersökts år 1970, födda 1938 år 1980 och så vidare.

¹⁴² Se Edin et al. (1994).

¹⁴³ För ett undantag, se Dahlberg och Nahum (2003).

¹⁴⁴ I denna kohort, vars inkomster som framgår av figuren främst är koncentrerade till den fjärde till sjunde decilen, hade 50,7 procent av individerna inkomster över medianinkomsten i befolkningen.

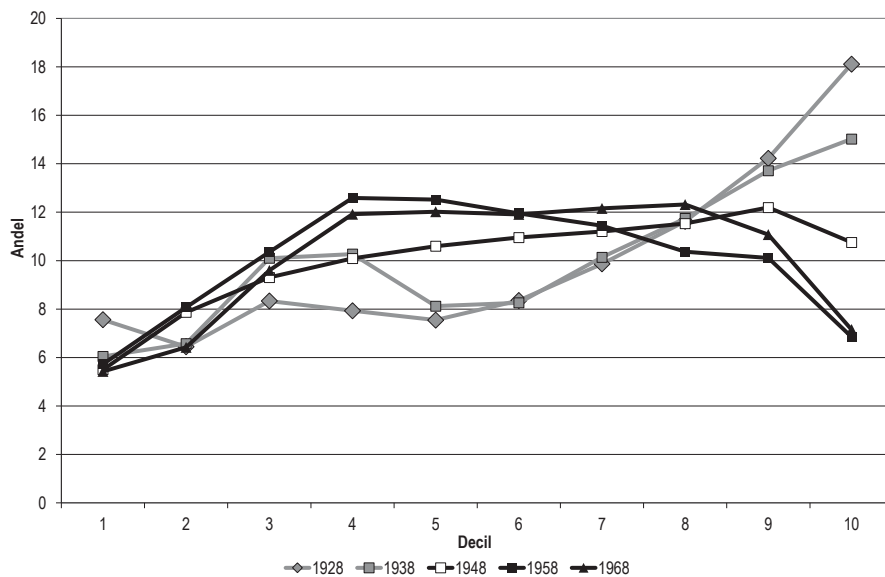
befinner sig mellan dessa två grupper, med en svagt stigande kurva som viker av först i den högsta decilen.

De största skillnaderna syns i närvaron i den högsta decilen. Som nämnts är de äldsta kohorterna mer vanligt förekommande i denna inkomstgrupp medan det är påtagligt färre gymnasieutbildade individer i de yngsta kohorterna som når de allra högsta inkomsterna. Sammantalet visar kurvorna för de olika kohorterna på rätt stora förskjutningar i till vilken inkomstposition en genomgången gymnasieutbildning leder. För individer som hade avslutat, eller åtminstone påbörjat, denna utbildningsnivå före den första expansionsvägen i utbildningssystemet (individer födda 1928 tog studentexamen omkring 19 år senare, år 1947 och individer födda 1938 år 1957) var uppenbarligen denna utbildningsnivå tillräcklig för att ha goda chanser att nå en ekonomisk ställning klart bättre än genomsnittsinvånaren. Oddsen var klart sämre för dem som föddes efter denna våg, när utbildningen var jämnare fördelad i befolkningen. För dessa yngre individer fungerar inte gymnasieutbildning som någon väg till ekonomisk framgång.

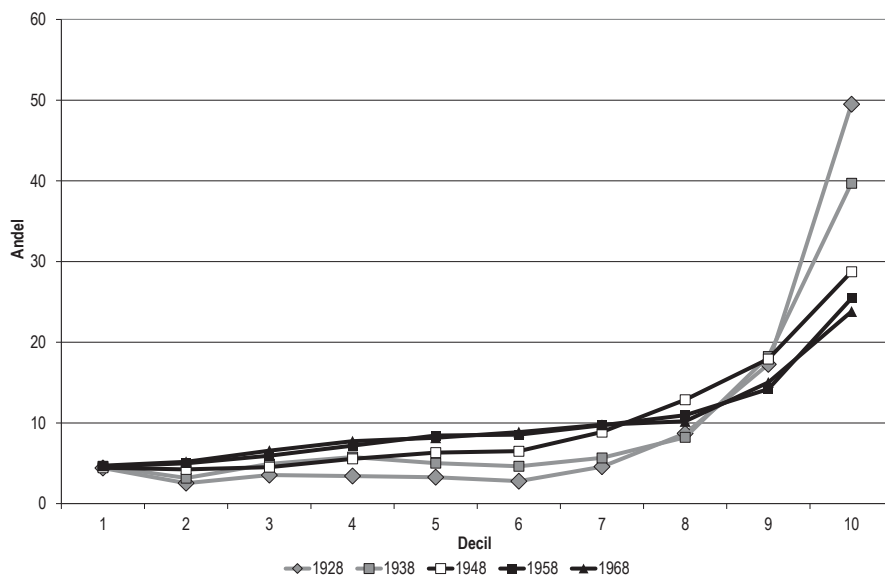
Mönstret ser mycket annorlunda ut när den ekonomiska avkastningen av högre utbildning studeras på samma sätt, se figur 9 (med bibehållen markering av kohorterna från den föregående figuren). Individer med sådan utbildningsbakgrund är, oavsett kohorttillhörighet, sällsynta i de lägsta inkomstgrupperna och välrepresenterade i de högsta. Någon skillnad mellan olika generationer kan enbart urskiljas i *hur* stor representationen är i de översta inkomstgrupperna.

Nästan till hälften (49,5 procent) av alla individer födda år 1928, med högre utbildning i bagaget, återfinns i den allra högsta, tionde decilen. De är följaktligen också kraftigt underrepresenterade i de lägre inkomstgrupperna – ända till och med den åttonde (sammanlagt har tre fjärdedelar av individerna inkomster som placerar dem i någon av de tre översta decilerna). Kohorten född tio år senare, år 1938, ligger hack i häl på den äldsta födelsegruppen. De två yngsta kohorterna däremot, födda 1958 och 1968, är visserligen också överrepresenterade, i synnerhet i den allra högsta inkomstgruppen, men i mycket lägre grad (25,4 procent respektive 23,8 procent) och deras kurvor ligger därför också mycket närmare de förväntade tio procenten i de lägre inkomstgrupperna (där de alltså är underrepresenterade, men i mindre utsträckning). Kohorten 1948 ligger återigen mellan dessa två ytterlighetsgrupper.

Figur 8. Gymnasieutbildades inkomster i relation till befolkningens inkomster. Fem kohorter, födda 1928–1968.

Figur 9. Högskoleutbildades inkomster i relation till befolkningens inkomster. Fem kohorter, födda 1928–1968.

För samtliga kohorter var alltså högskolestudier en framgångsrik ekonomisk strategi för de allra flesta, även om de yngre kohorternas inkomster ligger betydligt närmare genomsnittsnivåer än de äldres. (Återigen: om en kohorts kurva är horisontell, med andra ord om andelen individer i kohorten är tio procent i samtliga tio deciler, skiljer sig inte deras inkomster från hur de är fördelade i befolkningen i stort.) Detta måste sättas i samband med den kraftiga, men inte uniforma, expansionen av högre utbildning i Sverige under 1900-talet. De två äldsta generationerna upplevde en högskola som befann sig på elitstadiet, enligt Martin Trows typologi över förändringen av högre utbildning (som presenterades i kapitel 3), medan de tre yngre genomgick högre utbildning när denna nått massutbildningstadiet. Den yngsta kohorten (födda 1968) kan mycket väl ha studerat vid högre utbildning under 1990-talet, när den andra expansionsvågen ägde rum, som tog institutionen närmare Trows universella stadium (andelen i kohorterna som studerat vid högre utbildning började dock inte stiga kraftigt förrän bland dem födda några år senare, efter vad som framkommer i figur 4 i kapitel 3).

Mönstren i figur 8 och figur 9 är emellertid intrikata. Det går att argumentera för att ett generationsbrott har ägt rum, där den ekonomiska avkastningen av såväl gymnasiala som högre studier är högre i äldre generation (tentativt omfattande födda 1928–1938) än i en yngre generation (födda 1958–1968), med födelsekohorten 1948 utan helt tydlig hemvist i någon av dem. Detta resultat kan emellertid förtydligas. Tidigare forskning har upprepade gånger betonat skillnader i inkomst baserat på en annan egenskap än utbildningsnivå, nämligen kön.¹⁴⁵ Det är därför angeläget att undersöka kvinnor och män var för sig, även om sådana olikheter inte är någon huvudfråga i avhandlingen.

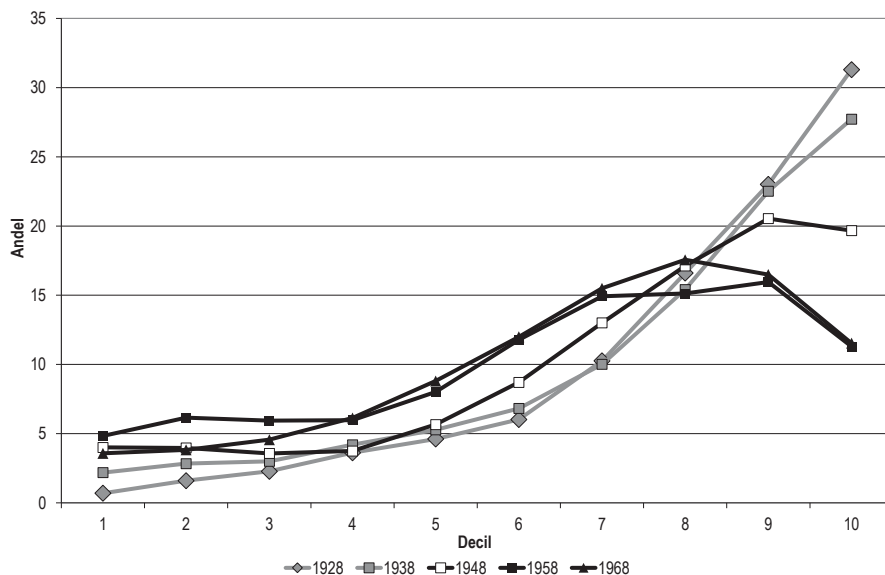
Stora skillnader mellan kvinnors och mäns inkomster

Nedanstående diagram visar att utbildningens ekonomiska avkastning skiljer sig mycket åt för kvinnor respektive män. Att mönstren i de föregående undersökningarna var något svåravlästa beror till viss del på dessa olikheter mellan könen. Figur 10 och figur 11 återger vad män och kvinnor i de fem kohorterna med högst gymnasieutbildning nådde för inkomstnivåer.

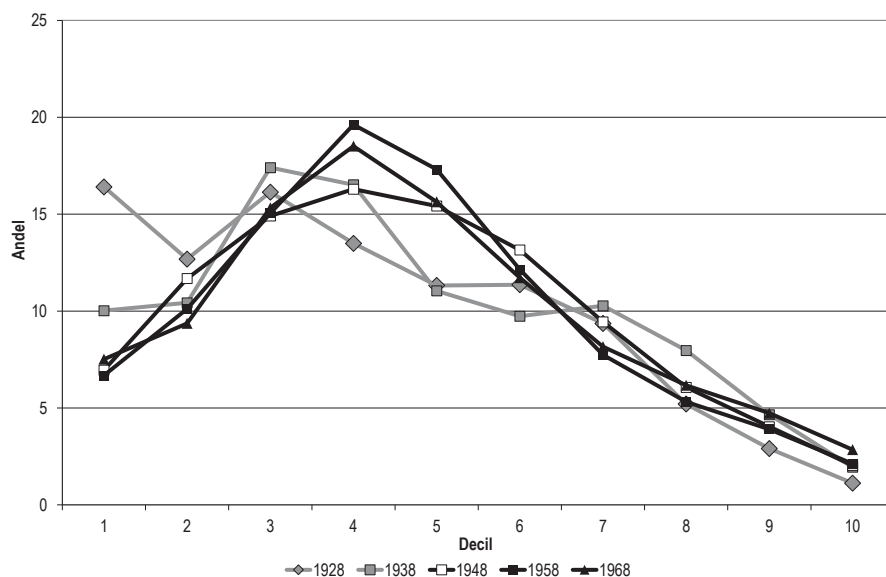
¹⁴⁵ Könslönegapet är väldokumenterat, både i svensk ekonomisk forskning och i internationell. En översikt av såväl teorier som forskning som behandlat – och försökt förklara – könslönegapet ges i Johansson och Katz (2007), s. 4–8.

Figur 10. Gymnasieutbildade mäns inkomster i relation till befolkningens inkomster. Fem kohorter, födda 1928–1968.

För män (figur 10) har gymnasieutbildning en entydigt positiv inverkan på placeringen i lönehierarkierna, eftersom kurvorna för samtliga kohorter pekar klart uppåt. En markant förskjutning inträffar dock i *hur* positiv denna inverkan är, där i synnerhet de två äldsta kohorterna (födda 1928 och 1938, markerade liksom ovan) men också mittenkohorten (födda 1948) i mycket hög utsträckning återfinns i de högsta inkomstgrupperna och i stort saknas i de lägsta. Med undantag för mittenkohorten stiger representationen av dessa i varje stigande decil, närmast exponentiellt (ökningen av mittenkohortens representation i högre inkomstgrupper bryts i den nionde decilen). De två yngsta kohorterna (födda 1958 och 1968) har i fyrtioårsåldern förvärvsinkomster som för de allra flesta överskrider medianinkomsten i befolkningen, men når i jämförelse med äldre gymnasister vid denna ålder klart lägre inkomstnivåer (de är vanligast att träffa på i den sjunde till nionde decilen, men förekommer inte särskilt mycket mer än andra i befolkningen i den översta inkomstgruppen).

Figur 11. Gymnasieutbildade kvinnors inkomster i relation till befolkningens inkomster. Fem kohorter, födda 1928–1968.

Kvinnor däremot (figur 11) har en helt annan ekonomisk utväxling av sina investeringar i gymnasiestudier. I samtliga kohorter erhåller en majoritet av de gymnasieutbildade kvinnorna förvärvsinkomster som underskrider befolkningsmedianens. Oavsett födelseår förefaller det vara nästintill omöjligt att som gymnasieutbildad kvinna få inkomster som räknas till de allra högsta i befolkningen, en inkomstgrupp i vilken gymnasieutbildade män tillhörande samma kohorter är mer vanligt förekommande än befolkningen i allmänhet.

Skillnaderna mellan olika kohorter för kvinnors del utspelar sig istället i de lägre inkomstgrupperna. I de yngre kohorterna (födda 1928, 1938 och 1948) är få kvinnor att återfinna i den lägsta decilen, medan de äldre – i synnerhet den äldsta – är mer vanligt återkommande i denna decil.

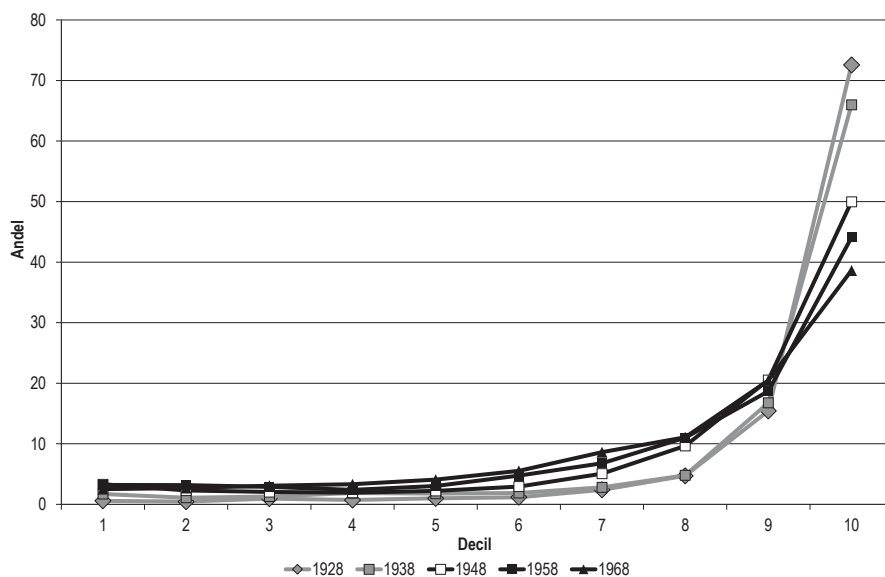
Jämfört med sina kvinnliga studiekamrater når högre utbildade män betydligt högre inkomstpositioner (figur 12). Deras inkomster placerar dem nästan uteslutande i inkomstfördelningens toppgrupper. Samtliga födelsekohorter är underrepresenterade ända till den åttonde decilen. I de två äldsta kohorterna överskrider deras andel i inkomstgrupperna tio procent först i den nionde decilen. Skillnaden mellan kohorterna syns i deras närvaro i den tionde decilen. I denna minskar deras andel ju senare födda individerna är (73,6 procent av samtliga högre utbildade män födda 1928 har i fyrtioårsåldern en inkomst som tillhör de tio högsta procenten i den aktiva befolkningen; för födda 1938 har andelen sjunkit till 66 procent; för födda 1948 till 50 procent;

för födda 1958 till 44,1 procent; och, slutligen, för födda 1968 till 38,6 procent).

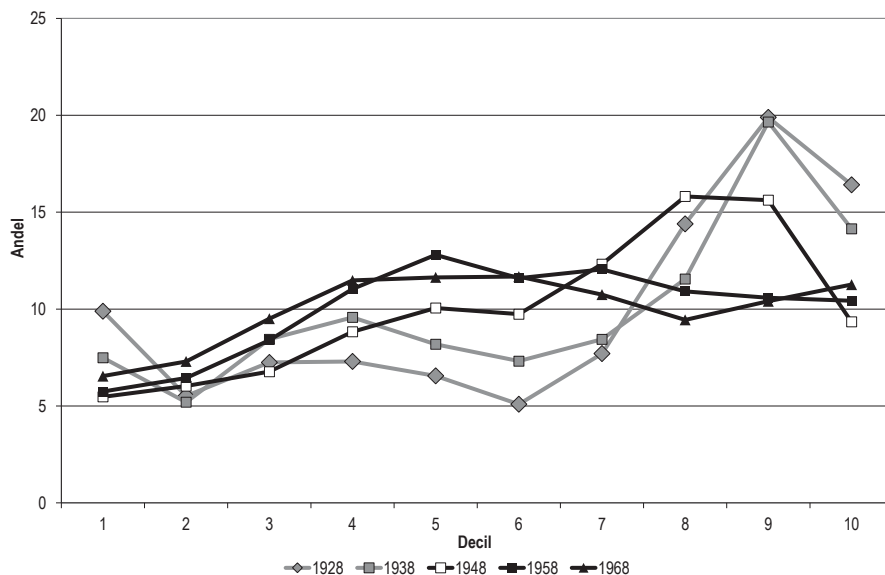
För män är det ett effektivt grepp att relatera utbildningsnivåer till inkomstnivåer. Högskoleutbildade män har högre inkomster i allmänhet än jämnåriga gymnasieutbildade män, men utbildningsinvesteringarna är i bägge fallen lönsamma. För kvinnor är banden mellan uppnådd utbildningsnivå och erhållen inkomstnivå mer komplicerade. Gymnasieutbildning har inte varit någon lönsam investering för kvinnor i någon kohort – om detta bedöms utifrån om utbildningen kan lyfta dem över medelnivå i det svenska samhället – medan åtminstone de två äldsta kohorterna upplevde en sådan lönsamhet av högre studier.

Också när utbildningens ekonomiska avkastning för kvinnor och män studeras var för sig pekar alltså förhållandena för två äldsta kohorterna åt ett håll och förhållandena för de två yngsta åt ett annat.

Figur 12. Högskoleutbildade mäns inkomster i relation till befolkningens inkomster. Fem kohorter, födda 1928–1968.

Figur 13. Högskoleutbildade kvinnors inkomster i relation till befolkningens inkomster. Fem kohorter, födda 1928–1968.

Med jämnåriga som jämförelsepunkt

Så här långt i undersökningarna av förändringar i utbildningens ekonomiska avkastning har kohorternas inkomster jämförts med inkomsterna i hela befolkningen. Som framgått visar en sådan bred jämförelsepunkt märkbara förändringar i vad olika utbildningsnivåer ger för inkomst för individer födda 1928–1968. Resultaten kan därför också lätt relateras till förändringarna i utbildningens *utbredning* i befolkningen: när andelen högre utbildade (oavsett nivå) växer i befolkningen minskar utbildningens avkastning. Om jämförelsen av utbildningsnivåer och inkomstnivåer görs mer specifik, genom att kohorternas inkomster jämförs med hur inkomsterna är fördelade enbart i samma kohorter istället för med hela befolkningen, blir det därtill möjligt att mer konkret relatera förändringarna till växlingar i utbildningens *fördelning* i olika födelsekohorter. I forskning som betonar att utbildningsexpansionens verkningar ser mycket olika ut för olika generationer – trots att en utjämning mycket väl kan ha skett sett till hela befolkningen – är konkurrensförhållandena *inom* generationer en väsentlig del i resonemang om förekomsten av sådana skillnader i betingelser *mellan* olika generationer.¹⁴⁶ Baksidan av en mer jämlik fördelning är en skarpare konkurrens mellan individer med formellt likvärda utbildningstitlar.

¹⁴⁶ Se till exempel Peugny (2009), s. 44–50.

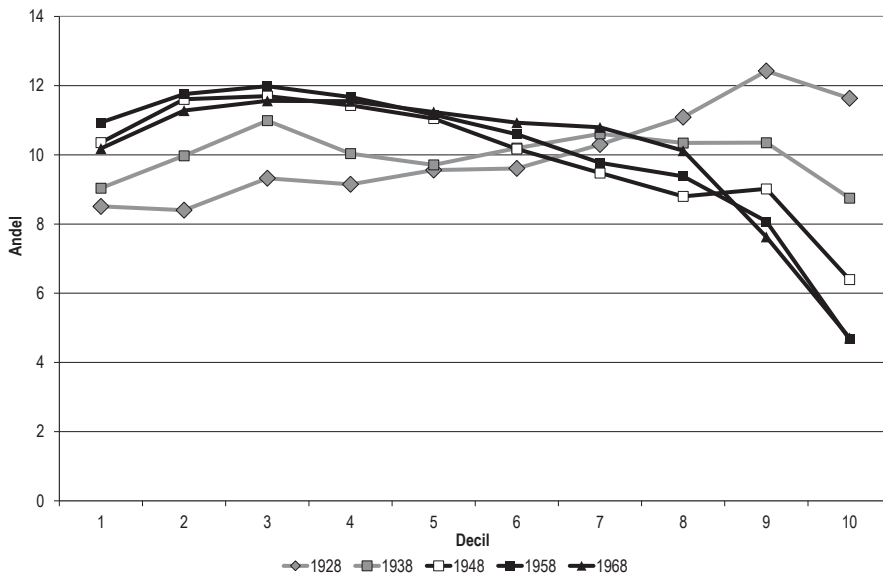
Frånsett bytet av jämförelseobjekt kan samma modell som tillämpades i de föregående undersökningarna i kapitlet användas. I de följande nedslagen undersöks därför kapitlets frågeställning genom att ytterligare synliggöra hur den ekonomiska avkastningen på specifika utbildningsinvesteringar skiljer sig åt vid olika nivåer av utbildningsojämlikhet.

Efter vad som blir synligt i figur 14 leder detta snävare fokus till att resultaten faktiskt kraftigt förändras för gymnasieutbildade i de fem kohorterna. När hela befolkningen användes som jämförelsepunkt (i figur 8) var avkastningen hög för samtliga födelsekohorter, även om den varierade mellan kohorterna. Så blir inte fallet när jämförelsen görs enbart med individer födda samma år. Enbart i de två äldsta kohorterna har en majoritet av individerna högre inkomster än sina jämnåriga (kurvorna för födda 1928 och 1938 lutar uppåt höger, även om det är svårt att urskilja för den senare kohorten). Med andra ord har de flesta av de gymnasieutbildade som föddes 1948, 1958 och 1968 inkomster som understiger medianlönen bland sina jämnåriga.

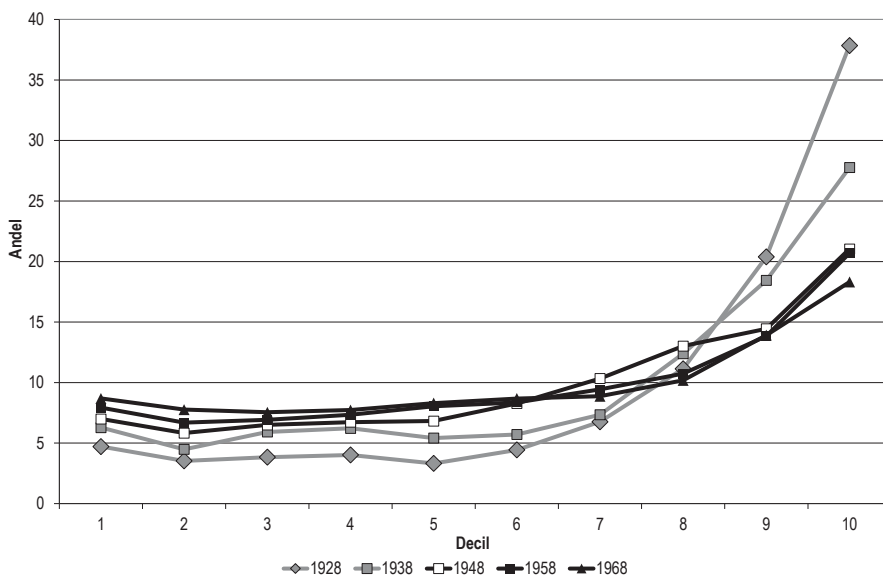
Även högskoleutbildade ekonomiska utväxling av sina utbildningsinvesteringar förändras när deras inkomster endast ställs mot de jämnårigas. Kurvorna i figur 15 har så att säga slätats ut (jämfört med figur 9), så att den mycket koncentrerade närvaro som fanns i de högsta inkomstgrupperna märkbart har tonats ned. De yngre kohorterna – i synnerhet högre utbildade med födelseår 1968 – har inkomster som ligger närmare den vågräta 10-procentlinjen (vilket innebär att deras inkomster ligger nära hur *samtliga* jämnårigas inkomster är fördelade). Skillnaden mellan de yngre och de äldre kohorterna är klart markerad. I den äldsta kohorten återfinns nära sju av tio (69,4 procent) i någon av de tre översta inkomstgrupperna, en andel som sjunker i de yngre kohorterna: här återfinns cirka sex av tio födda 1938 (58,6 procent), cirka fyra av tio födda 1948 (48,5 procent) och födda 1958 (45,3 procent).

Figur 14. Gymnasieutbildades inkomster i relation till jämnårigas inkomster.
Fem kohorter, födda 1928–1968.

Figur 15. Högskoleutbildades inkomster i relation till jämnårigas inkomster.
Fem kohorter, födda 1928–1968.

Den generella bilden kompliceras av att relationen mellan utbildningsnivå och inkomstnivå med andra ord ser mycket olika ut för kvinnor och män. Tydligast skiljer sig avkastningen åt med avseende på kön för gymnasieutbildade. För män blir en successiv tillbakagång tydlig, relativt inkomsterna för jämnåriga – men denna utbildningsnivå fortsätter även i den yngsta kohorten att placera en betydande majoritet (62,5 procent) på inkomster ovanför medianlönen (se figur 36 i appendix). För kvinnornas del finns knappt någon skillnad alls mellan kurvorna för de olika kohorterna, utan kurvorna överlappar närmast varandra. I samtliga kohorter är det vanligast att träffa på gymnasieutbildade kvinnor i den tredje decilen (med lägre inkomster än 70 procent av de jämnåriga individerna) och successivt allt ovanligare att påträffa dem i högre inkomstgrupper. Avancemang i inkomsthierarkin som kunde skynta för yngre kohorter när jämförelsepunkten var hela befolkningen syns inte längre (där var de åtminstone mindre representerade i de lägre inkomstgrupperna), när deras inkomster jämförs enbart med årsbarn (se figur 37 i appendix).

Bland högre utbildade är de könsmissiga mönstren inte på samma sätt närmast spegelvända, men trots det uppvisar de betydande skillnader. Medan män har en mycket kraftig överrepresentation – oavsett födelseår – i de högsta inkomstgrupperna (även om den också sjunker kohort för kohort: från 81,4 procent i de översta två decilerna, för födda 1928, till 63,3 procent i samma inkomstgrupper, bland födda 1968 – se figur 38 i appendix) uppvisar endast de tre äldsta kohorterna bland kvinnorna överhuvudtaget några stigande kurvor (59,2 procent av dem födda 1928 befinner sig ovanför medianlönen för 42-åringar; 51,4 procent av kvinnor födda 1948 gör detsamma). De flesta högre utbildade kvinnor födda 1958 och 1968 har med andra ord inkomster som understiger medianlönen för individer födda samma år (för födda 1958 är kurvan är svagt lutande nedåt höger, med 52,5 procent *under* medianen, och för födda 1968 mer uppenbart, med 56,6 procent under medianen – se figur 39 i appendix).

Dessa undersökningar stärker ytterligare slutsatserna av de föregående (där inkomsterna jämfördes med hela befolkningens). Även om resultaten genom denna annorlunda blickpunkt förändras träder en tydlig skiljelinje fram i relationen mellan utbildningsinvesteringar och ekonomisk avkastning för olika generationer. Utfallet är dock något otydligt vad gäller den mellersta kohorten (individer födda 1948). När födelsekohorterna undersöktes i sin helhet framstod det som att brytpunkten går mellan de två äldsta och de tre yngsta kohorterna (de förstnämnda har en tydlig ekonomisk avkastning på gymnasieutbildning och en mer markerad överrepresentation än övriga kohorter i de högsta inkomstgrupperna bland högskoleutbildade). När kvinnor och män i kohorterna undersöktes var för sig går brytpunkten istället mellan de tre äldsta och de två yngsta kohorterna (tydligast urskiljbar i undersökningarna av gymnasieutbildade män respektive högskoleutbildade kvinnor). Undantaget från detta är sekundärutbildade kvinnor, där mönstret

såg mer eller mindre likadant ut oavsett födelseår. Uppenbart är ändå att förhållanden *inom* födelsekohorter säger något om relationen *mellan* kohorter, i och med att en av de betingelser som kan forma sociala generationer är hur hård konkurrensen med jämnåriga är om utrymmet.

Olika generationer – olika avkastning

Det finns att döma av resultaten i detta kapitel fog för påståendet att utbildningen är en "social hiss" som tappat mycket av sin lyftkapacitet – åtminstone om vertikala rörelser mäts med hjälp av placeringar i inkomsthierarkier. I så måtto har det inledningsvis presenterade perspektiv som betonade att en utbildningsexpansion kan förorsaka social utslagning giltighet även för svenska förhållanden. Vad utbildning ger för avkastning har förändrats i spåren av utbildningens utbredning och jämnare fördelning i befolkningen. För de yngre generationerna, och i synnerhet för kvinnorna i dessa generationer, förefaller den ekonomiska lönsamheten av utbildningsinvesteringarna vara mycket osäker.

På ett plan är detta väntat. Som framgick i kapitel 3 steg antalet utbildningsår i genomsnitt bland födda under perioden 1911–1981 (se figur 2). I kohorterna som föddes i slutet av 1960-talet klättrade medelvärdet slutligen över tolv år – det vill säga motsvarande studier upp till och med studieförberedande gymnasium. Att gymnasieutbildning då inte längre fungerar som någon hiss uppåt i inkomsthierarkierna för den yngsta kohorten som undersökts i detta kapitel – födda 1968 – är inte konstigt mot bakgrund av att studier på minst denna nivå alltså var det typiska från denna årskull (av figur 4 i kapitel 3 framgår att från denna period är andelen som har *kortare* utbildningsbanor än till gymnasienivå mindre än 15 procent i födelsekohorterna, 85 procent nådde alltså minst till gymnasiestudier). Teorier om social stängning kan vara behjälpliga för att sätta andra ord på denna utveckling, om man för tillfälligen bortser från de klassmässiga förhållanden som deras teorier centrerar, eftersom sådana inte undersökts här. Vid denna tid bröts monopolet på de utbildningstillgångar som en gymnasieutbildning bibringar, som en begränsad del av befolkningen tidigare haft. Gymnasieutbildning kunde i en sådan situation helt enkelt inte längre fungera som ett led i någon "exclusionary closure", av det slag som beskrevs i avhandlingens inledning. När utnyttjandet av denna resurs blev mer allmänt sjönk också avkastningen från den för att bli mer i paritet med, eller lägre än, inkomsterna bland jämnåriga i stort.

En förklaring till att avkastning på utbildningsinvesteringar sjunker över tid inom viss sociologisk forskning är att befolkningen, till följd av utbildningsexpansionen, till och med blivit *för* utbildad, eller överutbildad med denna forskningsinriktnings begreppsval. Matchningen mellan befolkningens kvalifikationsnivåer och kvalifikationskraven för yrkespositioner på arbets-

marknaden fungerar inte fullt ut, med följden att många individer med längre utbildning tvingas söka sig till mindre kvalificerade yrken. Detta förorsakar, enligt ett sådant perspektiv effektivitetsförluster på samhällsekonomisk nivå (det är dålig ekonomi att individer tillbringar lång tid i utbildning, borta från arbetsmarknaden, om den kompetens som utbildningen genererar inte kommer arbetsmarknaden till godo) och påfrestningar för de enskilda individerna (som inte upplever att de kommer till sin rätt).¹⁴⁷

Möjligen kan sådana omständigheter bidra till den trendmässigt sjunkande avkastningen, men i och med att enbart inkomstpositioner undersöks i detta avsnitt saknas den nödvändiga kopplingen till arbetsmarknaden för att göra en bedömning. Skillnaderna mellan kohorterna i ekonomisk avkastning av studier på de olika utbildningsnivåer är dessutom så stora att överutbildning knappast kan anföras som ensam, eller ens betydande, förklaring till dessa. Överutbildning kan förslagsvis istället införlivas som en del av den utslagning som de forskare som inledningsvis introducerades betonat, det vill säga att skriva in vad som skulle kunna kallas humankapitalförstörelsen i en framställning där utbildningen inte gav individerna vad de lovade dem, något som framför allt drabbar vissa generationer och inte är ett generellt fenomen.¹⁴⁸

Vad som blir tydligt i undersökningen av kohorterna är att prognoser om framtida inkomstnivåer med allt sämre träffsäkerhet kan ställas utifrån kännedom om uppnådda utbildningsnivåer. Utbildningen kan mycket väl, som utbildningsekonomiska studier visat, ha en fortsatt ekonomisk avkastning, men dessa slutsatser bygger på kontrafaktiska antaganden – där den presumtiva medelavkastningen av ytterligare ett utbildningsår undersöks (ett extra utbildningsår som individen de facto saknar). Metoden för att undersöka relationen mellan utbildningsinvesteringar och ekonomisk avkastning har i det här kapitlet varit en annan. För det första har den ekonomiska avkastningen undersökts genom att belysa var någonstans i den faktiska inkomstfördelningen individer med olika utbildningsnivå återfinns (och hur det skiljer sig åt för olika kohorter), istället för att fokusera teoretiska medel-effekter. Detta synliggör var i fördelningen de huvudsakliga förändringarna skett och hur kohorternas utbildningsavkastning på ett mer konkret plan liknar eller skiljer sig från varandra.¹⁴⁹ För det andra – vilket har varit mer betydelsefullt för valet av metod – har de vägletts av antagandet att förändringar över tid sannolikt inte är linjära utan påverkar individer födda vid olika tidpunkter på skilda sätt.

¹⁴⁷ En introduktion till begreppet och en empirisk bedömning av omfattningen och effekterna av en överutbildning i Sverige ges i Tåhlin (2007). Se också Korpi och Tåhlin (2009).

¹⁴⁸ En sådan kombination av perspektiven presenteras i Chauvel (2010b), s. 235–237.

¹⁴⁹ Att undersöka förändringar av den relativa fördelningen gör också att svårigheten att få sedvanliga löneekvationer av förhållanden vid olika tidpunkter att bli jämförbara (om lönespridningen skiljer sig åt mellan tillfällena) undviks. Om sådana svårigheter, se Björklund et al. (2010), s. 77.

Resultaten i detta kapitel rimmar dåligt med perspektiv som främst betonar utbildningsexpansionens sammanlagda effekt, att utbildningen har blivit alltmer "demokratisk". Kapitlet kompletterar ett sådant perspektiv med en mer nyanserad bild av utvecklingen. Utbildningens ekonomiska avkastning förefaller inte ha sjunkit stegvis, utan tvärtom ryckvis. Följderna av detta är att en tydlig polaritet kan urskiljas i hur utbildningens förräntar sig för individer med olika födelseår, vilket tyder på att ett generationsbrott har ägt rum. Avkastningen pekar för de äldsta kohorterna åt ett håll och åt ett helt annat håll för de yngsta. (Till vilken grupp mittenkohorten i undersökningarna – individer födda 1948 – ska räknas beror på tillvägagångssättet, om inkomsterna jämförs med lönehierarkierna i hela samhället påminner deras kurvor mest om de yngsta kohorternas; om inkomsterna enbart jämförs med vad övriga jämnåriga har för lön hamnar de närmare de äldsta kohorterna.)

På ett generellt plan var visserligen de utbildningsinvesteringar som undersökts i detta kapitel (gymnasienivå och högskolenivå) lönsamma för individerna, på så sätt att en majoritet av de som gjort dem hade inkomster över medianen, i alla fall så länge inkomsterna jämfördes med hela befolkningens. Men mot detta generella mönster står alltså ett annat, mer specifikt, enligt vilket stora skillnader framträder relaterade till generationstillhörighet, även om brottet inte kan dateras mer precist än att det ägt rum *någon gång* mellan födelseåren 1938 och 1958 (i och med att mittenkohortens tillhörighet är osäker). Generationerna födda före detta brott kom så att säga "i tid" för att se sina utbildningsinvesteringar ge tydlig ekonomisk avkastning medan generationerna födda efter brottet kom "för sent". Deras investeringar lyfte dem till jämförelsevis lägre inkomstnivåer, eller lyfte dem inte alls.

Den äldre generationen kan ses som gynnad av en rad högst extraordinära betingelser: en kraftig expansion av utbildningssystemet som gav fler möjligheter att studera och inledande yrkeskarriärer på en arbetsmarknad som präglades av arbetsbrist, bägge understödda och möjliggjorda av en kraftig och ihållande ekonomisk tillväxt (se vidare följande kapitel om detta).

Samtidigt är bilden som träder fram när generationer (genom studiet av kohorter) får stå i fokus inte entydig. I kapitlet har två komplicerande omständigheter lyfts fram. För det första att relationen mellan utbildningsnivå och inkomstnivå, oavsett födelseår, skiljer sig mycket åt för män och kvinnor. Enbart högre utbildning lyfter majoriteten av kvinnornas löner över medianen, när de jämförs med hela befolkningens inkomster, medan även gymnasiala studier tycks vara en god ekonomisk investering för män. Också med en mer avgränsad jämförelsepunkt träder stora skillnader mellan män och kvinnor fram, i och med att inte ens högre utbildning då förefaller skänka kvinnor i de yngsta kohorterna intäkter som placerar dem över medianlönen bland jämnåriga. Att det råder stora inkomstskillnader mellan kvinnor och män och att avkastningen på utbildning för de olika könen också skiljer sig är på en övergripande nivå bekant sedan tidigare i forskningen, men den stora skillnaden i inkomsternas fördelning mellan kvinnor och män med olika

utbildningstillgångar som jag kunnat visa är ett nytt resultat. Olikheter mellan könen framkommer också i kapitel 8. Där gör jag en mer samlad reflektion om förutsättningarna att införliva de skilda förhållandena för kvinnor och män med avhandlingens teoretiska ramverk.

Den andra omständigheten är att resultaten förändras när konkurrensförhållanden inom födelsekohorter uppmärksammas istället för inkomsterna storlek i relation till vad som är höga och låga inkomster i befolkningen i stort. Jämfört med inkomsterna bland individer födda samma år – med vilka konkurrensen om såväl utbildningsplatser som arbetsmarknadspositioner främst äger rum – visar sig utbildningsnivån ha en betydligt svagare relation till inkomstnivån. Bland gymnasieutbildade är det bara individer födda före 1940 som återfinns i majoritet över medianlönen, övriga har inkomster lägre än vad hälften av deras födelseårskamrater har. Och bland högre utbildade skiljer sig inkomstfördelningen för de yngsta tre kohorterna inte mycket från hur inkomsterna är fördelade i allmänhet bland deras jämnåriga. Valet av referenspunkt har med andra ord stor betydelse och resultaten som undersökningar som använder sig av den ena eller andra svarar på delvis skilda frågor. Att studera bägge ger en mer sammansatt bild.

Chauvels centrala sociologiska budskap är emellertid inte att generationer är den dimension som förklarar mest och därför förtjänar störst uppmärksamhet, utan istället att visa att generation är *en* av de dimensioner som på ett märkbart sätt färgar och formar individers livsbanor och levnadsomständigheter, tillsammans med exempelvis klass och kön (dimensioner som rönt betydligt större sociologiskt intresse). Varje generation, påminner han, inrymmer stora sociala skillnader mellan privilegierade och sämre lottade; mellan högutbildade och lågutbildade; mer eller mindre gynnade av sitt sociala ursprung.¹⁵⁰ Hur dessa skillnader kommer till uttryck – och vilka konsekvenser de får – skiftar emellertid över tid och mellan generationer, varför sociologin också bör inkorporera denna dimension i analyserna, för att nå en bättre träffsäkerhet med sina analyser.¹⁵¹ Även om det generationsbrott som jag argumenterat för ovan för svenska förhållanden inte är fullt lika tydligt (eller åtminstone lika lättdaterat) som det Chauvel blottlägger i Frankrike, ger generationsperspektivet en produktiv ingång till att diskutera förändringar i utbildningens avkastning över tid, med ett bredare fokus än enbart med sikte på avkastningen i kronor och ören. Om yngre generationers inkomster blir allt mindre bestämda av deras uppnådda utbildningsnivå – samtidigt som inkomstojämlikheten i samhället har ökat under senare decennier (vilket jag beskriver i kapitel 7) – måste andra faktorer än denna ha blivit mer utslagsgivande. Detta kan ge upphov till vissa legitimitetsproblem

¹⁵⁰ Chauvel (2010a), s. 73, 84–5, 91. Jämför Gähler och Palmtag (2014), s. 52–53.

¹⁵¹ Se till exempel Hjellbrekke och Korsnes, som i sin studie av utbildningsmobiliteten i Norge efterlyser ett mer aktivt generationsperspektiv i samhällsvetenskaplig forskning, (2005), fn. 29, s. 184.

för ett samhälle där formell utbildning, som redskap för befolkningens kompetensförsörjning, under hela 1900-talet blivit allt viktigare. Men för att fånga sådana dimensioner måste perspektivet återigen vidgas.

Att anlägga vidare perspektiv är dessutom nödvändigt för att bättre bedöma hur giltig beskrivning av förändringen är som görs av sådan utbildningsforskning som främst betonar en social utslagning av vissa utbildningsgenerationer, när den appliceras på svenska förhållanden. När exempelvis Marie Duru-Bellat argumenterar för att värdet av utbildning har genomgått en kraftig inflation är det inte enbart utifrån hur relationen mellan utbildningsnivåer och inkomstnivåer har förändrats, utan i ett bredare samhällsligt perspektiv. Expansionen av utbildningssystemet har förändrat de rådande sociala klyftor, utan att upphäva dem, och gett upphov till nya.¹⁵² Även Camille Peugny har ett bredare perspektiv och sätter ökningen av deklasserade (det vill säga individer vars uppnådda yrkespositioner understiger dem deras föräldrar uppnådde i en social hierarki) i samband med utbildningsexpansionen. För att bättre rusta sig inför osäkra framtidsutsikter ökar individerna sina utbildningsinvesteringar, som därav blir allt sämre garantier för att uppnå eller behålla samhällspositioner.¹⁵³ Båda dessa forskare tillskriver utbildningssystemet – och effekterna av expansionen av systemet – således stor betydelse i samhällsliga förändringar. I deras perspektiv är detta avslöjande då utbildningssystemet spelar huvudrollen i framställningar av samhället som en meritokrati, där enbart individens egna kompetenser och färdigheter ska avgöra hennes plats i samhället.¹⁵⁴ Följden av en sådan framställning är att när individer inte når en hög position trots privata och offentliga utbildningssatsningar och alltfler sociala resor istället bär nedåt, tematiseras det som av varandra oberoende individuella misslyckanden.¹⁵⁵ Vad utbildning *ger* individen är emellertid något som strukturellt förändras mellan olika generationer. Detta faktum kan bidra till att förklara vad som annars blir svårförklarligt: att moderna samhällen fortsätter att präglas av en omfattande social *örörlighet* (där klassursprunget i stor utsträckning avgör klassdestinationen) trots att utbildningsdeltagandet, som saluförs som en kanal som främjar social *rörlighet*, kraftigt har ökat.¹⁵⁶

I avhandlingens tre följande kapitel kopplas därför utbildningsinvesteringar samman med fler sociala komponenter, däribland socialt ursprung, för att närmare komma åt hur utbildningens betydelse har förändrats över tid. För att uppnå sådana syften är det inte längre lika meningsfullt att arbeta med så grova mått som jag gjort i detta kapitel, utan de utbildningsinvesteringar som

---

¹⁵² Duru-Bellat (2009), s. 148–163.

¹⁵³ Peugny (2009), s. 51–58, 65–68.

¹⁵⁴ Duru-Bellat (2006), s. 13.

¹⁵⁵ Peugny (2009), s. 16.

¹⁵⁶ Duru-Bellat (2006), s. 21–22. Att den sociala rörligheten i stort inte förändras, även om den relativa öppenheten i samhället varierar mellan olika länder, är ett centralt resultat i Erikson och Goldthorpe (1992).

UTBILDNINGENS VÄRDE

individer gör måste specificeras mer detaljerat. Baksidan med mer detaljerade undersökningar är en nödvändig begränsning av tidsperspektivet. I dessa kapitel står därför enbart två kohorter i fokus.

Att jämföra samhällen

Ett generationsperspektiv visade sig i det föregående kapitlet vara fruktbart för att urskilja olikheter i vilken ekonomisk avkastning som vissa utbildningsinvesteringar gav individer födda vid olika tillfällen. Tillvägagångssätten i de föregående undersökningarna har antingen varit inlånade från de ekonomiska vetenskaperna (i kapitel 3 och 4) eller varit riktade mot strängt ekonomiska utfall. I de följande tre kapitlen, som liksom det föregående sätter förändringen av utbildningens avkastning i fokus, lämnar jag de flesta av dessa ekonomiska redskap och intressen för att istället använda mig av mer entydigt sociologiska utgångspunkter och metoder. Här överges också studiet av generella förändringar över längre tid för mer detaljerade undersökningar av förändringar mellan två tillfällen.

Den övergripande frågeställning som behandlas i denna del av avhandlingen är: Vilken avkastning har utbildningstillgångar gett? Att den generella trenden är att utbildningens ekonomiska avkastning minskar över tid visade jag i det föregående kapitlet, samt att detta till stor del kan förbindas med förändringar i hur utbildningen över tid har varit fördelad. Men de undersökningarna lyfte inte fram vilka typer av utbildningar det handlade om – annat än genom en grov nivåindelning – och relaterade framför allt inte heller utbildningen till andra tillgångar än de inkomstnivåer som individer med olika utbildningsbakgrund uppnår. I detta kapitel breddas anslaget för att fånga fler dimensioner av hur utbildningen värderas.

I detta kapitel står två kohorter ur den serie av födelsekohorter som undersöktes i del II i fokus. Jämförelsen görs mellan individer födda 1950 och 1968, två födelsekohorter som dessutom förefaller tillhöra olika generationer i Chauvels mening, att döma av olikheter i vilken ekonomisk avkastning de fick på sina utbildningsinvesteringar, enligt vad som framkom i det föregående kapitlet. Dessa kohorter rymmer emellertid, för att återknyta till vad Louis Chauvels påminde om, såväl högutbildade som lågutbildade, såväl individer med stora ekonomiska tillgångar som individer med mindre ekonomiska muskler. Vad som vid olika tillfällen kunde räknas som mycket och lite, högt respektive lågt – och hur fördelningen av olika tillgångar är relaterade till varandra – varierar dock. Därför blir det en angelägen uppgift för undersökningarna att reda ut detta.

I det följande redogör jag för den modell som jag använt för att också här låta förändring över tid stå i fokus för undersökningarna. Modellen bygger till viss del vidare på tillvägagångssättet i det föregående kapitlet (kapitel 5). Därefter sätter jag denna modell mer explicit i förbindelse med ett av Pierre Bourdieus grundläggande begrepp och argumenterar för att relationen mellan de tillgångar som individer av samma ålder vid en given tidpunkt har kan undersökas fördelade i vad Bourdieu kallar ett *socialt rum* (vad som är Bourdieus motsvarighet till klassbegreppet). Avslutningsvis resonerar jag om vad detta sammantaget innebär för hur studiet av utbildningens värde.

Jämförelser över tid som ett socialt laboratorium

Sociologerna Christian Baudelot och Roger Establet publicerade för snart 15 år sedan en studie som fått oförtjänt liten spridning inom det samhällsvetenskapliga forskningsområdet utanför franska språkdomäner.¹⁵⁷ I denna utvecklar de en komparativ modell som passar utmärkt för undersökningarna i detta avsnitt.

På ett konkret plan bygger modellen på en jämförelse över tid genom att Baudelot och Establet undersöker individer av samma ålder, men vid olika tidpunkter. De specificerar tre "attackvinklar" varigenom denna jämförelse görs: undersökningar av a) den demografiska strukturen (det vill säga födelsekohorternas storlek och befolkningens åldersmässiga sammansättning); b) den materiella och symboliska status som individer av denna ålder innehar vid tillfället (deras levnadsnivå i bred bemärkelse och deras yrkespositioner); och c) överföringen mellan generationer (klassursprungets betydelse).¹⁵⁸

Studierna av individernas materiella och symboliska status kan sägas utgöra den viktigaste av dessa vinklar. Vad som kännetecknar dels den demografiska strukturen och dels omfattningen (och riktningen) på överföringarna mellan generationer är relaterat till fördelningen av materiell och symbolisk status. De är faktorer som bidrar till att förklara varför fördelningen vid olika tidpunkter ser ut som den gör. I undersökningarna i denna avhandling lämnas den demografiska strukturen i stort sett utanför. Däremot undersöks både fördelningen av tillgångar och överföringen mellan generationer.

Enligt Baudelot och Establet genererar undersökningen av individer i en viss ålder vid två olika tidpunkter insikter i mer än enbart förhållandena för

¹⁵⁷ Baudelot och Establet (2000). En översiktlig receptionsanalys visar att av 112 citeringar till boken, bokförda i söktjänsten Google Scholar, är enbart 21 på engelska, varav åtta härrör från engelska skrifter av fransmän. Sammanlagt hänvisar 15 engelskskrivande författare (individuella och kollektiva) till studien. Deras modell är högst relevant även om författarna är ambivalenta till generationsbegreppet. Ambivalensen grundar sig på att de å ena sidan menar att det inte går att urskilja några reella generationer ur successionen av kohorter (jfr s. 25) men å andra sidan använder sig av begreppet när de förankrar övergripande förändringar över tid i delar av befolkningen (jfr till exempel s. 26; 31).

¹⁵⁸ Baudelot och Establet (2000), s. 25.

dessa individer. På ett mer generellt plan kan jämförande undersökningar av fördelningen av symboliska och materiella tillgångar också visa hur de strukturer som distribuerar och värderar dessa tillgångar har förändrats och blir därför – än mer övergripande – i förlängningen en jämförelse mellan två samhällen: Frankrike då (1968) och Frankrike nu (1998).

De fokuserar i sin jämförelse på trettioåringar, en ålder som de menar är strategiskt vald för att fånga förändringar av dessa slag. "Det är", skriver de, "avräkningens ögonblick". Vid denna ålder avslöjas om de färdigheter som individerna förvärvat genom utbildning verkligen erkänns på arbetsmarknaden – och hur de värderas, när de ska omsättas i löneinkomster.¹⁵⁹

Forskningsdesignen i detta och de följande två kapitlen är inspirerad av Baudelots och Establets modell, men skiljer sig samtidigt från denna på flera betydande punkter. De mest iögonfallande skillnaderna är dels den ålder som står i fokus och dels intervallet mellan undersökningstillfällena är de mest iögonfallande. Baudelot och Establet upprättar en retoriskt elegant undersökningsstruktur som kan skrivas 30–30–30. Individerna som undersöks är trettio år vid undersökningstillfällena och det är 30 år mellan dessa tillfällen. Den struktur som jag har valt (kanske mindre elegant) är 40–18–40. Individerna som jämförs är istället fyrtio år vid de två tillfällena, med 18 års mellanrum.

Skillnaden i ålder då jämförelsen sker bottenar i olikheter i syften. I denna avhandling – som sätter utbildning i huvudsätet – är det angeläget att tidpunkten då individernas positioner och tillgångar undersöks är anpassad till att fånga värderingen av just utbildning. Baudelot och Establet har ett mer generellt syfte. I deras studie är utbildning *en* av de dimensioner som jämförs vid de olika tidpunkterna (även om förändringar i utbildningens fördelning ingår som ett förklarande led i flera av de andra dimensioner som framkommer), varför en så låg ålder som 30 år fungerar. Det är mindre gångbart om i utbildningens ekonomiska och sociala avkastning ska stå i centrum, eftersom det för vissa individer fångar situationen när de hunnit bli väl etablerade på arbetsmarknaden och för andra (sådana som genomgått högre utbildning) mer eller mindre fångar deras inträdesvillkor på arbetsmarknaden. 30 år blir då en för låg ålder, eftersom utbildningens betydelse i alltför hög grad är en funktion av deras ålder. Därför har jag, liksom för inkomstpositionerna i föregående kapitel, valt att lyfta fram förhållandena för individer i fyrtioårsåldern.

Skillnaden i hur långt intervallet är mellan mättillfällena är mindre ett utfall av avsiktliga olikheter, utan mer ett utfall av en önskan att – givet materialet – maximera avståndet i tid mellan tillfällena och därmed fånga förändring över längre tid. För att konstruera ett underlag som kan fånga in tillräckligt många betingelser för individer som vid det egentliga mättillfället är 40 år gamla – framför allt uppgifter om deras föräldrars tillgångar av olika slag, något som jag både i inledningen och i det följande argumenterar för är

¹⁵⁹ Baudelot och Establet (2000), s. 31. Citatet i original: "C'est le moment des comptes".

betydelsefullt – är individer som föddes 1950 den äldsta kohort som kan komma ifråga.¹⁶⁰ Och materialet som ligger till grund för undersökningarna sträcker sig endast fram till och med 2008. De yngsta fyrtioåringar som varit möjliga att studera föddes 1968.

En annan, mer betydande skillnad är hur jämförelsen sker rent metodologiskt. Baudelot och Establet arbetar dels mycket med sammanställningar och omtolkningar av resultat från tidigare forskning och dels – och därför – med en design som i stor utsträckning separerar undersökningen av olika utfall från varandra. Detta tillvägagångssätt följer jag i nästa kapitel, där de två kohorterna beskrivs och jämförs på olika sätt. Men jag prövar också, i kapitel 8, att undersöka relationen mellan många faktorer sammantagna, genom att förena Baudelots och Establets jämförelsemodell med vissa teoretiska och metodologiska redskap som utvecklats i Pierre Bourdieus studier av strukturerade ordningar. (De teoretiska utgångspunkterna för detta återkommer jag till under nedanstående rubrik, den metodologiska operationaliseringen av dem beskrivs i kapitel 8.) I denna studie är det alltså i större utsträckning angreppsvinkeln som är hämtad från Baudelot och Establet – det metodologiska greppet att jämföra samhällen genom att jämföra generationer – än de konkreta tillvägagångssätten.

Avstånd i ett socialt rum

Som nämnts ovan står olikheter i symbolisk och materiell status i centrum för Baudelots och Establets vetenskapliga intresse. Detta intresse finner en motsvarighet i Pierre Bourdieus begreppsvärld, där den samhälleliga fördelningen av symboliska och materiella tillgångar fångas i begreppet socialt rum.¹⁶¹ Därför är det väl lämpat för att omsätta Baudelots och Establets komparativa modell i två sådana sociala rum – ett för varje tvärsnitt, 1990 respektive 2008.

Det sociala rummet är ett grundläggande och delvis bakomliggande begrepp i Bourdieus hela teoretiska och empiriska projekt, eftersom det var genom detta som han närmade sig förhållanden i *hela* samhället. Stora delar av författarskapet siktade annars in sig på förhållanden inom mer avgränsade sociala domäner, så som utbildningssystemet och olika fält.¹⁶² I det sociala

¹⁶⁰ Den första digitaliserade befolkningsräkning som innehåller mer precisa uppgifter om utbildningstillgångar är Folk- och bostadsräkningen 1970. Detta utgör med andra ord det tidigaste möjliga undersökningstillfället då tillgångar – ärvda som förvärvade – kan mätas. Att beskriva uppväxtförhållanden med utgångspunkt i uppgifter från när individen var över 20 år (föräldrarnas inkomster kan däremot mätas från det år de fyller 18, eftersom det register som används för sådana uppgifter finns digitaliserat från 1968).

¹⁶¹ Bourdieu (1989), s. 17; (1995 [1994]), s. 16. Jämför Bourdieu (1985), s. 724–725.

¹⁶² Utbildningssystemet – i senare studier också alltmer relationen mellan olika delar av utbildningssystemet – undersökte Bourdieu och hans medarbetare exempelvis i *The Inheritors*, Bourdieu och Passeron (1979 [1964]), i *Reproduktionen*, Bourdieu och Passeron (2008 [1970])

rummet bestäms individernas, gruppernas, fraktionernas och klassernas positioner, som nämndes i inledningen, av deras olika innehav av tillgångar av olika slag. Till sin natur är det sociala rummet därför, liksom Bourdieus sociologi i stort, en relationell konstruktion. För att välja en beskrivning nära Bourdieus egen, så är positionerna i rummet relativa – men relationerna objektiva.¹⁶³

Själva sinnebilderna för det sociala rummets struktur är den som framträder i *Distinction*, som också är Bourdieus mest spridda publikation.¹⁶⁴ Bourdieu visade i denna studie att smaken var socialt särskild och särskiljande. Utfallet av de omfattande empiriska studierna av smakernas fördelning sammanfattades i en berömd syntetisk karta, bestående av tre lager, där smakens fördelning (i *livsstilarnas rum*) demonstrerades vara överensstämmande med fördelningen av yrkesgrupper, klassfraktioner och klasser (i *de sociala positionernas rum*) så att mot de sociala positionerna svarade på ett strukturerat sätt en uppsättning typiska livsstilar. Förbindelseledet mellan dessa två empiriska lager är ett tredje teoretiskt lager (som Bourdieu kallar *habitus rum*), som fungerar som ett relä mellan positioner och dispositioner.¹⁶⁵

Förklaringen bakom denna överensstämmelse – eller, med Bourdieus ordval, denna homologi – ligger, enligt Bourdieu, i den samhälleliga fördelningen av olika typer av kapital. I *Distinction*, liksom i mer teoretiska framställningar av den teori som sammanfattas i denna bok, har Bourdieu lyft fram tre huvudsakliga typer av kapital som äger giltighet i samhället i stort – ekonomiskt kapital, kulturellt kapital och socialt kapital¹⁶⁶ – men i den syntetiska kartan över 1960-talets Frankrike i *Distinction* framträder enbart det ekonomiska och det kulturella kapitalet. Var någonstans i det sociala rummet individer, grupper, fraktioner eller klasser vid en given tidpunkt återfinns beror på mängden och typen av kapital som de har ackumulerat. I diagrammet i *Distinction*, som återger positionerna i ett tvådimensionellt rum, återspeglar positionen i vertikalt led den sammanlagda mängden av ansamlat kapital och positionen i horisontellt led balansen i kapitalet sammansättning. Om kapitalinnehavet domineras av ekonomiska resurser återfinns de åt ena hållet medan de återfinns åt andra hållet om innehavet domineras av kulturella tillgångar. I en tredje dimension skiljs positioner åt beroende på mängden av nedärvda tillgångar. Som argumenterades i inledningen av avhandlingen är denna tredje dimension, för analysen av förhållanden i hela befolkningen, inte empiriskt kartlagd, utan enbart teoretiskt utlagd.¹⁶⁷

---

och i *State Nobility* (1996a [1989]). Fält undersöktes exempelvis i *Homo Academicus* (1996b [1984]) och *Konstens regler* (2000 [1992]).

¹⁶³ Jämför Bourdieu (1989), s. 16.

¹⁶⁴ Se Gorski (2013), s. 4, för en beskrivning av spridningen av Bourdieus skrifter.

¹⁶⁵ Bourdieu (1984 [1979]), s. 114–125.

¹⁶⁶ Se till exempel Bourdieu (1997 [1986]), s. 51–53.

¹⁶⁷ Däremot spelar den tredje dimensionen en viktig empirisk roll i de undersökningar Bourdieu i *Distinction* gör av avgränsade klasser, dels den dominerande klassen och dels mellanskikten. I dessa träder en sådan dimension fram, mätt genom individernas sociala ursprung,

Förvärvet av dessa kapitaltillgångar – oavsett om det sker medelst egna ansträngningar eller via överföring mellan generationer (vanligtvis både och) – i kraft av vilka *positionen* bestäms, innebär också ett tillägnande av vissa *dispositioner*. Genom habitus transformeras positionen i rummets objektiva struktur i internaliserade och förkroppsligade mentala strukturer.¹⁶⁸ Av detta skäl råder en homologi mellan å ena sidan positioner och å andra sidan livsstilar. Vid en given tidpunkt har helt enkelt individer med en viss kapitalvolym och kapitalsammansättning, och som därför innehar en viss position i det sociala rummet, också med en tillräcklig regelbundenhet en viss livsstil. I allsköns frågor avger de likartade smakomdömen.¹⁶⁹

I vare sig min studie eller i Establets och Baudelots får studiet av livsstilar något utrymme. För en sådan tonvikt hade en annan typ av underlag varit nödvändigt, som förmådde fånga olikheter i uppfattningar om olika sociala, kulturella och politiska företeelser. I många tidigare studier som sökt kartlägga olika sociala rum har däremot uppgifter om den samhälleliga fördelningen av olika typer av livsstilar varit själva utgångspunkten,¹⁷⁰ men livsstilarnas rum är, som framgått, enbart *ett* av de lager som sammantaget utgör det sociala rummet. Dessutom går det att argumentera för att detta lager är det minst beständiga och mest kontextspecifika, vilket gör det till ett mindre lämpligt forskningsobjekt både för förändringar över tid och för jämförelser mellan länder. Framför allt livsstilarnas rum, men också de sociala positionernas rum (och därför också det teoretiska lager – habitus rum – som förbinder dem), är yttringar av fördelningen av olika typer av kapital. Även om samtliga lager är nödvändiga att studera för att få ett samlat grepp om det sociala rummets struktur och framträdelseformer i ett givet samhälle vid en given tidpunkt, varierar lagren alltså i hur beständiga de kan föreställas vara.

Det mest flyktiga av de tre lagren är livsstilarnas rum, där modets växlingar för många konsumtionsvaror på mycket kort tid fullständigt kan omkullkasta

---

istället för vad som i analysen av hela befolkningen är kapitalvolym. Dessa klassers sociala rum präglas sålunda främst av kapitalkomposition och klassursprung. Se Bourdieu (1984 [1979]), kap. 5–6.

¹⁶⁸ Bourdieus definition av habitus – som sträcker sig över flera rader, se Bourdieu (1990 [1980]), s. 53 – har väckt viss spefylld kritik hos mer formaliserat tänkande sociologer. Rational choice-sociologen Peter Hedström har exempelvis gjort sådana omdömen (2005), s. 5). Trots de hårda orden om begreppet är det intressant att se att andemeningen med Bourdieus begrepp ändå inte tycks gå Hedström förbi. I den här avhandlingen får habitus inget större utrymme, annat än på en mer teoretisk nivå. Skälet till detta är att empiriska studier av habitus kräver ett material som kan ådagalägga de harmoniska eller dissonanta dispositioner som agenter ger uttryck för, i relation till sin position, något som inte går att komma åt med den typ av registermaterial som ligger till grund för denna studie. I del IV gör jag emellertid anspråk på att komma närmare agenternas nivå, varför ett med habitus tätt förbundet begrepp – strategier – där kommer till användning.

¹⁶⁹ Bourdieu (1984 [1979]), s. 114–25; (1985), s. 723–7; (1987b), s. 2–6; (1989), s. 16–8.

¹⁷⁰ Ett illustrativt exempel ur den talrika – och växande – flora av sådana studier är studien som sammanfattats i Bennett et al. (2009).

etablerade symboliska preferensordningar.¹⁷¹ Vad innehavarna av olika sociala positioner *gör* och *föredrar* kan, med andra ord, växla mycket över tid

De sociala positionernas rum är sannolikt mer trögrörligt, men inte heller det oföränderligt. Yrkesgrupper kan göra horisontella och vertikala resor i det sociala rummet på samma sätt som individer kan, om dess utöware generellt ökar eller minskar sitt samlade kapitalbestånd eller förändrar dess sammansättning.¹⁷² Därför är det inte möjligt att på förhand med fullständig säkerhet lokalisera var i det sociala rummet en yrkesgrupp befinner sig, eller urskilja specifika klassfraktioner, utan kännedom om deras kapitalbestånd – och andelarna de innehar av den totala mängden kapital, av olika sorter, som är i omlopp i rummet.

Vad som ligger bakom dessa lager, i en sådan argumentation, är fördelningen av värdefulla tillgångar i samhället i stort. Fördelningen av dispositioner och fördelningen av positioner vilar bägge på denna mer grundläggande fördelning på så sätt att såväl koordinaterna för de olika positionerna som för de olika dispositionerna bestäms av individernas tillgång till olika typer av kapital. Rummets struktur byggs alltså upp av spridningen av olika typer av kapital och positionerna och dispositionerna är utbredda i denna struktur. Lokaliseringen av såväl dispositioner som positioner kan därför förändras samtidigt som fördelningen av olika typer av kapital är oföränderlig.¹⁷³ I undersökningar av de två kohorterna i kapitel 8, som utgår ifrån tanken om ett socialt rum, är det i första hand förändringar i fördelningen av tillgångar som studeras.

Relationen mellan de olika lagren är dock komplex. I konkurrensen om platserna och styrkeförhållandena i vad Bourdieu kallar för maktens fält, som är det sociala rummets översta våning, kan omdömen i livsstilsfrågor i en bred mening ha en avgörande betydelse. I detta fält, där alla agenter är välförsedda med kapital och olikheterna i *vilken typ* av kapital de har därför blir mer accentuerad, kämpar olika grupper för att göra just sin världssyn (som bland annat kommer till uttryck genom deras livsstilar) till "the legitimate principle of domination".¹⁷⁴ Fördelningen av livsstilar, det värde de tillskrivs och deras

¹⁷¹ Jämför diskussionen om de skiftande förutsättningarna för att göra symboliska markeringar genom förvärv av olika varor i Gustavsson (2002), kap. 3–4; (2012), s. 148, 155–56.

¹⁷² Se Bourdieu (1984 [1979]), s. 131–132, om hur förändringar i kapitalinnehavet föranleder rörelser i det sociala rummet.

¹⁷³ Se till exempel ekonomhistorikern Lena Sommestads avhandling (1992) om den sociala omkodningen av mejeriarbetet när det tidiga 1900-talets hastiga tekniska och organisatoriska förändringar svepte över denna industri, när män ersatte kvinnor då mejeriproduktionen industrialiserades (utöver olika typer av kapital är faktorer som ålder, kön och geografiskt ursprung betydelsefulla för lokaliseringen i det sociala rummet, enligt Bourdieu [1984], s. 102, 112, 124). Resultaten i utbildningssociologen Emil Bertilssons avhandling (2014), om hur också läraryrket har genomgått en omkodning, genom att lärarutbildningen över tid attraherar allt fler studenter från mindre bemedlade hem – och det nedärvda kapital som kännetecknar yrkespositionen därmed minskar i volym, bör innebära att också lärarnas position i det sociala rummet har förändrats.

¹⁷⁴ Jämför Bourdieu (1984 [1979]), s. 125.

genomslagskraft i samhället kan således få betydelse för styrkeförhållandena mellan grupper och därtill prägla hela rummet. Förändringar i fördelningen av kapital, och därmed förändringar av det sociala rummets struktur, är till stor del förorsakade av sociala grupperingars historiska arbete.¹⁷⁵

Att utgå ifrån Baudelots och Establets modell men göra jämförelsen mellan två sociala rum blir här ett sätt att bibehålla ett tydligt fokus på förändring över tid – som är centralt i avhandlingen – men samtidigt göra allvar av Louis Chauvels påminnelse att fler stratifierande variabler bör inkluderas i analysen än enbart generationer (samtidigt som generationsperspektivet bidrar med viktiga insikter kring förändring i det sociala rummets struktur över tid). Det sociala rummet blir ett redskap för att göra detta och samtidigt vara trogen jämförelsemodellen som Baudelot och Establet utarbetat, där förändring i symbolisk och materiell status lyfts fram som den bärande punkten. I Bourdieus studier är som framgått förändring över tid inte något empiriskt huvudtema. Vad som därutöver gör kombinationen intressant här är att det sociala rummet byggs upp av fördelningen av tillgångar i samhället. Därför blir individernas, gruppernas, fraktionernas och klassernas positioner ett resultat av deras innehav av *olika* tillgångar. Baudelot och Establet arbetar visserligen också mycket med jämförelser av fördelningar, men då framför allt innehavet av *en* tillgång – inkomst, något som kan förefalla vara ett mer reducerat angreppssätt. För dem ger sådana fokuserade undersökningar emellertid mer generella resultat: ”Jämförelser av inkomster efter ålder är inte bara en akademisk övning. De utgör en grundläggande del i konstruktionen av enskilda värden.” Att sätta inkomster i fokus säger, enligt deras perspektiv, mycket om hur andra tillgångar värderas och belönas.¹⁷⁶ Likheter i utgångspunkter och målsättningar är med andra ord i denna bemärkelse stora, även om tillvägagångssättet skiljer sig åt.

Det är viktigt att påpeka att modellen i det följande – att jämföra individer i samma ålder vid olika tidpunkter utifrån strukturen av det sociala rummet deras tillgångar upprättar – inte är att studera hela det svenska sociala rummet vid dessa två tillfällen. Det egentliga sociala rummet utgörs av samtliga individer. Men för att studera relationen mellan olika typer av tillgångar, vars fördelning bygger upp det sociala rummet, underlättar det faktiskt att ta utgångspunkt enbart i de tillgångar som individer av samma ålder har, helt enkelt därför att ålder är relaterat till andra tillgångar på motstridiga sätt.

Som tydligt framgått av undersökningarna i föregående kapitel har utbildningsdeltagandet i Sverige kraftigt ökat över tid. Sambandet mellan ålder och utbildning är därför negativt. Vid en given tidpunkt, oavsett vilken under 1900-talet, sjunker de genomsnittliga utbildningsnivåerna med stigande ålder.

---

¹⁷⁵ Se Ibid., s. 245–256.

¹⁷⁶ Baudelot och Establet (2000), s. 51. Citat i original: « La comparaison des salaires selon l'âge n'est pas un simple exercice académique. Elle constitue une pièce essentielle dans la construction des valeurs privées ».

Ett socialt rum som samlar hela befolkningen inrymmer därmed tämligen komplexa relationer mellan olika typer av tillgångar, vilket gör det svårare att reda ut dessa relationer, medan ett socialt rum som samlar enbart individer av samma ålder lättare och med större precision kan åskådliggöra hur dessa relationer ser ut, för dem. Att utgå ifrån begreppet socialt rum, men använda det i en mer begränsad bemärkelse än vad begreppet egentligen avser, undviker alltså några av svårigheterna med att operationalisera det – och inte minst tolka utfallet.

Utbildningens värde i ett system av relationer

Att studera utbildningens värde i ett socialt rum är att låta värdet bestämmas av den relation denna tillgång har till andra samhällsligt gångbara tillgångar. Det är att välja en annan väg än hur samhällsvetenskap ofta behandlar frågor om värde. När utbildning och andra tillgångar då relateras till varandra är relationen teoretiskt förutbestämd. Antingen fungerar de som *förklarande* omständigheter eller som *förklarade* utfall. Utbildningens betydelse för en viss inkomstnivå är ett exempel på när den ena tillgången (utbildning) förväntas förklara variationer i den andra (inkomst) – som var fallet i föregående kapitel. Variationer i utbildningsdeltagande kan på samma sätt också vara det som förklaras, genom exempelvis hänvisning till olika klassursprung, som är praxis inom utbildningssociologin (se inledningen i kapitel 4).

Med begreppet socialt rum följer inga sådana inbyggda antaganden. Istället blir likheterna (och olikheterna) i fördelningen av olika typer av tillgångar intressanta. Framträder – på den allra mest övergripande nivån – en likartad struktur som i *Distinction*, så att utbildning och inkomster vid större sammanlagda kapitalinnehav drar åt olika håll, eller skiljer sig fördelningen av kapital i Sverige vid dessa tillfällen från fördelningen i Frankrike på 1960-talet? Hur förändras – på en mer specifik nivå – relationen mellan utbildningstillgångar och ekonomiska tillgångar från 1990 till 2008?

Innan jag emellertid konstruerar några sociala rum utifrån fördelningen av tillgångar i de två kohorter som här står i fokus, med sikte på att studera förändring och beständighet i vad utbildningstillgångar av olika slag har för betydelse (vilket sker i kapitel 8), studeras i nästa kapitel dessa två kohorter på ett sätt mer liknande hur Baudelot och Establet går tillväga. Såväl de förhållanden som kännetecknar kohorterna när de är i fyrtioårsåldern och de förhållanden som kännetecknade de hem i vilka de växte upp beskrivs.

Två kohorters förvärvade och nedärvda tillgångar

Ekonomhistorikern Lennart Schön har beskrivit perioden från 1950 fram till 1975 som industrialismens guldålder i Sverige. Den svenska ekonomin växte under denna tid i genomsnitt med mer än tre procent om året, mycket tack vare produktivitetsökningar i industrin.¹⁷⁷ Byggstenen i detta var vad som kallats "den svenska modellen": ett samförstånd mellan näringsliv och stat som skulle ge förutsättningarna för att tillväxten varaktigt skulle vara hög och inflationen låg, samtidigt som arbetslösheten skulle vara nära nog obefintlig (målet om full sysselsättning) och de därmed stigande inkomsterna skulle fördelas jämnt. På detta sätt kopplades "marknadens utveckling" samman med "den sociala utvecklingen".¹⁷⁸

Det övergripande draget i denna utveckling för befolkningens vidkommande var en långtgående förbättring av det materiella välståndet och en allmän utjämning av levnadsförhållandena. På ett materiellt plan steg reallönerna och allsköns tekniska hjälpmedel och underhållningsmedia, från TV och tvättmaskin till den egna bilen, spreds i befolkningen.¹⁷⁹ På ett annat, mer grundläggande plan, genomdrevs under perioden omfattande förändringar som minskade medborgarnas arbetsmängd. Arbetsveckan förkortades, semesterrätten förlängdes och pensionsåldern sänktes.¹⁸⁰

Att ekonomin stadigt växte gjorde att statens resurser växte med den. Därför var det möjligt att försöka göra verklighet av socialdemokratiens omfattande sociala ambitioner. Deras långa obrutna tid i regeringsställning, under åren 1932–1976, sammanfaller också väl med denna industrisamhällets blomstringstid. Utöver arbetsmarknadspolitiska utjämningar, som de generella förkortningar av arbetstiden som nämndes ovan, och överenskommelsen

---

¹⁷⁷ Schön (2000), s. 366–368, 375–376. Den ihållande tillväxten var visserligen än kraftigare på annat håll i Västeuropa – bland annat i de övriga nordiska länderna – men detta kan, enligt Schön, till stor del förklaras av ländernas relativa positioner efter andra världskriget, där Sverige, av förklarliga skäl, hade en gynnsammare utgångsposition. Länder som efter kriget startade från en lägre nivå hade i allmänhet en högre tillväxt under guldåldern.

¹⁷⁸ Schön (2000), s. 375 (citat), 401–402.

¹⁷⁹ Magnusson (2010), s. 373, 391–392.

¹⁸⁰ *Ibid.*, s. 413–414; Ahrne et al. (1996), s. 44–45, 55. Sociologerna bakom denna bok rubricerar perioden från 1950 fram till mitten av 1970-talet – alltså den period som Schön kallar industrialismens guldålder – som en "välfärdsexpansion".

med näringslivet om att minska den ekonomiska ojämlikheten, gjordes stora investeringar för att socialt och geografiskt utjämna tillgängligheten till utbildning.¹⁸¹

För att jämföra de två kohorter som undersöks i detta och följande kapitel i en mer sociologisk bemärkelse är det nödvändigt att kortfattat sätta såväl den allmänna situationen när de var i fyrtioårsåldern (som alltså är undersökningstillfället i dessa undersökningar) som förhållandena under deras uppväxttid i en vidare, ekonom- och socialhistorisk ram. Förutsättningarna för hur "förvärvade" såväl som "ärvda" tillgångar, för att använda Bourdieus begrepp, alls kan vara fördelade är i hög grad bestämda av sådana yttre ram-betingelser. De två kohorterna förenas av att de bägge såg dagens ljus under industrialismens guldålder, men de skiljs åt av att bara den ena av dem växte upp under densamma. Barndomsåren för den senare kohorten, födda 1968, sammanfaller med den tid när grus började leta sig in i industrisamhällets maskineri, i form av det tidiga 1970-talets oljekris.

Industrisamhället nådde sin höjdpunkt i Sverige i mitten av 1960-talet, om man ser till hur stor andel av arbetskraften som var sysselsatt inom industrin. Därefter sjönk denna andel relativt hastigt. Vid 1990-talets ingång var industrins andel av arbetskraften nere på det tidiga 1900-talets nivå.¹⁸² Industrisamhällets tillbakagång, i denna bemärkelse, innebar inte en omedelbart motsvarande tillbakagång för den svenska modellen, utan huvudmålsättningen om full sysselsättning på arbetsmarknaden genom en aktiv kontracyklisk ekonomisk politik fortsatte att prägla tiden fram till och med 1980-talets utgång, när en mer direkt styrning av ekonomin från statens sida för att nå detta mål ersattes av en mer indirekt styrning, i form av uppsatta ramar för marknadens aktörer och ett tydligare fokus på budgetbalans.¹⁸³

Ingen av kohorterna, vare sig de som föddes 1950 eller de som föddes 1968, befann sig alltså i ett industrisamhälle när de var 40 år, det vill säga vid den huvudsakliga jämförelsepunkten för denna avhandlingsdel – 1990 respektive 2008. "Vi kan [...] tryggt konstatera att någonting fundamentalt har skett med de industriella ekonomierna sedan 1960-talet" konstaterade ekonomhistorikern Lars Magnusson år 1999.¹⁸⁴ Den sektor som ersatte industrin som dominerande arbetsgivare för befolkningen var istället tjänstesektorn. I början av 1990-talet var en lika stor andel av arbetskraften sysselsatt där som

¹⁸¹ Magnusson (2010), s. 404–407; Schön (2000), s. 374.

¹⁸² 1965 var cirka 45 procent av arbetskraften sysselsatt i industrisektorn. Såväl kring 1910 som 1990 var cirka 30 procent av arbetskraften anställd i industrin. Schön (2000), Diagram 1.2, s. 14.

¹⁸³ Magnusson (1999), s. 11–12. Målet om full sysselsättning övergavs hösten 1990. Även om full sysselsättning visserligen fortfarande kvarstod som ett övergripande mål för den ekonomiska politiken så var regeringen i budgetpropositionen för år 1991 tydlig med att detta mål underställdes inflationsbekämpning, ökning av sysselsättning fick inte längre ske på bekostnad av kraftiga prisstegringar. Se Prop. 1990/91: 100, Bil. 1 [Finansplanen], s. 3–4.

¹⁸⁴ Magnusson (1999), s. 13.

hundra år tidigare hade varit sysselsatt i jordbruket (cirka 60 procent av arbetskraften).¹⁸⁵

Den svenska utvecklingen efter 1990-talet har präglats mycket av den finanskris som sköljde över landet i början av 1990-talet och de åtgärder som gjordes för att hantera konsekvenserna av denna och dels av ett nytt politiskt synsätt på statens roll i samhället. En konsekvens var återkomsten av en arbetslöshetsnivå som inte syntes till sedan 1930-talets krisår. Om de politiska insatserna gentemot befolkningen under industrins guldår syftade till en ekonomisk och social utjämning har de sedan 1990-talets mycket varit riktade mot att hålla nere arbetslösheten.¹⁸⁶ Inriktningen på statens arbete har också ändrats på andra grunder. Sedan mitten av 1980-talet kännetecknas statens agerande av ett successivt avtagande intresse att själv kontrollera, förvalta, administrera och utföra sådant som den under industrialismens guldålder lagt under sig. Istället präglades staten av en vilja att avträda reglerande kontroll och att överlåta åt andra marknadsaktörer att utföra diverse funktioner.¹⁸⁷

Utvecklingen har också varit ett led i en successiv omställning till vad som uppfattas vara en ny tjänste- eller kunskapsbaserad ekonomi, i vilken den privata tjänstesektorn har varit fanbärare. Förutsättningar som skrivs fram för en sådan ny ekonomi kan sammanfattas med en högre utbildad arbetskraft och en mer flexibel, individualiserad arbetsmarknad, för att anpassa samhällsstrukturerna till en accelererad internationell konkurrens.¹⁸⁸

I detta kapitel beskriver jag uppväxt- och karriärförhållandena för de två födelsekohorter som hela denna avhandlingsdel handlar om, delvis utifrån uppgifter i tidigare forskning och delvis utifrån den bild som träder fram ur de registermaterial som jag utgått ifrån. Att jämförelsen mellan individer i samma ålder så att säga egentligen därför är ett "dubbel" social laboratorium är inget som Baudelot och Establet gör någon stor poäng av, men här ser jag det som en stor tillgång. På samma sätt som jämförelsen mellan deras respektive positioner i fyrtioårsåldern kan säga mycket om belöningsstrukturerna i Sverige 1990 och 2008, säger en jämförelse av deras uppväxtförhållanden mycket om dessa strukturer 1950 och 1968.

Efter vad som framkommit ovan går flera likheter att urskilja i deras livsbanor: båda kohorterna växte upp i ett industrisamhälle som präglades av de sociala och ekonomiska målsättningarna i den svenska modellen, men ingen av dem var kvar i industrisamhället vid 40 års ålder. Men det finns också källor till flera olikheter: uppväxttiden för den första (födda 1950) var under själva den industriella blomstringstiden, medan uppväxten för den andra kohorten (födda 1968) huvudsakligen ägde rum när industrin hade blommat ut. Vidare befanns sig den första kohorten vid 40 års ålder fortfarande i ett

¹⁸⁵ Schön (2000), Diagram 1.2, s. 14.

¹⁸⁶ Magnusson (2010), s. 437–438.

¹⁸⁷ Magnusson (1999), s. 53; Ottoson (2002).

¹⁸⁸ Se Magnusson (2010), s. 441–452; Göransson (2002); Johansson (2002).

samhälle som kännetecknades av den svenska modellen medan den andra vid samma ålder befann sig i ett samhälle som sedan 17 år lämnat en av de bärande tankarna med den svenska modellen bakom sig – målet om full sysselsättning. Dessa likheter och olikheter finns goda skäl att återkomma till, som tolkningsram för hur likheterna och olikheterna i fördelningen av ekonomiska och utbildningsmässiga tillgångar mellan dessa två kohorter ser ut.

Demografiska likheter och skillnader

Kohorterna liknar varandra i två grundläggande demografiska bemärkelser. Könsfördelningen är jämn och de är av ungefär samma storlek (se tabell 1). Att könsfördelningen i dem är jämn (med en svag övervikt för män) är inget oväntat, men kohorterna är också snarlika i storlek, något som har varierat mer över tid. Bägge födelseåren följde efter perioder med högre födelsetal, i det första fallet de mycket stora barnkullarna före och efter krigsslutet 1945 (som kulminerade år 1946) och i det andra fallet de lika stora barnkullarna i mitten av 1960-talet (som kulminerade år 1965).¹⁸⁹

Tabell 1. Grundläggande uppgifter. Födda 1950 och 1968.

Basdata	Antal eller andel	Födda 1950	Födda 1968
Antal	Antal	112 457	114 080
Kvinnor	Andel	48,5	48,9
Män	Andel	51,5	51,1
Antal syskon	Antal	1,9	1,4
Förlorat minst en förälder före 18 års ålder	Andel	4,8	4,4
Döda före 40 års ålder	Andel	2,2	1,4

Ur tabellen framgår också några grundläggande demografiska uppgifter där kohorterna skiljer sig mer åt. Familjerna var i genomsnitt mindre vid det senare tillfället (1,5 syskon i genomsnitt) än vid det första (1,9 syskon i genomsnitt).¹⁹⁰ Bakom dessa medeltal syns tydliga förändringar i familjestorleken, så att riktigt stora familjer blir ovanligare och mindre familjer vanligare. Andelen individer som hade fyra syskon eller fler minskade nästan trefaldigt (från 11,9 procent till 4,1 procent) medan andelen med enbart ett syskon kraftigt ökade (från 31,9 procent till 44,9 procent).¹⁹¹ I forskningen har denna period pekats ut som den då tanken om kärnfamiljens växte fram. En mindre förändring sker i andelen som förlorat minst en förälder under barn- och ungdomsåren, där denna andel är något högre för den äldre kohorten än

¹⁸⁹ Statistiska centralbyrån (2014), s. 16.

¹⁹⁰ Antalet avser enbart *biologiska* syskon, det vill säga att jag inte har räknat eventuella halvsyskon, styvsyskon eller fostersyskon. Jämför Gähler och Palmtag (2014), s. 57, not 7.

¹⁹¹ Bearbetade uppgifter från registerdatamaterialet.

för den yngre. Och även sannolikheten att själv dö vid ung ålder är mindre för den senare kohorten än för den tidigare.

Tabell 2. Bostadsort vid skolåldern. Födda 1950 och 1968.

Uppväxtort	Födda 1950	Födda 1968
Stockholm	14,8	16,0
Göteborg el. Malmö	12,1	13,9
Större städer	34,3	37,2
Mellanbygd	20,5	19,3
Tätbygd	7,1	6,2
Glesbygd	10,8	7,4
Ej uppgift	0,4	0,0
Totalt	100,0	100,0

Den geografiska spridningen av uppväxtplatser är någorlunda likartad för de två kohorterna. Tabell 2 anger bostadsorten vid 10 respektive 12 års ålder.¹⁹² Urbaniseringsvägen var förhållandevis sen i Sverige och tog fart först på 1960-talet,¹⁹³ men skillnaderna mellan kohorterna är tämligen små. De skillnader som framträder mellan 1960 (födda 1950) och 1980 (födda 1968) är vid det senare tillfället de något högre andelarna uppvuxna i storstäder och de lägre andelarna uppvuxna på landsbygden (tätbygd och glesbygd).

Sammantaget är likheterna mellan kohorterna i dessa grundläggande bemärkelser större än olikheterna. De var ungefär lika talrika och deras uppväxtorter var spridda på ett någorlunda liknande vis. Eventuella skillnader mellan kohorterna i övrigt kan med andra ord inte återföras till dessa egenskaper. De skillnader som har framkommit rör främst förändringar i familjerna, som i allmänhet var mindre bland födda 1968 än bland födda 1950.

¹⁹² Grupperingen i tabellen är den som SCB kallar H-regioner. Se beskrivning i Statistiska Centralbyrån (2011). Denna gruppering fanns inte 1960 respektive 1980 (de två tidpunkter som jag utgått ifrån för att teckna geografisk hemvist), utan sammanställdes först 1998. Ett stort mått av ommöbleringar har därför varit nödvändigt, för att jämka in kommunkoderna från 1960 och 1980 i klassificeringen. I synnerhet klassificeringen av kommunkoder 1960 har varit arbetskrävande, på grund av kommunreformen 1971 när 1 037 svenska kommuner blev 278. SCB tillhandahåller visserligen översättningsnycklar mellan gamla och nya kommunkoder, men dessa har behövt översättas till varandra (flera kommunreformer, om än inte lika omfattande, har ägt rum sedan 1971) och nycklarna har i arbetet dessutom visat sig innehålla några luckor. En konsekvens av valet av gruppering är att klassificeringen av en del kommuner sämre återspeglar förhållandena vid de två tillfällena. En följd av 1971 års kommunreform var att lands- och stadskommuner – som dittills hade varit åtskilda – slogs samman. Hade kommunindelningen varit intakt sedan 1960 hade därför med största sannolikhet andelen befolkning i glesbygd varit större, vid bägge tillfällena.

¹⁹³ Ahme et al. (1996), s. 90.

Minskning av olikheter i uppväxtförhållanden

Samhällelig förändring går i regel långsamt. Som framkommit i del II i avhandlingen har utbildningsnivåerna stadigt stigit i Sverige. Ett intervall på 18 års med en sådan utveckling är en tillräckligt lång period för att stora förändringar ska hinna ske. En sådan är i mängden utbildningstillgångar som fanns samlade i de hem i vilka kohorterna föddes – här åskådliggjort genom den högsta utbildningsnivå som någon av föräldrarna, oavsett vem, uppnått.¹⁹⁴

Tabell 3. Ojämligheten i spridningen av föräldrarnas utbildningstillgångar. Födda 1950 och 1968.

	Födda 1950	Födda 1968
Forskarutbildning	0,3	1,2
Längre högre	3,9	12,3
Kortare högre	2,6	11,7
Längre sekundär	6,7	12,6
Kortare sekundär	16,4	22,3
Grundläggande	60,2	35,3
Ej uppgift	9,8	2,2
Totalt	100,0	100,0

Förändringarna är naturligtvis beroende av varandra. Att andelen som vuxit upp i hem där föräldrarnas som högst studerat vid grundläggande utbildning så kraftigt minskar (från drygt 60 procent till drygt 35 procent i tabell 3) förklaras av ökningen av andelarna som studerat på högre nivåer. I synnerhet är förändringarna på högre, mer akademiska nivåer slående. Det skiljer som sagt endast 18 år mellan kohorterna, men andelen som har någon förälder som studerat på högskolenivå hinner ändå mångdubblas (en dryg fyrdubbling sker både av längre högskolestudier – från 3,9 procent till 12,3 procent – och av kortare högskolestudier – från 2,6 procent till 11,7 procent). Likaså ökar, om än mindre iögonfallande, andelen som studerat på sekundär nivå. Om förekomsten av föräldrar med längre utbildningar kan tolkas som en indikator på nedärvt utbildningskapital ökade detta högst väsentligt mellan kohorterna.

En av 1900-talets mest genomgripande samhälleliga förändringar, vid sidan om ökningen av utbildningsdeltagandet, är den långa nedgången av ojämlik-

¹⁹⁴ Föräldrarnas utbildningsnivå har samlats in när barnen, det vill säga de två kohorterna, var 20 respektive 22 år gamla (år 1970 respektive 1990). Vilka som har räknats som föräldrar till individerna kräver en viss förklaring (samma procedur också använts för undersökningarna i del IV av avhandlingen). I första hand har de biologiska föräldrarna valts, om individerna har levt med dem under sin uppväxttid. I annat fall har den man eller kvinna som barnen vuxit upp med räknats som förälder, om de i upprepade folkbokföringar varit angivna som hörande till samma hushåll. Principen kan beskrivas med utgångspunkt i individer födda 1950: om de delat hushåll med sin biologiska förälder 1960–1970, eller 1960–1965 har denna förälder räknats in, om en annan individ än deras biologiska förälder har varit angiven som hushållsföreträdare 1960–1970, 1960–1965 eller 1965–1970, har denna person räknats som förälder. Samma urvalsgrund har använts för bägge föräldrarna.

heten i fördelningen av ekonomiska tillgångar, fram till 1980-talet.¹⁹⁵ Stolta fackföreträdare kunde, skriver Lars Magnusson, ”visa upp den berömda [...] lönestruten”, det vill säga minskande skillnader inom avtalsområdet mellan dem som hade höga och dem som hade låga löner.¹⁹⁶ Denna utjämning syns också vid jämförelsen av de två kohorterna.

Tabell 4. Ojämligheten i spridningen av föräldrarnas ekonomiska tillgångar. Födda 1950 och 1968.

	Födda 1950	Födda 1968
Föräldrars inkomst, percentilkvot 90/10	4,17	3,30
Föräldrars inkomst, percentilkvot 75/25	1,98	1,72
Föräldrars inkomst, Gini-koefficient	0,31	0,25
Föräldrar med inkomster under relativ fattigdomsgräns, andel	19,1	21,2

Såväl skillnaderna mellan ytterligheterna i inkomstfördelningen som skillnaderna i mitten av fördelningen förändrades mellan kohorterna (se tabell 4). Bland födda 1950 hade de allra rikaste hushållen mer än fyra gånger så stor inkomst som de allra fattigaste (detta syns i tabell 4 som att kvoten mellan percentil 90 och 10 var 4,17¹⁹⁷) medan de rikaste hushållen bland födda 1968 hade drygt tre gånger så mycket som de fattigaste. Den rikaste fjärdedelen hade i det närmaste dubbelt så stor inkomst som den fattigaste fjärdedelen i den första kohorten (percentilkvoten 75/25 för födda är 1,98). Också detta avstånd var mindre i den andra kohorten (1,72).

När inkomsternas fördelning i hushållen behandlas sammantaget, istället för genom att relatera statistiska grupperns andelar till varandra, kvarstår förändringen. Gini-koefficienten används här för att undersöka graden av

¹⁹⁵ ”Överlag vet vi mycket mindre om inkomstfördelningens utveckling fram till 1975” konstaterar Björklund och Jäntti (2011), s. 33. Studiet av förändringar av inkomstfördelningar över längre tid har inte varit någon omfattande forskningsinriktning, mycket beroende på svårigheten att få tag på bra källmaterial som helst ska vara registrerat på individnivå. Se dock Bentzel (1952) för ett äldre svenskt undantag. Som nämndes i kapitel 4 har en lösning på detta källproblem, för att ändå kunna studera inkomstfördelningar, varit att fokusera enbart på de allra rikaste. En annan lösning har varit att rekonstruera den samlade fördelningen, men på avgränsade platser och genom tvärsnitt. Se till exempel Gustafsson och Johansson (2003). Bland ansatser som beskriver förändring i hela befolkningen över tid, baserat på mer sentida uppgifter kan utöver nämnda Björklund och Jäntti också Fritzell (1991) framhållas.

¹⁹⁶ Magnusson (1999), s. 28–29.

¹⁹⁷ Mer konkret: den lägsta inkomsten i den rikaste tiondelen av hushållen var 4,17 gånger större än den högsta inkomsten i den fattigaste tiondelen. Beräkningarna bygger på föräldrarnas genomsnittliga förvärvsinkomst när barnen är 18–20 år gamla. Jag har slagit ihop föräldrarnas inkomster för dessa tre år och räknat ut medelvärdet, för att ge ett mer rättvisande värde för familjens ekonomiska ställning än vad inkomster under ett enskilt år skulle ge. I de fall där uppgifter har saknats för ett av åren har beräkningen byggts på medelvärdet av de år för vilka uppgifter funnits. Har jag bara haft uppgifter för ett år har dessa använts. Se vidare kapitel 8.

ojämlikhet i fördelningen av förvärvsinkomster i de hushåll som de två kohorterna växte upp i och visar på en klar minskning (från 0,31 till 0,25).¹⁹⁸

En mer direkt rapport om förändringarna i de ekonomiska omständigheterna under uppväxtåren träder fram ur jämförelsen av andelen hushåll som var fattiga, enligt en etablerad definition på relativ fattigdom (sammanlagda inkomster under 60 procent av medianlönen för populationen). Bland födda 1950 var nästan vart femte hushåll att räkna som fattigt på förvärvsinkomster, enligt denna definition (19,1 procent). För denna uppgift går utvecklingen mellan kohorterna i motsatt riktning mot de övriga, i och med att det var något mer vanligt förekommande med fattiga uppväxthushåll i kohorten född 1968, för vilka andelen var 21,2 procent. Undersökningstidpunkten för föräldrarnas inkomster för den första kohorten, som är i slutet av 1960-talet, sammanfaller med de i samtiden överraskande och oönskade uppgifterna från Låginkomstutredningen om att den starka och beständiga ekonomiska tillväxten och de målmedvetna politiska satsningarna inte fullt ut hade haft den effekt för ekonomiskt svaga grupper som man trodde. Förekomsten av fattigdom var fortfarande stor i Sverige.¹⁹⁹ Det syns också i tabellen.

Måttillfället för den andra kohortens ekonomiska uppväxtförhållanden är i slutet av 1980-talet. Visserligen hade ojämlikheten i fördelningen av inkomster enligt vad som framkommer av tidigare forskning visserligen då börjat stiga – efter en lång period av ökande jämlikhet – men 1980-talet är

---

¹⁹⁸ Uppgifterna om fördelningen av inkomster i dessa två kohorter kan ställas mot representativa urval av hela befolkningen. Luxembourg Income Study (LIS) – som bygger på inkomstuppgifter från Levnadsnivåundersökningarna – anger för Sverige ett Gini-värde på 0,26 för hela befolkningen 1967. Detta ska jämföras med Gini-värdet på 0,30 för kohorten född 1950 (i och med att föräldrarnas inkomster mäts 1968–1970). För 1987 anges ett Gini-värde på 0,212, att jämföra med 0,26 för födda 1968. Ojämlikheten i Sverige i allmänhet, i fördelningen av ekonomiska tillgångar, är alltså enligt dessa uppgifter *lägre* än ojämlikheten inom de två undersökta kohorterna. Förklaringen bör sökas i att uppgifterna i LIS bygger på disponibel inkomst – ett mått på de tillgängliga resurserna i hushållet efter skatteavdrag och eventuella transfereringar, medan jag har använt sammanräknad förvärvsinkomst, före avdrag, som till sin natur är mer ojämnt fördelade. LIS har också uppgifter om percentilkvoten 90/10, som sjunker mellan 1967 (jfr födda 1950) och 1987 (jfr födda 1968), men som också de är lägre än de värden jag fått fram (3,395 respektive 2,630). www.lisdatacenter.org, Data Access, Key Figures, Inequality and Poverty, Search Inequality and Poverty [sida besökt 2014-06-30]. En hastig undersökning av graden av ojämlikhet i hela befolkningen i registermaterialet, utifrån den typ av inkomst som jag har studerat visar att såväl percentilkvoter som Gini-koefficient ligger över dem som LIS ger för Sverige. Kvoten 90/10 för 1968 är 6,82 och Gini-koefficienten 0,37; kvoten 90/10 för 1989 är 6,89 och Gini-koefficienten 0,33.

¹⁹⁹ Erikson (2014), s. 34. Fattigdomsdefinitionen i Låginkomstutredningen är dock en annan än den som använts här, och inte helt lätt att få fatt på. Genomgående tycks en blanddefinition användas, där en absolut gräns uppställs (inkomster under 10 000 kronor eller 15 000 kronor, beroende på om individers inkomster eller hushålls inkomster lyfts fram) medan resonemangen antyder en mer relativ definition: sådan inkomst som "är låg i förhållande till den allmänna årsinkomstnivån" enligt direktiven, se SOU 1970:34, s. 9.

ändå det mest jämlika årtiondet i detta avseende.²⁰⁰ Andelen hushåll som är relativt fattiga är därför möjligen förvånande hög.²⁰¹

Även om bägge kohorterna föddes under industrialismens guldålder och under folkhemmets blomstringstid skiljer sig deras uppväxtförhållanden åt. Sammantaget visar jämförelsen hur olikheterna, i form av fördelningen av utbildningstillgångar och av ekonomiska tillgångar, jämnades ut mellan de två födelsekohorterna. I den senare kohorten hade en betydligt större andel föräldrar med erfarenheter av utbildning över den grundläggande nivån än vad som var fallet i den första. En motsvarande utvecklingslinje syns för ekonomiska tillgångar, där avstånden mellan de rikaste föräldrarna och de fattigaste var mindre och den samlade fördelningen av föräldrarnas förvärvsinkomster var jämnare bland födda 1968 jämfört med dem som föddes 1950.

Ökning av olikheter i arbetsmarknadsbelöningar

Skillnaden mellan hur kohorternas egna utbildningstillgångar är fördelade är mindre slående än den mellan föräldrarnas, men olikheten är fortfarande betydande (se tabell 5). Framför allt är minskningen av individer som enbart studerat vid grundläggande utbildningsnivåer noterbar. Nära fyra gånger fler stannade på denna utbildningsnivå i den äldre kohorten jämfört med den yngre (28,9 procent bland födda 1950 och 7,4 bland födda 1968). Utbildningsnivån har förskjutits uppåt ett steg, så att yrkesförberedande gymnasieutbildningar (kortare sekundärnivå i tabellen) har kommit att bli den vanligast förekommande nivån i den yngre kohorten, istället för grundläggande nivå i den äldre.

Utjämnningen av olikhet i föräldrarnas utbildningstillgångar motsvaras av en utjämnning också i fördelningen av de egna utbildningstillgångarna. Detta förtydligar vad jag redan visat i kapitel 4, där ojämlikheten i fördelningen minskade – därtill förhållandevis linjärt – mellan de två födelseåren 1950 och 1968 (deras respektive utbildnings-Ginivärden är angivna i tabell 5) och visar på en logisk men viktig följd av utbildningens utbredning: ökningen av utbildningsdeltagandet i Sverige leder inte bara till att individerna själva deltar mer i utbildning utan också att individer över tid växer upp i alltmer utbildningsmässigt välbeställda hem.

²⁰⁰ Fritzell (1991), s. 67; Björklund och Jäntti (2011), s. 34.

²⁰¹ Men här bör återigen upprepas att beräkningarna i detta kapitel bygger på förvärvsinkomster och inte – som i den mesta tidigare forskningen – på disponibel inkomst. De som här är relativt fattiga är alltså fattiga just på arbetsinkomster. De kan mycket väl ha inkomster från annat håll, alltifrån kapitalinkomster av förmögenhetsbestånd till transfereringar från välfärdssystemen.

**Tabell 5. Ojämligheten i spridningen av egna utbildningstillgångar.
Födda 1950 och 1968**

	Födda 1950	Födda 1968
Forskarutbildning	0,6	1,1
Längre högre	13,4	19,2
Kortare högre	13,3	15,8
Längre sekundär	11,8	16,1
Kortare sekundär	23,8	34,9
Grundläggande	28,8	7,4
Ej uppgift	4,3	5,5
Totalt	100,0	100,0
Utbildnings-Gini	0,144	0,103

Beskrivningen ovan bryter ned det något abstrakta måttet på ojämlikhet i vad individerna faktiskt har studerat och möjliggör också en mer specifik jämförelse med de ansamlade utbildningstillgångarna i föräldrahushållet, som jag redogjorde för ovan (se tabell 3). Vad som blir tydligt genom en sådan jämförelse är att kohorterna skiljer sig åt också i detta avseende. Kohorten född 1950 når de högre utbildningsnivåerna i mycket större omfattning än vad deras föräldrar gjorde, medan olikheten mellan föräldrars och egna utbildningstillgångar är mindre – och framför allt syns för de lägsta utbildningsnivåerna – för kohorten född 1968. Den generella förbättringen av den egna uppnådda utbildningspositionen i förhållande till föräldrarnas uppnådda utbildningsposition avtar med andra ord mellan de undersökta kohorterna. Jag återkommer till relationen mellan de egna och föräldrarnas tillgångar i slutet av detta kapitel.

**Tabell 6. Ojämligheten i spridningen av egna ekonomiska tillgångar.
Födda 1950 och 1968.**

	Födda 1950	Födda 1968
Egen inkomst, percentilkvot 90/10	3,52	4,65
Egen inkomst, percentilkvot 75/25	1,75	1,85
Egen inkomst, Gini-koefficient	0,27	0,30
Inkomst under relativ fattigdomsgräns, andel	15,2	21,9

Medan ojämlikheten i fördelningen av utbildningstillgångar var mindre för 1968-kohorten än för 1950-kohorten är förhållandet det omvända för deras ekonomiska tillgångar (se tabell 6). Oavsett mått på ekonomisk ojämlikhet så är percentilkvoterna, Gini-koefficienten och andelen relativt fattiga högre i den senare kohorten än i den första. Inkomsterna var med andra ord tydligt mer ojämlikt fördelade bland födda 1968 än bland födda 1950. Den allra största skillnaden märks i förhållandet mellan toppen och botten av inkomstfördelningen. Kvoten mellan percentil 90 och percentil 10 är 3,52 för individer födda 1950 och 4,65 för dem födda 1968. Andelen som i jämförelse

med övriga årsbarn var att räkna som relativt fattiga ökade också den. Skillnaderna närmare mitten av fördelningen och enligt det samlade Gini-måttet är mindre. Sammantaget ligger förändringarna alltså i linje med de växande inkomstklyftorna i samhället i stort från slutet av 1980-talet och framåt, som tidigare forskning lyft fram.

En jämförelse mellan dessa egna ekonomiska tillgångar och föräldrarnas tecknar därför en mer komplex relation än vad som blev synlig för utbildningstillgångarna. De ekonomiska uppväxtförhållandena blev mer jämlika från den första kohorten till den andra men de egna ekonomiska tillgångarna, förvärvade genom aktiviteter på arbetsmarknaden, blev mer ojämnt fördelade.²⁰² Här pekar utvecklingen för utbildningstillgångar och ekonomiska tillgångar alltså åt olika håll. De förstnämnda blev successivt allt mer spridda, medan nedgången i ekonomisk ojämlikhet följdes av en uppgång.

I följande avsnitt gör jag mer ingående undersökningar av denna relation mellan å ena sidan egna, förvärvade tillgångar och å andra sidan från föräldrarna nedärvda tillgångar.

Relationen mellan ärvda och förvärvade tillgångar

I Bourdieus teorier är relationen mellan ärvda tillgångar (vad som ovan benämnts "uppväxtförhållanden") och förvärvade tillgångar ("arbetsmarknadsbelöningar") central.²⁰³ Denna relation fångar vad som i annan sociologi benämns som klassursprungets betydelse för individens livschanser. I Bourdieus empiriska studier och i studier som utgått ifrån hans teorier har, som framgick i inledningen av avhandlingen, denna relation framför allt undersökts med tvärsnitt vid ett tillfälle. Därutöver råder en arbetsdelning på så sätt att ärvda och förvärvade tillgångar i empiriska studier har tenderat att fokuseras var för sig. Undersökningar av förändringar i relationen mellan dessa tillgångar såväl som studier som lägger lika stor vikt vid ärvda och förvärvade tillgångar är med andra ord sällsynta i tidigare forskning.

Ärvda tillgångar får störst betydelse i de utbildningssociologiska studierna. Elevernas eller studenternas vägval och framgångar i utbildningssystemet relateras till vad för typ av tillgångar deras föräldrar har. På så sätt förklaras i någon mån ackumuleringen av egna tillgångar av mängden och typen av de ärvda tillgångarna. Barnens utbildningsbanor studeras som ett led i familjens reproduktionsstrategier, och i förlängningen den sociala gruppens eller till och med klassfraktionens strategier. Utbildning blir ett av flera möjliga sätt att över tid söka bibehålla eller förbättra den relativa positionen i det sociala

²⁰² Det är faktiskt anmärkningsvärt att fördelningen av egna ekonomiska tillgångar i ytterlighetpunkterna (percentilkvot 90/10) är *mer* ojämn i den senare kohorten än vad den är för föräldrarnas tillgångar, i och med att grupperna som här undersöks är födda samma år. Deras föräldrars födelseår skiljer sig däremot mycket åt.

²⁰³ Bourdieu (1984 [1979]), s. 80–83.

rummet (se vidare kapitel 9 om strategibegreppet).²⁰⁴ De förvärvade tillgångar som kan vävas in i analysen, vilket i många fall också görs, blir därför av en särskild art. Dels är de, av naturliga skäl, främst förvärvade genom utbildningssystemet, vilket begränsar variationen i deras sammansättning (individerna kan enbart särskiljas genom mängden och typen av skolmässiga tillgångar). Medan föräldrarnas tillgångar kan vara av en rad olika slag är alltså uppsättningen av egna tillgångar som eleverna eller studenterna kan ha kringskuren. Dels, vilket är tätt kopplat till detta, så har elever och studenter ingen egen social position, utan intar positioner i vad som skulle kunna kallas *intermediära* institutioner (mellan familjen och arbetsmarknaden; mellan föräldrarnas sociala position och en egen social position).²⁰⁵ Därför förklaras deras olikheter – i vägval och i skolframgångar – med hänvisning till föräldrarnas sociala positioner.²⁰⁶

Det finns en grundläggande skillnad mellan Bourdieus utbildnings-sociologiska och hans kultursociologiska studier. I studierna av produktionen och konsumtionen av kultur (i en mycket bred bemärkelse) får istället förvärvade tillgångar klart störst betydelse. Olikheter i preferenser och uppfattningar förklaras framför allt av sammansättningen av agenternas egna tillgångar, oavsett om fokus ligger på livsstilspraktiker eller på teoretiska och estetiska ställningstaganden i vetenskapliga och kulturella fält. De (egna) sociala positionerna och de (egna) symboliska positionerna hänger på detta sätt samman.²⁰⁷ Däremot uppmärksammas inte de ärvda tillgångarnas betydelse för dessa förvärvade positioner lika mycket.²⁰⁸

Än mindre uppmärksamhet har, som sagt, *förändringar* i relationen mellan ärvda och förvärvade tillgångar fått i empiriska studier, även om en sådan dimension har en framträdande teoretisk roll i Bourdieus sociologi (som

²⁰⁴ Bourdieu (1996a [1989]), s. 272–278.

²⁰⁵ Däremot går det, som Börjesson et al. (kommande) har gjort, att studera fördelningen av olika *dispositioner* (ekonomiska såväl som kulturella och utbildningsmässiga) bland studenter, relaterat framför allt till de värden som präglar de professionella fält mot vilka olika utbildningar vetter, men också – men mindre tydligt – till olika typer av uppväxthushåll.

²⁰⁶ I studier av svenska utbildningsfält, där inspiration har hämtats från Bourdieus teorier, lyfts följaktligen "läkardöttrar" och "företagsledarsöner" (och andra grupper) fram. Se till exempel Palme (2008); Lidegran (2009). I Andersen och Hansen (2012) används en annan typ av klassificering, där klasser såväl som klassfraktioner urskiljs. I andra studier också återoppar Bourdieu tillämpas grövre klasscheman, se till exempel van de Werfhort och Hofstede (2007). Utgångspunkten i samtliga är att ärvda tillgångar – föräldrarnas klasstillhörighet – förklarar olikheter i utbildningsval och utbildningsframgång.

²⁰⁷ Tydligast syns denna analytiska prioritering i *Konstens regler* (2000), där kulturproducenter intar positioner i relation till varandra och till olika segment av publiken, och betydelsen av ärvda tillgångar för detta inte systematiskt behandlas, men även de delar av *Distinction* som behandlar samhället i sin helhet lyfter främst fram förvärvade tillgångar, se Bourdieu (1984 [1979]), kap. 2–4.

²⁰⁸ Undantagen härvidlag är de redan nämnda undersökningarna av de olika klassernas sociala rum i *Distinction* och *Homo Academicus* (1996b [1984]), där nedärvda tillgångar i viss mån får bidra till att förklara positioner.

nämndes i föregående kapitel är detta den tredje dimensionen i det sociala rummet).

Vad jag hittills visat i denna avhandling, att spridningen av utbildning kraftigt har förändrats i Sverige under 1900-talet, kan ses som ett välgrundat underlag för en föga kontroversiell arbetshypotes: relationen mellan ärvda och förvärvade utbildningstillgångar har också den förändrats. Det har sannolikt också relationen mellan ärvda och förvärvade ekonomiska tillgångar; en relation som även den är viktig att studera för att förstå hur olika utbildningsinvesteringar värderas. Men *hur* dessa förändringar har tagit form är ännu inte klarlagt. Jämförelsen mellan de två kohorternas egna tillgångar och deras föräldrars tillgångar gav en viss vägledning. En okulärbesiktning av likheterna i fördelningarna i föräldrahemmen och inom kohorterna sätter emellertid inte ljuset på förhållandet mellan föräldrarnas och de egna tillgångarna. I tabell 7 har jag därför istället beräknat sambanden mellan dessa.

Tabell 7. Samband mellan egna tillgångar och föräldrars tillgångar. Födda 1950 och 1968.

	Födda 1950	Födda 1968
Korrelation egen utbildning * föräldrars utbildning	0,35	0,38
Korrelation föräldrars inkomst * egen inkomst	0,19	0,19

För dessa sammanfattande beräkningar av sambanden som redovisas i tabellen (som visar korrelationskoefficienten – Pearson's R – för utbildningstillgångar respektive ekonomiska tillgångar²⁰⁹) har jag för utbildningsuppgifterna använt det material som konstruerades i kapitel 3. Till dessa uppgifter om antalet utbildningsår för individer födda 1911–1981 har med hjälp av register som kopplar individer till deras föräldrar motsvarande uppgifter lagts till om utbildningsåren för deras biologiska föräldrar.²¹⁰ Denna uppgift för de två kohorterna har jag kopplat samman med motsvarande uppgift för föräldrarna.

²⁰⁹ Pearson's R är ett sambandsmått som går mellan -1 och 1. Ju mer värdet är skilt från noll desto starkare är sambandet mellan de ingående variablerna. Jag har här bedömt att det inte är meningsfullt att redovisa signifikans för dessa uppgifter, i och med att beräkningarna bygger på en totalundersökning av samtliga individer födda dessa år. Med en sådan population är det praktiskt taget omöjligt att *inte* erhålla signifikanta resultat, oavsett korrelationens styrka. Därutöver är relevansen av signifikanstest här ytterst tveksam, eftersom en bärande tanke i denna avhandling är att relationen mellan olika tillgångar för en viss födelsekohort inte automatiskt kan ses som representativ för förhållandena i *andra* födelsekohorter, vilket skulle vara dem signifikansprövningen skulle söka generalisera resultaten till.

²¹⁰ I beräkningarna av detta skiljer sig alltså förfarandet från det som ligger bakom övriga uppgifter om de två kohorternas nedärvda utbildningstillgångar i detta kapitel och i nästa, där jag arbetat med en mer omständlig procedur för att koppla samman individer med de vuxna som de i huvudsak har vuxit upp med. Resultaten i tabell 7 – och i figur 16 och 17 nedan, som bygger på samma underlag – är därför behäftade med en viss felskattning, för de fall där den biologiska föräldern inte är den som haft störst betydelse för individen. Omfattningen av denna felskattning är svårbedömd, eftersom andelen som inte vuxit upp med sina biologiska föräldrar dels har förändrats mycket över tid och dels med viss säkerhet är ojämnt socialt fördelad – mer

Undersökningen av sambandet mellan den egna utbildningslängden och föräldrarnas visar ett förhållande som är annorlunda den generella bild som alstrade ovan av jämförelsen mellan uppväxtförhållanden och egna utbildningsinvesteringar. I den jämförelsen visade jag att såväl föräldrarnas utbildningsinvesteringar som de investeringar kohorterna själva gjort ökade. De genomsnittliga föräldrarna var högre utbildade 1968 än 1950 och de genomsnittliga individerna likaså 2008 jämfört med 1990. När istället de direkta förbindelserna mellan generationerna – med andra ord när de egna utbildningsinvesteringarna kopplas ihop med dem som just deras föräldrar tidigare gjort – blir det tydligt att ökningen av de egna utbildningsinvesteringarna i den senare kohorten i högre utsträckning är kopplat till hur stora investeringar deras föräldrar hade gjort. Sambandet har alltså något accentuerats mellan de två generationerna i kohorten född 1968, även om skillnaden är liten (korrelationskoefficienten är 0,35 för födda 1950 och 0,38 för födda 1968).²¹¹ I den senare kohorten var det således i än i högre grad barnen till högre utbildade som själva genomgick högre utbildning (och omvänt i än högre utsträckning lägre utbildades barn som *inte* sökte sig vidare i utbildningssystemet), samtidigt som de generella utbildningsnivåerna stigit, såväl hos individerna själva som hos deras föräldrar. Den ärvda komponenten för ackumuleringen av utbildningstillgångarna förstärktes, för att uttrycka förändringen mer formellt.

Korrelationen mellan de egna förvärvsinkomsterna och föräldrarnas inkomster är svag i bägge kohorterna, men också oförändrad. Trots att de

---

privilegierade skikt har i högre grad en bibehållen familjestruktur än vad mindre privilegierade har. I de följande undersökningarna av relationen mellan ärvda och förvärvade utbildningstillgångar, rapporterade i figurerna 16 och 17, aktualiseras också ett ytterligare materialrelaterat problem. Bortfallet är mycket ojämnt fördelat för olika födelseår. Föräldrarnas utbildningsnivå är till stor utsträckning ökänt för individer födda 1935–1942, men osäkerheten minskar för födda därefter kraftigt, ned till mycket låga nivåer (bortfallet minskar från ca 80 procent för födda 1935 till ca 40 procent, för födda 1942, därefter överskrider det aldrig 36 procent, utan sjunker ner till en nivå om cirka 7 procent eller ännu lägre, för födda i slutet av 1960-talet och framåt). Denna materialbetingade brist kan naturligtvis ha påverkat resultatet, genom att de medelvärden som räknas fram är baserade på ett skevt underlag. Men det är inte helt lätt att hitta en entydig grund för skevheten. Å ena sidan är det rimligt att anta att föräldrar med lägre utbildning i allmänhet, om detta ses som indikator på socioekonomisk ställning i vidare bemärkelse, var något yngre när de fick barn och därmed har större sannolikhet att vara registrerade i FoB 1970 (de äldsta föräldrarna om vilka det finns uppgifter om utbildningslängd kan inte vara äldre än de äldsta individerna i kapitel 3 och 4, det vill säga födda 1911). Det skulle ge en överrepresentation av lågutbildade föräldrar bland de äldsta kohorterna i detta test. Å andra sidan är det lika rimligt att anta – vilket också har stöd – att högre utbildade i allmänhet lever längre än lägre utbildade och därför har större sannolikhet att vara registrerade i samma folkbokföringsmaterial. Det skulle ge en överrepresentation av högutbildade föräldrar i de äldsta kohorterna. En kompromiss kan vara att anta att bägge dessa faktorer spelar in, och i någon mån upphäver varandra.

²¹¹ Tumregeln för att värdera sambandets styrka är att korrelationer mellan 0 och 0,3 räknas som svaga, från 0,3 upp till 0,7 som måttliga och över 0,7 som starka. Vid i studier av förändring över tid blir emellertid eventuella förändringar av koefficienten intressantare än deras styrka.

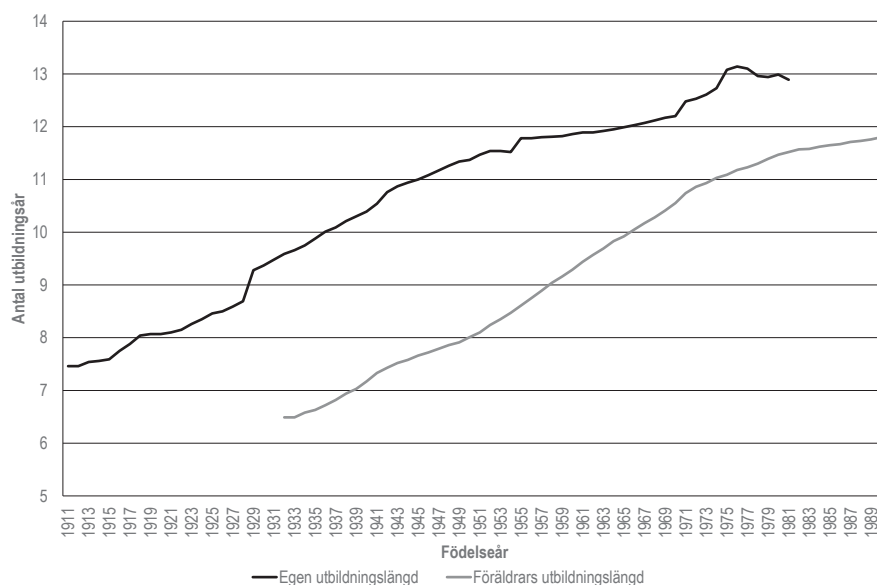

ekonomiska uppväxtförhållandena jämnades ut mellan kohorterna och de egna ekonomiska tillgångarna blev mer ojämnt fördelade är med andra ord relationen mellan nedärvda och förvärvade ekonomiska tillgångar konstant.

Inte minst med tanke på hur jag i kapitel 4 visade att förändringen av ojämlikhet i utbildningens fördelning, trots en generell ökning av utbildningslängderna, kunde ses som indelad i tre stadier är det angeläget att dröja lite vid relationen mellan egen och föräldrars utbildningsnivå. Tvärsnittsstudier, som det än så länge varit frågan om i detta kapitel, har den ofrånkomliga svagheten att de inte säger något om vad som sker mellan undersöknings-tillfällena. I och med att relationen mellan ärvda och förvärvade tillgångar är central i diskussioner om vilken betydelse olika grupper i befolkningen tillskriver utbildningen är förändringen i denna relation över tid viktig för att nå en högre generalitet utöver förhållanden begränsade till de två kohorterna. Därtill underbygger det ytterligare tolkningarna av innebörden av de förändringar som sker mellan de två kohorterna.

Figur 16 redovisar därför egen utbildningslängd och föräldrarnas utbildningslängd för ett stort antal födelsekohorter. Kurvan över den stigande utbildningslängden mellan födelseåren 1911 och 1981 (som var huvudperson i figur 2 i kapitel 3, svart kurva i figuren) kompletteras i figuren med ytterligare en kurva (grå kurva i figuren). För exempel på uppgifterna för de två kohorterna, se tabell 8.²¹²

Figur 16. Egen och föräldrars utbildningslängd. Födda 1911–1990.

²¹² Tabellen visar också uppgiften om föräldrarnas *sammanlagda* utbildningstillgångar. Det är denna uppgift som använts till korrelationsberäkningarna.

Tabell 8. Egen och föräldrars utbildningslängd. Födda 1950 och 1968.

Födelseår	Individer i kohorterna	Föräldrar
1950	11,4	8,0
1968	12,1	10,3

Utvecklingen för föräldrarnas utbildningsnivåer (i figur 16) visar något egentligen självklart. När den allmänna utbildningsnivån i en befolkning stiger så stiger också – med en viss fördröjning – de allmänna utbildningsnivåerna bland föräldrar. Förhållandena som lyfts fram i figuren visar emellertid också något annat. Inte heller förändringen i mängden utbildningstillgångar i de hem där individer växer upp är helt uniform. Förändringen sker härvidlag visserligen mer utjämnat, eftersom föräldrarna till individerna (i figuren visas uppgifter om föräldrar för kohorterna födda 1935–1990) har olika födelseår, men går ändå snabbare i vissa perioder och långsammare i andra. Den grå föräldrakurvan stiger kraftigast mellan födelseåren 1950 och 1968 (det vill säga den period som börjar och slutar med de två kohorter som står i huvudsakligt fokus för detta avsnitt). Under denna period minskar avståndet mellan barnens och föräldrarnas genomsnittliga utbildningslängder med två år.

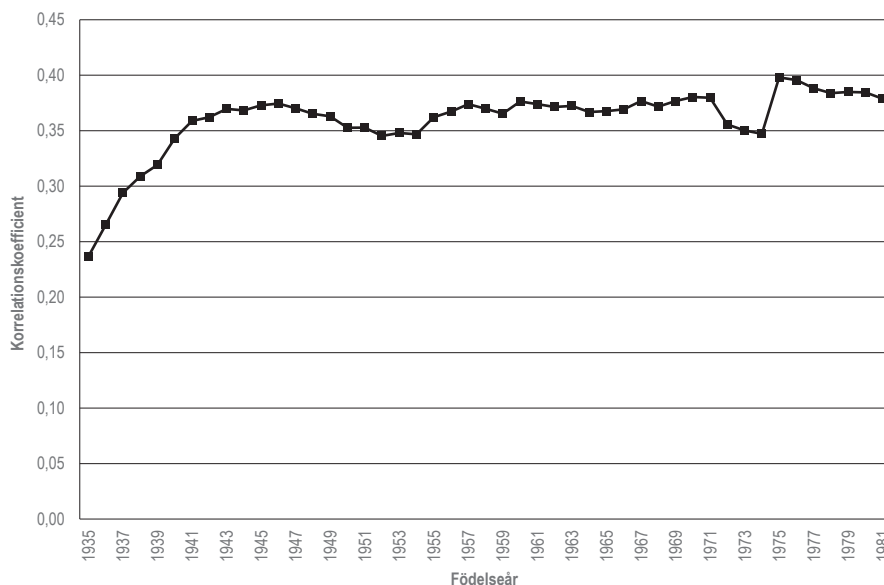
Att vare sig förändringarna av den egna utbildningslängden eller förändringarna av föräldrarnas utbildningslängd är linjära innebär att skillnaden mellan generationernas investeringar också den är historiskt föränderlig. Figuren visar att avstånden mellan barnens och föräldrarnas utbildningsdeltagande är som störst för individer födda på 1940-talet och början av 1950-talet, något som måste förklaras som en följd av den kraftiga expansionen av sekundärutbildning och högre utbildning ungefär vid tiden dessa individer var gamla nog att kliva in vid dessa utbildningsnivåer, samtidigt som deras föräldrar var färdigutbildade i en tid när de högre nivåerna fortfarande inte var tillgängliga för de allra flesta. För individer födda under dessa år var med andra ord den relativa förbättringen i utbildningshänseende jämfört med föräldragenerationen särskilt betonad.²¹³ Dessförinnan och därefter har avstånden varit mindre (perspektiven bakåt i tiden är tyvärr kraftigt begränsade). Bland individer födda från 1970-talet och framåt skiljer det mindre än två år mellan föräldrarnas utbildningslängd och den egna utbildningslängden. Personer födda i Sverige under senare delen av 1900-talet har i genomsnitt tämligen likartade volymer av utbildningstillgångar som sina föräldrar. För dessa har inte 1900-talets utbildningsexpansion lett till någon mer omfattande relativ förbättring, i jämförelse med föräldragenerationen.

Detta tillvägagångssätt illustrerar visserligen effektivt förändringarna i fördelningen av två biologiska generationers utbildningsinvesteringar, men

²¹³ Detta liknar mycket vad Louis Chauvel skrivit om den franska fyrtiotalistgenerationen, som kollektivt kraftigt gynnades av förbättringarna av de objektiva villkor som präglade åren för deras uppväxt. I jämförelse med sin föräldrageneration fick de det, kort sagt, märkbart bättre. Se Chauvel (2010a), s. 70; (2010b), s. 219.

undersöker inte sambanden mellan dem. Av de stigande kurvorna att döma sker det en utjämning av denna relation, samtidigt som jag ovan visade att sambanden stärktes mellan de två kohorterna. I figur 17 har därför samma beräkning av sambanden mellan de egna och föräldrarnas utbildningstillgångar gjorts som ovan redovisades för de två kohorterna, för samtliga födelsekohorter (där så varit möjligt).²¹⁴

Figur 17. Korrelationen mellan egen utbildningslängd och föräldrarnas utbildningslängd. Födda 1935–1981.

Figuren visar tydligt att någon nedgång i relationen mellan omfattningen av de egna utbildningsinvesteringarna och föräldrarnas inte ägt rum under de delar av 1900-talet som diagrammet omfattar. Mellan individer födda på 1930-talet och de som föddes under det följande decenniet ökade tvärtom sambanden kraftigt (även om underlaget här är av sämre kvalitet, se not 212). Därefter har nivån varit påfallande konstant.²¹⁵

²¹⁴ Korrelationen har beräknats på förhållandet mellan det egna antalet utbildningsår och det antal utbildningsår som föräldrarna har tillsammans, för att fånga de totala utbildningstillgångarna i familjen.

²¹⁵ Resultatet, ifråga om förändringen över tid, blir den samma om relationen istället undersöks med enkel regressionsanalys, där omfattningen av föräldrarnas utbildningslängd får förklara variationen i egen utbildningslängd. Förändringen i den direkta effekten av detta, när analyserna görs per födelseår, följer väl kurvan i figur 19. Förändringen i determinationskoefficienterna (som förbinder en sådan regressionsanalys med korrelationsberäkningarna redovisade i figuren eftersom R^2 -värdet i regressionsanalyserna – ”förklarad varians” – är detsamma som korrelationskoefficienten i kvadrat) visar att andelen variation i egen utbildningslängd som förklaras

Mönstret i detta, som sätter sambanden i mängden utbildningstillgångar i fokus, skiljer sig från resultaten i sociologerna Robert Erikson och Jan O. Jonssons utredning av förändringar i inflödet till utbildning, med fokus på skillnader mellan individer från olika sociala ursprung (med andra ord ett mer sammansatt mått på ursprung) i tillträdet till olika utbildningsnivåer, i synnerhet högre utbildning. Dessa forskare kunde urskilja en tydlig effekt av 1950- och 1960-talens utbildningsexpansion i form av en minskning av den sociala snedrekryteringen, men också att detta följdes av en period med bibehållen eller till och med ökande grad av snedrekrytering.²¹⁶ När den snävare relationen mellan antalet egna utbildningsår och antalet av föräldrarnas gemensamma fokuseras blir alltså bilden en annan, som mer präglas av frånvaron av förändring.

Olikheterna i utfall kan förklaras av två faktorer. För det första använder Erikson och Jonsson individernas klassursprung, indelat i sex grupper åtskilda främst i vertikal riktning (en utvecklad version av indelningen i socialgrupper – I, II och III – men på samma sätt löpande från ”låg” till ”hög” samhällsposition) som utgångspunkt för att studera förändringar i befolkningens relation till utbildningssystemet.²¹⁷ Även om denna klassificering, enligt deras argumentation, säkert kan fånga betydelsebärande skillnader mellan olika samhällsklasser trots att yrkesstrukturen under den period som de undersöker kraftigt har förändrats, tar den inte hänsyn till att befolkningens utbildning i samtliga samhällsklasser har stigit. Vad figur 17 kan antyda är alltså att barn som gör mer omfattande investeringar i utbildning i högre grad än andra kommer från hem med större utbildningstillgångar, oavsett deras klasstillhörighet.

För det andra återspeglar skillnaderna i resultat också olikheter i analytiskt fokus. Erikson och Jonsson intresserar sig främst för sociala skillnader i tillträdet till *utbildningsnivåer* – vad Robert Mare benämner som selektionsmekanismer inne i systemet – medan undersökningarna i detta kapitel har varit riktade mot skillnader i det *genomsnittliga studiedeltagandet*. Som framgått menar Mare att dessa två inte behöver peka åt samma håll.

Med två generationer som vägvisare

De två kohorterna som undersöks – som alltså också hör till olika generationer vad beträffar den ekonomiska avkastning som de får på sina utbildningsinvesteringar – kännetecknas av såväl likheter som olikheter när

---

av variationer i föräldrars utbildningslängd stiger från strax under två procent (födda 1935–1936), via en nivå om cirka nio procent (1948–1952) till omkring 14 procent (1969–1971).

²¹⁶ Erikson och Jonsson (1993), s. 156–163. Se också Erikson och Jonsson (1996), s. 82–90, där fler utbildningsnivåer undersöks.

²¹⁷ Den sociala klassificering som de använder beskrivs i Erikson och Jonsson (1993), s. 39f.

de jämförs med varandra. Ojämligheten i uppväxtförhållanden inom kohorten var generellt större bland individer födda 1950 än för dem som föddes 1968. Den välfärdsexpansion som är central för de olikheter i uppväxtförhållanden mellan generationer som Chauvel har lyft fram, syns också i Sverige, både enligt de ekonomihistoriska översiktsverk som jag utgick ifrån i inledningen och efter vad som framgår med hjälp av registermaterialet. Däremot ökade olikheterna i vad för ställning individerna befann sig i när de var 40 år gamla – åtminstone vad gäller fördelningen av ekonomiska tillgångar, vilket Baudelot och Establet också kunde konstatera i sin jämförelse av trettioåringar 1968 och 1998. Trenden i den alltmer socialt urbyggda serviceekonomi som tagit fart efter 1990 – när den första kohorten var i undersökningens ålder – skiljer sig därmed ifrån utvecklingen under den alltmer socialt inbyggda industriekonomi som bägge kohorterna föddes in i, för att låna begrepp från Karl Polanyi.²¹⁸

Vad den andra delen av detta kapitel har visat, när relationen mellan ärvda och förvärvade tillgångar sattes under lupp (med särskilt fokus på utbildningstillgångar) är en utveckling som lyfts fram också av exempelvis Marie Duru-Bellat och Camille Peugny. Vid sidan om en allmän inflation i värdet av utbildning – som i denna avhandling, för svenska förhållanden, blottades genom utbildningens förändrade ekonomiska avkastning i kapitel 5 – betonar de i sin kritik av konsekvenserna av utbildningens fortgående demokratisering hur utbildningsdeltagandet, trots en generell expansion av systemet, fortsätter att vara tätt kopplat till uppväxtförhållanden.²¹⁹ Dessa förhållanden måste sättas i relation till varandra. Att relationen mellan ärvda och förvärvade utbildningstillgångar förstärkts är inte detsamma som att deras värde har ökat. I undersökningarna i avhandlingens föregående del visade jag för förvärvade utbildningstillgångar på motsatsen: den ekonomiska avkastningen på dessa investeringar var i genomsnitt lägre för individer födda efter 1960 än för individer födda tidigare. Samma förhållanden kan gälla de nedärvda tillgångarnas bytesvärde. I takt med att föräldrar i allmänhet blir mer och mer utbildade skulle, enligt ett sådant perspektiv, utbildningsarvet bli allt mindre värt.

Hur förändringar i fördelningen av ärvda och förvärvade tillgångar kommer till uttryck 1990 respektive 2008 – och vad utbildningstillgångarnas plats i detta är – behöver undersökas mer närgånget. Hittills har jämförelsen förts så att säga egenskap för egenskap, vilket är effektivt för att fånga upp de grova dragen och inte minst för att kunna sträcka ut perspektiven över en längre tidsperiod och därigenom inlemma de två kohorternas karaktäristika i den bredare samhällliga kontext ur vilka de får sina särdrag. I nästa kapitel studerar jag hur fördelningarna av de två kohorternas tillgångar ser ut mer sammantaget, genom att undersöka deras spridning i två sociala rum.

²¹⁸ Polanyi (2002 [1944]).

²¹⁹ Duru-Bellat (2006), s. 18–22.

Utbildningens sociala värde vid två tidpunkter

Att utbildning kan ha betydelse för hur samhällsstrukturen ser ut och för hur denna struktur vidmakthålls var något som betonades av flera av de teoretiska perspektiv som nämndes i avhandlingens inledningsavsnitt. Efter vad som har framkommit hittills i avhandlingens studier förefaller det finnas goda skäl att misstänka att utbildningens betydelse för individuella och kollektiva positioner i samhällsordningen har förändrats, när utbildningstillgångar i allmänhet har blivit alltmer spridda. För Bourdieu är det ett självklart antagande, argumenterade jag också inledningsvis, att specifika grupper som ett led i sin sociala reproduktion, förändrar sitt bruk av utbildningssystemet när utbudet av, och därmed efterfrågan på, de tillgångar som utbildningsinvesteringar förändras. Men det är ett lika självklart antagande att de sociala gruppernas anpassning efter förändrade förhållanden inte sker helt slumpvis utan tvärtom efter vissa tydliga mönster, även om detta inte har undersökts i någon större omfattning, som nämndes i avhandlingens inledning.

Utifrån de teorier som finns kan förändringarna i relationen mellan grupperingar i befolkningen och utbildningssystemet komma till uttryck på olika vis. De kan bestå i omprioriteringar, eller konverteringar, som till exempel när resursstarka grupper som tidigare klarat sig utan större utbildningsinvesteringar blir varse att investeringstakten i samhället omkring dem börjar stiga och därför tvingas växla in delar av sina andra tillgångar till utbildningstillgångar. Eller så kan de bestå i upptrappningar, som när grupper som redan i högre grad bygger sin ställning på ansamlade utbildningstillgångar inser att de behöver öka sitt utbildningsdeltagande än mer för att bevara denna ställning.²²⁰ Men dessa antaganden har i hög utsträckning, både i Bourdieus egen forskning och sådan forskning som inspirerats av den, stannat vid just antaganden. Mitt övergripande syfte med denna avhandling är att studera förändringar i utbildningens värde.

I den tredje delen av avhandlingen studerar jag närmare hur olika grupper mer specifikt hanterar sådana förändringar. I detta kapitel ska jag istället på en mer generell nivå undersöka hur utbildningens sociala och ekonomiska avkastning har förändrats mellan de två kohorterna, genom att belysa hur den struktur som upprättas av fördelningen av ärvda och förvärvade tillgångar ser

---

²²⁰ Bourdieu (1984 [1979]), s. 135–143.

ut i kohorterna och hur den förändras mellan dem. De två kohorternas ärvda och förvärvade tillgångar studeras i två sociala rum, av det slag som beskrevs i kapitel 6. Jämförelsen av rummen syftar till att besvara frågor om vad som är återkommande och vad som förändras i deras struktur. Mer konkret syftar undersökningarna av de två kohorterna till att besvara två frågor. För det första – riktat till de två kohorterna var för sig – hur individernas egna utbildningstillgångar är relaterade till andra tillgångar. För det andra – när de två kohorterna jämförs med varandra – vad för förändringar mellan kohorterna som kan skönjas i detta, givet att både de egna och de förvärvade utbildningstillgångarna är mer omfattande i den andra kohorten än den första, som en följd av expansionen.

Mer tekniskt står i de följande undersökningarna närvaron eller frånvaron av strukturlikheter i centrum för undersökningarna. Det är så de två kohorterna jämförs. Denna ansats kräver möjligen en förklaring. Tanken om strukturlikheter, eller homologier, är ett återkommande tema i Bourdieus studier. Den är ett uttryck för en föreställning om en betydande beständighet i hur samhällen är ordnade. Vissa grundläggande drag i fördelningen av resurser återkommer enligt Bourdieu över tid och mellan olika sociala domäner. Det är sådana drag – alltså homologier – som Bourdieu i stora delar av sin vetenskapliga produktion gör anspråk på att ha fångat.²²¹ Att fördelningen av tillgångar i det sociala rummet ser ut som den gör är ett sådant återkommande drag, även om framträdelseformerna kan skifta mellan olika sociala kontexter och historiska sammanhang.²²² Det är därför framför allt kartläggande undersökningar av de två kohorterna som bedrivs, där strukturen i fördelningen är mer intressant än uppgifter om vissa typer av tillgångar i den. De uppgifter av sådan mer detaljerad art som är av relevans för de övergripande frågorna berörs i kapitlets avslutande avsnitt, där annars de två strukturerna jämförs.

I flera av Bourdieus studier, och i studier i hans efterföljd, finns som tidigare nämnts en tradition att använda korrespondensanalys för att kartlägga strukturen hos olika rum och fält. Det finns däremot ingen motsvarande upparbetad metodologisk tradition för hur jämförelser av sådana geometriska konstruktioner ska gå till. I de allra flesta studier undersöks förhållanden vid en tidpunkt – eller en social domän – utan ansats att jämföra dessa med andra rum. I de få fall jämförelser görs sker detta mer på sociologisk grund än på statistisk.²²³ Det är också den vägen jag kommer följa i kapitlets undersökningar.

²²¹ I *Distinction* konstaterar exempelvis Bourdieu en sådan homologi mellan vad han kallar livsstilarnas rum och de sociala positionernas rum, (1984 [1979]), s. 175; i *State Nobility* mellan elitutbildningarnas fält och maktfältets struktur, (1996a [1989]), s. 263–264.

²²² Således menar Bourdieu att *vilka* de specifika typerna av kapital är som strukturerar det sociala rummet mycket väl kan skifta mellan länder, beroende på deras politiska struktur och specifika historia, men *att* olika typer av kapital, på ett visst sätt, strukturerar rummet är däremot att vänta, se Bourdieu (1995 [1994]), s. 25–29.

²²³ En sociologisk jämförelse innebär i detta avseende en mer resonemangsbaserad metod, där forskaren gör en bedömning av grundläggande likheter och olikheter i strukturer som jämförs.

Konstruktionen av relationella rum

I *Distinction* tecknar Bourdieu en bild av förhållanden i samhället i sin helhet, genom det generella begreppet socialt rum. Så långt ligger min ansats nära den i *Distinction*, eftersom hela befolkningen, oavsett social position står i fokus (även om enbart ett utsnitt av befolkningen alltså undersöks i detta kapitel). Men tillvägagångssättet, det vill säga hur rummet byggs upp, ligger närmare Bourdieus mer avgränsade studier, eftersom byggstenarna inte utgörs av olikheter i kulturella praktiker och preferenser. I Bourdieus studier av vissa delar av det sociala rummet har utgångspunkten varit fördelningen av sådana tillgångar som mer ofta förekommer i samhällsvetenskapliga teorier om sociala skiljelinjer, såsom ekonomiska tillgångar och utbildningstillgångar. Avsikten i detta avsnitt är att följa denna senare modell för att konstruera och jämföra två sociala rum som byggs upp av samtliga individer som vid tillfällena var 40 år gamla.

Ytterligare en olikhet i den följande rumskonstruktionen jämfört med Bourdieus kulturella klassanalys i *Distinction* är att både förvärvade tillgångar och ärvda tillgångar här ingår i analysen, medan enbart individernas egna preferenser och praktiker byggde upp Bourdieus sociala rum, vilket jag tidigare påpekat. I andra studier som sökt inspiration i den mångdimensionella bild av samhället som träder fram ur Bourdieus undersökningar har ärvda tillgångar däremot bidragit till att upprätta strukturen.²²⁴ I korrespondensanalyserna nedan får också ärvda tillgångar stort utrymme.

Så går Bourdieu tillväga i de flesta av de studier som nämndes i not 223. Se Ekelund och Börjesson (2005) samt Darin (2009), s. 195–206, för exempel från forskning inspirerad av Bourdieu som har komparativa inslag. Undantaget från regeln utgörs av utbildningssociologen Ida Lidegran som i sin avhandling jämför två lokala utbildningsrum både i den sociologiska bemärkelsen och i rent statistisk mening (inom ramen för korrespondensanalysen). Se Lidegran (2009), kap. 11.

Det hade varit tekniskt möjligt med en statistisk jämförelse av det slag som Lidegran gör också i detta arbete. För att genomföra en sådan hade de två kohorternas tillgångar behövts grupperas så lika som möjligt (variabeluppsättning måste vara identisk) och jämförelsen skulle bestått i att först konstruera ett rum enbart uppbyggt av den ena kohortens tillgångar och därefter projicera in den andra kohortens positioner i detta rum. Genom att jämföra individernas spridning och kategoriernas medelvärden i de viktigaste dimensionerna för den inprojicerade kohorten med det konstruerade rummet kan man dra slutsatser om hur mycket de avviker från varandra, i vilken dimension detta framför allt sker och vilka kategorier som bidrar mest till olikheten. Se Lidegran (2009), s. 175–180. En sådan lösning är emellertid inte lika fruktbar i denna studie, eftersom en sådan jämförelse för att den ska vara meningsfull – i bemärkelsen kunna fånga upp olikheter mellan fallen som jämförs i hur en snarlik struktur kan få olika "effekter" (till exempel i positionen som vissa sociala grupper eller utbildningar intar i dessa rum) – måste de variabler och kategorier som ingår vara grupperade på så likartade sätt som möjligt. Det har inte varit möjligt att åstadkomma här. Som framgått av det föregående kapitlet och som kommer visas ytterligare i detta skiljer sig fördelningen av förvärvat och nedärvt utbildningskapital åt alltför mycket mellan de två kohorterna.

²²⁴ För studier med ambition att kartlägga förhållanden i hela sociala rum (om än i flera fall lokalt avgränsade) där ärvt kapital ingår, se Rosenlund (2009 [2000]) och Faber et al. (2012).

De rum som utforskas nedan är tämligen enkla till sin uppbyggnad, endast ett fåtal uppgifter kommer till användning för att studera de sociala avstånden mellan individer i den undersökta åldern. Skälet till detta är att rummen först och främst konstrueras för att vara möjliga att jämföra med varandra, vilket får konsekvenser för hur de byggs upp. Dels så begränsar en sådan ambition utbudet av uppgifter att införliva till enbart sådana som finns tillgängliga för bägge kohorterna (vissa uppgifter, som kunde ha varit relevanta, är endast möjliga att använda för någon av kohorterna). Dels så har konstruktionen av rummen medvetet hållits enkel för att jämförelsen ska bli tydlig och fokuserad. I detta avsnitt ställer jag frågor kring likheter och olikheter i fördelningen av grundläggande typer av nedärvda och förvärvade tillgångar, därför är det enbart uppgifter som entydigt kan sägas fånga sådana dimensioner som ingår.

Valet av variabler

De olika typerna av kapital som Bourdieu menar fungerar som maktmedel i moderna samhällen finns sällan färdiga att hämta i något datamaterial utan måste konstrueras i den utsträckning det är möjligt. Underlaget för jämförelsen mellan kohorterna är, liksom i avhandlingens övriga studier, registermaterialet från SCB. Från detta har uppgifter hämtats som kan användas för att å ena sidan återge de två kohorternas tillgångar när de är i fyrtioårsåldern (förvärvade tillgångar) och å andra sidan sådana som kännetecknade de hem i vilka de växte upp (nedärvda tillgångar). De flesta av dessa granskades redan i det föregående kapitlet, men i detta sätts de samman och studeras med hjälp av korrespondensanalys.

För ekonomiskt kapital, den av de olika kapitaltyperna som Bourdieu menar dominerar i kapitalistiska samhällen, är materialet synnerligen informationstätt. Att samla detaljerad information om medborgarnas ekonomiska tillgångar och skulder har länge legat i statens intresse – för en kortare tidsperiod har de också digitaliserats, delvis för forskningsändamål.²²⁵ Det finns följaktligen ett flertal alternativa och kompletterande möjligheter att återge individers och hushålls ekonomiska ställning. För att kunna göra jämförelser över tid är det emellertid nödvändigt att använda uppgifter som också är jämförbara, vilket något har begränsat utbudet. I korrespondensanalyserna har tre olika uppgifter använts (i tabell 9 nedan presenteras de variabler och kategorier som ingått i korrespondensanalyserna och hur de är fördelade bland individerna i de två kohorterna).

---

²²⁵ Ett tydligt exempel på styrkan i sambandet mellan statligt intresse och tillgängligheten till data är att i samma stund som förmögenhetsbeskattningen avskaffades, till inkomståret 2008, omintetgjordes också alla möjligheter att med direkta mått studera fördelningen av förmögenheter för både forskningen och för staten själv, när förmögenhetsregistren släcktes ned.

Som första indikation på förvärvat ekonomiskt kapital (markerade med svarta kvadrater i tabellen) ingår förvärvsinkomsten (från lönearbete samt från eventuell egen rörelse) före skatteavdrag. Att använda denna uppgift blir i den här studien mer givande än vad ett mer samlat mått på löpande ekonomiska tillgångar hade varit, som till exempel någon variant av disponibel inkomst, eftersom förvärvsinkomster kan ses som mer direkta mått på hur vissa utbildningsinvesteringar värderas ekonomiskt på arbetsmarknaden. Detta även om utgångspunkten i löneinkomster därmed också ofrånkomligen gör de ekonomiska skillnaderna mellan individer och grupper större, eftersom inkomstbeskattning och välfärdstransfereringar (föränderliga entiteter vars effekter fångas i disponibel inkomst) – som bägge i hög utsträckning bestäms av löneinkomsternas storlek – överför resurser från mer bemedlade till mindre.²²⁶

Individernas inkomster har grupperats i sex olika kategorier, varav fyra har varit aktiva i de två korrespondensanalyserna. Inkomster upp till den tjugofemte percentilen (bland dem med förvärvsinkomster) har förts till en första kategori och inkomster däröver till och med medianen (percentil 26–50) till nästa. Samma princip har gällt för inkomster över medianen, grupperingen av inkomsterna motsvarar med andra ord kvartilerna i inkomstfördelningen.

En andra uppgift om eget ekonomiskt kapital är de samlade ekonomiska tillgångarna när eventuella skulder dragits av (markerade med svarta romber).²²⁷ Underlaget säger ingenting om dessa tillgångar är frukten av ackumulerat överskott av egen förvärvs- eller rörelseinkomst, eller om de är produkten av intergenerationella överföringar, i form av arv eller gåvor.²²⁸ Oavsett vad, är det tillgångar som individerna själva är i besittning av. Det är därför motiverat att snarast räkna dem som egna – med andra ord förvärvade – tillgångar. Det finns väsentliga skillnader mellan denna typ av ekonomiskt kapital och det som registreras i form av inkomster. De senare härrör från individens egna aktiviteter på arbetsmarknaden – genom karriärmässiga framgångar och motgångar – och kan därför fluktuera mycket från år till år.

²²⁶ Individernas inkomster har beräknats som medelvärdet av ett treårsintervall, där det sista året är själva undersökningstillfället. Inkomsterna för kohorten född 1990 utgörs således av inkomster under åren 1988–1990 och för kohorten född 1968 åren 2006–2008. I de uppgifter som använts för att studera inkomster – för individernas del *Sammanräknad förvärvsinkomst* från Inkomster och Taxeringar 1988 och 1989 och *Förvärvsinkomst* från LISA 2006, 2007 och 2008 – ingår sådana transfereringar vars storlek är bestämd av förvärvsinkomsterna (föräldrapenning, sjukpenning, viss arbetslöshetsinkomst). Registret som använts för år 1990 (LISA 1990) saknar denna inkomstvariabel, varför *Arbetsinkomst* istället använts. I denna ingår inte sådana transfereringssummor.

²²⁷ Förmögenhetsuppgifterna är hämtade från två källor. För den första kohorten registret Inkomster och Taxeringar och avser *Skattepliktig förmögenhet*, år 1989 – det vill säga året före det egentliga undersökningstillfället (jag har inte haft tillgång till några förmögenhetsuppgifter för året 1990). För den andra kohorten från Förmögenhetsregistret och avser *Nettoförmögenhet*, år 2007 – eftersom förmögenhetsbeskattningen upphörde i Sverige detta år finns inga senare uppgifter i SCBs registerbestånd om förmögenhetsinnehav.

²²⁸ Nationalekonomerna Henry Ohlsson, Jesper Roine och Daniel Waldenström har beräknat att andelen av förmögenheterna i Sverige som bestod av ärvt kapital såväl under 1990-talet som 2000-talet var strax under hälften (2014), s. 17–18, 34.

Förmögenheter är beständigare – och i högre grad överförbara – tillgångar, som kan fungera som säkerhet för mer riskfyllda investeringar, där den kort-siktiga avkastningen är mer osäker.²²⁹ Också denna uppgift har så långt det varit möjligt delats in i kategorier efter liknande principer för bägge kohorterna. Förmögenheter är än mer ojämnt fördelade än inkomster och detta bör avspglas i grupperingen: en första (stor) grupp med individer som har mindre mängder ekonomiskt kapital av detta slag, en andra med de individer som har en mer omfattande mängd och en tredje med de individer som har mycket stora förmögenheter.²³⁰

Nedärvt ekonomiskt kapital motsvaras i korrespondensanalyserna av de ekonomiska tillgångarna samlade i individernas föräldrahem, när de var 18–20 år gamla, dels föräldrarnas arbetsinkomster och dels deras eventuella förmögenhet. Dessa uppgifter är något mindre finmaskigt grupperade än individernas egna. Föräldrahushållens inkomster är indelade i tre kategorier, symmetriskt grupperade för att fånga mindre bemedlade, genomsnittsbemedlade och bättre bemedlade (markerade med vita kvadrater). Hushållens förmögenhet återges endast i två kategorier: om deras tillgångar överskred den lägsta gränsen för förmögenhetsskatt eller inte (markerade med vita romber).²³¹

Samtliga uppgifter om ekonomiska tillgångar är grupperade på samma sätt för bägge kohorterna. Mer konkret innebär det att uppgifterna är indelade så att individer från de två kohorterna med samma plats i deras respektive lönefördelningar har förts till samma, motsvarande grupp. Vilken exakt inkomstnivå som har krävts för att inkomsten ska räknas som "toppinkomst" i grupperingen i tabellen skiljer sig följaktligen åt, men percentilgränsen i fördelningen är den samma (de fem procent av individer födda 1950 respektive 1968 som hade de högsta förvärvsinkomsterna).

Under rubriken utbildningskapital i tabell 9 samlas tre variabler, som på motsvarande sätt fångar både förvärvade och nedärvda tillgångar, sådana som

²²⁹ Jämför diskussionen i Gustavsson et al. (2009). Bourdieu lyfter vid upprepade tillfällen fram friheten från ekonomiskt tvång som en förutsättning för alstrandet av kulturella färdigheter i allmänhet och konstnärliga yrkesbanor i synnerhet. Se Bourdieu (1984 [1979]), s. 54–56.

²³⁰ Underlaget till förmögenhetsuppgifter är hämtade från taxeringsunderlag, för den första generationens fall ifrån Inkomst- och Taxeringar och i den andra Förmögenhetsregistret. Denna typ av material kan misstänkas underdriva de verkliga storlekarna på förmögenheterna. I korrespondensanalyserna spelar detta emellertid mindre roll, eftersom det är de relativa storlekarna som studeras.

²³¹ Den lägsta taxeringsgränsen för förmögenheten 1969 (grundad på 1968 års debiteringslängder) var 100 000 kronor, enligt Sveriges taxeringskalender (1969), s. 7. Denna gräns har använts för föräldrahushållens förmögenheter i den första kohorten (uppgifterna baseras på medelvärdet av *Skattepliktig förmögenhet* från registret Inkomster och Taxeringar åren 1968–1970). Taxeringsgränsen år 1987 (1986 års taxering) var 400 000 kronor, enligt Kalenderförlaget (1987), s. 11. Denna gräns har använts för föräldrahushållens förmögenheter för den andra kohorten (uppgifter som baseras på medelvärdet av *Skattepliktig förmögenhet* i samma register 1986–1988). Föräldrarnas inkomstuppgifter är hämtade från samma källa och samma år och avser variabeln *Sammanräknad förvärvsinkomst*. Andelen föräldrar som överstiger dessa gränser är ungefär densamma vid bägge tillfällena.

Bourdieu ibland benämner "institutionaliserat kulturellt kapital".²³² Också befolkningens utbildning är väldokumenterad i de offentliga register som använts.

Förvärvat utbildningskapital är uppdelat i två variabler. Den första registrerar individernas högsta utbildningsnivå i fyra kategorier, varav tre aktiva (markerade med svarta trianglar med basen uppåt). Här separeras enbart universitetsutbildning, gymnasieutbildning och grundläggande utbildning, uppgifter som finns lättillgängliga i underlaget.²³³

Det huvudsakliga arbetet med underlaget till uppgifter om olika typer av utbildningskapital har istället bestått i att finna en gruppering av utbildningsinriktningar som både fångar meningsfulla olikheter i sådana vägval och som går att tillämpa för bägge kohorterna. Dessa har grupperats i sju kategorier, varav fem är aktiva i analyserna (markerade med svarta trianglar med basen nedåt).²³⁴ Variabeln med utbildningsinriktningar är det närmaste detta material kan komma en mer direkt indikation på kulturellt kapital, förvärvat genom formell utbildning, eftersom det i någon mån fångar olika typ av utbildning, istället för enbart mängden i form av utbildningsnivå (se vidare diskussion av i vilken mån kulturell kapital går att mäta i registermaterial senare i detta kapitel). De är därför grupperade för att så långt som möjligt införliva meningsfulla olikheter i utbildningsmässiga positionstaganden. Möjligheterna att göra detta fullt ut blir mindre, då indelningen måste urskilja inriktningar som kan återfinnas både på sekundär nivå och på högre nivå för att inte variabeln ska överlappa alltför mycket med vad som redan studeras genom utbildningsnivå. De kategorier som kunnat urskiljas är skapade med avsikt att sammanföra inriktningar av liknande slag och separera olikartade inriktningar. I dessa korrespondensanalyser används de som indikationer på dispositioner riktade mot olika sociala fält och utbildningar som bygger på en viss typ av kunskapsyn.²³⁵

²³² Bourdieu (1997 [1986]), s.50–51. Orig. "institutionalized cultural capital".

²³³ Kategorin universitetsutbildning förenar vad utbildningsnomenklaturen separerar i tre grupper: högre utbildning kortare än 3 år, högre utbildning tre år eller längre och forskarutbildning. Kategorin gymnasial utbildning sammanför kortare sådana program med längre. Även grundläggande utbildning (förgymnasial utbildning) är uppdelad i två grupper i underlaget som också de har förts samman. Den enda förändring som har gjorts av dessa grupperingar, utöver att underavdelningar har slagits samman, är att individer med fyraårigt gymnasium har flyttats från universitetsutbildning (dit de förs i SUN – högre utbildning kortare än 3 år) till gymnasieutbildning.

²³⁴ Endast utbildning på nivåer över grundläggande nivå är indelad i inriktningar, varför alternativet "Generell/allmän" inriktning inte kan vara aktiv i korrespondensanalysen. Detta eftersom den därmed blir nästintill perfekt överlappande med den lägsta utbildningsnivån, så att de två kategorierna fångar samma egenskap.

²³⁵ I en föreställd idealtypisk dimension, där ytterligheterna utgörs av – å ena sidan – strängt nomotetisk kunskap och – å andra sidan – strängt ideografisk kunskap kan de olika alternativen placeras in så att humanistiska och samhällsvetenskapliga studier kommer närmare en ideografisk pol, där ekonomi hamnar någonstans i mitten och teknisk och naturvetenskaplig utbildning närmare en nomotetisk pol. I en annan föreställd dimension hamnar samtliga dessa, på varierande avstånd, närmare en mer traditionellt akademisk pol medan vårdutbildningar och

Nedärvda utbildningstillgångar i analyserna utgörs av en variabel, där föräldrahushållets högsta utbildningsnivå framgår. Variabeln skiljer endast mellan två nivåer: föräldrar med kort utbildning (grundläggande utbildning eller kortare gymnasiestudier) och föräldrar med lång utbildning (längre gymnasieutbildning eller någon högskoleutbildning) (vita trianglar med basen uppåt i tabellen). Endast denna uppgift var möjlig att använda i bägge kohorterna. Andelen föräldrar med studier över folkskolenivå (eller real-skolenivå) var helt enkelt för liten i den första kohorten för att uppgifter också om föräldrarnas utbildningsinriktning skulle kunna ingå (i och med att det enbart är på studier över denna nivå som registermaterialet tillhandahåller uppgifter om inriktningar).

Det hade varit möjligt att för vissa utbildningsuppgifter på samma sätt som för inkomster anpassa grupperingen efter fördelningarna i de respektive kohorterna, så att vad som räknas som en kort respektive lång utbildning kunde skilt sig åt mellan dem (på samma sätt som för inkomster hade en toppgrupp av jämförbar storlek men med olika faktisk utbildningslängd kunnat urskiljas). Det hade emellertid väsentligen förfelat själva syftet med undersökningen eftersom det då inte på samma sätt hade varit möjligt att studera hur specifika utbildningsinvesteringar över tid förändras, bland annat i relation till hur stora inkomster individer som genomgått dem får på arbetsmarknaden.

Förhållandet mellan förvärvade och nedärvda tillgångar i korrespondensanalysen är uppställda så att de förvärvade dominerar något över nedärvda: av de totalt 22 kategorier som är aktiva i analysen behandlar sammanlagt 15 förvärvade tillgångar medan sju samlar olika typer av ärvda resurser. Detta är rimligt eftersom det är individerna och inte deras föräldrar som i första rummet undersöks (även om de ärvda tillgångarna i Bourdieus teorier utgör en betydelsefull del av vad som kännetecknar individer). Relationen mellan de två kapitaltyper som ingår är mer balanserad: ekonomiskt kapital mäts i tolv kategorier och utbildningskapital följaktligen i tio.

---

andra fackutbildningar hamnar närmare en mer tillämpad pol. I kapitel 11 – i avsnittet om utbildningseliterna – redogör jag för hur Bourdieu menar att olika fakulteter är socialt kodade.

**Tabell 9. Aktiva variabler och kategorier i korrespondensanalyserna.
Relativa frekvenser. Födda 1960 och 1968.**

Rubrik	Variabel	Kategori	Födda 1950 %	Födda 1968 %	
Förvärvat ekonomiskt kapital	Inkomst	Ink: Hög	25,0	23,4	
		Ink: Öv.med.	26,3	23,4	
		Ink: Und.med.	23,2	23,5	
		Ink: Låg	25,0	23,5	
		Ink: 0	0,4	5,0	
			<i>Ink: Ej uppgift</i>	0,2	0,0
	Tillgångar	◆	Tillg.: Mycket stora	5,0	4,9
			Tillg.: Stora	10,0	9,9
			Tillg.: Små/Medel	84,9	84,0
			<i>Tillg. ej uppg.</i>	0,2	1,2
Nedärvt ekonomiskt kapital	Föräldrars inkomst	F-I: Hög	29,2	29,7	
		F-I: Medel	39,1	39,5	
		F-I: Låg	29,3	29,7	
		<i>F-I: Ej uppgift.</i>	2,2	1,2	
	Föräldrars förmögenhet	◇	F-F: Ja	9,7	10,3
			F-F: Nej	88,0	88,4
			<i>F-F: Ej uppgift</i>	2,4	1,3
Förvärvat utbildningskapital	Utbildningsnivå	Universitet	26,3	37,0	
		Gymnasium	38,8	53,8	
		Grundl.utb.	30,0	7,8	
		<i>Ej uppgift</i>	4,9	1,5	
	Utbildningsinriktning	▲	Naturvetenskap	4,7	5,5
			Teknik	20,0	30,0
			Ekonomi	12,3	17,0
			HumSam	8,8	11,0
			Vård	21,0	19,5
			Öv. Fackutbildning	4,7	3,9
<i>Generell/okänd</i>	28,0	10,5			
<i>Ej uppg.</i>	0,3	2,8			
Nedärvt utbildningskapital	▽	F:U: Lång.	13,4	37,1	
		F:U: Kort	77,2	58,7	
		<i>F:U: ej uppg.</i>	10,1	4,2	
Antal aktiva individer			107 839	106 006	

Anmärkning: Symbolerna i kolumnen "Variabel" används för att beteckna denna information i figurerna till korrespondensanalyserna nedan, när molnet av kategorier står i fokus. De kursiverade kategorierna är passiva (det vill säga att de inte bidrar till att upprätta rummen i korrespondensanalyserna).

Valet av individer

Underlaget till korrespondensanalyserna, som redovisas i tabell 9, visar någonting som nämnts, men som kan behöva upprepas. De kohorter som står i fokus, det vill säga individer födda 1950 respektive 1968, studeras i sin helhet. Utöver de individer som antingen avlidit före fyrtio års ålder (2 490 i den första kohorten, 1 349 i den andra) eller inte finns i registren vid själva under-

sökningstillfället (2 129 i den första kohorten, 3 499 i den andra) ingår samtliga individer födda dessa år i korrespondensanalyserna.²³⁶

I den mån ansatsen i detta kapitel kan betecknas som en klassanalys, vilket den på sätt och vis är i och med att jag vill fånga sociologiska olikheter i betingelser efter vissa givna mönster (även om endast ett utsnitt av befolkningen lyfts fram), ligger ansatsen således nära den väg för klassanalysen som sociologen Rosemary Crompton har rekommenderat. Enligt henne har klassanalysen i alltför hög utsträckning fokuserat på dem som befinner sig på arbetsmarknaden, genom något hon kallar "employment aggregate approach", och ignorerat dem som är utanför. Följden av detta är att endast yrkespositioner har varit grundvalen för olika typer av indelningar i sociala klasser.²³⁷ Detta argument rimmar väl med utgångspunkterna för Bourdieus sociala rum, som byggs upp av fördelningen av olika tillgångar – som alla individer i en befolkning har åtminstone något av, i större eller mindre mängd – istället för av fördelningen av olika yrkesgrupper.²³⁸

Kapital i teori och i forskningspraktik

Ett grundläggande teoretiskt klarläggande är viktigt att göra inför de följande korrespondensanalyserna, även om det redan något berörts i föregående avsnitt. Det kulturella kapitalet, som enligt Bourdieu i moderna samhällen bäst kan konkurrera med det mäktiga ekonomiska kapitalet om att förse sina bärare med samhällelig makt, är inte detsamma som utbildningstitlar. Från en utbildningssociologisk horisont har Ida Lidegran konstaterat att man inte kan förutsätta "att det som är gångbart inom utbildningssystemet är intimt kopplat till innehav av mycket kulturellt kapital". Extensiv förtrogenhet med kulturella spörsmål behöver med andra ord inte ge någon fördel vid tillträdet till utbildningar där det råder konkurrens om platserna, såtillvida kännedomen inte är objektiviserad i form av tillräckligt höga betyg.²³⁹

Från en mer generell sociologisk horisont – med fokus på förhållanden i samhället utanför utbildningssystemet – går det därför inte heller att förutsätta att utbildningstillgångar ska stå i opposition till ekonomiska tillgångar, på det sätt som teorin säger att kulturella tillgångar ofta gör. Utbildningskapital är, kort sagt, inte kulturellt kapital.²⁴⁰ Eller tvärtom, för den delen. Med andra ord är det inte sannolikt, eller ens troligt, att den kiasmiska

²³⁶ Här är det emellertid viktigt att påminna om de ursprungliga urvalskriterierna. Det är individer födda dessa år som var registrerade i Folk- och bostadsräkningen år 1960 respektive 1980 som ingår. Med andra ord saknas i analyserna också sådana individer som immigrerat till Sverige efter dessa tidpunkter. Det finns alltså fler individer i Sverige som är fyrtio år 1990 respektive 2008, men dessa figurerar inte i denna undersökning.

²³⁷ Se Crompton (1998); jämför också diskussionen i Atkinson (2009).

²³⁸ Jämför här diskussionen i Savage et al. (2005).

²³⁹ Lidegran (2009), s. 35–36, citatet från sida 36.

²⁴⁰ Se Donald Broadys anmälan av sociologen Lennart Rosenlunds avhandling för en mer utförlig diskussion om detta (2001), 49–52.

struktur som framträder ur Bourdieus studier av de olika tillgångarnas fördelningsstruktur i det franska samhället, som i dessa tar formen av en pyramid ställd på sin spets, också blir lika klart synlig när enbart utbildningstillgångar och ekonomiska tillgångar bygger upp ett socialt rum. Smakens sociala struktur visar sig i en slags spegelvändning i det sociala rummets översta våning, där individerna med de största kapitalvolymerna huserar, så att stora ekonomiska tillgångar koncentreras åt ena hållet och stora kulturella tillgångar åt andra. För utbildningstillgångar är det rimligare att förutsätta en mycket högre grad av samvariation, i synnerhet när som i det här aktuella fallet hela årskullar studeras. Det sociala rummet i Bourdieus framställning är – som jag var inne på tidigare i kapitlet – lika mycket en teoretisk konstruktion som en empirisk, på så sätt att de kraftiga polariseringarna som han ådagalägger delvis är resultatet av analyser på strategiska urval av befolkningen och inte på slumpurval eller totalpopulationer. Studier som försökt reproducera modellen i *Distinction* på mer slumpmässigt utvalda undersökningsgrupper har därför inte lyckats blottlägga en motsvarande accentuerad horisontell polaritet, lokaliserad framför allt till högre samhällsklasser.²⁴¹

Utgångspunkten att kulturellt kapital och utbildningstillgångar inte är funktionella ekvivalenter finner lite stöd i tidigare forskning. I Bourdieuinspirerade studier av utbildning, kultur och samhälle har tvärtom ofta likhetstecken satts mellan dessa två.²⁴²

En återkommande lösning i tidigare forskning för att på något sätt hantera detta, men fortfarande kunna göra anspråk på att fånga just kulturellt kapital, är att kombinera uppgifter om utbildningstillgångar med någon eller några uppgifter om kulturella praktiker eller resurser.²⁴³ Några möjligheter att göra på motsvarande vis i denna studie finns inte, eftersom registermaterialet inte innehåller några sådana uppgifter.

En annan lösning som återkommer i tidigare forskning för att förstärka i synnerhet den horisontella dimensionen i det sociala rummet, är att utöver mått på olika typer av tillgångar också använda olika arbetsmarknadsuppgifter, som till exempel anställningssektor eller yrke.²⁴⁴ Yrke är visserligen något som Bourdieu har lyft fram som en effektiv och avslöjande indikator på individers kapitalbestånd, eftersom ett visst yrke kännetecknas av en särskild kapitalprofil (i synnerhet om en detaljerad yrkesuppgift används), men jag har ändå inte sett detta som ett lämpligt alternativ i mina undersökningar.²⁴⁵

²⁴¹ Se till exempel det kanske mest ambitiösa företaget i den riktningen, den stora studien av kulturell distinktion i Storbritannien, koordinerad av sociologerna Tony Bennett och Mike Savage och sammanfattad i Bennett et al. (2009), som väl lyckas belägga en vertikal opposition mellan resursstarkare och resurssvagare grupper, men inte träffar på någon horisontell opposition mellan sådana som har mycket – men av olika typer av tillgångar.

²⁴² Se till exempel van de Werfhorst och Hofstede (2007).

²⁴³ Se DiMaggio (1982), Harrits (2005).

²⁴⁴ Se till exempel Rosenlund (2009[2000]), s. 96–98; Faber et al., (2012), s. 79–81; Flemmen (2013b), s. 8–10.

²⁴⁵ Se Bourdieu (1987b), s. 4.

Detta beror delvis på att korrespondensanalyserna behandlar *hela* kohorter, varav en viss andel saknar yrke och därför per definition saknar sådana uppgifter och delvis på att yrken eller sektorer i sig inte kan räknas som ett kapital eller en tillgång, utan snarare är ett slags reläer mellan en viss typisk kapitalsammansättning och en viss position i det sociala rummet (anställda i det offentliga har i allmänhet högre utbildning, något annorlunda utbildningsinriktningar, och – för högre utbildade – lägre lön i jämförelse med anställda i det privata näringslivet), något som förstärker dessa samband och därmed horisontella polariteter.²⁴⁶ Men framför allt beror det på att det försvårar jämförelser över tid om också relationerna mellan positioner och tillgångar byggs in i undersökningen. Som tidigare argumenterats i avhandlingen (i kapitel 6) är det rimligt att anta att dessa relationer är historiskt föränderliga. Utifrån syftena med denna studie är det naturligare att använda positioner som ett sätt att utforska eventuella förändringar i rummet. Att vissa utbildningsinvesteringar har sjunkit i värde kan yttra sig genom att innehavare av sådana utbildningstitlar är mindre vanligt förekommande i vissa yrkespositioner än tidigare (detta var en av undersökningspunkterna i Louis Chauvels studie av olika generationers livsbetingelser, enligt vad jag beskrev i kapitel 5).

Att utbildningskapital och kulturellt kapital inte är samma sak betyder dock självfallet inte att de helt saknar förbindelse med varandra. Tvärtom har de – teoretiskt och empiriskt – täta band till varandra, men är sammanflätade på ett föränderligt vis och på ett vis som därtill vid en varje given tidpunkt är komplext. Man skulle kanske kunna säga att kulturellt kapital till stor utsträckning produceras, legitimeras och distribueras av utbildningssystemet, men samtidigt att olika utbildningar, även vid jämförbara nivåer, i olika hög grad deltar i detta (utan att därmed avse vare sig frivillighet eller medvetenhet). En devalvering av vissa utbildningstillgångars värde behöver därmed absolut inte innebära att också det kulturella kapitalets gångbarhet i samhället i stort har minskat utan att dess produktion och distribution har flyttat annorstädes. Deras respektive fördelningsstrukturer och produktionskanaler är helt enkelt inte överlappande.

Sammanfattningsvis gör detta att jag i denne studie inte benämner utbildningstillgångar som kulturellt kapital även om det finns en tradition inom utbildnings- och kultursociologisk forskning att göra så.²⁴⁷

²⁴⁶ Broady hade i sin anmälning av Rosenlunds avhandling också anmärkningar på detta, att offentlig sektor skrevs fram som ett slags *förklädnad* för kulturellt kapital. Enligt Broady kan oppositionen mellan offentligt och privat snarare ses som en *del* av opposition mellan kulturellt och ekonomiskt kapital, i synnerhet – menar Broady – i Skandinaviska länder (2001), s. 52–53. Se här också Melldahl och Börjesson (2015), s. 138–139.

²⁴⁷ Däremot finns studier, vid sidan om Bourdieus egna, som övertygande visar hur kulturellt kapital – i Bourdieus egentliga bemärkelse – i hög grad är kopplat till skolmässiga framgångar. Patrick Lie Andersen och Marianne Nordli Hansen (2012) har exempelvis visat hur bedömningen av norska gymnasisters muntliga examinationer premierar elever från kulturellt bemedlade hem. Skillnaden i resultat är större, till de kulturella fraktionernas favör, för dessa

Men ytterligare ett förhållande bör lyftas fram som gör det svårt att med det material som jag använt i egentlig mening "mäta" sådant som Bourdieu far efter med sina begrepp – som också det är sprunget ur komplexiteten i hans egen begreppsanvändning (och om man vill vara elak, ur de närmast oöverstigliga svårigheterna att i konkreta undersökningar införliva allt vad begreppen gör anspråk på att ringa in). Vad som fångas i offentliga register är, av naturliga skäl, sådant som existerar i sinnevärlden (om så bara i form av kontoutdrag eller uppgifter om inskrivningar vid olika utbildningsinstitutioner). Givetvis är de konkreta manifestationerna – till exempel pengar och utbildningstitlar – en väsentlig komponent av vad Bourdieu menar med ekonomiskt kapital respektive utbildningskapital, men det är inte allt. Till ekonomiskt kapital, för att ta ett exempel, bör också räknas mentala resurser, i form av såväl mer specifik kännedom om hur ekonomi fungerar som mer grundläggande räkneförmåga²⁴⁸ – något som i andra sammanhang kallas finansiell förmåga, eller finansiell litteracitet, om vilken forskning börjar växa fram.²⁴⁹ Med andra ord kan den samlade volymen av ekonomiskt kapital, vid en i övrigt jämbördig nivå av ekonomiska tillgångar i gängse mening, skilja sig åt mellan individer med olika grad av kännedom. Därtill bör sannolikt också vägas in, även om det ofrånkomligen är kopplat till det nyss nämnda, det allmänna intresset för ekonomiska spörsmål (där ett tydligt – och markerat – ointresse för just sådana är en av de saker som utmärker kulturellt bemedlade klassfraktioner²⁵⁰).

Hur såg då fördelningen ut av olika typer av kapital bland fyrtioåringar vid de två tillfällena som här undersöks – 1990 och 2008 – så att den låter sig fångas i offentliga dataregister? Vilka grundläggande strukturlikheter går att urskilja vid de båda tillfällena och vad är olikt? Härnäst behandlas dessa frågor med utgångspunkt i korrespondensanalyser av de två kohorternas ärvda och förvärvade tillgångar. I de sociala rum som korrespondensanalyserna upprättar blir i synnerhet lokaliseringen av individer med olika typer av utbildningstillgångar angelägna att närmare studera. För att något föregripa handlingen visar jag att de huvudsakliga olikheterna, som formar dessa två sociala rum, i stort är desamma vid de två tillfällena men att väsentliga förändringar ändå går att spåra, framför allt i positionen som vissa utbildningstillgångar intar och i relationen mellan olika typer av kapital.

Kohorterna undersöks först var för sig och jämförs sedan i kapitlets avslutande avsnitt. I och med att både metoden och materialet är desamma

---

muntliga övningar, där eleverna lättare kan demonstrera att de otvunget behärskar den dominerande kulturens repertoar, än i skriftliga prov, s. 614–617.

²⁴⁸ Se Broady (1990), s. 212.

²⁴⁹ Den ojämna fördelningen av sådan förmåga kan indikera att en större förmåga kan fungera som ett (del)kapital. Se den kortfattade introduktionen till forskningstraditionen och en översiktlig empirisk studie av den (låga) genomsnittliga ekonomiska förmågan i Sverige ("många vuxna svenskar har svårt med enkla beräkningar"), i Almenberg (2011), citat sida 21.

²⁵⁰ Se till exempel det polariserade svarsmönstret i ekonomiska spörsmål för studenter vid Handelshögskolan respektive vid Konsthögskolan, i Palme et al. (2012), s. 137–138.

för bägge kohorterna är framställningen något mer mångordig i diverse metodologiska spörsmål i undersökningen av den första kohorten och mer kortfattad i dylika frågor i den andra. Den följande resultatredovisningen av korrespondensanalysernas utfall fokuserar enbart på de mest framträdande dragen i de två geometriska rummens struktur, mer finns alltså att säga om de respektive kohorternas sociala rum än vad som här lyfts fram. Skälet till detta är att det är jämförelsen mellan dem som huvudsakligen är relevant utifrån avhandlingens övergripande syfte. Av samma skäl begränsas redovisningen främst till de två första axlarna, som i huvudsak fångar upp likartade polariteter i bägge kohorterna.

Fyrtio år 1990

När den första kohortens egenskaper studerades var för sig i kapitel 7 blev det synligt att de präglades av förhållandevis stora skillnader i vad som kännetecknade deras föräldrahem och mindre skillnader i hur de själva hade det när de var 40 år gamla. I korrespondensanalysen lyfts det övergripande mönstret i relationerna mellan *samtliga* egenskaper som varit aktiva i analysen.²⁵¹

Även om korrespondensanalysen i detta fall urskiljer 25 axlar som var och en sammanfattar i materialet förekommande strukturella regelbundenheter i hur de förvärvade och ärvda tillgångar som ingår är relaterade till varandra, är inte ett så stort antal dimensioner meningsfulla att uttolka. I denna analys samlar redan de tre första axlarna över 80 procent av rummets varians (modifierade andelar). Den första axeln är klart mest betydelsefull, med 56 procent av variansen och de två följande med 15,5 procent respektive 9,2 procent.²⁵² En stor del av förklaringen till olikheter och avstånd mellan individer vad avser strukturen i hur deras tillgångar är fördelade ryms med andra ord redan i den första axeln. Som framgått kommer de första två att

²⁵¹ Den variant av korrespondensanalys som har använts såväl i detta kapitel som i nästföljande avhandlingsdel kallas specifik multipel korrespondensanalys och är utvecklad av de franska statistikerna Henri Rouanet och Brigitte Le Roux. Förutom att denna variant möjliggör analyser av grupperade data tillhandahåller den också alternativet att lämna vissa kategorier *inaktiva* (dessa är, som framgått, markerade med kursiv stil i tabell 9 ovan). Beslutet att inte låta all information bidra till rummet struktur kan vila på olika grunder. En sådan är att egenskapen som fångas i kategorin är för ovanlig – här är en tumregel inom metoden att exkludera kategorier som samlar mindre än fem procent av undersökningsgruppen (till exempel kategorin "Öv. fackutbildningar" för kohort 1968 i tabell 9). En annan är att kategorin enbart fångar internt bortfall (se kategorierna betitlade "ej uppgift") och en tredje att kategorier i *olika* variabler mäter samma sak (som tidigare nämnts berörs kategorierna "Grundläggande" utbildning i individernas utbildningsnivåvariabel och "Generell/okänd" i utbildningsinriktningsvariabeln av detta, varför en av dem bör vara inaktiv). Om passiva kategorier, se Le Roux och Rouanet (2004), s. 216; (2010), s. 61–62.

²⁵² I tabell 22 i appendix redovisas egenvärden, modifierade andelar och kumulativa modifierade andelar för de tio första axlarna. För beräkningen av pseudo-egenvärde och modifierade andelar, se Le Roux och Rouanet (2010), s. 39–40. I figur 40 och 41 i appendix visas molnet av individer, i plan 1–2 respektive 1–3.

behandlas mer utförligt – och deras struktur redovisas i figurer i kapitlet, medan den tredje blir mer kortfattat beskriven (och redovisad visuellt endast i appendix). Därför redovisas i tabellen nedan karaktäristika för denna axel, även om de inte kommenteras.

Tabell 10. De olika kapitaltypernas bidrag till de fyra första axlarna. Andelar. Födda 1950.

Typ av kapital	Axel 1	Axel 2	Axel 3
Förvärvat ekonomiskt kapital	13,1	22,7	38,7
Ärvt ekonomiskt kapital	29,4	1,8	35,0
Förvärvat utbildningskapital	36,0	75,5	25,0
Ärvt utbildningskapital	21,5	0,0	1,3
Total	100,0	100,0	100,0

Tabell 10 ovan visar hur stor andel varians som de fyra typer av kapital som ingår i korrespondensanalysen förklarar i de tre första axlarna. Att individernas egna utbildningstillgångar är betydelsefulla i de motsättningar som fångas i de viktigaste axlarna är tydligt i och med att denna kategori (med två variabler och åtta av de totalt 25 aktiva kategorierna) har störst genomslagskraft i de två första axlarna. Till den första axelns struktur är bidraget från olika kapitaltyper synnerligen balanserat. Ärvt kapital (i form av ekonomiska tillgångar såväl som utbildningstillgångar) bidrar ungefär lika mycket som förvärvat – om deras andel i tabellen slås samman – och utbildningstillgångar bidrar i stort sett lika mycket som ekonomiska tillgångar.²⁵³ Den andra axeln däremot präglas i särklass mest av förvärvade tillgångar, nedärvt kapital har knappt någon inverkan alls på hur individerna är spridda över denna axel. Dessa resultat ger en viss föraning om vad som framför allt formar de motsättningar som korrespondensanalysen syftar till att lyfta fram mellan hur ärvda och förvärvade tillgångar av olika slag är fördelade bland individer som fyllde 40 år 1990. Innan jag redogör för hur dessa motsättningar tar sig form i de två viktigaste axlarna – tabellen säger ju endast *att* vissa kapitaltyper inverkar på axlarnas struktur men ingenting om *hur* dessa strukturer ser ut – behöver jag säga några ord om hur figurerna i detta kapitel (och i nästa avhandlingsdel) ska läsas. Även om korrespondensanalys successivt blir alltmer etablerad som samhällsvetenskaplig metod skiljer den sig så kraftigt från andra metoder vars resultat också kan åskådliggöras i en tvådimensionell figur att det fortfarande är befogat att ge en sådan läsanvisning.

Figurerna nedan är grafiska representationer av korrespondensanalysens utfall. Strukturen, det vill säga var kategorierna återfinns i relation till varandra i de tvådimensionella figurerna, bygger på fördelningen av samtliga

²⁵³ Nedärvda tillgångar förklarar 50,8 procent av axelns struktur (29,4+21,5) och förvärvade 49,2 (13,1+36,0); ekonomiskt kapital 42,5 procent (13,1+29,4) och utbildningskapital 57,5 procent (36+21,5).

aktiva kategorier i de aktiva variablerna. För att göra den huvudsakliga strukturen i de olika axlarna tydligare, redovisas de dels var för sig och dels så att enbart de kategorier syns vars bidrag till axeln ifråga är större än, eller mycket nära, de gränsvärden som metoden specificerar ifråga om deras bidrag till axelns struktur.²⁵⁴ Kategoriernas fördelning visas i regel alltid i ett två-dimensionellt plan bestående av två korsade axlar, så också i dessa undersökningar, och deras position motsvarar medelvärden i rummet för de individer som delar just denna egenskap. Ju mer skild från nollpunkten en kategori är på en axel, desto större är sannolikheten att kategorin ifråga är betydelsefull för att förstå vilken motsättning korrespondensanalysen har fångat upp i denna axel, i synnerhet gäller detta om kategorin samlar en större grupp individer. Bidraget till axeln beror dels på kategorins koordinat och dels på kategorins statistiska vikt (en kategori som samlar en mer vanlig egenskap behöver således vara mindre skild från nollpunkten än en mer ovanlig egenskap för att bidra till axeln).

I redovisningen av kategoriernas bidrag till de olika axlarna är det i första hand deras avstånd från jämviktspunkten (det vill säga medelvärdet för samtliga aktiva kategorier) på *en* axel som står i fokus. För att förstå vad som karaktäriserar axel 1, som åskådliggörs i horisontellt led i figur 18 nedan, bör man alltså tillfälligt bortse från alla avstånd i vertikalt led (som härrör från att vissa kategorier också är positionerade i relation till varandra i den andra faktorn, i axel 2). För uttolkningen av den följande axeln (axel 2) är det däremot enbart positionerna i vertikalt led som är intressanta (eftersom de visualiseras korsade med axel 1). Först när de enskilda axlarnas självständiga tolkningsramar är begripliggjorda blir det meningsfullt att utsträcka tolkningarna till positioner i flera dimensioner, med andra ord över plan av korsade axlar.

I figurerna i detta kapitel är förvärvade tillgångar markerade med fyllda (svarta) symboler och nedärvda tillgångar med ofyllda (vita) symboler. Ekonomiskt kapital, av såväl förvärvat som ärvt slag betecknas med kvadratiske symboler medan utbildningskapital betecknas med trekantiga (de symboler som angavs i tabell 9).

---

²⁵⁴ Principen bakom dessa gränsvärden är mycket enkel. De kategorier som anses vara bidragande är helt enkelt de vars procentuella bidrag till axelns varians överskrider genomsnittet. I de två korrespondensanalyserna i denna avhandlingsdel ingår 22 aktiva kategorier. Om alla bidrog lika mycket till variansen skulle de var och en bistä med strax över 4,5 procent ($100/22 = 4,55$). Av detta följer att om vissa kategoriers bidrag är väsentligt större än detta gränsvärde, vilket alltid är fallet – om det finns någon som helst multidimensionalitet i det undersökta materialet, så är andra kategoriers bidrag betydligt mindre. Jämför Le Roux och Rouanet (2010), s. 52.

Kapitalstarka mot kapitalsvaga

Motsättningen i den första axeln färgas av att det finns en grundläggande struktur i hur samtliga kapitaltyper är fördelade. Förvärvade och nedärvda tillgångar, utbildningstillgångar och ekonomiska tillgångar är relaterade till varandra på så sätt att vissa har mycket av allt detta, medan andra har lite. Det råder alltså tydliga samband mellan olika typer av tillgångar. De som vid fyrtio års ålder har höga löner och hög utbildning har med andra ord – oftare än andra – föräldrar som också de hade höga löner och hög utbildning och omvänt i motsatt riktning. I figur 18 nedan åskådliggörs detta genom att kategorierna som samlar de största mängderna av de kapital som variabelerna är avsedda att mäta återfinns i ena riktningen (till vänster) medan flera kategorier som fångar små mängder återfinns i den andra (till höger).²⁵⁵

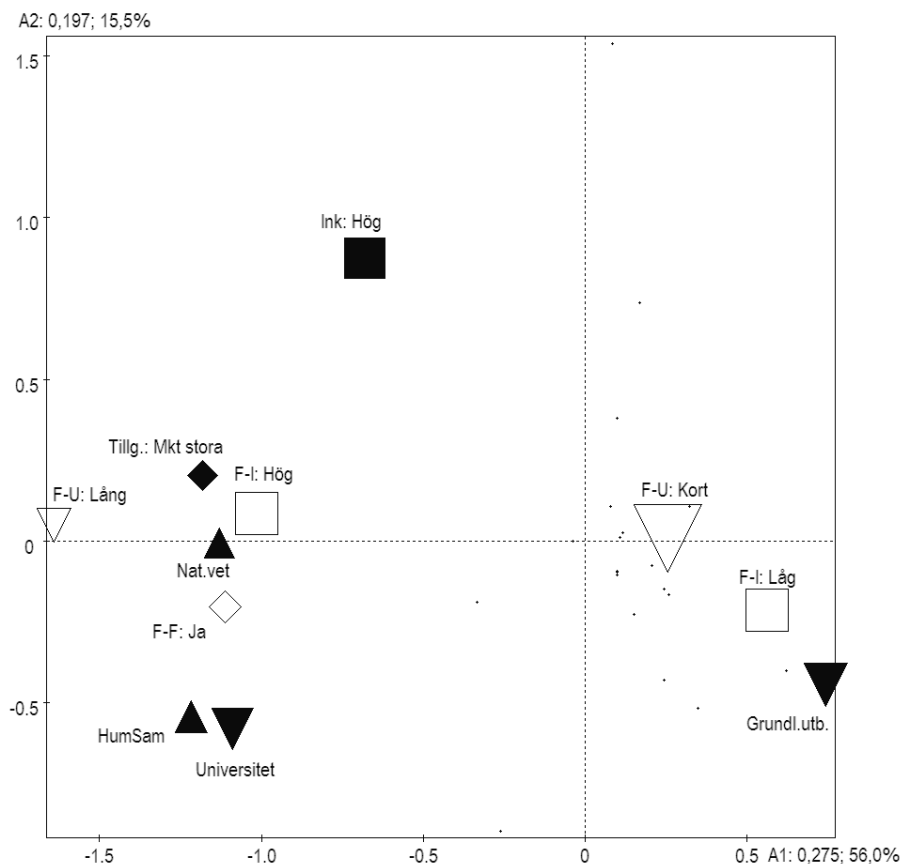
Polariteten i axel 1, som i figur 18 löper från vänster till höger, skiljer alltså små mängder kapital från stora. Åt ena hållet, höger i figuren, återfinns kategorierna som samlar individerna med de allra minsta tillgångsvolymer. Här återfinns de som har egen utbildning i folkskola eller grundskola (*Grundl.utb.*) och föräldrar med likaså korta utbildningsbanor (*F-U: Kort.*) och jämförelsevis svagare ekonomisk ställning (*F-I: Låg*). Åt det andra hållet återfinns individer med större volymer. I denna riktning påträffas sådana med egen högre utbildning (*Universitet*) som har föräldrar med mer teoretiska studier bakom sig (*F-U: Lång*). De är även välförsedda med såväl förvärvat som nedärvt ekonomiskt kapital (en inkomstnivå i den översta decilen – *Ink: Mkt hög* – och stora tillgångar – *Tillg.: Mkt stora* – samt föräldrar med såväl förmögenhet – *F-F: Ja* – som hög lön – *F-I: Hög*).

Enbart två kategorier som återger olikheter i typen av utbildningskapital bidrar till axeln, nämligen de som möjligen kan sägas uttrycka de mest akademiska, eller arbetsmarknadsfrånvända studierna av de olika inriktningar som urskiljs (*HumSam* – även om det finns väsentliga olikheter i det avseendet mellan olika utbildningar som förts till denna kategori, där juristutbildningar samsas med kurser i antikens kultur och samhällsliv, för att ta två exempel – samt *Nat.vet.* – även om denna kategori bidrar något under medel till axeln).²⁵⁶

²⁵⁵ Se tabell 23 i appendix, där de aktiva variabelernas och kategoriernas bidrag till axel 1 redovisas i tabellform

²⁵⁶ Att valet av vissa utbildningsinriktningar har täta band till mer resursstarka föräldrahushåll återkommer också i andra studier inom en bredare fåra av sociologiska studier av utbildning, även om tillvägagångssättet i dessa skiljer sig mycket från denna avhandling. "Studieförberedande" inriktningar, i bred bemärkelse (definitivt bredare än de ämnesinriktningar som här sammanförts, och som bidrar till den första axeln), förefaller vara viktiga för bättre bemedlade samhällsgrupper. Detta har visats såväl för svenska förhållanden – om än enbart med fokus på gymnasieskola – av Hällsten (2010) som för andra länder, exempelvis Norge, Helland (2006), och Nederländerna, i van de Werfhorst et al. (2001).

Figur 18. Bidragande kategorier till axel 1. Plan 1–2. Födda 1950.

Spridningen av dessa kategorier över axeln motsvarar lokaliseringen av genomsnittspunkterna i fördelningen av individer som har de egenskaper som kategorierna håller isär. Vad den första axeln visar är därför att det mest framträdande mönstret i fördelningen av kohortens tillgångar, ärvda och förvärvade, är att de olika kategorier som bidrar till vänster och höger på axeln mycket sällan förekommer tillsammans. Det mönster som framträder i kohorten är att 40-åringar – år 1990 – som har lågutbildade föräldrar med låga inkomster också själva har genomgått grundläggande utbildning, medan 40-åringar som har genomgått högre utbildning märkbart mer frekvent har högre utbildade föräldrar, med betydligt högre inkomster. Eller annorlunda uttryckt: den mest förklarande faktorn för olikheter mellan individer som detta är var 40 år gamla står att finna de täta relationerna mellan kapitalvolymen i deras föräldrahem och den kapitalvolym som de själva ackumulerar.

Att kategorierna intar dessa positioner i det relationella rummet innebär emellertid inte att detta mönster återfinns hos samtliga individer; det vill säga

att det tvunget är så att den individ som härstammar från ett hem med mindre utbildningstillgångar och ekonomiska tillgångar också själv når likartade positioner. Vad som lyfts fram av korrespondensanalysen är medelvärdeskillnader, det vill säga att det med en tillräcklig regelbundenhet är så att kategorierna som återfinns i den ena eller andra riktningen i den först axeln förekommer tillsammans hos många individer. Självfallet inte alltid *samtliga* kategorier, men några av dem. I detta skiljer sig inte korrespondensanalysen från någon annan statistisk metod.

Hög utbildning mot hög inkomst

Den andra axel som korrespondensanalysen urskiljer domineras klart av fördelningen av individernas egna tillgångar, som framgick av tabell 10.

Till skillnad från den första axeln, som återgav en mer entydigt hierarkisk dimension – åt ena sidan mycket tillgångar åt andra sidan lite tillgångar – så visar den andra axeln på ett spänningsförhållande mellan *olika* typer av kapital. Ekonomiskt kapital går åt ett håll, medan utbildningskapital går åt ett annat. Enbart tre av de åtta variablerna bidrar till denna axel. Samtliga rör individernas egna tillgångar (och tillsammans utgör de i stort sett hela bidraget till axeln).²⁵⁷

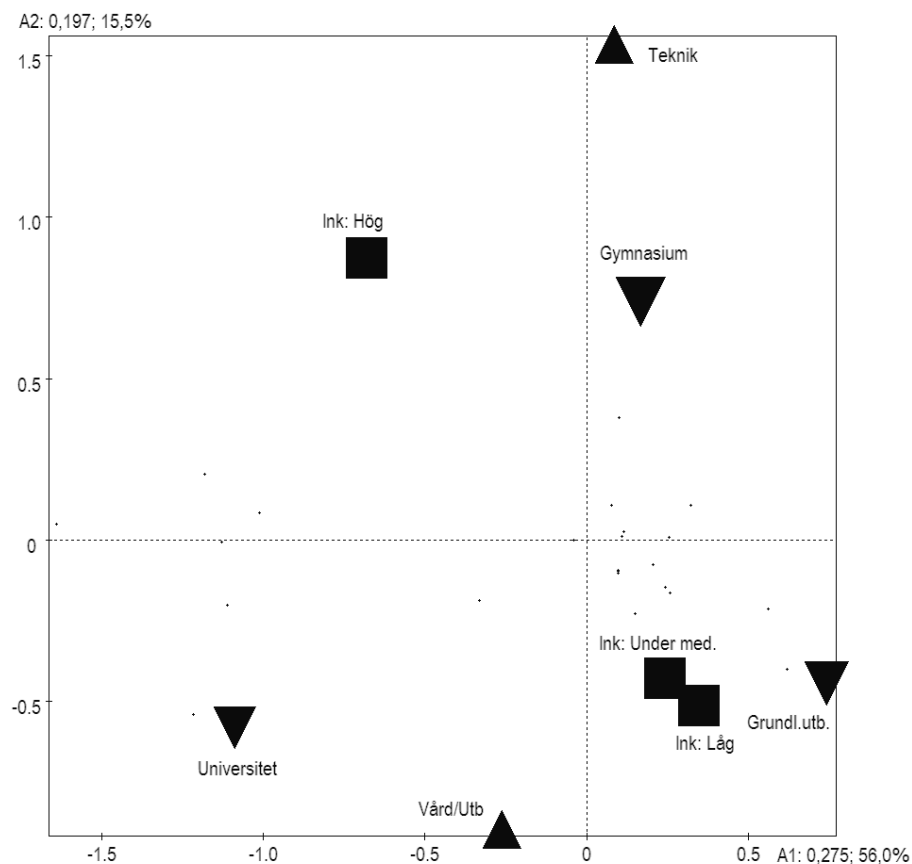
Korrespondensanalysens andra axel, som i figur 19 löper vertikalt (och där alltså enbart avstånden mellan kategorierna i denna dimension i detta skede är intressanta), separerar individer med olika typer av kapital från varandra. Den mest bidragande variabeln är utbildningsinriktning, där tekniska utbildningar (*Teknik*) bidrar uppåt och utbildningar mot vård och undervisning (*VårdUtb.*) nedåt. Efter denna är det utbildningsnivå, där i synnerhet gymnasiala studier (*Gymnasium*) bidrar uppåt och högre studier (*Universitet*) bidrar nedåt. Att även grundläggande utbildning bidrar återkommer jag till nedan (även om detta bidrag är något under medelnivån). Den tredje variabeln är inkomster, där högre sådana återfinns uppåt (*Ink: Hög*) och låga nedåt (*Ink: Låg* – samt, under medelnivån – *Ink: Und.med.*).

Denna axel bör tolkas som en åtskillnad mellan ekonomiska tillgångar och utbildningstillgångar, så att inkomsterna stiger ju längre uppåt i figuren man går och mängden utbildningstillgångar ökar ju lägre man kommer. I och med att utbildningsinriktningar så kraftigt bidrar till axeln är det främst åtskillnaden mellan gymnasiala studier och högre studier som kan samspela med detta (nivåer som har inriktningar, vilket tidigare framhållits).

---

²⁵⁷ Se tabell 24 i appendix för bidragsvärdena för variablerna och kategorierna i analysen till denna axel.

Figur 19. Bidragande kategorier till axel 2. Plan 1–2. Födda 1950.

Tillsammans bildar dessa två axlar ett plan som tillsammans samlar nära tre fjärdedelar av rummets varians.²⁵⁸ När de tolkas sammantagna blir mönstret i de två axlarna än tydligare. Från höger till vänster i detta plan stiger såväl volymen av nedärvda som förvärvade tillgångar. Axeln uttrycker med andra ord en slags sammanvägd kapitalvolym. Individer i nedre delen av planen har – relativt dem i den övre delen – högre utbildning och lägre inkomster, medan förhållandet är det motsatta i den övre delen – här samsas oftare högre inkomster med studier på gymnasienivå. Förhållandet är tätt kopplat till vissa utbildningsinriktningar, å ena sidan sådana som typiskt sett leder till produktionsyrken (*Teknik*) å andra sådana som leder till reproduktionsyrken (*Vård/Utö*). Detta kan ses som en differentiering efter kapitalkomposition.²⁵⁹

²⁵⁸ Se figur 40 i appendix, där individernas spridning i detta plan åskådliggörs.

²⁵⁹ Den tredje axeln skiljer mellan utbildningsdispositioner bland dem som har eller inte har förvärvade och nedärvda ekonomiska tillgångar i form av förmögenhet. Bland dem med sådana resurser är studier mot naturvetenskap och ekonomi vanligare och bland dem utan

Förtjänsterna med att korsa axlarna och tolka dem som ett tvådimensionellt plan är att positioner på bägge axlarna blir betydelsebärande. I det nedre vänstra hörnet samlas exempelvis individer med stora mängder nedärvda tillgångar men snarare med hög utbildning än god ekonomisk ställning, medan det övre vänstra hörnet definieras av likaledes stora mängder nedärvt kapital, men med snarare mycket eget ekonomiskt kapital än utbildningskapital. Däremellan, i mitten av den andra axeln men längre till vänster i den första bör individer som förenar såväl nedärvt kapital av olika slag som större mängder eget utbildningskapital och ekonomiskt kapital återfinnas. För att utforska rummet ytterligare på detta sätt kan supplementära egenskaper användas. Det vill sådana egenskaper som inte bidrar till att upprätta strukturen, utan vars position i rummet är beroende av hur de är relaterade till den struktur som fördelningen av de aktiva egenskaperna redan har skapat. I nästa avsnitt har en social klassificering av de sociala positioner som individerna innehade år 1990 studerats som supplementär egenskap.

Positioner i ett socialt kraftfält anno 1990

De klasser och klassfraktioner som kan urskiljas i det sociala rummet behöver enligt Bourdieu inte vara klasser i någon reell mening, utanför det sociala rum i vilket de studeras, utan enbart vad han kallar "klasser på papper", eller sannolika, troliga klasser. Den statistiska analysen kan konstatera att de förenas av en mängd objektiva villkor (jämför återigen Marx "klass i sig"), men det går inte därifrån att dra slutsatsen att de klasser som så konstruerats själva är medvetna om detta – eller att deras förhållande till andra klasser, närbelägna eller på stort avstånd i det sociala rummet, präglas av stridslinjer i det sociala och politiska livet eller på arbetsmarknaden. För att de ska ta form som klasser mer i Marx mening, krävs ett omfattande politiskt mobiliseringsarbete (jämför Marx "klass för sig"), de måste "göras" i den mening som den brittiske historikern E. P. Thompson visade att den brittiska arbetarklassen "gjorts".²⁶⁰ I den sociala klassificering som använts har ambitionen varit att skilja mellan grupper som i Bourdieus teorier och empiriska studier präglas av olikheter på olika områden. I arbetet med detta har inspiration från liknande ansatser i tidigare forskning varit värdefull.

Individernas yrkestitlar har förts till 33 olika grupper. Utgångspunkten kan sägas vara en åtskillnad mellan olika klasser och klassfraktioner, som fångar upp de två huvudsakliga differentieringslinjerna i Bourdieus sociala rum – kapitalvolym och kapitalsammansättning – men där vissa fraktioner har sprängs sönder för att lyfta fram mer specifika yrkesgrupper. Grupper med yrkestitlar som antyder att de är verksamma inom ekonomins domäner (och

---

studieinriktningar mot vård och undervisning. Se figur 41 i appendix för en visualisering och tabell 25 i appendix för en sammanställning av de bidragande variablerna och kategorierna.

²⁶⁰ Thompson (1991 [[1968]]).

följaktligen har mer ekonomiskt kapital) har förts till *ekonomiska fraktioner*, grupper vars titlar antyder yrkesmässig hemhörighet mer i kulturella domäner har förts till *kulturella fraktioner* och sådana grupper som har yrkestitlar som är tätt kopplade till specifika utbildningar, har förts till en mellanliggande grupp med *professioner*.

I den översta delen av det sociala rummet har emellertid samtliga fraktioner delats upp i mindre grupper och i mellanskikten har en av professionsgrupperna på ett likartat sätt splittrats upp. Skälen till detta är att i synnerhet professionsgrupperna är mycket heterogena och att de grupper som samlas i dessa alltså har vissa typiska utbildningsbanor bakom sig – som i denna avhandling är intressanta att lyfta fram. I den dominerande klassen (som är Bourdieus alternativa benämning på dem som befolkar det sociala rummets översta våning) har ett större antal grupper utskilts, dels eftersom Bourdieu tillskriver de domäner som dessa grupper verkar på en stor betydelse för maktförhållanden i samhället (se vidare del IV) och dels därför att det är relevant att studera förändringar i tillträdet till dessa positioner mellan de två kohorterna. I mellanskikten finns i övrigt två ekonomiska fraktioner – *Ekonomisk (medel)* och *Ekonomisk (lägre)* – två kulturella fraktioner – *Kulturell (medel)* och *Kulturell (lägre)* – samt den kvarvarande professionsgruppen – *Professioner (lägre)*. Logiken i detta är, för att ta några exempel, att gymnasieläraren återfinns i *Kulturell (medel)* och förskoleläraren i *Kulturell (lägre)*, ekonomen i *Ekonomisk (medel)* och redovisningsassistenten i *Ekonomisk (lägre)*. Om läkaren och sjuksköterskan hade hört hemma i en högre professionsfraktion respektive en professionsfraktion på medelnivå (men alltså figurerar i klassificeringen i egna grupper) har undersköterskan räknats till *Professioner (lägre)*.²⁶¹ Två grupper som präglas av en högre grad av egenföretagande och sex grupper av individer i arbetaryrken avslutar uppräknningen av yrkesarbetande. *Skogs- och jordbrukare* innehåller förutom dessa grupper också exempelvis fiskare och olika typer av uppfödare, grupper som förenas av att arbeta i primärindustrin. *Hantverkare* rymmer exempelvis snickare och sotare, det vill säga yrken som präglas av praktisk yrkeskunskap. Alla konsthantverkare har däremot först till *Kulturell (lägre)*. Arbetaryrkena går inte att skilja ut med utgångspunkt i Bourdieus studier av moderna sam-

---

²⁶¹ Utgångspunkten har varit individernas yrkestitlar. Dock skiljer sig SCBs klassificering av yrken åt i Folk- och bostadsräkningarna (där uppgifterna är ordnade enligt Nordisk yrkesklassificering – NYK) och i LISA-registren (där uppgifterna är ordnade i Svensk standard för yrkesklassificering – SSSYK). Jag har därför, med hjälp av en kodnyckel från SCB, översatt titlarna för individerna födda 1950 så att de är i samma form som för individerna födda 1968. För att sortera in titlarna i fraktioner har ofta uppgifter om anställningssektor använts – det samma för att skilja mellan tjänstemän i olika sektorer. Exempelvis har ledande positioner, som direktörer, i offentlig sektor förts till *Högre statstjänstemän*, medan de i privat sektor har förts till *Ekonomi (högre)*. I de fall där sektorn varit okänd har de förts till de grupper som hemmahör i privat sektor. Se liknande tillvägagångs- och tänkesätt i Börjesson (2009) och Palme (2008), s. 29. Jämför också klasschemana konstruerade av Hansen et al. (2009) och Gustavsson (2002), s. 23–27.

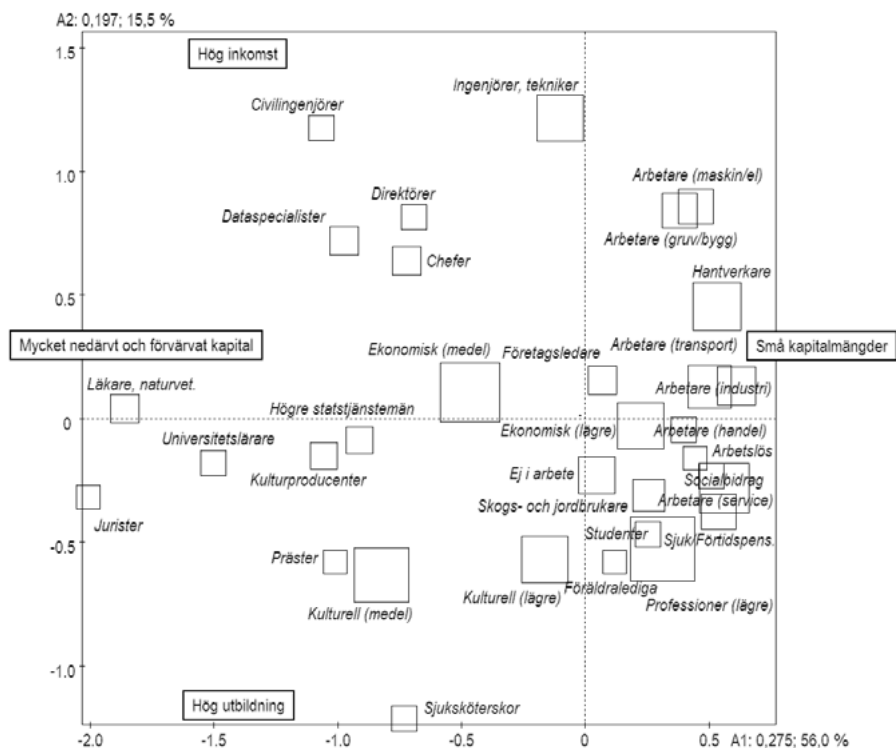
hällen, som främst har fokuserat på det sociala rummets övre våningar. Teorierna ger därmed ingen vägledning till på vilka grunder dessa till exempel kan skiljas åt efter kapitalkomposition. Därför har de skilts åt med avseende på näringsgren, de som arbetar i serviceyrken (exempelvis kassabiträden) har skilts från arbetare i industrin (till exempel processoperatörer). Utöver dessa grupper har fem skapats av sådana som saknar yrkestitlar, med utgångspunkt i deras största inkomstkällor under undersökningsåret 1990. Här skiljs mellan studenter, föräldralediga, arbetslösa, förtidspensionärer och sjukskrivna samt socialbidragsmottagare. Detta minskar andelen individer i de två resterande grupper som rymmer dels de individer om vilka uppgifter helt saknas (ej i figuren nedan) och dels sådana som enligt uppgifterna vid tillfället inte befann sig på arbetsmarknaden och därför saknar inkomstkällor (*Ej i arbete*).²⁶²

Hur är då dessa positioner spridda i det rum som skapats av fördelningen av de ärvda och förvärvade tillgångarna hos individer födda 1950, när de var fyrtio år? I figuren nedan anges deras positioner i rummet. Detta är ytterligare ett steg i kartläggningen av vad som kännetecknar kohortens sociala rum. Positionerna som yrkesgrupperna och fraktionerna intar i detta rum är förklarade av rummets struktur, där grupper som i allmänhet har mer än andra av det som axlarna ger uttryck för hamnar närmare denna axels ytterlighetspunkter.

Efter vad som framkommer i figur 20 ovan är yrkesgrupperna och fraktionerna väl spridda i rummet. De teoretiska sociala positioner som klassificeringen urskiljer motsvarar med andra ord också empiriska skillnader i form av avstånd i rummet av egenskaper (storleken på symbolerna uttrycker skillnader i antalet individer i gruppen). I figuren är de två korsade axlarna försedda med etiketter, för att påminna om vad korrespondens huvudsakligen fångade upp för polariteter i de två korsade axlarna. Grupper vars medelpunkter återfinns till höger i figuren präglas av små mängder av såväl nedärvda tillgångar som förvärvade. Spridningen mellan grupperna är i denna riktning mycket mindre än mellan grupper belägna längre till vänster i figuren (de ligger så nära varandra att det är svårt att tydligt koppla samman etiketten med kategorin). Grupperna i den högra delen av figuren delar med andra ord fler egenskaper med varandra. Längst till höger återfinns samtliga arbetaryrken och hantverkare samt några av grupperna som saknade yrkestitlar och därför fick klassificeras utifrån sina inkomstkällor (socialbidragsmottagare, arbetslösa och förtidspensionärer). Strax till vänster om dessa påträffas anställda (eller företagare) inom den primära sektorn och de lägre klasserna av såväl ekonomisk fraktion som professionsfraktionen, samt studenter och föräldralediga. Grupperna som samlas i denna riktning präglas av att de mer än andra grupper rymmer individer med kortare utbildning i bagaget, från hem som också de kännetecknades av mindre volymer av både utbildningskapital och inkomster.

²⁶² Kodningsschemat återges i tabell 26 i appendix.

Figur 20. Sociala positioner. Plan 1–2. Födda 1950.

Grupperna som återfinns närmare den andra änden av den horisontella första axeln, skiljer sig kraftigt från detta. I dessa grupper är det vanligare att påträffa individer från mycket resursstarka hem, såväl på utbildningskapital som olika typer av ekonomiskt kapital. De har också större mängder av egna tillgångar av dessa slag. Tre yrkesgrupper som enligt Bourdieu kan räknas till den dominerade klassen utmärker sig särskilt i detta avseende: jurister, läkare (till denna grupp har förts några ytterligare grupper av i allmänhet högt utbildade naturvetare) och universitetslärare.

Från den förhållandevis koncentrerade samlingen av grupper i högra delen av figuren sprider sig de resterande grupperna också i den andra dimensionen. Uppåt vänster stiger inkomsterna, nedåt vänster stiger den genomsnittliga utbildningsnivån. Detta gör att en polaritet framträder i den vänstra delen av figuren mellan grupper som – även om de förenas av att i högre grad komma från mer resurstäta hem – relativt sett har mest av *någon* av dessa tillgångar. Den andra, vertikala axeln skiljer sig i ett väsentligt drag från den första. I den första axeln ökar successivt den sammanlagda kapitalmängden för en viss yrkesgrupp eller fraktion ju längre till vänster den är positionerad. Att sjuksköterskor och ingenjörer intar ytterlighetspositioner i denna axel innebär således inte att sjuksköterskor i allmänhet har de allra högsta

utbildningsnivåerna och ingenjörer de högsta inkomsterna. Dels är de i sådana positioner därför att de i hög grad har sådana studier bakom sig som strukturerar den andra axeln – uppåt i figuren tekniska utbildningar och nedåt i figuren utbildningar mot vård och undervisning. Dels visar korrespondensanalysen att sjuksköterskor hamnar där därför att de mer än andra grupper har omfattande utbildningstillgångar – men ändå jämförelsevis låga löner. Detta resultat lägger ytterligare en dimension till de undersökningar av den ekonomiska avkastningen av högre studier för kvinnor som redovisades i kapitel 5. Det motsatta förhållandet gäller för ingenjörer, som i jämförelse med andra grupper har höga inkomster – men ändå jämförelsevis korta utbildningsbanor.

Korrespondensanalysen utskiljer därför en struktur som trots allt blir påfallande lik den struktur som Bourdieu fann i det sociala rummet i *Distinction*, även om orienteringen är vriden 90 grader åt vänster. Uppåt vänster i figuren återfinns ekonomiska yrkesgrupper av olika slag och nedåt vänster sådana yrkesgrupper som Bourdieu räknar till mer kulturella fraktioner, däremellan återfinns de mest prestigefyllda, och socialt stängda, professionerna. I teorin intar fria kulturproducenter positioner som är i tydligaste opposition till dem som de ekonomiskt mäktiga intar inom den härskande klassen (jämför resonemangen om den av August Sander porträtterade målaren i avhandlingens inledning). I ett material som enbart innehåller uppgifter om utbildningstillgångar – vilket som argumenterats inte är att förväxla med kulturella tillgångar i Bourdieus mening – blir inte en sådan position tydlig, det är inte genom sina utbildningstitlar de erövrar sina positioner. Det blir däremot synligt att de sannolikt även i Sverige är att räkna till en slags dominerande klass, med tanke på deras position långt till vänster på den första axeln.²⁶³

Det sociala rum som 40-åringarnas ärvda och förvärvade tillgångar med hjälp av korrespondensanalysen bildar är strukturerat också efter andra sociala dimensioner än de som ingått för att upprätta det. För att utforska dessa kan några ytterligare uppgifter som användes för att beskriva kohorterna i det föregående kapitlet (kapitel 7) nyttjas. Den första dimensionen – olikheter med avseende på ärvd och förvärvad kapitalvolym – är tydligt relaterad till individernas uppväxtort. Sådana som är uppvuxna i mer urbana miljöer är mer företrädna i den vänstra, mer kapitalintensiva delen i rummet medan de som växte upp i glesbygd oftare är att påträffa i den högra delen. En motsvarande skillnad föreligger mellan individer som vuxit upp i större familjer och de som vuxit upp med enbart ett syskon. Den andra axeln – kapitalets sammansättning – är tydligt relaterad till individernas kön. Män är överrepresenterade i rummets övre del, medan kvinnor är överrepre-

²⁶³ En snarlik struktur framkommer i tidigare nordiska studier av sociala rum. Se Melldahl och Börjesson (2015); Harrits (2005); Rosenlund (2009[2000]).

senterade i dess nedre (se figur 42 i appendix där dessa kategoriers fördelning i rummet framgår).

Detta sistnämnda förhållande är nödvändigt att dröja något vid, dels eftersom skillnader i utbildningens ekonomiska avkastning så tydligt skilde sig åt mellan kvinnor och män också i kapitel 5 och dels eftersom mönstret även återkommer i undersökningen av den yngre kohorten nedan. Som tidigare nämnts är "könslönegapet" väl bekant och belagt i forskningen. Även om detta på en övergripande nivå har varit förhållandevis oförändrat de senaste trettio åren skiljer sig utvecklingen mycket åt mellan grupper med olika kvalifikationsnivåer, vilket i detta sammanhang är intressant. I mindre kvalificerade yrken är könsskillnaderna i inkomster relativt små medan de i högkvalificerade yrken är större.²⁶⁴ Att förklara varför det ligger till på detta vis är i forskningen inte helt lätt, men en för avhandlingen relevant förklaringsansats kopplar utvecklingen delvis till utbildningsexpansionen: kvinnor har oftare än män mer utbildning än nödvändigt.²⁶⁵ Tolkningen av korrespondensanalysens andra axel blir alltså mer komplex eftersom utbildningstillgångarnas motsatsställning till ekonomiska tillgångar i denna axel inbegriper också sekundära motsättningar. Som blir tydligt av fördelningen av yrkesgrupper samspelar också sektor (grupperna belägna närmare den "ekonomiska" polen har tätare band till privat näringsliv och den "kulturella" eller utbildningsdefinierade gruppen till offentlig sektor) och, som nu blivit synligt, därtill olikheter mellan kvinnor och män. Detta förhållande har konstaterats tidigare i Bourdieuinspirerade studier av mångdimensionell social differentiering.²⁶⁶ Här återstår en hel del teoretiskt arbete att göra, för att göra reda för hur dessa sekundära motsättningar förhåller sig till de motsättningar Bourdieus teorier lyfter fram. Ett sådant arbete går emellertid utanpå syftet i denna avhandling, där de ställda frågorna är riktade mot förhållandet mellan olika typer av tillgångar.

I kapitlets avslutande del återkommer jag till den sociala struktur som uppstår av fördelningen av tillgångar inom denna kohort, för att jämföra den med motsvarande struktur för den andra kohorten. Det som huvudsakligen är intressant är att se om strukturerna är lika och vad i dem som skiljer sig åt. I det följande redogörs därför först för hur tillgångar av olika slag bygger upp ett socialt rum av fyrtioåringar 18 år efter detta första tvärsnitt.

---

²⁶⁴ Boye et al. (2014), s. 193–195, 200–203.

²⁶⁵ Johansson och Katz (2007).

²⁶⁶ Se till exempel Rosenlund (2009[2000]), s. 104–106; Melldahl och Börjesson (2015), s. 144–145.

Fyrtio år 2008

I det förra kapitlet konstaterades att uppväxtförhållandena för kohorten född 1968 var förhållandevis jämna, medan arbetsmarknadsbelöningarna – det vill säga inkomsterna – var mer ojämnt fördelade, med andra ord det motsatta förhållandet jämfört med den äldre kohorten, som istället utmärktes av mer ojämna uppväxtförhållanden och mer jämna vuxenförhållanden. Det är följaktligen rimligt att anta att det bör finnas skillnader i strukturen i fördelningen av ärvda och förvärvade tillgångar mellan kohorternas. Jämförelsen mellan rummen sker emellertid i kapitlets avslutning. I det följande presenteras det sociala rum som tillgångarna hos fyrtioåringar 2008 bildar utan hänvisningar till hur strukturen såg ut för den äldre generationen. De två första axlarna får liksom i föregående analys störst utrymme i texten, men några ord sägs också om den tredje axeln.

Tabell 11. De olika kapitaltypernas bidrag till de fyra första axlarna. Andelar. Födda 1968.

Typ av kapital	Axel 1	Axel 2	Axel 3
Förvärvat ekonomiskt kapital	23,1	31,4	12,9
Ärvt ekonomiskt kapital	31,6	1,9	13,4
Förvärvat utbildningskapital	23,7	64,2	71,9
Ärvt utbildningskapital	21,6	2,4	1,8
Total	100,0	100,0	100,0

Vad för variabler som mer specifikt präglar de tre första axlarna visas i tabell 11. Bidraget från de olika kapitaltyperna är balanserat till den första axeln, vilket antyder att korrespondensanalysen har urskilt en faktor i fördelningen av tillgångar som involverar samtliga typer.²⁶⁷ I den andra axeln lyfts en motsättning som enbart rör fördelningen av förvärvade tillgångar, de två rubriker i tabellen som samlar sådant kapital förklarar 95,6 av variansen över axeln.²⁶⁸

Kapitalstarka mot kapitalsvaga

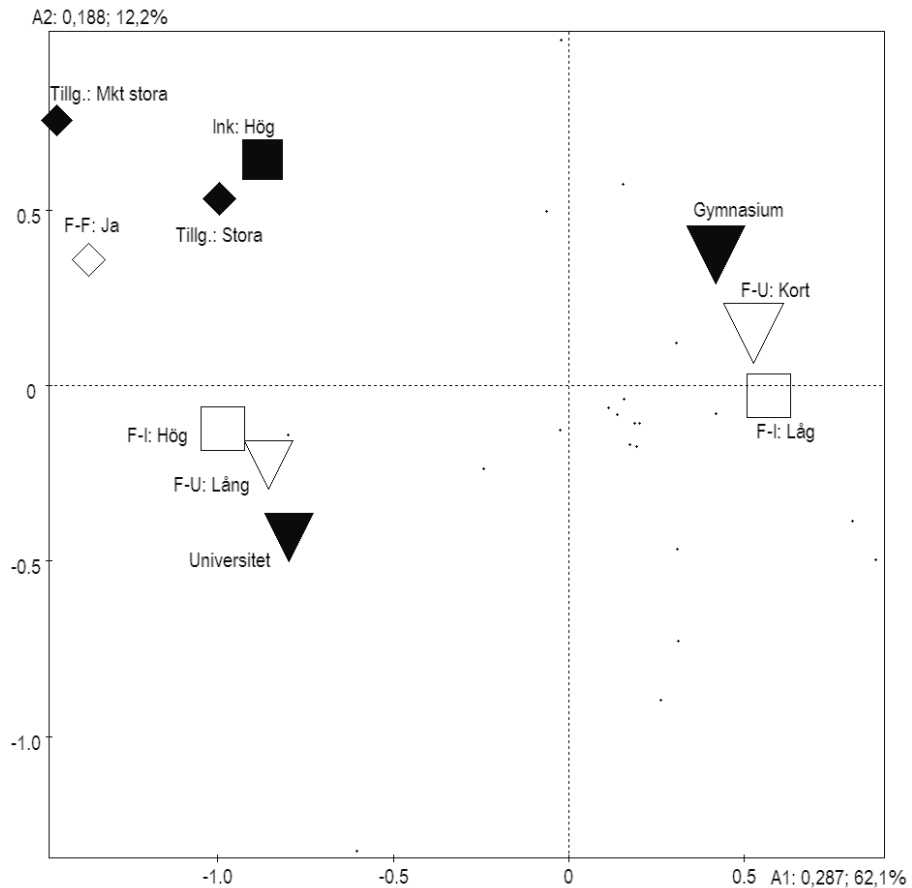
Den första, mest betydande dimensionen i fördelningen av ärvda och förvärvade tillgångar bland fyrtioåringar 2008 som korrespondensanalysen definierar är en åtskillnad med avseende på kapitalvolym, av samtliga kapitaltyper som ingår i analysen (se tabell 28 i appendix för bidragsvärden). I kohorten finns med andra ord en framträdande skillnad mellan dem som har

²⁶⁷ Ekonomisk kapital – ärvt och förvärvat – bidrar något mer till axelns struktur (54,7 procent) än vad utbildningskapital – ärvt och förvärvat gör (45,3 procent). Ärvt kapital bidrar också något mer än förvärvat kapital (53,1 procent mot 46,9 procent).

²⁶⁸ I tabell 27 i appendix redovisar jag egenvärden, modifierade andelar och kumulativa modifierade andelar, för korrespondensanalysen av den andra kohorten.

mycket av olika typer av tillgångar och dem som har lite. Samspelet mellan ärvt och förvärvat kapital – i synnerhet utbildningskapital – visar vidare att det återkommande mönstret är att individer som själva ackumulerat större mängder tillgångar i högre grad också hade föräldrar med stora kapitaltillgångar – och omvänt att barn med lägre utbildade föräldrar i denna kohort själva oftare hade gjort jämförelsevis mindre omfattande utbildningsinvesteringar.

Figur 21. Bidragande kategorier till axel 1. Plan 1–2. Födda 1968.

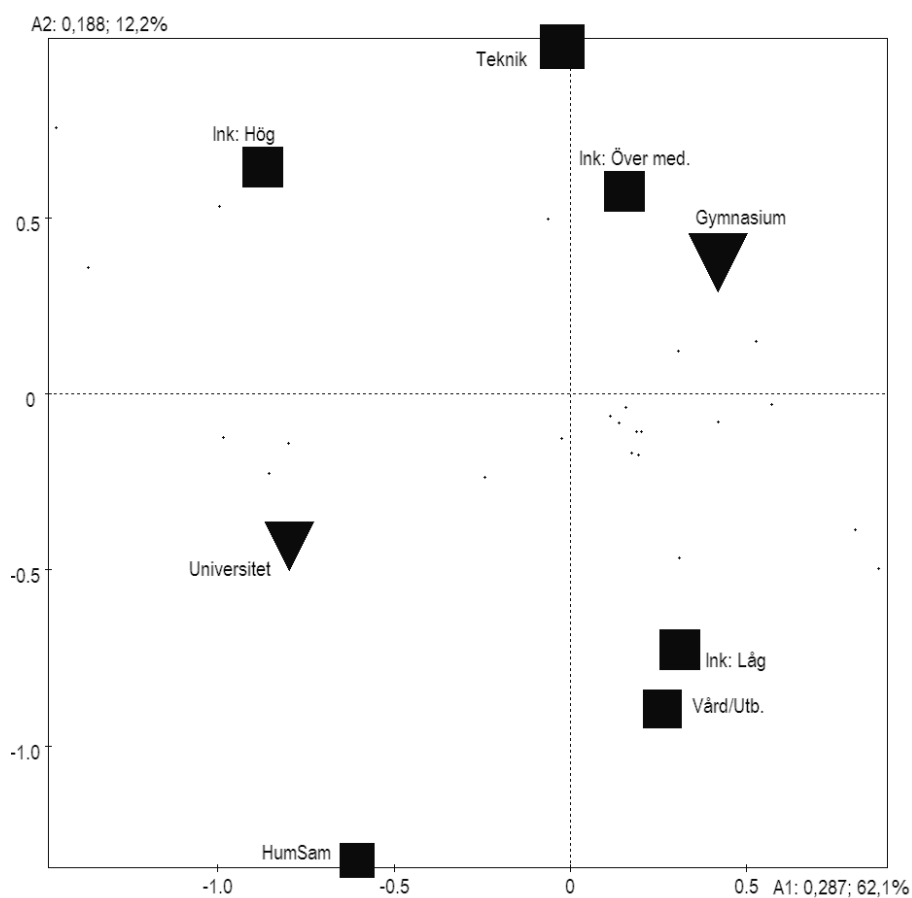
I figur 21 ovan är de mest bidragande kategorierna till axelns struktur utmarkerade. Till höger samlas kategorier som fångar mindre volymer och åt vänster sådana som återger större mängder tillgångar. Vad gäller de ärvda tillgångarna, som alltså bidrar något mer till oppositionen än förvärvade syns till höger kortare utbildningar och lägre inkomster för föräldrarna (*F-U: Kort* respektive *F-I: Låg*) och till vänster såväl längre utbildningar, högre inkomster och förmögenhet (*F-U: Lång*, *F-I: Hög* samt *F-F: Ja*). De förvärvade tillgångar

som bidrar mest till axeln är till höger enbart gymnasieutbildning (*Gymnasium*) och till vänster motsvarande kategorier för individerna själva som de som bidrog av de nedärvda tillgångarna: längre utbildningskarriärer (*Universitet*), större arbetsmarknadsintäkter (*Ink: Mkt hög* och *Ink: Hög*) och stora ekonomiska resurser (*Tillg: Mkt stora*).

Hög utbildning mot hög inkomst

Den andra axeln lyfter fram ett tydligt mönster i hur individernas egna tillgångar är fördelade (se tabell 29 i appendix för specificering av hur variablerna och kategorierna bidrar), vad som skulle kunna ses som en motsättning relaterad till sammansättningen av förvärvat kapital.

Figur 22. Bidragande kategorier till axel 2. Plan 1–2. Födda 1968.

Uppåt i figur 22 samlas kategorier som å ena sidan rymmer stora mängder ekonomiskt kapital i form av lön (*Ink: Hög* och *Ink: Öv.med.*) och å andra

sidan studier på sekundär nivå (*Gymnasium*). Till denna pol bidrar också tekniska utbildningar (*Teknik*). Motstående dessa, i figurens undre halva återfinns de motsatta kategorierna från samma variabler: små löneinkomster (*Ink: Låg*), längre utbildningskarriärer (*Universitet*) och studier mot sociala fält som snarare syftar till social och kulturell reproduktion (*HumSam* och *Vård/Utb.*) än mot teknisk produktion. I axeln skiljs med andra ord mer "ekonomiska" egenskaper från mer "utbildningsmässiga" tillgångar i Bourdieus mening.

Den tredje axeln som korrespondensanalysen lyfter fram visar positionen för individer med den lägsta utbildningsnivån, det vill säga grundläggande utbildning. Dessa står i denna axel i motsatsställning till gymnasialt utbildade. I jämförelse med dessa har individer med grundläggande utbildning bakom sig också mindre volymer av nedärvda tillgångar. Gymnasieutbildade, som i den första axeln intar en dominerad position i relation till universitetsutbildade, intar i denna axel alltså en dominerande position. Se figur 43 och tabell 25 (bägge i appendix) för bidragsvärden till axeln och kategoriernas spridning över axeln.

I nästa avsnitt utforskas det plan som bildas när de två första axlarna korsas med varandra, framför allt med hjälp av den sociala klassificering som beskrevs i redogörelsen av den äldre kohortens tillgångar.²⁶⁹

Positioner i ett socialt kraftfält anno 2008

Avstånden mellan olika fraktioner och yrkesgrupper är stora i det sociala rummet, enligt vad som syns i figur 23 nedan. Rummet är strukturerat efter två huvudsakliga principer. För det första är de samlade kapitaltillgångarna större till vänster än till höger i figuren. För det andra domineras tillgångarna av ekonomiskt kapital i den övre delen av rummet och av utbildningskapital i den nedre. Här är det mer befogat än tidigare att se den nedre delen av rummet som bestämd också av kulturella tillgångar, med tanke på att utbildningsinriktningar mot humaniora och samhällsvetenskap bidrar i denna riktning. Detta är discipliner som i Bourdieus studier har en kulturell profil och vars studenter enligt svenska studier framträder som klart mer kulturellt orienterade än studenter inom exempelvis tekniska utbildningar.²⁷⁰ Positionen som de olika grupperna och fraktionerna intar i detta konstruerade rum är beroende av återkommande mönster i dessa individers uppsättningar av de ärvda och förvärvade tillgångar som ingår i korrespondensanalysen. Grupper åt vänster har större samlad kapitalvolym än grupper till vänster och grupper

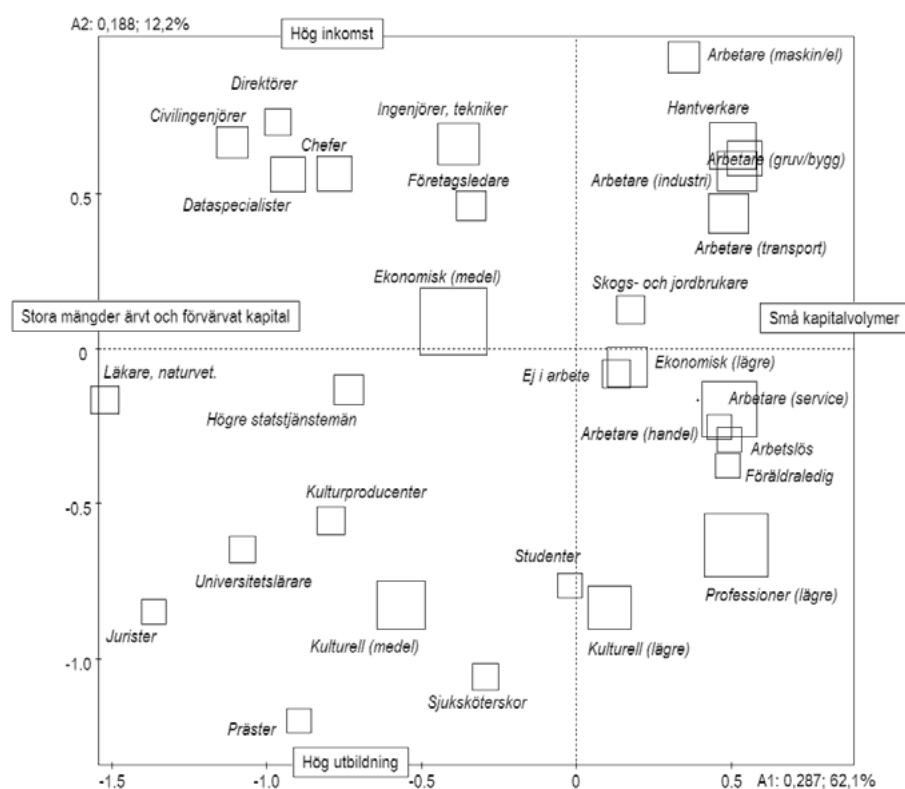
²⁶⁹ För individernas spridning i plan 1–2, se figur 43 i appendix.

²⁷⁰ Om skillnader mellan olika discipliner eller fakulteter, se Bourdieu (1996b [1984]), kap. 2, men också avhandlingens kapitel 11. Se Palme et al. (2012), för resultat om olika kulturpreferenser på olika utbildningar, ungefär vid den tid som individer födda 1968 bör ha vistats i högskolan.

uppåt i rummet har större egna inkomster medan grupper nedåt har högre utbildning.

De arbetaryrken och lägre professionsyrken som återfinns långt till vänster i figuren präglas följaktligen av att individer med sådana yrken dels vanligtvis kommer från hem med mindre kapitaltillgångar av olika slag och dels själva oftare än andra har studerat vid någon av de lägre utbildningsnivåerna. Det är omvänt *ovanligt* att påträffa individer i dessa yrkesgrupper som har flera av de egenskaper som definierar den andra änden av axeln, som exempelvis föräldrar med skattepliktig förmögenhet eller mycket stora egna ekonomiska tillgångar.²⁷¹

Figur 23. Sociala positioner. Plan 1–2. Födda 1968.

I den övre vänstra kvadranten – i synnerhet närmare hörnet – samlas grupper inom den dominerande klassen eller mellanskikten där de flesta har mycket

²⁷¹ I denna kohort var det inte på samma sätt som för den äldre kohorten möjligt att urskilja grupper utanför arbetsmarknaden. Enbart grupperna som innehåller studenter, föräldralediga och arbetslösa gick att konstruera eftersom det LISA-register som använts inte innehöll uppgifter om socialbidrag och det inte påträffades några individer som hade högre inkomster från pensionsystemet än vad de hade förvärvsinkomster.

höga inkomster. De mest utmärkande grupperna här är direktörer och civilingenjörer (det ligger nära till hands att misstänka att direktörerna intar denna position framför allt i kraft av sina höga inkomster och civilingenjörerna av att de också definieras av tekniska studier). Den nedre vänstra kvadraten samlar grupper som har jämförelsevis mer av utbildningstillgångar (de bägge grupperna förenas av att ha större volymer av allmänt nedärvt kapital). Här utmärker sig den lilla gruppen av präster (enbart 128 individer födda detta år har sökt sig till denna yrkesgrupp), men också universitetslärare och professionen jurister. Grupper som både har hög inkomst och längre utbildning hamnar mellan dessa poler, eftersom deras innehav av kapital balanserar det som den andra axeln i korrespondensanalysen separerar. I detta rum är det i synnerhet läkare (och andra högutbildade naturvetare) som intar en sådan position men också de högre statstjänstemännen (direktörer för statliga bolag, högre chefer i kommunal och statlig förvaltning, militärer).

När nu bägge kohorternas sociala rum har kartlagts kan de på ett övergripande plan jämföras. Dels med utgångspunkt i deras grundläggande struktur – det vill säga vad de två viktigaste axlarna fångar upp – och dels med utgångspunkt i hur förändringen av strukturen – bland annat synlig i olikheter i positionen som olika grupper och fraktioner intar i rummen, visar hur värderingen av individernas utbildningstillgångar skiljer sig åt mellan kohorterna.²⁷²

Två samhällen under lupp

Jämförelsen av individer av samma ålder vid skilda tidpunkter kan fungera som en jämförelse av två samhällen, menade Christian Baudelot och Roger Establet. Det är deras komparativa modell som har stått som förlaga för undersökningarna i de tre kapitel som behandlat kohorterna födda 1950 och 1968, kohorter som enligt det kapitel som föregick dessa tre (kapitel 5) också kunde räknas till olika sociala generationer, såsom Louis Chauvel använder begreppet. Baudelot och Establets komparativa modell har tjänat som en utgångspunkt för undersökningarna i detta kapitel. Enligt dem kan förändringar i samhällets belöningsystem synliggöras när fördelningen av materiell och symbolisk status vid olika tillfällen jämförs (med Bourdieus begrepp i detta fall fördelningen av ekonomiskt kapital och utbildningskapital).

I detta avsnitt jämförs de sociala rum i vilka fördelningen av ärvda och förvärvade tillgångar hos de två generationerna studerats, för att besvara de frågor som presenterades i kapitlets början: hur är individernas egna utbild-

---

²⁷² Se figur 45 i appendix för en utforskning av detta rum med utgångspunkt i fördelningen av andra typer av tillgångar. Den första axeln skiljer också mellan individer från storstadsområden och individer från landsbygden. Den andra axeln är – som nämnts redan i föregående kapitel – strukturerad främst av könsskillnader.

ningstillgångar relaterade till andra tillgångar och vilka förändringar mellan kohorterna kan skönjas i detta? Inledningsvis görs detta genom att strukturen och byggstenarna i de sociala rummen på ett övergripande plan jämförs. Därefter diskuterar jag, med utgångspunkt i ett urval av de yrkesgrupper och fraktioner vars positioner kartlades i de två sociala rummen, om någon förändring skett vad gäller det sociala och ekonomiska värdet av olika typer av utbildningsinvesteringar.

Strukturell beständighet och social förändring

Valet av korrespondensanalyser som komparativa verktyg, när komparationen bedrivs snarare i sociologisk än en statistisk bemärkelse, innebär att leta efter framträdande strukturella likheter, eller homologier med Bourdieus begreppsval. Det är likheter i hur rummen är strukturerade som kan visa att förändring har skett eller visa på frånvaron av förändring. Undersökningarna har i detta avseende givit ett tydligt resultat, även om det ännu inte konstaterats explicit. De två mest betydelsefulla axlarna i de respektive kohorternas sociala rum är i grunden samma för bägge. Att underrubrikerna var identiska i de avsnitt där de två korrespondensanalyserna redovisades är följaktligen ett utfall av de empiriska resultaten.

Det föreligger med andra ord en homologi mellan hur ärvt och förvärvat ekonomiskt kapital och utbildningskapital är fördelat i bägge generationerna. Styrkan i den mest framträdande axeln i korrespondensanalyserna ger ytterligare en dimension till ett resultat från ett tidigare kapitel. I kapitel sju konstaterades att sambandet mellan mängden egna utbildningstillgångar (där mätt i antal utbildningsår) och mängden utbildningstillgångar som individens föräldrar hade ansamlat varit i stort sett konstant, efter en ökning i denna samvariation mellan födelseåren 1935 och 1941 (se figur 17 i kapitel 7). I detta kapitel framgår det – åtminstone bland födda åren 1950 och 1968 – att sambanden mellan egna tillgångar och föräldrarnas tillgångar är mycket starka också när ett vidare kapitalbestånd undersöks. Det återkommande mönstret i fördelningen som den första axeln i korrespondensanalyserna lyfter fram är en likhet mellan individernas tillgångar och deras föräldrars tillgångar. Det nedärvda utbildningskapitalet har en starkt bidragande del i detta, trots att såväl individerna själva som deras föräldrar i den yngre kohorten är klart mer utbildade än i den äldre kohorten, något som lika gärna hade kunnat minska styrkan i sambanden.

Vad som framgår av bägge korrespondensanalysernas andra, näst mest betydelsefulla axel är att de förenklade modeller av utbildningens ekonomiska avkastning för individer, som förekommer i klassiska texter inom utbildningsekonomi, inte ger hela bilden av vad som försiggår i relationen mellan utbildningsinvesteringar och arbetsmarknadsinkomster. Här fångas det motsatta förhållandet. I den ena riktningen går inkomsterna upp, men utbildningsnivån ned och i den andra går utbildningsnivån upp, men inkomsterna

ned. Denna generella motsatsställning mellan kapitaltyperna är i synnerhet förknippad med vissa utbildningsinriktningar.²⁷³

Strukturen som de två första axlarna tillsammans bildar är därför snarlik den struktur av det sociala rummet som är beskriven i Bourdieus *Distinction*, även om utbildningskapital här har nyttjats istället för det kulturella kapital som i Bourdieus teorier intar motsatsställningen till det ekonomiska kapitalet. Olikhet i vilket kapital som ingår får följderna på olika nivåer. På en empirisk nivå innebär det att grupper som framför allt är rika på *kulturellt* kapital – framför allt kulturproducenter och intellektuella (som inte behöver vara detsamma som universitetslärare), inte utmärker sig på det sätt som de gör i Bourdieus studier i de sociala rum som tecknats i kapitlet. På en mer teoretisk nivå innebär den motsättning som framträder mellan de positioner som vissa grupper intar i kapitlets tecknade rum inte kan tolkas på samma sätt som i Bourdieus studier. I dessa utgörs de grupper som bebor de delar av det sociala rummets översta våning som är längst ifrån varandra (i *Distinction* separerade i horisontellt led, i kapitlets analyser i vertikalt led) av innehavarna av ekonomisk respektive symbolisk *makt*. Undersökningen av smakens fördelning och sammankoppling med sociala positioner visar på att i kulturella frågor är maktordningen omvänd, de dominerade fraktionerna av den dominerade klassen dominerar i dessa frågor de dominerande fraktionerna av samma klass i det att de genom sina praktiker och preferenser avgör och legitimerar vad för smakuppfattningar och kulturyttringar som ska räknas till den dominerande kulturen. Det är mindre rimligt att tänka sig att de yrkesgrupper och fraktioner som kännetecknas av en kapitalsammansättning dominerad av utbildningskapital har samma inflytande över utbildning. Korrespondensanalyserna i detta kapitel fyller istället en annorlunda, mer begränsad teoretisk funktion, genom att dels visa det intrikata mönster som uppträder – och återkommer – i hur utbildningstillgångar av olika slag är fördelade och dels hur denna fördelning är relaterad till hur tillgångarna värderas på arbetsmarknaden (i form av löneintäkter) och av individer med olika typer av ursprung.

Korrespondensanalyserna i kapitlet visar alltså att den övergripande strukturen i tillgångarnas fördelning är beständig. Förenklat är strukturen sådan att mycket står mot lite i den första axeln och hög utbildning står mot hög inkomst i den andra. Den betydelse som utbildningstillgångarna spelar för att placera individer i vissa positioner är med andra ord också den beständig, så länge detta förhållande kopplas till relativa sociala avstånd – det vill säga

---

²⁷³ Nyare utbildningsekonomisk forskning om avkastningen på utbildningsinvesteringar har intresserat för olikheter mellan olika utbildningsinriktningar. Se till exempel Kelly et al. (2010). Elish Kelly och kollegor konstaterar att de som studerat "Medicine & Veterinary" får klart högre avkastning än de som studerat "Education" och "Science". Alla inriktningar får högre avkastning på sina studier än vad de som studerat "Arts & Humanities" får. En förklaring till detta är, enligt författarna, att vissa fält präglas av överutbildning.

om utbildningstillgångarna ses som "positional goods", i ekonomisk mening.²⁷⁴ Vad som är högt eller lågt blir med sådana tolkningsramar mindre betydelsefullt än vad som är högre eller lägre. Att strukturen är påfallande stabil innebär nämligen inte att den är identisk vad gäller de egenskaper som bygger upp den eller hur olika grupper av individer är spridda i strukturen. I bägge dessa aspekter finns vissa slående skillnader.

I den första kohorten alstras motsättningen i horisontellt led – det vill säga den första axeln – för individernas förvärvade tillgång av att de längsta studierna, vid universitet, bidrar åt det ena hållet (vänster) och de kortaste utbildningarna, som i denna födelsekohort kan avse olika typer av folkskola, realskola och enhetsskola, bidrar åt det andra (höger). I den andra kohorten återkommer, som framgått, samma polaritet mellan mycket och lite utbildningskapital. I den ena riktningen (vänster) är det också i denna analys universitetsstudier som bidrar. Däremot är det i den andra riktningen för denna kohort inte längre den lägsta utbildningsnivån som står emot den högsta, utan här är det istället gymnasiala studier som indikerar "lite" (och främst är sammankopplade med de övriga kategorier som bidrar i denna riktning). Detta måste naturligtvis ses i ljuset av att den genomsnittliga egna utbildningsnivån var högre i den andra kohorten än i den första, men uttrycker samtidigt vad som skulle kunna kallas en social omkodning av olika utbildningsnivåer, där förhållanden som gällt i vissa generationer inte längre gäller i andra. De som i den senare kohorten studerat enbart på grundskolenivå intar en än mer dominerad ställning än i den äldre kohorten (synligt i den tredje axeln). Vad som på pappret är likvärdiga utbildningsnivåer "mäter" helt enkelt olika saker vid olika tillfällen.

Den andra axeln lyfter fram spänningsförhållanden och olikheter mellan grupper som inte skulle syns om grövre mått på klasstillhörighet använts än de yrkesgrupper och fraktioner som förekommer i kapitlet, eftersom de samtliga skulle rymts i en klass eller ett fåtal klasser.²⁷⁵ I denna axel blir det som sagt tydligt att utbildningens ekonomiska avkastning skiljer sig mycket åt, i synnerhet för grupper som är mer lika varandra ifråga om socialt ursprung (mängden nedärvt är större i den vänstra delen av rummet, där de vertikala skillnaderna är som mest framträdande). Även om spridningen av

---

²⁷⁴ Hirsch (1976), s. 5–8.

²⁷⁵ I många utbildningssociologiska studier används klassindelningar snarlika eller identiska dem som Robert Erikson och John H. Goldthorpe nyttjade i sin numera klassiska studie av sociala mobilitet i moderna industriländer, se Erikson och Goldthorpe (1992), s. 35–45. I denna faller samtliga grupper i någon av klasserna I ("Higher-grade professionals") eller II ("Lower-grade professionals") – som dessutom ofta slås samman till en "Service class". Se till exempel Erikson och Jonsson (1993) och Hällsten (2010). I dessa studier, vilket måste betonas, används klassificeringen för att operationalisera klassursprung så att det blir möjligt att använda uppgiften som en beroende variabel i regressionsanalyser. Detta ställer andra krav än när yrkestillhörighet som i detta kapitel används för att utforska ett konstruerat rum, det vill säga mer som en (av strukturen) "förklarad" variabel än en förklarande variabel (till vissa utfall).

grupper följer likartade mönster i bägge kohorterna finns det skillnader i detta, som synliggör väsentliga förändringar mellan tidpunkterna.

Jämfört med lokaliseringen av yrkesgrupper och fraktioner i den första kohorten har polariteten i den andra axeln så att säga flyttat uppåt i det sociala rummet. Om stora olikheterna i den första kohorten i detta avseende stod att finna mellan sjuksköterskor och ingenjörer (som bägge är att räkna till mellanskikten)²⁷⁶, påträffas de dels snarare mellan än mer resursstarka grupper i den andra kohorten bland individer som var fyrtio år 2008, och dels omfattar den fler grupper, i synnerhet sådana som främst definieras av sitt utbildningsinnehav. Olikheterna har med andra ord något accentuerats mellan dem som främst är välbeställda på ekonomiskt kapital och dem som har mer av utbildningskapital bland individer med stora samlade tillgångar, efter vad jämförelsen mellan kohorternas sociala rum visar. Som avslutning på denna avhandlingsdel studerar jag detta förhållande närmare, eftersom det – som kommer framgå – för samman frågan om hur fördelningen av tillgångar i kohorterna ser ut med frågan om hur expansionen av utbildningssystemet ger återverkningar på strukturerna. Jag fokuserar därför både på nedärvt kapital och på förvärvat kapital och ställer frågor om hur den sociala tillgängligheten till åtråvärda positioner har förändrats och hur sammansättningen av förvärvat kapital förändrats för olika positioner.

Fem yrkesgrupper och fraktioner som i bägge kohorterna kännetecknas av förhållandevis stora kapitalmängder av olika slag står i fokus i avsnittet. Av mer kapitalstarka grupper undersöks två mer stabila grupper: direktörer som representanter för den övre vänstra delen av rummet (där de har ungefär samma position i bägge kohorterna) och läkare, eftersom de dels intar en position längst till vänster i den första axeln och dels har en kapitalsammansättning som gör att de hamnar i mitten av den andra axeln.²⁷⁷ Till dessa fogas universitetslärare som en grupp vars position förändras mellan kohorterna. I den senare kohorten utgör de goda representanter för den nedre vänstra delen av rummet. Också i Bourdieus teorier hör dessa tre grupper hemma i tre olika delar av den härskande klassen, direktörer i den dominerande fraktionen, universitetslärare i den dominerade fraktionen och läkare bland de övriga professionerna i en position däremellan. Som jämförelsepunkter används två teoretiskt motstående fraktioner av mellanskikten, den kulturella fraktionen och den ekonomiska fraktionen, som också intar mycket åtskilda positioner i de sociala rum som konstruerats.

---

²⁷⁶ Förutom Bourdieu, som alltså för dessa grupper till en professionell fraktion i mitten av det sociala rummets bägge dimensioner, för också Göran Therborn dessa yrkesgrupper till ett samhälleligt mellanskikt, i sin redogörelse för den svenska klasstrukturen form och förändring – denna deras mellanställning motiverar han med att de "varken producerar eller exproprierar mervärde", även om de inte utgör en klass i marxistisk mening. Therborn (1972), s. 27–28; (1981), s. 56–57, citat; (1972), s. 27.

²⁷⁷ I det följande benämns de enbart som läkare, även om gruppen samlar några ytterligare grupper, av anledningen att läkare är den klart största delgruppen.

Ökande avstånd mellan olika kapitalarter

Utfallet av de kartläggande bilder som korrespondensanalysen tecknar kan alltså användas som utgångspunkter för mer avgränsade jämförelser av hur utbildningens betydelse och värde förändras mellan 1990 och 2008 (för fyrtioåringar). Som jag argumenterade ovan förefaller avstånden mellan vissa grupper ha ökat, i synnerhet i den del av rummet som är mer kapitaltät, när yrkesgruppernas och fraktionernas position i de två sociala rummen jämförs.

En förflyttning i rummet innebär att individerna i denna grupp blivit än mer *olika* dem som hör hemma i grupper från vilka de avlägsnat sig (eller mer lika de grupper som de närmat sig – vilket är två sidor av samma mynt). Av de fem grupper som undersöks är positionen förhållandevis stabil mellan kohorterna för fyra av dem (direktörer, läkare, den kulturella fraktionen av medelklassen och medelklassens ekonomiska fraktion) medan en grupp är rörlig (universitetslärare). Jämförelsen av deras relativa ställning vid två tidpunkter fyller två funktioner. För det första att finna en förklaring till varför universitetslärares position förändras (och därmed också andra, liknande grupper i rummet) och för det andra att med utgångspunkt i vad som kännetecknar dessa fem grupper närma sig mer övergripande tendenser i vad utbildningen fyller för funktion och hur den värderas. Grupperna är lämpliga också för detta andra syfte. Två av dem definieras av sina utbildningstillgångar till den grad att det inte är möjligt att ha yrkestitlar som läkare eller universitetslärare utan att ha gjort mer omfattande utbildningsinvesteringar. Dessa grupper kan med andra ord inte bli *mer* utbildade, i alla fall inte mätt med de grova mått som använts i detta kapitel, utan förändringarna i gruppernas genomsnittliga kapitalsammansättning, vad gäller eget kapital, kan enbart ske i deras relativa ekonomiska ställning. I detta skiljer de sig ifrån såväl direktörer som de kulturella och ekonomiska fraktionerna av medelklassen. Dessa kan, så att säga, röra sig i samtliga riktningar. Samtliga grupper kan också förändras i volymen och typen av nedärvt kapital. Eftersom samtliga grupper som lyfts fram kännetecknas av större kapitalvolymen än genomsnittet, att döma av deras positioner, kan mer precisa uppgifter användas än de grovt tillyxade som byggde upp korrespondensanalyserna, i synnerhet för nedärvt kapital. Hur skiljde sig dessa grupper åt, 1990 och 2008? Inledningsvis undersöks deras ärvda tillgångar.

Tabell 12 nedan anger i hur hög utsträckning innehavarna av dessa positioner vid de två tillfällena härstammade från ekonomiskt mycket välutrustade hem. Måttet är här mer vässat än de kategorier som användes i korrespondensanalysen, för att ytterligare accentuera skillnaderna. Med högavlönade föräldrar avses i tabellen dem med inkomster över den nittionde percentilen, det vill säga toppdecilen i inkomstfördelningen (bland föräldrar till de två kohorterna). För att kunna tolka uppgifterna om detta, och kommande tabeller, är denna första tabell också försedd med information om hur stor andel av de två kohorterna som respektive yrkesgrupp utgjorde. En

expansion även yrkesgrupp kan – men behöver inte, som kommer framgå – innebära att i synnerhet de genomsnittliga volymerna av ärvt kapital minskar, eftersom det finns en viss andel inom varje population som har kapitaltillgångar över en given volym. Av de fem grupper som ingår i tabellen minskar tre i relativ storlek (direktörer, läkare och kulturell medelklass) medan två växer (universitetslärare och ekonomisk medelklass).

Tabell 12. Nedärvt ekonomiskt kapital i fem grupper. År 1990 och 2008.

Yrkesgrupp	1990		2008	
	Andel av kohorten	Andel med högavlönade föräldrar	Andel av kohorten	Andel med högavlönade föräldrar
Direktörer	0,6	22,4	0,5	24,9
Läkare	1,3	36,9	1,1	34,4
Universitetslärare	0,5	31,2	0,8	23,9
Ekonomisk medelklass	9,2	14,3	12,7	16,2
Kulturell medelklass	16,1	7,9	13,6	7,6

Samtliga yrkesgrupper, förutom yrken inom den kulturella medelklassen (dit jag fört yrken som lärare, bibliotekarie, offentlig tjänsteman på mellannivå, och liknande), inrymmer vid bägge tillfällena en större andel individer med ett sådant ekonomiskt ursprung än kohorten i övrigt (där andelen alltså är tio procent). Överrepresentationen, det vill säga *hur* mycket större andelen är än bland övriga årsbarn, varierar mycket. Den klart minst tillgängliga platsen för individer utan nedärvt ekonomiskt kapital är läkaryrket, där individer från mer bemedlade hem är mer än tre gånger så vanligt förekommande.

Eftersom andelen högavlönade föräldrar, på det sätt som det mäts här, är lika stor i bägge kohorterna är uppgifterna också direkt jämförbara (den översta decilen är lika stor oavsett hur stora eller små de ekonomiska klyftorna är). En jämförelse visar att de ekonomiska murarna kring de tre grupper där det formella tillträdet till stor del eller helt bestäms av förvärvade utbildningstillgångar – läkare, universitetslärare samt kulturell medelklass – något sänks mellan kohorterna, i och med att andelen med I synnerhet är detta synligt för universitetslärare, den grupp som ovan visade sig vara mer rörlig, i vilken andelen minskar med drygt sju procentenheter. För de yrkesgrupper som är verksamma inom ekonomiska domäner – direktörer och den ekonomiska medelklassen – går förändringen i andra riktningen. I sådana yrken samlas med andra ord fler barn från burgna hem i den yngre kohorten än i den äldre.

Tabell 13. Nedärvt utbildningskapital i fem grupper. År 1990 och 2008.

Yrkesgrupp	1990		2008		Förändring
	Andel med högutbildade föräldrar	Över- representation	Andel med högutbildade föräldrar	Över- representation	Procent- enheter
Direktörer	7,1	1,7	21,9	1,7	+14,8
Läkare	24,5	5,8	51,1	3,9	+26,6
Universitetslärare	22,9	5,5	39,6	3,0	+16,7
Ekonomisk medelklass	5,6	1,3	17,2	1,3	+11,6
Kulturell medelklass	8,9	2,1	23,0	1,8	+14,1
Hela kohorten	4,2	1,0	13,1	1,0	+ 8,9

När det gäller ärvt utbildningskapital är förändringen mellan de två kohorterna en annan. På samma sätt som koncentrationen av ekonomiskt kapital ökade i de ekonomiska grupperna ökar koncentrationen av utbildningskapital mycket i de mer utbildningsdefinierade grupperna. Mönstret i tabell 13 är däremot mer svårtytt än i tabell 12, där nedärvt ekonomiskt kapital redovisades, eftersom fördelningen av nedärvt utbildningskapital ser så olika ut i de två kohorterna. Därför har två kolumner infogats som visar överrepresentationen, det vill säga andelen för de respektive grupperna dividerat med andelen för hela kohorten). I tabellen är måttet återigen vässat. Högutbildade avser här föräldrar med längre högskoleutbildning (i kontrast till den betydligt bredare utbildningsgrupp som ingick i korrespondensanalyserna).

Att exempelvis andelen direktörer med högutbildade föräldrar är större 2008 än 1990 måste sättas i relation till att andelen med högutbildade föräldrar är högre bland samtliga individer som fyllde fyrtio år detta år. Just företagsledare uppvisar således en exakt lika hög grad av överrepresentation i bägge kohorterna (1,7): utbildningsmurarna till en sådan position är med andra ord precis lika höga för individer födda 1950 som för individer födda 1968 (i förhållande till hur många i hela kohorten som har högutbildade föräldrar). Också i den andra ekonomiska gruppen är den relativa andelen konstant i bägge kohorterna (1,3). Dessa två ekonomiska grupper förenas dock av att i jämförelse med de tre utbildningsdominerade grupperna ha en mycket lägre grad av överrepresentation i utgångsläget. I synnerhet läkare och universitetslärare, men också den kulturella medelklassen, härbärgerade mycket stora andelar med högutbildade föräldrar bland individer födda 1950. Andelen ökar visserligen mellan 1990 och 2008, men inte tillräckligt för att fortfarande vara i paritet med nivån 1990, när ökningen av andelen i hela kohorten beaktas. För att vara lika stor i förhållande till detta skulle andelen med högutbildade föräldrar i läkarkåren år 2008 till exempel behöva uppgå till drygt 75 procent ($13,1 \times 5,8$). Men en jämförelse som tar utgångspunkt enbart i graden av överrepresentation ger en felaktig bild. Istället kan föränd-

ringen i procentenheter användas, för att visa på de huvudsakliga skillnaderna mellan grupperna.

När hela kohorterna jämförs med varandra syns att cirka nio procentenheter fler i den yngre kohorten hade högutbildade föräldrar än i den första (kolumnen längst till höger). Bland läkare ökar andelen med nästan 27 procentenheter och bland universitetslärare med cirka 17 procentenheter. Grupper som redan 1990 i hög utsträckning kom från högutbildade hem kommer således att domineras än mer av individer med sådant ursprung, när volymen nedärvt utbildningskapital generellt stiger. Ett socialt tvärsnitt av fyrtioåriga läkare år 2008 visar alltså att en majoritet av dem kommer från utbildningsförmögna familjer. Till den kulturella medelklassen – som minskar i storlek mellan 1990 och 2008 enligt tabell 12 – ökar inflödet av individer från högutbildade hem ungefär i samma omfattning som till direktörspositioner, medan barn från sådana hem i mindre omfattning gör intåg i den ekonomiska medelklassen, där ökningen endast något överstiger den i hela kohorten.

Vad gäller nedärvt kapital träder följaktligen fram en bild av ökade skillnader mellan olika yrkesgrupper. Sådana som 1990 härbärgerade många individer från hem välförsedda med ekonomiskt kapital eller utbildningskapital rymmer 18 år senare, 2008, än fler med denna typ av tillgångar i bagaget. De fem undersökta gruppernas förändringar i dessa avseenden ger också en viss vägledning till varför positionen som universitetslärare har i rummet förändras mellan 1990 och 2008. I jämförelse med de fyra andra grupperna så minskar i denna yrkesgrupp koncentrationen av nedärvt kapital och i jämförelse med läkare, en grupp som universitetslärare låg förhållandevis nära 1990, så ökar inte koncentrationen av utbildningskapital lika kraftigt – bägge dessa uppgifter är betydelsefulla för positionen på den andra axeln. Hur ser förhållandena ut när förvärvat kapital studeras?

Tabell 14. Höglönlade i fem grupper. År 1990 och 2008.

Yrkesgrupp	1990	2008
	Andel med hög lön	Andel med hög lön
Direktörer	87,9	82,3
Läkare	79,2	64,2
Universitetslärare	56,5	39,3
Ekonomisk medelklass	9,1	9,4
Kulturell medelklass	6,8	3,1

Med utgångspunkt i de förvärvade ekonomiska tillgångarna – i form av arbetsinkomster – blir det först och främst tydligt att det är ett stort ekonomiskt avstånd mellan de tre yrkesgrupper som främst är att räkna till Bourdieus dominerande klass och de två fraktionerna i mellanskiten. Detta avstånd är synligt bland individer födda både 1950 och 1968. Förändringen

över tid i gruppernas relativa ekonomiska ställning visar ett mönster som är snarlikt det som trädde fram när nedärvda ekonomiska tillgångar undersöktes. De ekonomiska grupperna håller här ställningarna, medan de mer utbildningsstarka grupperna tappar mark (grupperingen i tabellen är densamma som i korrespondensanalyserna, hög lön motsvarar med andra ord inkomster bland de högsta 25 procenten i kohorten). Direktörerna går visserligen något bakåt, men mycket lite. Den växande ekonomiska medelklassen ökar däremot sin representation något i de översta inkomstgrupperna. Resterande tre yrkesgrupper minskar sin närvaro i dessa inkomstgrupper. Läkare är ändå fortfarande i majoritet med inkomster i den översta kvartilen, men universitetslärare går från en majoritet till en minoritet med sådana inkomster. De ekonomiska avstånden mellan individer i ekonomiska yrken och jämnåriga som är yrkesverksamma inom mer utbildningspräglade yrken ökar alltså.

I detta ligger en bidragande orsak till varför avstånden i vertikalt led i allmänhet mellan ekonomiskt välbeställda grupper och flera utbildningsmässigt bemedlade grupper ökar när det sociala rummet 2008 jämförs med 1990 och till att universitetslärare skiljer sig från läkare i samma riktning. En delförklaring är att de mer ekonomiska grupperna knappar en på det utbildningsförspång som mer kulturella grupper tidigare haft. I tabell 15 nedan syns att medan universitetslärarna och läkarna – yrken där högre utbildning är ett krav för att kunna vara verksam²⁷⁸ – nära nog mangrant har genomgått högre utbildning och därför inte har utrymme att öka. Likaså, om än på en något lägre nivå i den kulturella medelklassen. Den generella ökningen av studier vid högskola mellan kohorterna gör emellertid att också individer i ekonomiska fraktioner (bland direktörer och i medelklassen) de mer ekonomiska grupperna i genomsnitt blir mer utbildade, även om de inte ökar med lika många procentandelar som hela kohorten.

De kulturella grupperna halkar med andra ord efter i dubbla bemärkelser, vad avser det förvärvade kapitalet. Dels minskar deras förspång i utbildningsmeriter i förhållande till de ekonomiska grupperna och dels tappar de mark ekonomiskt, när de i mindre omfattning når topplöner, medan de ekonomiska grupperna i högre grad bibehåller sina lönenivåer.

---

²⁷⁸ Att grupperna inte summerar till 100 procent trots detta beror för läkarnas del främst på att gruppen som framgått rymmer några ytterligare, mindre yrkesgrupper. För universitetslärare kan en förklaring vara att exempelvis konstnärliga högskolor och lärarhögskolor kan tillämpa andra rekryteringsinstrument än formell utbildning, i form av konstnärlighet, eller beprövad erfarenhet. Det går heller inte att utesluta felaktigheter i underlaget, antingen i uppgifter om utbildningsbakgrund eller om yrkesverksamhet (eller i bägge).

Tabell 15. Förvärvat utbildningskapital i fem grupper. År 1990 och 2008.

	1990	2008
Yrkesgrupp	Andel högskoleutbildad	Andel högskoleutbildad
Direktörer	41,8	51,0
Läkare	96,4	97,5
Universitetslärare	94,6	97,1
Ekonomisk medelklass	46,9	51,5
Kulturell medelklass	84,8	89,6
Samtliga i kohorten	26,3	38,6

Resultaten så långt är enbart begränsade till grupper som samlar en mycket liten andel av de totala kohorterna. Vad dessa resultat antyder om förändringar i relationen mellan olika typer av kapital i de av individerna själva förvärvade tillgångarna kan dock testas i en mer generell mening. En annan, men tätt relaterad förklaring till de ökade avstånden mellan kulturella och ekonomiska grupper, som först blev synlig i korrespondensanalyserna och som sedan understruktis av tabellerna ovan, är att de generella sambanden mellan hög utbildning och hög inkomst minskar. Detta kan också sättas i samband med att förvärvade utbildningstillgångar blivit mer spridda, i synnerhet högre studier, i och med utbildningssystemets andra expansionsvåg (under 1990-tal och tidigt 2000-tal) blivit mer spridda.²⁷⁹ Korsas enbart utbildningsnivå med inkomstnivå i de två kohorterna blir det tydligt att en mycket stor andel av dem med de högsta inkomsterna har hög utbildning, men i och med att fler har denna utbildningsnivå är det samtidigt färre av de högutbildade som blir riktigt högavlönade.²⁸⁰

Men korrespondensanalyserna visar också något annat, av relevans för sambandet mellan utbildning och inkomst. I den yngre generationen står motsättningen i den andra dimensionen, förutom mellan hög inkomst och hög utbildning också mellan utbildningar mot teknik å ena sidan (hög inkomst) och utbildningar mot vård och undervisning å den andra (hög utbildning). I denna kohort förkroppsligas motsättningen tydligast av professionsgrupper i mellanskikten – å ena sidan av ingenjörer och å andra sidan av sjuksköterskor. I den andra kohorten bidrar också utbildningsinriktningen humaniora och samhällsvetenskap till att konstituera utbildningspolen, en utbildningsinriktning som är mer vanligt förekommande på högre utbildningsnivåer. De

²⁷⁹ Figur 4 i kapitel 3 visar visserligen att denna expansion av högre utbildning blir tydligt synlig först i kohorterna som kom efter den yngre av de här undersökta kohorterna, men andelen med någon högskoleutbildning var ändå 12 procentenheter större i den yngre kohorten, som syns i tabell 15, och andelen med längre högskoleutbildningar ökade med 7 procentenheter, vilket syns i tabell 16 nedan.

²⁸⁰ 40,9 procent av individerna med inkomster i den översta decilen 1990 hade genomgått längre högskoleutbildning, år 2008 var motsvarande andel 45,7 procent – samtidigt som andelen med längre högskoleutbildning alltså hade ökat med 7 procentenheter. Andelen individer med sådana toppinkomster, däremot, sjönk från 28,2 procent till 21,2 procent.

ökade skillnaderna mellan ekonomiska grupper och kulturella grupper i den andra kohorten har följaktligen också att göra med en förändring i den ekonomiska värderingen av olika utbildningsinriktningar. Tabell 16 nedan tar fasta på dessa olikheter, begränsat enbart till individer som genomgått längre högskoleutbildning i tre grova inriktningsgrupper.

Tabell 16. Högvärlönaöe med tre utbildningsinriktningar. År 1990 och 2008.

Utbildningsinriktning	1990		2008	
	Andel i kohorten	Andel med hög lön	Andel i kohorten	Andel med hög lön
Humaniora och samhällsvetenskap	4,0	41,5	5,8	25,2
Teknik	1,7	86,5	4,0	71,3
Övriga inriktningar	8,9	44,5	11,7	34,0
Samtliga högutbildade	14,6	48,6	21,6	38,6

Oavsett utbildningsinriktning sjönk andelen högutbildade med hög lön (här mätt på samma sätt som i korrespondensanalyserna genom inkomster i den översta kvartilen), vilket är i linje med resonemangen ovan om att sambanden mellan hög utbildning och hög inkomst avtar när alltfler har sådan hög utbildning. Men tabellen visar att denna enkla ekonomiska teori – att "priset" går ner när utbudet går upp – endast delvis kan fånga förändringen. Den proportionella ökningen är ungefär lika stor av andelen högutbildade i allmänhet och av andelen högutbildade humanister och samhällsvetare mellan kohorterna (andelen högutbildade i allmänhet är en halv gång större 2008 än 1990, i andelen humanister och samhällsvetare är ökningen marginellt mindre).²⁸¹ Ändå minskar representationen av humanister och samhällsvetare i topplönegruppen mer än för högutbildade i allmänhet.²⁸²

Representationen av teknologer bland höginkomsttagare minskar visserligen också med ungefär lika många procentandelar som för humanister och samhällsvetare, men från en helt annan nivå. För sju av tio teknologer var fortfarande denna utbildningsinriktning en säker väg till höga inkomster, något som blir än mer slående givet att deras andel i kohorterna mer än fördubblas (från 1,7 procent till 4,0 procent). För denna grupp har lagen om utbudets effekt på priset uppenbarligen inte samma giltighet.

När de två kohorterna jämförs synliggörs att ekonomiskt kapital och utbildningskapital i den yngre – i allmänhet högre utbildade – kohorten drar än mer åt olika håll. Detta mönster har påträffats för såväl nedärvt kapital som för förvärvat kapital. Men de ökade olikheterna är inte enbart begränsade till relationen *mellan* dem som avgränsade kapitalarter, utan effekten av denna

²⁸¹ $21,6/14,6 = 1,48$, $5,8/4,0 = 1,45$.

²⁸² Detta ligger i linje med vad två forskare vid Institutet för framtidsstudier konstaterat. Deras studie av hur den ekonomiska situationen har förändrats mellan 1989 och 2008 för individer med olika utbildningsinriktningar lyfter just fram humanister som de verkliga förlorarna, relativt andra utbildningsgrupper. Se Boguslaw och Wadensjö (2011), s. 16–36.

polarisering är som ovan visats också synlig *inom* utbildningskapitalet, där den ekonomiska värderingen av vissa – mer ekonomiskt tillvända – utbildningsinriktningar är högre och därtill påverkas mindre av ett ökat utbud.

Olika perspektiv på avkastning

Det övergripande intresset för hela denna tredje del av avhandlingen är riktat mot förändringar i utbildningens avkastning. I det första kapitlet riktades detta främst mot en snävare ekonomisk avkastning, med fokus på variationer över tid. Där kunde jag visa att förändringar i utbildningens ekonomiska avkastning inte rakt av följde samma logik som befolkningens jämnt ökande antal utbildningsår, utan att det i dessa förändringar gick att skönja ett generationellt brott. Individer födda före detta brott erhöll en högre avkastning på sina utbildningsinvesteringar än vad individer födda efter brottet kunde se fram emot.

I de följande tre kapitlen, som avslutas med detta åttonde, kartlades två kohorter som tentativt är födda på varsin sida om detta generationella brott. I dessa undersökningar har uppmärksamheten varit riktad mot utbildningens avkastning i en bredare bemärkelse. Betydelsen av utbildningstillgångar för positionen i ett socialt rum i Bourdieus mening – uppbyggt av fördelningen av utbildning och andra tillgångar – visade sig vara tämligen oförändrad mellan kohorterna. De som har stora utbildningstillgångar har i allmänhet också mycket av andra resurser, i form av ekonomiskt kapital och olika typer av nedärvt kapital. Däremot förelåg en skillnad i vad som vid de två tillfällena gällde som stora respektive små tillgångar. Ytterligare en skillnad påträffades i relationen mellan utbildningstillgångar och ekonomiska tillgångar och därmed också i relationen mellan grupper välförsedda med dessa olika kapitalarter: den yngre kohorten präglades mer än den äldre av att tillgångarna var koncentrerade på olika håll. Mer kulturella tillgångar värderades mindre mätt i ekonomiskt kapital.

Utbildningsexpansioner har ibland tematiserats som demografiska katastrofer. Av en serie omständigheter befinner sig en generation plötsligt i ett läge att den har genomgått en i jämförelse med föregående generation hög utbildning i mycket stor omfattning och ska beträda en arbetsmarknad som inte är förberedd på detta.²⁸³ Deras upptrappade utbildningsinvesteringar föregicks med andra ord inte av en motsvarande ökning i efterfrågan på de kompetenser de kom att förvärva, utan berodde på andra faktorer. Bägge kohorternas inträde i högre utbildning sammanfaller relativt väl med högre utbildnings två expansionsvågor (som beskrevs i kapitel 3): den äldre ko-

---

²⁸³ Själva benämningen "demografisk katastrof" är hämtad från Broady och Palme (1998), s. 202. Men andemeningen återkommer i flera av Bourdieus texter, framför allt Bourdieu (1996b [1984]), s. 159–186, 192–196, 203–204; se också (1984 [1979]), s. 143–147.

horten började studera något efter den första expansionen (1960–1970) och yngre kohorten något före den andra expansionen (1990–2005). Deras respektive demografiska katastrofer är emellertid inplacerade i två olika samhällen. Den äldre kohortens katastrof ägde rum i ett samhälle fortfarande präglad av en ihållande – om än vikande – tillväxt. Läget var ett annat för den yngre kohorten.

Strax efter att individer födda 1968 klev ut i vuxenålder drabbades Sverige av 1990-talet djupa finanskris, där den ditintills sedan femtio år obrutna expansionen av offentlig sektor vändes i nedskärningar och avregleringar och individerna själva som första generation drabbades av det för Sverige tidigare relativt obekanta med ungdomsarbetslöshet. De materiella förutsättningarna var därför betydligt sämre för att skapa nya avsättningsmarknader för utbildningskapital, likt tidigare studier hävdad att den stora efterkrigsgenerationen kunde göra, när de befann sig i en liknande situation.²⁸⁴

Till nästa del av avhandlingen växlar jag perspektiv. De mer abstrakta undersökningarna av förhållanden inom först hela befolkningen och sedan hela födelsekohorter som rymts i denna och den föregående delen byts till mer konkreta undersökningar av avgränsade grupper och hur de i någon mån reagerar på de omvälvningar som föregående kapitel beskrivit. Två elithushåll lyfts fram och undersöks: en ekonomisk elit och en utbildningselit. Liksom vid övergången från del II till del III så innebär avsmalnandet i fokus att också tidsperspektivet begränsas. I nästa del förflyttas undersökningarna ändå närmare samtiden till förhållandena för individer födda 1983. Tidshorisonten sträcks dock ut i en annan mening. I del II undersöktes enbart enskilda individer. I del III kopplade jag dem samman med deras föräldrar. I del IV tillfogas ytterligare ett släktled.

---

²⁸⁴ Broady och Palme (1998), s. 202–204; Bourdieu (1996b [1984]), s. 202–203.

DEL IV

ANVÄNDNING

Eliter och utbildning

Nationalekonomen Thomas Piketty har fyra tungt vägande skäl till varför han i sina undersökningar av långsiktiga förändringar i fördelningen av ekonomiska tillgångar ger stort utrymme åt mycket små grupper i befolkningen, istället för att låta förhållanden i hela befolkningen få utrymme med hjälp av sammanfattande mått. Ett skäl är analytiskt, två är mer metodologiska och det fjärde mer teoretiskt.²⁸⁵

Piketty undersöker hur stor andel av olika ekonomiska tillgångar som tillfaller de tio procent av befolkningen som får mest, eller än mindre grupper. För det första, menar han, fångar dessa små gruppers andelar på ett effektivt och intuitivt vis koncentrationen av inkomster i samhället. Att de översta tio procenten i inkomstfördelningen erhåller 40–45 procent av samtliga inkomster – som exempelvis var fallet i Frankrike och andra länder före andra världskriget och som återigen gäller i USA idag – är enligt hans mening mer avslöjande än vad som framkommer med ett syntetiskt Gini-mått. Att betrakta fördelningen av ekonomiska tillgångar i ljuset av dem som faktiskt innehar dem blir för honom ett effektivt sätt att ta temperaturen på kapitalismens dynamik.

För det andra är toppgruppens andel av de totala inkomsterna en uppgift som är direkt jämförbar mellan länder. För det tredje är det därför också möjligt att sträcka ut undersökningarna av sådana gruppers andelar mycket längre över tid. Inget av detta är på samma sätt möjligt med sammanfattande mått. Dels är sådana mått okänsliga för vissa typer av olikheter mellan fördelningar och dels förutsätter sammanfattande analyser av hela befolkningens inkomster också material som återger hela befolkningens inkomster, något som helt enkelt inte är tillgänglig för längre tidsperioder och för tillräckligt många länder.

Utifrån sina studier tycker sig Piketty kunna urskilja ett klart mönster i förändringarna under 1900-talet. Den utjämning av inkomsternas fördelning som Simon Kuznets observerade i mitten av seklet och satte i samband med en fortgående industrialisering, ett samband som nationalekonomin därefter mer eller mindre har tagit för en lagbundenhet, helt enkelt var en historisk

---

²⁸⁵ Piketty lyfter själv inte fram dessa fyra argument explicit, utan de kan snarare utläsas av hans resonemang. Se Piketty (2014), s. 252, 266-67; (2007), s. 1-2.

parentes. Allt pekar, enligt Piketty, nu mot att utvecklingen återigen går mot en ökad koncentration av ekonomisk makt, motsvarande eller överstigande de nivåer som präglade samhället för 100 år sedan.²⁸⁶ Jesper Roine och Daniel Waldenström, de svenska nationalekonomerna som medverkat i Pikettys studier med insamlingen av svenska data till den omfattande databas över toppinkomsternas förändring över tid i olika länder som ligger till grund för Pikettys undersökningar, har visat att en likartad utvecklingskurva existerar för Sverige, om än på en med internationella mått mätt mer egalitär nivå.²⁸⁷

Ett fjärde, mer teoretiskt skäl för valet av forskningsstrategi bygger på tanken att övergripande förändringar i fördelningar bäst förstås om de så att säga studeras uppifrån. Det är i utvecklingen för dem som tronar allra högst upp i fördelningen av tillgångar, som de genomgripande drag som präglar samhällsutvecklingen blir allra tydligast.²⁸⁸

Tanken att sätta de allra mest resursstarka i centrum – och inte samhället i sin helhet – för att förstå samhällliga förändringar ligger väl i linje med Bourdieus teorier om hur makt fungerar och var den är lokaliserad. Under nästa rubrik redogör jag mer utförligt för dessa teorier, i vilka den kanske mest grundläggande tanken är att värdet på och växelkurserna mellan de olika kapitalarter som är gångbara i samhället i hög grad bestäms av utgången av strider mellan innehavarna av de största kapitaltillgångarna. Dessa strider äger rum i vad han kallar ”maktens fält”, som utgörs av den översta delen i det sociala rummet, där de allra största kapitaltillgångarna av olika slag är samlade.²⁸⁹

Den ekonomiska elit som Piketty pekar ut, i synnerhet när han spetsar till pyramiden och bara studerar den översta procenten eller ännu mer kapitalbemängda grupper, är i kraft av sina mycket stora innehav av den dominerande kapitalarten sannolikt centrala spelare i de strider och motsättningar som präglar maktens fält. Men i Bourdieus tappning befolkas maktens fält inte bara av den ekonomiska eliten, utan av ett flertal *olika* eliter, som på samma sätt tronar i toppen av *olika* fördelningar av materiella och specifika, symboliska tillgångar. Perspektivet måste därför vidgas från enbart de ekonomiska grupper som Piketty lyfter fram.

Om det för att förstå vad som kännetecknar fördelningen av ekonomiskt kapital i ett samhälle är rimligt och avslöjande att zooma in dem som har mest av detta kapital i samhället bör det följaktligen för att förstå vad som kännetecknar exempelvis fördelningen av utbildningskapital i ett samhälle vara rimligt att förhålla sig på ett likartat sätt, det vill säga att zooma in dem

²⁸⁶ Piketty (2014), s. 20–26.

²⁸⁷ Roine och Waldenström (2008), s. 385. För Sveriges del är det framför allt kapitalinkomsternas andel som förklarar den stigande sammanvägda inkomstandelen för toppgruppen.

²⁸⁸ Jämför *ibid.*, s. 367–368.

²⁸⁹ Bourdieu (1996a [1989]), s. 264–266.

som har mest av detta kapital.²⁹⁰ I synnerhet bör en jämförelse mellan sådana grupper, som enligt Bourdieus teorier dessutom huserar i mycket polariserade positioner i maktens fält, kasta ljus över den relativa betydelsen av bägge kapitalarterna och hur denna förändrats. Denna tredje avhandlingsdel tar sig an en sådan jämförelse.

I en undersökning med sociologiska förtecken blir det också nödvändigt att göra något som vare sig Piketty, hans svenska samarbetspartners eller andra ekonomiska studier av ekonomiskt välbeställda sällan eller aldrig gör, det vill säga att inte studera dessa procentgrupper enkom som distributionella entiteter, utan att därtill också studera dem på andra plan.²⁹¹ Ansatsen i denna del av avhandlingen skiljer sig i detta avseende från Pikettys undersökningsmodell, genom att så att säga sociologisera den. Utöver de stora tillgångar som definierar dessa elitgrupper måste också vägas in vad som i övrigt kännetecknar dem.

Två mycket små grupper i befolkningen står därför i fokus och jämförs i denna tredje avhandlingsdel. Å ena sidan en ekonomisk elit, avgränsad à la Piketty efter storleken på sina ekonomiska tillgångar, och å andra sidan en utbildningselit. Den senare avgränsas utifrån en liknande tanke men efter något annorlunda principer, eftersom ekonomiska tillgångar och utbildningstillgångar fördelningsmässigt är av olika natur. I bägge fallen och i jämförelsen mellan dem är det relationen till utbildning som huvudsakligen är intressant. Med utgångspunkt i Pikettys sätt att tänka och i Bourdieus maktanalys är det nämligen angeläget att studera vad utbildningen har för betydelse för extremt välbeställda, det vill säga eliter, av olika slag. Både för dem vars ställning i huvudsak vilar på tillgången till en *annan*, därtill dominerande, typ av kapital och för dem vars ställning framför allt vilar på förvärvade utbildningstillgångar. En förståelse av utbildningstillgångarnas relativa betydelse är nödvändig för att studera hur de genomgripande förändringarna av fördelningen av utbildning i befolkningen som de föregående delarna av avhandlingen har lyft fram påverkar hur mer avgränsade grupper förhåller sig till utbildning. Att utbildningens värde, i olika bemärkelser, förändras över tid är med största sannolikhet inte någonting som går befolkningen förbi – i synnerhet inte de mest bemedlade skikten.

---

²⁹⁰ Utbildningssociologen Ida Lidegran för ett liknande resonemang för förhållandena inom utbildningssystemet och menar att de mest resursstarka gruppernas ackumulation av utbildningskapital kan påverka landskapets topografi, så att säga genom stora tillgångars dragningskraft, och menar att det därför är prioriterat att undersöka sådana grupper (2009), s. 44–46. I denna avhandlingsdel fokuserar jag enbart på de mest resursstarka (Lidegrans undersökningar riktar sig mot hela kohorter). Jämför också Useem och Miller (1975), s. 115: "the stratification of educational opportunities in higher education is in large part a direct product of upper class domination, despite education's predominantly public character".

²⁹¹ I Pikettys omfattande studier har detta ännu enbart gjort illustrativt, genom att sätta snittlöner för olika yrkesgrupper vid olika tillfällen i relation till gränserna för de distributionella grupper som han urskiljer, (2014), s. 279–280.

Avsnittets empiriska huvudnummer är det tredje kapitlet (kapitel 11), där två huvudfrågor står i fokus. Kapitlet jämför först hur de två eliterna internt är strukturerade. Vilka skillnader med avseende på innehavet av olika typer av för dessa eliter relevanta tillgångar syns? Därefter undersöks om denna interna struktur också kommer till uttryck i olikheter i hur eliternas barn söker sig till högre utbildning. Vilka utbildningar premieras av (olika typer av) den ekonomiska elitens barn och vilka föredras av (olika typer av) utbildningselitens barn? Därmed belyses frågan om hur tillgångar av olika slag – däribland utbildning – överförs mellan generationer.

Priset för den sociologiska expansion av Pikettys ekonomiska modell är en nödvändig avgränsning av tidsperspektivet, jämfört med de långa tidsramar som han kan arbeta med. Utöver två nedslag i nästa kapitel, som försöker teckna en mer dynamisk bild av förändringen av två elitgruppers relativa ställning, så sker undersökningarna av fördelningen av tillgångar i de två eliterna genom tvärsnitt, där den egentliga undersökningsperioden är från senaste millennieskiftet och några år framåt, även om uppgifter från tidigare tillfällen ingår.

Återstoden av detta kapitel ägnas åt en diskussion av några centrala begreppsliga och teoretiska frågor som valet av angreppssätt väcker. Tidigare forskning har nämligen behandlat några av dessa frågor på delvis annorlunda sätt, varför det är angeläget att placera in min ansats i relation till denna forskning.

I nästa kapitel (kapitel 10) diskuterar jag, utifrån tidigare forskning och genom översiktliga beskrivningar, i vilken utsträckning de två elitgrupper som här står i centrum kan sägas vara meningsfulla att fokusera på utifrån svenska förhållanden. I avsnittets avslutande kapitel sätter jag slutligen elitens reproduktion genom utbildning i fokus, efter att först teckna de två elitgruppernas interna struktur.

Oenighet I: Vilka är eliter?

Som framgått ovan, avgränsar denna del av avhandlingen på distributionell grund de eliter som studeras för att därefter fokusera på två eliter som i teoretiskt avseende är motstående varandra. Hur eliter ska urskiljas och vad för grupper som ska räknas som eliter är ett område där skilda teorier och studier har kommit med mycket olika förslag. Därför är det nödvändigt att något beröra denna definitionsproblematik och markera åt vilket håll denna studie framför allt lutar.

I inledningen till en antologi om eliternas och de högre klassernas ställning och funktion från antik till modern tid från 1975 lyfter den amerikanske historikern Frederic Cople Jaherly i förbigående fram två hållpunkter i det begreppsliga gungfly forskningen om eliter utgör. Å ena sidan, säger Jaher, går det inte att sätta likhetstecken mellan högre klasser och eliter – "not every

member of the upper class, even in an aristocracy, is equal in power, wealth, or esteem, and those with a disproportionate share of these advantages become an intraclass elite when compared to less endowed members of the stratum". Den grynna Jaher pekar ut är enkel nog att styra bort ifrån: i det följande behandlar jag enbart sådan litteratur som fokuserar eliter (av olika slag) utan att därmed avse något som snarare avser bättre bemedlade klasser i allmänhet. Frågan om vilka grupper begreppet ska omfatta tas istället upp lite längre fram, i samband med en diskussion om begreppsliga frågor om eliters utbildning.

Jaher gör också poängen att eliter kan påträffas på flera nivåer i samhället, men att alla oavsett detta inte bör räknas som "riktiga" eliter – "some levels do not have enough wealth, power, and legitimacy, and some areas are too narrow, to gain the celebrity and influence requisite for community leadership".²⁹² Detta andra problem – om vilka eliter som är de "riktiga" – utgör grunden till bristen på terminologisk konsekvens i studier av eliter och kan därför fungera som utgångspunkt för den följande diskussionen. Vilka räknas som eliter och varför?

Den huvudsakliga skiljelinjen i forskningslitteraturen går mellan dem som är mer restriktiva och räknar *enstaka* eller få makthavare som eliter och dem som är mer generösa med termen och räknar *flera* grupper som eliter.²⁹³ Olikheterna bottnar i skilda uppfattningar om vad makt är och hur den utövas.

Teorier som knyter makt enbart till ett fåtal grupper – och därmed erkänner enbart ett motsvarande litet antal eliter – betonar främst formell makt i form av beslutsmakt i etablerade organisationer.²⁹⁴ Forskning som utgår ifrån ett sådant maktbegrepp lyfter följaktligen framför allt fram ekonomiska och politiska eliter, som de dominerande aktörerna i kapitalismens och demokratis nyckelinstitutioner (företagen och statsmakten). Även om formella positioner och därmed elitgrupper kan urskiljas också på andra sociala domäner så har inte dessa institutioner samma inflytande över samhällets utformning och utveckling.²⁹⁵

Mot denna mer restriktiva uppfattning av vilka som bör räknas som eliter kan en mer inkluderande hållning ställas, som utöver formell makt också

---

²⁹² Jaher (1975), s. 3. Ifråga om begreppsförvirringen kring *klass* och *elit*, se också Giddens (1974), s. 3–4.

²⁹³ Denna senare hållning ska inte förväxlas med andemeningen i så kallade pluralistiska teorier – kanske främst förknippade till statsvetaren Robert Dahls skrifter – enligt vilka makt allt mindre är koncentrerad i händerna hos de få, utan istället hos de många. Se Dahl (1975 [1961]),

²⁹⁴ "The power elite is composed of political, economic and military men", Mills (1999 [1956]), s. 276. Giddens (1974), s. 4, 12–13. Giddens åberopar stöd för denna hållning från de "klassiska" elitteoretikerna Gaetano Mosca och Vilfredo Pareto som bäge, i hans tolkning, främst betonade politisk makt som grund för elitstatus. Ibid., s. 3. Se dock en annan tolkning av Moscas ståndpunkt i frågan, i not 300.

²⁹⁵ Även om Giddens argumenterar för att ekonomiska och politiska ledarskikt är de mest självskrivna som eliter förordar han samtidigt en forskningsstrategi som fångar in beslutstagare också inom en rad andra områden, för att bättre få fatt på relationen mellan formell och reell makt. Se sammanställningen i Ibid., s. 15.

inkluderar olika typer av informell makt. På en teoretisk nivå har denna uppfattning främst utvecklats av Pierre Bourdieu. Hans ovan nämnda begrepp "maktens fält" både frikopplar makten från specifika innehavare av den för att istället lokalisera den till ett vidare område och betraktar makten som spridd över hela detta område. Som nämnt i det föregående motsvarar maktens fält den översta delen av det sociala rummet (som introducerades i kapitel 6 ovan). Det bebos av dem som i kraft av sitt kapitalinnehav intar dominerande positioner i olika sociala fält. Bourdieu betraktar delfältens positioner i maktens fält som bestämda av de motstående horisontella polariteterna i det sociala rummet i stort – å ena sidan delfält där ett stort innehav av det dominerande ekonomiska kapitalet är avgörande och å andra sidan delfält på vilka ledande ställningar bestäms av innehavet av det dominerade kulturella kapitalet. Det ekonomiska fältet ligger närmast den förstnämnda polen och det konstnärliga fältet närmast den sistnämnda polen. Övriga fält intar intermediära positioner. Han namnger här det statligt-administrativa fältet, det religiösa fältet och universitetsfältet, men hit bör också föras ytterligare fält, som det juridiska fältet.²⁹⁶

Av denna konstruktion följer att samtliga som äger tillträde till maktens fält, ett teoretiskt avgränsat socialt område som de allra flesta *inte* tillhör, är mäktiga, men på olika grundvalar. Hit hör följaktligen såväl de som utmärker sig i ekonomins fält genom att ha särdeles mycket av ekonomiskt kapital som de som på motsvarande sätt, men i kraft av andra fältspecifika maktresurser utmärker sig i de övriga regionerna av maktens fält. Det finns alltså olika källor till makt och därmed olika typer av eliter.

I och med att positionerna är avhängiga innehavet av olika typer av kapital ligger det i innehavarnas intresse att sträva efter att öka värdet på den specifika typ av kapital de besitter. Maktens fält är därför en stridsplats, där värdet av olika kapitalarter både är vapen (det innehavarna kämpar *med*) och stridsfrågor (det innehavarna kämpar *om*). I förlängningen påverkar dessa ständigt pågående kraftmätningar först och främst vilka typer av kapital som alls kan fungera som maktmedel i striden mellan eliterna, men därmed också i samhället i stort, det vill säga även för dem som befolkar det generella sociala rummet. Striderna avgör det relativa värdet på dessa erkända maktmedel vid en given tidpunkt.²⁹⁷ Enligt Bourdieu råder med andra ord inget orkestrerat samförstånd mellan de olika elitgrupper som han urskiljer, utan tvärtom hård konkurrens och tävlan. Detta går stick i stäv med andra perspektiv, som också lyfter fram en mer månghövdad elitsammansättning, men som snarare betonar att dessa skenbart åtskilda grupper egentligen agerar synkroniserat, som *en* elit.²⁹⁸ Ytterligare en olikhet som är viktig att betona är

²⁹⁶ Bourdieu (1996a [1989]), s. 264, 266, 270; Wacquant (1993), s. 21. Det juridiska fältet och relationen till och positionen i maktens fält behandlas i Bourdieu (1987a), s. 841–843, 850–853.

²⁹⁷ Bourdieu (1996a [1989]), s. 264–266; Wacquant (1993), s. 24–26.

²⁹⁸ Tanken att uppdelningen i *olika* eliter, eller fraktioner, i själva verket döljer de faktum att de alla är del av *en* liten härskande klass kan spåras till en välciterad Marx-passage (1970

att i Bourdieus begreppsliga perspektiv så är det inte ledande *formella* positioner som kvalificerar till elitstatus, utan *relativa* positioner knutna till dominerande ställningar i något av maktens delfält.

Undersökningarna i detta avsnitt utgår ifrån Bourdieus maktbegrepp och därmed en vidare definition av eliter. Som nämndes inledningsvis fungerar detta perspektiv väl ihop med Pikettys resonemang: de toppgrupper som denne urskiljer motsvarar dem som har mest av den dominerande kapitalarten i det dominerande delfältet av maktens fält (ekonomins fält). De följande undersökningarna lyfter fram dessa grupper, men ställer denna ekonomiska elit mot dem som har mest av den konstituerande kapitalarten i ett dominerat fält – det akademiska fältet. De två eliterna definieras således inom sina respektive delfält enligt samma principer, men intar motstående positioner i det övergripande maktfältet. I undersökningarna i denna del av avhandlingen fullföljer jag inte Bourdieus relationella ansats hela vägen. Det skulle innebära att ta hänsyn till relationerna mellan positionerna i maktfältet i sin helhet. Undersökningarna stannar vid att jämföra två eliter.

Oenighet II: Vad är elitutbildning?

Elitutbildning är ett begrepp som används flitigt i både en populär och i en vetenskaplig diskurs. I bägge dessa fall får det emellertid mestadels en betydelse som skiljer sig från den betydelse som avses i denna studie när de två ordleden sammankopplas. Några korta ord bör först sägas som klargör dels hur elit och utbildning har sammanfogats i tidigare forskning och dels hur de används här.

På ett analytiskt plan är en inledande kategorisering produktiv för att få fatt på vad tidigare, främst sociologisk forskning, har lagt vikt vid när elitutbildning explicit eller implicit har definierats. En sådan kategorisering tar fasta på två analytiskt åtskilda men empiriskt ibland förbundna institutionella dimensioner i studier av relationen mellan eliter och utbildning: ett fokus på rekrytering till antingen *utbildningsinstitutioner* eller till *elitpositioner*. Denna åtskillnad blir utslagsgivande för vad som kvalificerar en viss utbildningsinstitution till beteckningen elitutbildning.

[1845]), s. 65. Den rysk-amerikanske sociologen Pitirim A. Sorokin, som är en av mobilitetsforskningens absoluta förgrundsfigurer, var – utan att i övrigt vara särskilt mottagligt för tankegods från Marx – inne på något liknande när han konstaterade att "those who occupy the upper strata in one respect happen to be in the upper strata also in other respects" (1964 [1927]), s. 12. John Scott argumenterar att "elit" kan ses som ett slags samlingsnamn för samtliga individer som intar likartade ledande positioner i beslutshierarkier, om de är förbundna med likaledes likartade rekryterings- och interaktionsmönster, något som exempelvis blir synligt om de kan kopplas samman genom faktorer som ursprung och hushållssammansättning. För denna tanke söker Scott stöd i den klassiska elitteorin (Mosca, Michels), som också den urskiljer flera olika eliter, men menar att de under vissa förutsättningar kan samla sig till en elit. Scott (1996), s. 42; 134–136.

Om begreppet i vardagligt tal helt enkelt betyder "utbildning för de bästa" likställs det i den första dimensionen ovan med utbildningar som i jämförelse med andra formellt likställda attraherar en oproportionerligt stor andel elever eller studenter från hem som är särskilt välbeställda på olika typer av tillgångar.²⁹⁹ Det blir här alltså fråga om en speciell, utbildningscentrerad typ av elitbegrepp. Av samtliga utbildningar på en given nivå blir elitutbildningarna de som härbärgerar de individer som har de största meritokratiska tillgångarna (i form av betyg eller lämplighetstest) och/eller ärvda tillgångar (föräldrars inkomstnivå eller utbildningsnivå). Det vill säga ett slags distributionellt kriterium.³⁰⁰

Den andra dimensionen utgår ifrån elitpositioner utanför utbildningens värld. Elitutbildningar blir sådana som är överrepresenterade bland innehavare av sådana positioner. Vad som funktionellt blir en elitutbildning, i denna bemärkelse, är därför avhängigt definitionen av eliten ifråga.³⁰¹

Metodologiskt är bägge dessa inriktningar tämligen kvantitativt dominerande i och med att en nyckeldel i argumentationen är förekomsten av särdeles starka statistiska band mellan antingen specifika ursprung och inträdet vid utbildningsinstitutionerna eller mellan examen från utbildningsinstitutionerna och innehavet av prestigefyllda positioner. Däremellan finns en tredje inriktning som balanserar mellan de två tidigare perspektiven och som ofta kommer till uttryck i kvalitativa studier vilka lite slarvigt uttryckt utforskar vad elitutbildningar egentligen *gör* med och av sina elever eller studenter. Att rekryteringen till dem är särpräglad och att flödena från dem är orienterade mot specifika, likaledes mycket selektiva, högre utbildningsinstitutioner och/eller uppburna professionella positioner är i detta perspektiv det som gör dem till angelägna studieobjekt, för att i någon mån öppna upp de svarta lådor mellan ursprung och destination som elitutbildningarna antas utgöra.³⁰²

²⁹⁹ Denna tonvikt påträffas, föga förvånande, oftare i utbildningssociologiska studier, som behandlar förhållanden just *inom* utbildningssystemet. Två illustrativa svenska exempel är Lidegran (2009), s. 46, och Palme (2008), s. 11-12; 15. Se också, för USA, Kingston och Lewis (1990), s. xi, samt Cookson och Persell (1985), s. 57-63.

³⁰⁰ För en explicit operationalisering av en sådan typ av elitbegrepp, se Börjesson et al (kommande).

³⁰¹ Denna tonvikt påträffas följaktligen oftare i sådan samhällsvetenskap som studerar sociala eliter, men definitionsmässigt betecknar Kingston och Lewis det träffande: elitutbildningar är (bland annat) de som "disproportionally channel their graduates into eventual positions of economic and cultural privilege", (1990), s. xi. Den antologi från vilket citatet är hämtat rymmer empiriska studier som tillämpar en sådan definition, som Useem och Karabel (1990). Även om begreppet elitutbildning inte används tillskrivs olikheter i affärselitens utbildningsbakgrund stort förklarande värde, till exempel i Michael Hartmanns studier (2000), för jämförelsen av reproduktionsmönster mellan olika länder. Se också Ellersgaard et al. (2013).

³⁰² En viktig del av Bourdieus stora studie av det franska elitskolesystemet är närstudien av några extremt selektiva förberedande utbildningar, där blicken riktas mot den kultur och de personlighetsdrag som där odlas och uppmuntras, liksom hur den magiska akt fungerar som på ett plan lyfter upp *samtliga* elever vid dessa skolor även *inte alla* när de höga sociala destinationer för vilka skolorna förbereder. Se Bourdieu (1996a [1989]), i synnerhet s. 73-101.

I de undersökningar jag gör i kapitel 11 blir kopplingen mellan eliter och utbildning lite annorlunda än i alternativen ovan – och därmed också den resulterande definitionen av begreppet elitutbildning. Som jag inledningsvis nämnt, urskiljs där vilka utbildningsinvesteringar som görs av elitens barn, med huvudsakligt fokus på deras vägval i svensk högre utbildning. Perspektivet innebär en slags kombination av de två första ansatserna som ovan beskrevs, genom att föra samman studiet av rekryteringen till utbildningsinstitutioner med intresset för vad som kännetecknar grupper i elitpositioner. Skillnaderna mellan det här företrädde perspektivet och de som i det föregående har presenterats är emellertid relativt stora. I den första typen av inriktning är rekryteringsflödena väsentligt bredare än enbart från ett elitskikt, om detta begrepp ska ha någon mer precis innebörd. Deras status fastställs snarare med utgångspunkt i en överrepresentation av mer välbeställda samhällsklasser och en underrepresentation av mindre resursstarka grupper. Hela befolkningen kan således vara representerad men så att säga med omvända proportioner jämfört med skiktens verkliga storlek. I den bemärkelsen ligger min ansats närmare den andra inriktningens metod – som fokuserar rekrytering till elitpositioner – i och med att enbart eliterna figurerar. Men till skillnad från i denna så ligger inte huvudfokus vid vägarna *till* elitpositioner, utan istället vid vägarna *från* elitpositioner. Individuella utbildningsbanor sätts därmed in i längre familjehistorier.³⁰³ Elitutbildning ska med andra ord här utläsas som utbildning för elitens barn.

Oenighet III: Vad är social rörlighet?

En av elitsociologins huvuduppgifter är enligt Anthony Giddens att undersöka rekryteringen till eliten, vad som av andra kallats cirkulationen av eliter.³⁰⁴ Det innebär, åtminstone när det gäller rekryteringen *in* till eliten³⁰⁵, att koppla samman elitpositionerna med innehavarnas sociala ursprung. När rekryteringen till eliten har undersökts har forskningen mestadels närmast sig frågan på samma sätt som i den betydligt mer omfattande mobilitets-

---

Elitutbildningar, därtill på en ungefär jämförbara nivå, har också studerats på amerikansk mark, främst av Cookson och Persell (1985) och på senare år av Kahn (2011).

³⁰³ Undantag från regeln – och därmed mer snarlika hur jag går tillväga – är några mer journalistiska studier av eliter, som till exempel kulturjournalisten Björn af Kleens om den seglivade landägande adeln (och välbeställda grupper, med en mindre förkapitalistisk maktbas, som försöker efterlikna denna adels livsstil) och ekonomijournalisten Björn Ericsons om en större ekonomisk elit av mer blandat slag, som bägge lyfter fram hur barnen till dessa grupper typiskt placeras på specifika skolor. Även om rikedomarnas källor skiljer sig åt mellan dessa ekonomiska eliter förenas de av att det i synnerhet är Lundsbergs internatskola (på grund- och gymnasienivå) som bedöms passa barnens behov bäst, även om Ericson lyfter fram fler tänkbara alternativ. Se af Kleen (2009), s. 244–265, Ericson (2010), s. 89–106.

³⁰⁴ Giddens (1974), s. 4, 12–17. De övriga angelägna uppgifterna är om eliten är sammansatt (dess struktur) och om hur dess egentliga makt är beskaffad.

³⁰⁵ Giddens nämner också cirkulationen mellan olika delar av eliten. Ibid.

forskningen, men med mycket enklare metoder. I bägge fallen syftar undersökningarna i förlängningen till att bedöma om elitskiktet eller samhället (i mobilitetsstudier) är öppet eller slutet.³⁰⁶

Här finns vare sig anledning eller möjlighet att redogöra för mobilitetsforskningen i dess helhet eller om det rådande, ständigt alltmer metodologiskt durkdrivna forskningsläget. Forskningsproduktionen är därtill alltför omfattande och mångfacetterad. Däremot finns anledning att ta fasta på några aspekter där denna tradition aktivt kan bidra till avhandlingens undersökningar. En avsikt är att synliggöra de avseenden där både mobilitetsforskningen och elitstudier som uppmärksammat rekryteringen har gjort vägval som är mindre produktiva för avhandlingens syften.

Den digra mobilitetsforskningens främsta bidrag till sociologin i allmänhet och till den vetenskapliga förståelsen av sociala strukturer i synnerhet är att den aktivt har fört upp frågan om *arv* på tapeten (även om just detta begrepp sällan används³⁰⁷).³⁰⁸ I de klassiska sociologiska texterna av Marx och Weber om den sociala strukturens gestalt och underliggande mekanismer låg fokus snarare på avstånden mellan positioner i nuet, inte på styrkan i sambanden mellan föräldrarnas position och egna positioner.³⁰⁹

Att beakta förhållandet mellan ärvda och förvärvade positioner (i den här studien snarare resurser) har varit viktigt även i tidigare delar av denna avhandling, men blir möjligen än mer avgörande i denna. Att urskilja en distributionell toppgrupp är nämligen möjligt nästan oavsett hur sammanpressad fördelningen ifråga än är och behöver i sig inte vara ett sociologiskt

³⁰⁶ För mobilitetsstudier, se till exempel klassiska studier som Erikson och Goldthorpe (1992).

³⁰⁷ Se emellertid vad Donald Broadys skrivit om den sociologiska utbildningsforskningens svenska historia, där tidiga studier tematiserade skillnaderna i studieframgång mellan barnen till olika samhällsgrupperingar som ett utfall av det "sociala arvet". Broady (1990), s. 177.

³⁰⁸ Att koppla samman sociala ursprung med sociala destinationer är ett forskningsfält som mobilitetsforskningen nästinstill har kommit att monopolisera. Den lapidariska kommentaren från John H. Goldthorpe, en av nestorerna i fältet och kanske den sociolog som mest präglat frågan om klass under det senaste dryga kvartssekle, om Pierre Bourdieus relation till mobilitetsforskningen som en slags normalvetenskap, är här illustrativt: "Bourdieu was never a member of RC 28 [internationella sociologiförbundets sektion för stratifieringsforskning] nor attended any of its meeting" (2007), s. 11, fn. 8. Logiken är enkel: Är du inte med i RC 28 håller du inte heller på med denna typ av frågor på allvar.

³⁰⁹ Weber tillskrev visserligen mobilitet (den positiva motbilden till arv eller social reproduktion) en central betydelse för att kunna urskilja grupper av olika slag ur hela befolkningar. "Social klass", definierade han, "är totaliteten av de klassituationer, mellan vilka mobilitet, individuellt eller för generationen, lätt kan ske och är typisk". Weber (1983 [1922]), s. 210. Men i sina definitioner och beskrivningar av olika statusgrupper och klasser är det framför allt förhållandet till olika marknader, materiella (klass) och symboliska (status), som är avgörande. Ibid., s. 210–213.

John Scott har kraftfullt argumenterat för att i synnerhet den nordamerikanska stratifieringsforskningen har missuppfattat eller fördunklat Webers ursprungliga begrepps-användning, särskilt vad gäller nyckelbegreppen klass och status, genom att enbart använda yrkespositioner som mått på dessa klassituationer. Scott (1996), s. 93–95. Weber är tydlig på punkten att status – som avgörs av graden av prestige – står långt ifrån yrkesklasser. Weber (1983 [1922]), s. 213.

angeläget studieobjekt. Det är först när det visar sig – som i denna studie, för att något föregripa handlingen – att grupper i toppen av olika fördelningar i hög utsträckning har ärvt dessa positioner av sina föräldrar som existensen av eliter blir en verklig utmaning för ett samhälle med egalitära pretentioner.³¹⁰ Eftersom de grupper som studeras här är utvalda på grundval av volymen på deras tillgångar är det, som nämnts, rimligt att anta att de kan göra avtryck i maktens fält. Det gör arvsmonster än mer intressanta att studera.

Inheritance is [...] related to the distribution of power in society. In other words, inheritance not only affects 'who gets what' but also 'who decides'. To the extent that economic resources can be converted into political power, it follows that economic advantages of inheritance should also have political consequences. Political advantages permit those in power to create social arrangements most likely to sustain and expand existing bases of power and privilege, including mechanisms that permit transfer of privilege across generations.³¹¹

Om politisk makt här ges den mer allmängiltiga innebörd som John Scott givit åt Webers *Partei*-begrepp – det vill säga något motsvarande befälsmakt eller auktoritet – är ovanstående resonemang av arvets betydelse för ekonomiskt besuttna en träffande beskrivning av vad som försiggår inom det Bourdieu kallar maktfältet.³¹² Mäktiga grupper kan använda sitt stora inflytande, som deras stora tillgångar förläna dem, till att påverka samhällsutvecklingen i den riktning som är mest gynnsam för att reproducera eller helst förstärka den maktbas som dessa tillgångar vilar på. Eftersom maktfältet är befolkat av olika grupper är det precis detta som deras strider om olika kapitalformers växelkurser handlar om. Olika grupperingar har olika intressen att försvara.

En springande punkt i studiet av eliter, och av maktens fält, borde därför vara att prioritera undersökningar av hur eliter går till väga för att "överföra privilegier över generationer". I tidigare elitstudier, liksom i mobilitetsforskningen, har undersökningar på detta område haft en slagsida mot att, som jag nämnde i diskussionen kring eliter och utbildning ovan, studera vägarna till (elit)positioner. Social rörlighet har så att säga studerats bakåt. Betydligt mindre intresse har riktats mot att undersöka hur individer i

³¹⁰ "Whereas the ownership and acquisition of wealth resulting from a person's own exertions are deemed fully defensible, the inheritance of wealth is not because it rewards those who have demonstrated no ability other than in their judicious choice of parents. Inheritance, moreover, sets up unfair obstacles and competition to those striving to make their own way into the ranks of ownership." Parkin (1979), s. 66.

³¹¹ McNamee och Miller (1998), s. 194.

³¹² Scott menar att en mer bokstavliga uttolkning av detta Weberbegrepp, som fångar en av de tre huvudsakliga stratifieringsdimensionerna i samhället utöver klass och *Stand*, det vill säga att koppla det enbart till organiserad politisk makt, är ett missförstånd. Istället föreslår han att det ska uttydas som auktoritetspositioner, visserligen tätt kopplade till staten, men även med potentialitet att arbeta uppnå syften *genom* staten. Se Scott (1996), s. 20, 40–42; "the type of claims that dominant groups may make for obedience to their commands" (s. 44).

elitposition går tillväga för att bevara och förbättra sin ställning, till kommande generationer.³¹³ I denna tredje del av avhandlingen är ambitionen att kombinera dessa två intressen genom att studera både vägen till elitpositioner och arvsflöden från elitpositioner.

Tidigare elitforskning som intresserat sig för rekrytering – liksom det grundläggande intresset i den breda fåran av mobilitetsstudier – blir därför angeläget att knyta an till när jag undersöker vad som kännetecknar dem som vid en given tidpunkt kan definieras som en elit. Att arbeta med grova kategorier över samhällsklasser, som mobilitetsforskningen oftast gör, fungerar emellertid mindre bra vid undersökningen av överföringen från elitpositioner. Per definition faller samtliga elitgrupper, närmast oavsett hur de är konstruerade, in i de översta skikten av sådana hierarkiska klassmodeller, vilket gör att de inte tillhandahåller redskap som lämpar sig för att blottlägga skillnader mellan *olika* eliter, eller mellan *olika delar* av samma elit. För sådana ändamål får man söka sig till en annan tradition för att få uppslag.

Redskap kan istället hämtas från vissa socialhistoriker. Ingvar Elmroth har exempelvis i sin studie av den svenska adelns strukturella förfall under perioden 1600–1900 visat hur en sådan undersökning kan gå till. I denna studerar hans dels från vilka samhällsskikt nytillskotten till adeln kom och dels hur adelssläkternas förmåga att reproduceras socialt, och att överleva rent biologiskt, var beroende av företrädarnas professionella karriärer.³¹⁴ Motsvarande studier, men kvantitativt än mer omfattande och kvalitativt mer djupgående, har gjorts av David Cannadine av den brittiska landägande adeln.³¹⁵

Detta sätt att studera relationen mellan biologiska generationer ligger nära sättet att tänka i Gregory Clarks mer socialhistoriska studier av social mobilitet. Han undviker de traditionella mobilitetstabellerna (där representativa urval ur befolkningen undersöks med avseende på relationen mellan – vanligtvis – faderns position och sonens position) och undersöker istället hur grupper som inte alls är representativa kan ärva ledande positioner över generationer. Studierna visar därigenom att den sociala rörligheten även i samhällen som Sverige, som vanligtvis ses som ett förhållandevis ”öppna”, är klart mycket mindre än vad som tidigare framkommit.³¹⁶

Tre saker i detta är väsentliga att lyfta fram. För det första att dessa socialhistoriska studier har ett elitbegrepp som är frikopplat från professionella

³¹³ Att det föreligger en betydande överföring av resurser från generation till generation är något som tydligt visats framför allt för ekonomiska resurser. Vad gäller inkomster har undersökningar gjorts både i bredare befolkningslager – se till exempel Björklund och Jäntti (1997) – och i toppgrupper – se till exempel Björklund et al. (2012). För förmögenheter, som till sin natur är betydligt mer koncentrerade än inkomster, har likaledes starka band konstaterats, se Hansen (2014) för förhållanden i en nutida skandinavisk välfärdsstat, och Rubenstein (1974) för arvsmonster i Storbritannien från mitten av 1800-talet och ett sekel framåt.

³¹⁴ Elmroth (2001).

³¹⁵ Cannadine (1999 [1992]); (1994).

³¹⁶ Se Clark (2014).

positioner. Vad adeln (Elmroth och Cannadine) respektive ett bredare borgerligt skikt (Clark) *sysselsätter sig med* blir tvärtom en del i undersökningen hur de lyckas eller misslyckas med att bevara sin sociala ställning. För det andra visar de att resursstarka grupper lyckas hitta sätt att över tid bevara eller förbättra sin sociala ställning i en utsträckning som helt enkelt inte blir synlig i undersökningar av grövre grupperade klassursprung och klassdestinationer. För det tredje påminner de ovan refererade socialhistoriska studierna också om en viktig poäng i resonemanget ovan i relation till Piketty. Studiet av mycket små grupper kan säga något väsentligt om förhållanden i samhället i stort. I det "informationskapital" som stora tillgångar ger ligger förutsättningarna att kunna anpassa strategierna efter förändrade omständigheter – eller (mer konspiratoriskt) att kunna anpassa omständigheterna efter de egna strategierna.

Nästa avsnitt behandlar ett av Bourdieus centrala begrepp som i någon mån gör anspråk på eller åtminstone kan användas för att föra samman flera av frågorna som detta och föregående avsnitt har lyft fram. Tidsspecifika olikheter i sociala grupperingars strävan att behålla eller förbättra sin relativa position ses däri som utslag för *strategier* av olika slag. Detta begrepp kan vara användbart vid tolkningen av förhållanden i de avgränsade delar av det sociala rummet som undersökningen fokuserar.

En kombinerad ansats: Reproduktionsstrategier

I Bourdieus teorier förs sådant som annars behandlas av olika subdivisioner inom sociologin samman. Strategibegreppet är ett tydligt uttryck för en vad man kan kalla "metasociologisk" strävan: sådant som sker i de mest åtskilda sociala arenor hänger samman i ett komplext system av relationer. Det är därför värt att pröva om det kan vara användbart för att föra samman frågor om social rörlighet i allmänhet och utbildningsval i synnerhet med frågor om olikheter mellan och inom eliter hemmahörande på olika platser i maktens fält.

I likhet med vad som är fallet med flesta av Bourdieus övriga begrepp finns ingen helt entydig definition av vad som är, respektive vad som inte är, en strategi.³¹⁷ Ett sätt att något förenkla redogörelsen för begreppet är att inte göra anspråk på att diskutera begreppet i sin helhet, utan ta fasta på en viss typ av strategier – reproduktionsstrategier – som dessutom är dem Bourdieu beskriver mest tydligt. Dessa är sådana som utövas av innehavarna av olika typer av kapital för att bevara eller öka sina förvärvade eller nedärvda tillgångar.³¹⁸ Bourdieu ger exempel på flera olika typer av reproduktionsstrategier, som kan klassificeras på olika grunder dels efter vilka sociala arenor

³¹⁷ I en intervjuartikel av Pierre Lamaison ger Bourdieu en del klagörande beskrivningar av det övergripande strategibegreppet, som jag använder mig av i det följande (1986)

³¹⁸ Bourdieu (1996a [1989]), s. 265.

de utvecklas på – som äktenskapsstrategier, ekonomiska investeringsstrategier och arvsstrategier – och dels, efter vilka institutioner de utspelas i – som till exempel familjen ("family mode of reproduction") eller skolan ("school-mediated mode of reproduction").³¹⁹

Begreppet avser inte, vilket är viktigt att framhålla, något strategiskt handlande, i den gängse bemärkelsen. Aktörer väljer inte lämpliga strategier efter kalkylerat övervägande, utan de reproduktionsstrategier som utvecklas är nära förbundna med deras habitus, ett begrepp som i kapitel 6 beskrevs som förbindelselänken mellan positioner i det sociala rummet och mentala och förkroppsligade dispositioner, med andra ord grundat i Bourdieus mer allmänna handlingssteori. De reproduktionsstrategier som väljs är knutna till en positionsbestämd "känsla för spelet".³²⁰ Inte heller ska strategier ses som mekaniska, i den meningen att en viss position framkallar valet av en och blott en strategi. Snarare uttrycks strategier i ett handlingsmönster som återkommer med tillräcklig regelbundenhet för att uppfattas som ett särdrag.³²¹

Två saker är för mina syften angelägna att lyfta fram i detta. För det första avser begreppet inte individuella, avsiktliga handlingar, utan försöker fånga de längre, långsiktiga och delvis kanske till och med omedvetna regelbundenheterna. Utbildningssociologen Mikael Palme skriver om tillägnet av en dominerande kultur i familjer med längre utbildningstraditioner att det är "ett så långsiktigt företag att [det] inte framstår som ett företag"³²² vilket i mer generell mening är vad Bourdieu avser med strategier. Strategierna måste kopplas inte bara till individens bana, utan också till den modala bana som kännetecknar andra individer i liknande sociala positioner och den faktiska banan hos individens ursprungsfamilj. Därmed blir kopplingen till habitusbegreppet tydligt, i och med att Bourdieu menar att habitus är "issued out of the historical work of previous generations".³²³ För det andra inför strategibegreppet ett mått av osäkerhet, i det att kopplingen mellan generell position och strategi inte är mekanisk. Att relationen mellan position och strategi inte ska uppfattas som helt bestämd, är en anledning att något bryta upp till synes homogena grupper, kluster av individer som vid en given tidpunkt intar liknande positioner i det sociala rummet, för att om möjligt utröna vad som kännetecknar de agenter vars strategier överensstämmer med den oftast återkommande, regelbundna, strategin hos dem som intar en viss position. Och omvänt, vad som kännetecknar dem vars strategier avviker från denna typiska strategi.

I tidigare utbildningssociologisk forskning har strategibegreppet främst används för att beskriva olikheter mellan grupper i befolkningen i stort, med avseende i synnerhet på var barn och unga av olika ursprung hamnar i de

³¹⁹ Ibid., s. 272–290.

³²⁰ Ibid., s. 272; Lamaison (1986), s. 113–115.

³²¹ Bourdieu (1996a [1989]), s. 272.

³²² Palme (2008), s. 55.

³²³ Bourdieu och Wacquant (1992), s. 139. Jämför Palme (2008), s. 19–20.

landskap som utgörs av gymnasieskolan respektive högre utbildning. Begreppet står därvidlag i kontrast till perspektiv som snarare tematiserar sådana olikheter som utfallet av enbart individuella val (och står därmed i kontrast till perspektiv som snarare tematiserar detta som utfallet av enbart individuella val).³²⁴ Denna lösning ligger väl i linje med Bourdieus mer övergripande teorier om relationen mellan utbildningssystemet och den sociala strukturen, eller det sociala rummet, där utbildningssystemet genom sitt inre funktionssätt och hur det används av olika sociala grupper, bidrar till reproduktionen av det sociala rummet struktur.³²⁵

För strategibegreppets vidkommande leder denna generella ambition till tre konsekvenser för vad som teoretiskt fångas upp. För det första riktas strålkastarljuset mot just förhållandet i stort i relationen mellan sociala grupper och utbildningssystemet, det vill säga mot relationerna mellan sociala grupper och utbildningssystemet när *hela* befolkningen undersöks (eller representativa utsnitt). För det andra innebär det att de strategier som synliggörs är de *typiska* strategierna för de olika grupper som ingår i analysen (jämför resonemangen om ”regelbundenhet” ovan). Kvantitativt uttryckt har varje grupp *ett* medelvärde som beskriver deras genomsnittliga orientering. För det tredje, slutligen, medför begreppets vanliga användning att det generationella tidsperspektiv som tas i beaktande är det mellan ursprungsklass eller ursprungsgrupp (föräldrar) och utbildningsval (barn).

Ett delvis annat bruk av strategibegreppet, vilket ligger närmare de forskningsstrategier som exempelvis socialhistorikerna Elmroth och Cannadine tillämpar, är att använda det som redskap i undersökningar av förhållanden som ligger något närmare de konkreta agenterna i det sociala rummet. Genom att fokusera förhållanden och olikheter också *inom* sociala positioner – här eliter och inte klasser eller sociala (yrkes-) grupper – blir det möjligt att exempelvis se hur utbildningsval skiljer sig åt mellan eliter av olika slag.³²⁶ Hur hanteras exempelvis de genomgripande förändringar i utbildningens fördelning, som avhandlingens tidigare studier givit en bild av, av *olika* medlemmar i en grupp som gjort de allra största investeringarna i utbildning, och därmed får antas ha den största förtrogenheten med utbildningssystemets specifika värdesystem men också det största intresset av att vidmakthålla detta värdesystems samhälleliga erkännande? Från vilken del av den ekonomiska eliten kommer de som söker sig till prestigefyllda ekonomiska utbildningar? Finns det skillnader i bägge dessa elitgrupper mellan dem som härstammar från etablerade elit-

³²⁴ För svenska exempel, se till exempel Lidegran (2009), där grupp-specifika utbildningsstrategier genomgående lyfts fram, och Börjesson (2005) om sådana utbildningsstrategier som går utanför det nationella utbildningssystemet. För internationella exempel, se till exempel resonemangen i Ball (2003), s. 15–20.

³²⁵ Denna övergripande teori utvecklas i samtliga av Bourdieus publikationer som berör utbildningssystemet, från *The Inheritors* (Bourdieu och Passeron, 1979), via *Reproduktionen* (Bourdieu och Passeron, 2008), till *State Nobility* (1996).

³²⁶ Jämför resonemangen om olikheter i konsumtionsval mellan individer utrustade med ungefär lika tjock plånbok som en yttring av olika habitus, i Gustavsson (2002), s. 81–82.

familjer och dem som kommer från familjer som är nytillkomna eliter? I undersökningarna i kapitel 11 används de utbildningsval som elitens barn gör som uttryck för en strävan, en strategi i Bourdieus mening, att växla in andra tillgångar till utbildningstillgångar eller att ytterligare förstärka innehavet av olika typer av kapital.

Strategibegreppet kommer här till användning främst som en tolkningsram. Det går inte att utifrån materialet säga någonting om huruvida de strategier som framträder är *lyckade*, i bemärkelsen att gruppen ifråga faktiskt lyckas att bevara eller förbättra sin relativa position. Det är däremot möjligt att dels registrera övergripande mönster i realiserade val (vad som skulle kunna kallas för positionernas typiska bana, eller tidsspecifika strategi – något som inte behöver vara direkt medvetet för de grupper av individer som tillsammans skapar dessa mönster) och dels komma åt olikheter inom elitgrupperna i detta genom att sätta in exempelvis utbildningsvalen i en längre, generationell bana och därigenom resonera om olika typer av mer situerade strategier.³²⁷

Innan jag gör ett sådant djupborrande empiriskt nedslag i två samhällliga eliter diskuteras i följande kapitel i vilken utsträckning det är alls är möjligt att urskilja sådana eliter i Sverige. Jag gör också några preliminära bedömningar av hur deras respektive ställning har förändrats över tid.

---

³²⁷ Dataregister kan naturligtvis inte fånga de överväganden eller den "känsla för spelet" som ligger bakom vad individer gör, något som skulle vara nödvändigt för att på allvar komma närmare en operationalisering av habitusbegreppet, utan kan endast återge å ena sidan registrerade tillgångar och å andra sidan registrerade, realiserade, val och relationen mellan dessa för olika grupper.

Den ekonomiska eliten och utbildningseliten i Sverige

När Bourdieu i mer populärvetenskapliga framställningar ska beskriva vad som kännetecknar den horisontella dimensionen i det sociala rummet – den dimension som han i sina arbeten ägnat klart störst uppmärksamhet – väljer han ofta företagsledaren och universitetsläraren som representanter för ytterlighetspositionerna.³²⁸ Det är mellan dessa grupper som olikheterna i kapital sammansättningen är som störst. I och med att bägge har ansenliga mängder av de kapitaltyper som formar de fält i vilka de agerar bör de också räknas till maktens fält. De förstnämnda intar dominerande positioner i ekonomins fält, som företrädare för de största företagen, och de sistnämnda har genom sina dominerande positioner i utbildningssystemet den högsta makten över den legitima produktionen av institutionellt kulturellt kapital.³²⁹ Bourdieu har själv och tillsammans med Monique de Saint-Martin studerat bägge dessa elitgrupper i empiriska studier. De har därtill argumenterat att de mest prestigefyllda utbildningar i det franska högre utbildningssystemet är organiserat enligt motsvarande polariteter.³³⁰

Dessa gruppers positioner i maktens fält, eller det sociala rummets översta våning, avgörs av att deras respektive tillgångar definieras i kontrast till varandra. Vad den ena gruppen har mycket av, har den andra lite av, och vice versa. I *Distinction* visar Bourdieu hur olikheterna i kapital sammansättning, genom habitus översätts till olikheter också i smakdomen.

---

³²⁸ Se till exempel Bourdieu (1995 [1994]), s. 16–18. Jämför också Broady (1990), s. 174.

³²⁹ Egentligen bildar konstnärliga grupper – som författare och bildkonstnärer – den teoretiska motståndspolen till den ekonomiska maktens företrädare, som framgick i avhandlingens inledning. Akademiker har en "världsligt" mer dominerande ställning i de kulturella produktionsfälten, eftersom de har en "byråkratisk karriär och en fast lön". Bourdieu (1996b [1984]), s. 71. I den här avhandlingen är en akademisk elit mer lämplig att jämföra med den ekonomiska av två skäl, dels därför att den förkroppsligar det föränderliga utbildningssystem som står i fokus för avhandlingen och dels därför att kulturella grupper är synnerligen svårfångade i statistiska register vilka bättre ringar in mer byråkratiska positioner. Se Melldahl (2012) för en diskussion om konstnärer i statistiken.

³³⁰ Företagsledare studeras i Bourdieu och Saint Martin (1978) – en förkortad version av den undersökningen återfinns också i Bourdieu (1996a [1989]), s. 340–349 – och universitetslärare i Bourdieu (1996b [1984]), kap. 2-3. Fältet av franska högre utbildningar och subfältet för mer selektiva utbildningsinstitutioner tecknas i Bourdieu (1996a [1989]), s.131–161.

Detta är emellertid forskningsresultat från 1960-talets och 1970-talets Frankrike. Möjligen saknas förutsättningarna och den specifika historia som krävs för att de två grupperna ska inta motsvarande, motstående positioner i Sverige. För att det ska vara rimligt att anta att en horisontell dimension av detta slag existerar måste en tillräckligt stark polaritet mellan kulturella och ekonomiska tillgångar föreligga. I detta kapitel diskuterar jag inledningsvis i vilken utsträckning tidigare forskning om resursstarka grupper i Sverige ger underlag för att tala om en sådan polaritet. Därefter riktas ljuset mot några översiktliga undersökningar av den ekonomiska eliten och utbildningseliterna. Som framgått av föregående kapitel definieras dock de två eliterna i min studie inte av själva egenskapen att vara företagsledare respektive professorer, utan av att de har de allra största volymerna av ekonomiskt kapital respektive utbildningskapital i befolkningen. Det är två distributionella, inte positionella, eliter.

Ekonomiska och kulturella grupper i Sverige

”Den svenske akademikern har aldrig haft det lätt” konstaterar idéhistorikern Sven-Erik Liedman. Det moderna massuniversitetet är därtill inte heller någon gynnsam grogrund för ”en liten elit av intellektuella” på det sätt som möjligen det gamla universitetet var.³³¹ Det skulle med andra ord kunna leda fel att se individer välbeställda på utbildningstillgångar, i stor utsträckning sannolikt yrkesverksamma vid dessa moderna massuniversitet, som en social elit i dagens Sverige.

Samtidigt har undersökningar av de samhälleliga toppskikten i Sverige visat att ”vetenskapseliten” håller klart jämna steg med ”näringslivseliten” vad gäller socialt ursprung. I båda slagen av eliter har nästan två tredjedelar ”hög klassbakgrund”.³³² Bägge positionerna förefaller med andra ord vara lika attraktiva för individer från mer privilegierade uppväxtförhållanden. En annan förklaring är att individer med privilegierad bakgrund står sig bättre i konkurrensen i dessa delar av samhället.

Dessa forskningsrön ger ett visst fog för att kalla både utbildningseliterna (jämför vetenskapseliten) och den ekonomiska eliten (jämför näringslivseliten) sociala eliter och för att det därmed finns skäl till att undersöka dem närmare som sådana. Forskningsresultaten härstammar från någorlunda sam-

³³¹ Liedman (2003), s. 266, 284–285.

³³² Andelen med sådant ursprung för näringslivseliten är 65 procent, se Göransson (2007), s. 335. För vetenskapseliten är motsvarande andel 64 procent, se Jonsson (2007), s. 470. Uppgifterna avser förhållanden kring millennieskiftet. En tidigare undersökning visade att vetenskapseliten till och med i något högre utsträckning än näringslivseliten hade föräldrar som *själva* uppbar elitpositioner (13 procent respektive 10 procent). Också här är i övrigt det sociala inflödet till de två elitpositionerna mycket likartat (46 procent av vetenskapseliten har en far som klassats som ”högre tjänsteman”; andelen för näringslivseliten är 50 procent), se SOU 1990:44, s. 319, 322.

tida undersökningar som fokuserar positionella eliter inom dessa områden. Den norska sociologen Marianne Nordli Hansen har dock visat att dessa positionella eliter inte behöver överlappa de mest resursstarka på utbildningskapital respektive ekonomiskt kapital, åtminstone inte vad gäller den ekonomiska eliten.³³³ Distributionella kriterier ger med andra ord ett annorlunda utfall än positionella kriterier.

Ekonomiska och intellektuella toppskikt, åtminstone i samtiden, kan med andra ord behandlas som sociala eliter i kraft av ett ursprung i vad som kan förmodas vara resursstarka samhällsklasser. Även historiska studier tyder på att kulturellt och ekonomiskt bemedlade grupper länge återfunnits i samhällsstrukturen, samt att det funnits en motsättning mellan dem. Både socialhistorisk och ekonomiskhistorisk forskning har pekat på existensen av ett bredare skikt av borgerlighet, det vill säga en samhällsgruppering som återfinns något under de yppersta eliterna och som består av fler individer. Denna borgerlighet har historiskt sett präglats av en motsättning mellan ekonomiska och kulturella fraktioner. Den tyske historikern Jürgen Kocka, som är en förgrundsfigur i detta forskningsfält, menar att det går att skilja mellan å ena sidan *Wirtschaftsbürgertum* (ett penningborgerskap eller ett affärsborgerskap) och å andra sidan *Bildungsbürgertum* (ett bildningsborgerskap).³³⁴

Det förstnämnda inkluderade "köpmän, fabrikörer, bankmän, kapitalister, entreprenörer, direktörer och rentier" – med andra ord en bred grupp verksam som ledare i produktionen och cirkulationen av varor och pengar. Till de sistnämnda för Kocka en brokig skara av "läkare, advokater, vetenskapsmän och andra med kvalificerad utbildning, universitetsprofessorer, lärare på ungdomsskolans högre nivåer, intellektuella, författare, skriftställare och akademiker, inklusive administratörer och ämbetsmän i offentlig verksamhet och privata företag" – det vill säga självständiga eller anställda funktionärer i kulturell (och biologisk) produktion, reproduktion och administration.³³⁵

---

³³³ Hansen (2014), s. 115–117. Hansens jämförelse är dock något annorlunda än enbart en jämförelse mellan de mest välbeställda och dem med positionell makt: hon studerar hur många i en bredare ekonomisk överklass (individer i direktörpositioner eller dylikt med en inkomst över en viss nivå) som också tillhör dem i det norska samhället som har de största förmögenheterna. Hon finner att omkring hälften av "förmögenhetseliten" *inte* ingår i den ekonomiska överklassen utan alltså antingen har sådana yrkespositioner, men med lägre lön, eller är verksamma annorstädes, på eller utanför arbetsmarknaden. Gustavsson et al. (kommande) visar också – utifrån distributionella och inte positionella kriterier – att en central delgrupp av en intellektuell elit, bildkonstnärerna, uppvisar en social rekrytering från mer välbeställda grupper som matchar eller till och med överstiger de näringslivseliter och vetenskapliga eliter som maktutredningarna uppmärksammat och att detta mönster därtill har förstärkts över tid.

³³⁴ Kocka (2007), s. 20–22. Jämför Marx åtskillnad mellan materiellt och andligt arbete, i Marx (1970 [1845]), s. 65. Se också Bottomore (1993 [1964]), s. 102. Svenska texter om borgerlighet, som diskuterar åtskillnaden mellan ett penningborgerskap och ett bildningsborgerskap är, bland andra Löfgren (1987), s. 114, och Gundenäs et al. (2007), s. 10.

³³⁵ Kocka (2007), s. 20. Dessa grupper skulle, med Giddens, kunna ses som "rekryteringsstrata" till ekonomiska respektive kulturella elitpositioner. Giddens (1974), s. 13–16. Det vill säga att

Dessa grupper trädde fram *som* grupper i Kontinentaleuropa i början av 1800-talet och nådde sin sociala och funktionella höjdpunkt runt det följande sekelskiftet: "Trots att [borgerskapet] överallt förblev en liten minoritet nådde dess medlemmar, institutioner, anda och kultur framgångar i många delar av samhället, inom ekonomi och utbildningsväsende, inom vetenskap och humaniora, i städerna, arbetslivet och familjelivet".³³⁶ Etnologen Orvar Löfgren har hävdad att det är nödvändigt att "granska relationer och styrkeförhållanden till andra klasser och intressen i samhället" om man vill förstå borgerskapets position och transformationer". Framväxten – och tillbakagången – kan å ena sidan i hög grad förklaras av dessa gruppers relation till den gamla, styrande aristokratin. Under 1800-talet motiverades deras intåg av att de utmanade detta hävdvunna samhällsbärande skikt genom att förkroppsliga det moderna och förnuftiga (i kontrast till det traditionstyngda och slösaktiga). När adelns makt avtog minskade också behovet av att markera distansen uppåt, något som fungerat som en definierande faktor för borgerskapet.³³⁷ Men å andra sidan var också distansen nedåt, mot arbetarklassen, definierande för borgerskapet. I och med arbetarklassens materiella uppsving under 1900-talet minskade förutsättningarna att upprätthålla denna distans.³³⁸

Även om penningsborgerligheten och bildningsborgerligheten förenades i positioneringen mot högre och lägre klasser skildes de samtidigt tydligt åt. Den ena gruppen baserade sin ställning på företagande och den andra på examina.³³⁹ Löfgren menar till och med att de levde i olika världar, med "olika intressen, ambitioner och karriärförlopp".³⁴⁰ Därmed påverkades de också olika av samhällsutvecklingen under 1900-talet. Kocka lägger för bildningsborgerlighetens del vikt vid transformationerna av utbildningssystemet. Den "klassiska bildningen" gav vika för "specialiserade utbildningar"³⁴¹, vilket fragmentiserade denna fraktion av borgerligheten, medan penningborgerskapets ställning främst hotades av arbetarklassens materiella frammarsch.

Forskningen om det svenska borgerskapet är mindre omfattande än den om det europeiska och har haft en viss slagsida mot ekonomiska grupper snarare än kulturella.³⁴² En gemensam nämnare är att klassens glansperiod i Sverige sträcks ut fram till och med Krügerkraschen och det socialdemokratiska maktövertagandet.³⁴³

---

de tillhandahåller den nödvändiga undervegetation av kvalificerade individer varav vissa kan stiga till de formella toppositioner som Giddens fokuserar.

³³⁶ Kocka (2007), s. 29.

³³⁷ Löfgren (1987), s. 109; Kocka (2007), s. 33.

³³⁸ Kocka (2007) s. 33–34.

³³⁹ Gundenäs et al. (2007), s. 10.

³⁴⁰ Löfgren (1987), s. 114.

³⁴¹ Kocka (2007), s. 35.

³⁴² Se diskussionen i Tjeder (2007), s. 40.

³⁴³ Se Therborn (1989); Nordin (1998); Löfgren (1987), s. 109–110.

Att utbildning ändå tycks ha upplevts som en väg till högre samhällsfunktioner, vilket kunde tala för att ett bildningsborgerskap – eller åtminstone en bildad medelklass – trots allt fanns i Sverige även efter 1930-talet har historikern Orsi Husz visat. Medelklassen oroades, enligt Husz, av arbetarklassens ökade tillträde till teoretisk skolning, eftersom detta riskerade att underminera medelklassens ställning. I värsta fall kunde utvecklingen skapa ett akademiskt proletariat, om ”högre utbildning varken skulle löna sig ekonomiskt eller leda till högre samhällspositioner”.³⁴⁴ Även om dess tillgångar stadigt minskade, i alla fall för flertalet av dess medlemmar, fanns fortfarande vid 1960-talets mitt en besutten borgerlighet i Sverige.³⁴⁵ Som kommer att framgå nedan har rikedomarna ökat, för den yppersta ekonomiska elitens del från 1980-talet och framåt.

Bilderna är med andra ord motstridiga. Å ena sidan förefaller Sveriges bildningsborgerskap, men även penningborgerskapet, ha tackat för kaffet ungefär vid 1930-talets början, men å andra sidan tycks det fortsatt ha funnits utbildade och besuttna grupper som upprätthöll en god ekonomisk och social ställning. En del av förklaringen till denna aningen motstridiga bild är att i synnerhet forskning som sökt efter ett bildningsborgerskap inte bara har letat efter vissa kulturella yrkesgrupper och professioner och efter likheter i deras situation, utan också ställt en intensiv närvaro i offentligheten som villkor för förekomsten av sammanhållna sådana grupper.³⁴⁶ Att det i Sverige efter 1930-talet inte tycks ha funnits en tillräcklig grad av sådan i offentligheten synlig sammanhållning behöver dock inte utesluta att det funnits tysta, mäktiga grupper som haft inflytelserika positioner och erhållit god belöning för detta.³⁴⁷

Även om tidigare forskning inte ger en helt entydig bild går det att konstatera att teorier och forskning har argumenterat för att det också historiskt har funnits en viss uppdelning mellan kulturella och ekonomiska grupper, och att det finns visst stöd för att grupper med stora kulturella respektive ekonomiska

---

³⁴⁴ Husz (2007), s. 120–122. Citat från s. 120. Denna medelklass betonade innehavet av pengar – och i synnerhet förmögenhet, eller kapital – som en förutsättning för upprätthållandet av en högre kultur, vilket visar på styrkan i den första dimensionen i Bourdieus sociala rum – även om kulturellt bemedlade relativt ekonomiskt välbeställda har tunnare plånbok kan de samtidigt sammanlagt ha mer än grupper lägre ned i vertikalt led. Ibid., s. 122–128.

³⁴⁵ Se Gustavsson et al. (2007). Noterbart är att andelen bland de *ekonomiskt* mest välbeställda som utgörs av vad som enligt ovan kan klassas som bildningsborgerskap (konstnärer, professioner, statliga tjänstemän) faktiskt öka under den period som undersöks (1914–1963). Denna privilegierade del av bildningsborgerskapets ekonomiska ställning tycks alltså ha stärkts, vilket går tvärt emot farhågorna från den bildade medelklassen som Husz rapporterar. Ibid., figur 1, s. 93.

³⁴⁶ Till exempel Nordin (1998) och Löfgren (1987).

³⁴⁷ Ekonomihistorikern Martin Gustavsson har emellertid visat att kulturella grupper, i bred mening, är klart överrepresenterade i uppslagsverk över berömda svenska – som *Vem är det* – medan ekonomiskt välbeställda är underrepresenterade. Används med andra ord en sådan källa (som ibland är fallet i studier som söker identifiera erkända eliter) framstår Sverige som ett land med ett röststarkt bildningsborgerskap. Se Gustavsson (2007).

tillgångar har haft en uppblåsen ställning också i perioden mellan den tidpunkt som brukar lyftas fram som borgerskapets nedgång (ca 1930) och den ökade koncentration av ekonomiska resurser i händerna på relativt få (från ca 1980 och framåt) som ny forskning tycks peka på.

Före nästa kapitel, som studerar utbildningseliten och den ekonomiska eliten vid 1900-talets slut och 2000-talets början gör jag ett första nedslag i datamaterialet för att undersöka vilken bild som träder fram av deras relativa ställning i ett något längre tidsperspektiv.

Förändringar i två elitgruppers relativa position

I det föregående kapitlet argumenterade jag för att den klart vanligaste vägen i sociologiska studier som undersöker eliter har varit att identifiera dem med utgångspunkt i positioner. I kontrast mot detta tillvägagångsätt avgränsas här istället den ekonomiska eliten och utbildningseliten med utgångspunkt i distributionella kriterier, i enlighet med de mer ekonomiska principer som Thomas Piketty tillämpar i sina undersökningar. Men till skillnad från Piketty är intresset här inte främst riktat mot hur stor del av kakan de olika eliterna har, utan istället mot vilka de är. De följande undersökningarna är de första som följer i en sådan riktning. I nästa kapitel riktas fokus mot en djupare analys av den ekonomiska eliten respektive utbildningseliten vid ett bestämt tillfälle. I detta är undersökningarna mer översiktliga, men med ett längre tidsperspektiv.

Modellen som här följs är att studera de två eliterna så att säga utifrån deras motsatstillgång: hur stora utbildningstillgångar har i allmänhet de allra rikaste och hur god ekonomisk ställning har i allmänhet de allra mest utbildade? Förhållandevis enkla sammanställningar som belyser dessa två frågor kan hjälpa till att svara på annars relativt svåra frågor om sociala grupperingars – här mycket små elitgruppers – kollektiva banor. Är de på väg uppåt eller nedåt? Det vill säga, stärker de sin position i relation till sådana som står utanför gruppen, eller försvagas den?³⁴⁸ I och med att utbildning ingår i bägge fallen, i det ena fallet som en "beroende variabel" och i det andra fallet som en "oberoende variabel", kan de svar som framskyntar ur de översiktliga diagrammen säga något om hur dessa två extremt resursstarka grupper har påverkats av den utbildningsexpansion som jag lyft fram i tidigare delar av avhandlingen och av de konsekvenser denna haft, något som också ger rikare tolkningsramar till undersökningarna i följande kapitel.

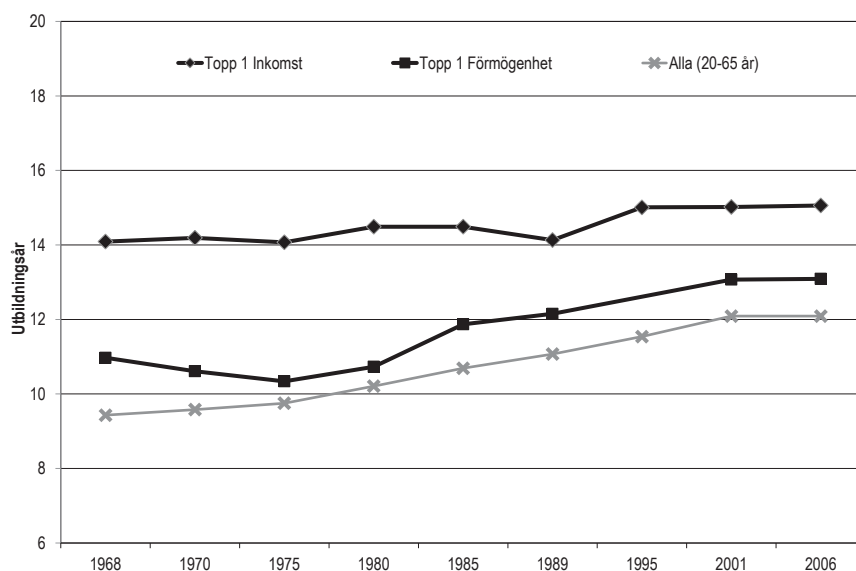
I den ekonomiska elitens fall återanvänds här de beräkningar av utbildningsår som redogjordes för i kapitel 3. Figur 24 nedan skiljer mellan två olika

---

³⁴⁸ Till det här korta avsnittet har jag inte funnit några egentliga förlagor. Av det skälet kan jag inte vare sig redogöra för likheter eller olikheter med andra områden eller länder eller diskutera vad sådana likheter eller olikheter kan tänkas bero på.

burgna eliter, en inkomstelit och en förmögenhetselit. I bägge fallen utgörs grupperna av toppprocenten i de respektive fördelningarna, grupper som visserligen växer i antal i samma takt som befolkningen växer men som innehar samma hierarkiska position i fördelningarna (som referenspopulation används i såväl figur 24 som figur 25 samtliga individer i åldrarna 20–65 år).³⁴⁹

Figur 24. Två ekonomiska eliters utbildningstillgångar, 1968–2006.

Den grå linjen nederst i figuren visar hur antalet utbildningsår i befolkningen i stort stadigt växer (åtminstone fram till 2001), något som vid det här laget är välbekant. Förmögenhetselitens svarta linje med kvadrater ligger hela tiden nära det generella medelvärdet, men i samtliga tvärsnitt något över. I detta skiljer sig de som har de största förmögenheterna tydligt från dem som erhåller de högsta löneinkomsterna (svart linje med romber). Dessa har en klart högre genomsnittlig utbildningsnivå än både förmögenhetseliten och (därmed) befolkningen i övrigt, men avståndet minskar tydligt över tid. Fram

³⁴⁹ Som underlag för figur 28 ligger, förutom de uppgifter om utbildningsår som jag konstruerat för samtliga individer enligt beskrivning i kapitel 3, uppgifter från tre olika register. Inkomster och förmögenheter för perioden 1968–1989 (utvalda år) kommer från Inkomster och Taxeringar och bygger på variablerna *Sammanräknad förvärvsinkomst* och *Skattepliktig förmögenhet*. Inkomster 1995 – 2006 (återigen utvalda år) kommer från LISA-registren och bygger på variabeln *Förvärvsinkomst* som är mest jämförbar med den tidigare uppgiften, men inte helt identisk. Förmögenheter 1999 och 2006 (det saknas alltså uppgifter om förmögenheter för år 1995 i figuren) kommer från Förmögenhetsregistret och avser *Nettoförmögenhet*. Inkomsteliten i figuren definieras alltså enbart med utgångspunkt i förvärvsinkomster, en uppgift som inte inkluderar deras kapitalinkomster.

till och med 1985 har inkomsteliten omkring fyra år mer i utbildning än vad folk i allmänhet har, men därefter minskar denna till cirka tre år.

Något som *inte* blir synligt i figuren, men som är avgörande i Pikettys framställningar om distributionella toppgrupper, är hur stor andel av den totala ekonomiska tillgången ifråga som finns samlad i de två ekonomiska eliternas respektive plånböcker och förändringen av detta över tid. Som framgick av inledningen till föregående kapitel, är det genom att visa att toppgrupperna ackumulerar en allt större andel av de i samhället förekommande tillgångarna som Piketty kan argumentera för rentierssamhällets återkomst. Tyvärr tillåter inte underlaget här att göra jämförelser av andelen av såväl inkomster som förmögenheter för samtliga de nio tvärsnitt som sammanfattas i figur 24 ovan. Skälet är förändringar i rapporteringen av förmögenheter mellan de tre första tvärsnitten och de följande fem (som framgått saknas uppgifter om förmögenheter för året 1995). Utvecklingen för inkomsterna kan däremot följas över samtliga tillfällen och visar en succesiv nedgång 1968–1985 och en (något ryckig) uppgång därefter.³⁵⁰ Förmögenhetselitens andel av det totala (beskattningsbara) förmögenhetsbeståndet går att följa meningsfullt från 1980. Andelen har varit tämligen stabil men långsamt stigande och följer därmed väl med i det internationella mönstret. Såväl löneinkomsterna som förmögenheterna är i Sverige alltmer koncentrerade i händerna på en liten grupp.³⁵¹

Att inkomstelitens *ekonomiska* avstånd från befolkningen i allmänhet ökar samtidigt som dess *utbildningsmässiga* avstånd minskar gör det svårare att rättfärdiga deras stora inkomster på meritokratisk grund. Om konkurrensen om ledande positioner på arbetsmarknaden ökar är dess ställning med andra ord möjligen mer hotad än förmögenhetselitens, som i utbildningshänseende – förvånansvärt nog – är ungefär som folk är mest.

Redovisningen av undersökningens resultat för utbildningseliten – som här inte ytterligare differentieras – är något mer komplicerad.³⁵² Den ena serien

³⁵⁰ Den andel av de samlade inkomster som inkomsteliten – här alltså individerna med inkomster större än 99 procent av befolkningen – erhåller, sjunker från 5,8 procent 1968 till 3,2 procent 1985 och stiger sedan via 5,2 procent 1989 till 5,6 procent 2006, siffror som rimmar väl med Pikettys inplacering av de svenska förhållandena som "låg [ekonomisk] ojämlikhet", se till exempel (2014), tabell 7.1, s. 247, där Piketty anger ett medelvärde på 5 procent för den översta procentens andel av de totala löneinkomsterna, att jämföra med länder (USA) med "hög [ekonomisk] ojämlikhet, där toppprocenten erhåller 12 procent av löneinkomsterna.

³⁵¹ Piketty visar hur toppprocentgruppen i förmögenhetsfördelningen i Sverige från 1980-talet och framåt samlar drygt 20 procent (långsamt stigande) av den samlade privata förmögenhet, en lika stor andel som i Frankrike, men lägre än i USA (där deras andel är cirka 30 procent – också långsamt stigande). Se *Ibid.*, s. 339–350. Också här ligger dessa andelar väl i linje med vad jag får fram ur registermaterialet, som visar en ökning från 19,4 procent 1980 (via 17,0 1985) till 24,2 procent 2001 och 22,9 procent 2006. Jesper Roine och Daniel Waldenström har visat att de uppgifter om förmögenhetskoncentrationen som träder fram vid bruk av SCB-uppgifter – som både ligger till grund för mina undersökningar och dem som Piketty beskriver – sannolikt väsentligt underdriver de egentliga förhållandena, se Roine och Waldenström (2009).

³⁵² Utbildningseliten är här definierad som samtliga med avlagd doktorsexamen 1971–2007 (Forskarutbildningsregistret), plus samtliga som enligt Folk- och Bostadsräkningen 1970 hade

(till vänster i figur 25, svart linje med kvadrater) visar utbildningselitens ekonomiska ställning – i form av hur den värderas på arbetsmarknaden i form av löneinkomster; den andra serien (höger, svarta linjen med romber) visar utbildningselitens storlek. Den vänstra Y-axeln anger utbildningselitens inkomster jämfört med medelinkomsten i befolkningen (ett värde på 3,0 innebär följaktligen att inkomsteliten har tre gånger högre genomsnittsinkomst än befolkningen i övrigt) och den högra Y-axeln hur stor andel i promille som individerna med doktorsexamen utgör av befolkningen (återigen i åldrarna 20–65 år).

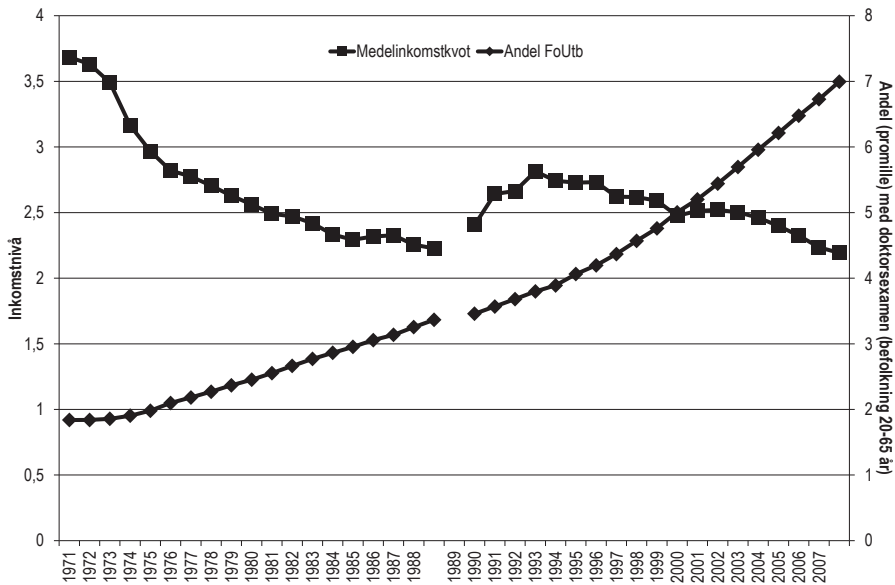
Figur 25 visar först av allt att utbildningseliten har en klart högre ekonomisk ställning än befolkningen i allmänhet, även om den varierar kraftigt över tid. Inledningsvis följer den tidens generella trend, där inkomstskillnaderna mellan hög- och låginkomsttagare sjönk fram till och med 1980-talet, för att därefter återigen vända uppåt. Men i den fortsatta ökningen av inkomstjämligheten i Sverige under 1990-talet och det tidiga 2000-talet hängde inte utbildningselitens inkomster med, utan närmade sig återigen medelinkomsterna i samhället i stort.³⁵³ Frånsett en mindre uppgång kring decennieskiftet 1990 har med andra ord utbildningselitens relativa ekonomiska ställning successivt försämrats.

---

uppnått forskarutbildningsnivå. För ett fåtal i denna andra grupp har det varit möjligt att urskilja forskarexamina på lägre nivåer (licentiater) som då har exkluderats, men det har vare sig varit möjligt att göra detta för samtliga eller att skilja sådana som påbörjat forskarutbildning från sådana som också avslutat den. Underlaget har därmed den osäkerhetsfaktorn att "grundpopulationen" (forskarutbildade år 1970) är något överskattad. Inkomstuppgifter är liksom för inkomsteliten hämtad från Inkomster och Taxeringar (Sammanräknad förvärvsinkomst) 1971 – 1989 och från LISA-registren 1990 – 2008 (*Förvärvsinkomst* samtliga år den uppgiften ingått i LISA, *Arbetsinkomst* övriga år – 1990, 1994, 1997, 2000). För att markera bytet av källa mellan Inkomster och Taxeringar (där uppgifterna 1971 – 1989 är direkt jämförbara) och LISA-registren (där uppgifterna 1990 2008 är något mer varierande än jag hade önskat) har jag serierna på X-axeln. Jag har räknat de doktorsexaminerades inkomster från och med året efter de enligt mina uppgifter disputerade.

³⁵³ Fritzell (1991), s. 66–68; Björklund och Jäntti (2011), s. 33–40.

Figur 25. Utbildningselitens ekonomiska ställning, 1971–2008.

Detta resultat måste naturligtvis ställas i relation till vad den andra linjen visar: en kontinuerlig – och från mitten av 1990-talet accelererande – ökning i de forskarutbildades andel av befolkningen, med andra ord av deras relativa antal. Den generella utbildningsexpansionen blir med andra ord således märkbar även på den högsta nivån där formell utbildning erbjuds, vilket får konsekvensen att individer med doktorsexamen – även om de till antalet är en *mindre* grupp³⁵⁴ än de ekonomiska eliter som stod i fokus för figur 28 – ser sin arbetsmarknadsvärdering stadigt sjunka.

Hur hanterar då elitgrupper dessa förändringar? Om detta handlar nästa kapitel.

³⁵⁴ Även vid det sista undersökningsåret utgör utbildningseliten 0,7 procent av befolkningen, det vill säga att den är 0,3 procentenheter mindre än inkomst- och förmögenhetseliterna. Vid det första tillfället utgör utbildningseliten 0,2 procent av befolkningen.

Situerade utbildningsstrategier

Enligt Weber finns det endast en enhetlig klass, nämligen den som utgörs av dem som kännetecknas av en avsaknad av tillgångar. Resterande klasser och grupperingar är naturligt heterogena, eftersom de för samman individer som kan ha såväl olika mycket som olika sorters tillgångar.³⁵⁵ Webers ståndpunkt till trots är studier av strukturerade olikheter *inom* klasser eller samhällsgrupper ett område som inte på långa vägar har rönt lika stort forskningsintresse som olikheter *mellan* klasser.³⁵⁶ Denna beskrivning är giltig också för studier av eliter. Vilka skiljelinjer som kan urskiljas för elitens, eller eliternas, inre "struktur" har inte studerats lika ofta som hur deras "rekrytering" ser ut eller vari deras "makt" ligger, för att återanvända Giddens typologisering över elitsociologins tre huvudsakliga fokusområden.³⁵⁷ I likhet med klasser har eliter oftare studerats som helheter. Denna tendens bör sannolikt sättas i samband med att källäget är besvärligt. Det är ofta svårt att hitta bra material om eliter – och dessutom förefaller de ha en benägenhet att inte svara när de blir tillfrågade³⁵⁸ – vilket gör att det kan vara en bedrift att *alls* kunna studera dem.

Lyckligtvis finns undantag från denna generella regel, även vad gäller det två typer av eliter som undersöks i denna avhandlingsdel. Eftersom ekonomiska eliter överlag har studerats mycket mer än akademiska eliter har inre skiljelinjer hos de förstnämnda fått ojämförligt mycket större utrymme än hos de sistnämnda.³⁵⁹

---

³⁵⁵ Weber (1983 [1922]), s. 210, s. 96–97.

³⁵⁶ Se Flemmen (2012), s. 1039–1040. Se också Flemmen (2013b) för ett bidrag om avstånd – i det fallet politiska – inom en klass.

³⁵⁷ Giddens (1974), s. 4–5.

³⁵⁸ I en omfattande studie av den svenska makteliten besvarade endast 58 procent av de tillfrågade 2 890 individerna enkäten. Näringslivseliten visade allra minst entusiasm för att bli kartlagd, i den gruppen returnerade endast 43 procent av de 594 tillfrågade ekonomiska makt-havarna. Se Djerf-Pierre (2006), s. 573.

³⁵⁹ Exempelvis har Philip Stanworth och Anthony Giddens (1974) studerat olikheter mellan styrelsemedlemmar i olika branscher, Richard Whitley (1974) lyft fram skillnader mellan direktörer i industriella och i finansiella företag. Hit kan också räknas den tämligen omfattande forskning om hur ekonomiska eliter – och då framförallt direktörer och styrelsemedlemmar för stora börsbolag – är förbundna i nätverk, eftersom sådana undersökningar resulterar i slutsatser som att vissa individer eller företag intar mer centrala positioner (med andra ord är förbundna med många andra, antingen direkt eller indirekt) och andra har mer perifera positioner. För en översikt över denna tradition se till exempel Mizruchi (1996). Några empiriska exempel på forskning om

Under det senaste decenniet har en forskning vuxit fram som med avstamp både i Pierre Bourdieus teorier och i hans empiriska undersökningar som i ett mångdimensionellt perspektiv studerar förhållanden *inom* men också *mellan* eliter. Det är i denna forskningsgren som det följande kapitlets analyser hör hemma. Urvalsprinciperna för några av studierna inom detta fält skiljer sig visserligen från dem jag har använt, eftersom de i likhet med hur Bourdieu själv studerade mäktiga grupper tar utgångspunkt i vissa yrkespositioner.³⁶⁰ Men det finns här också studier som avgränsar den elit som står i fokus utifrån distributionella förhållanden.³⁶¹ En klar styrka med en urvalsram som inte kopplar elitillhörighet till yrkesposition är att också de individer kan räknas in som genom sitt innehav av mycket stora tillgångar rätteligen borde tillhöra både maktens fält och den typ av elit som bestäms av en viss tillgång, men som återfinns på *andra* yrkespositioner eller står helt utanför den vanliga arbetsmarknaden.

Tyngdpunkten i dessa studier ligger framför allt på att blottlägga hur olika typer av tillgångar, förvärvade såväl som ärvda, är fördelade och hur de samspelar med sociala positioneringar inom eller mellan eliter. I samtliga fall träder den struktur fram som fördelningen av tillgångarna skapar och i vilken de enskilda positionerna återfinns. I undersökningarna i det följande kapitlet lyfts såväl elitens egna som deras föräldrars tillgångar fram. Till dessa två läggs även en tredje, barnens.

De frågor som står i centrum i detta avsnitt blir därför dubbla. För det första riktas de mot hur relationen mellan ärvda och förvärvade tillgångar ser ut i dessa två elitgrupper, vilka båda har väldigt mycket av åtminstone en typ av kapital (i följande avsnitt beskrivs mer i detalj hur de två elitgrupperna är konstruerade). För det andra riktas frågorna mot *reproduktionen* av strukturen – översatts olikheterna i fördelningen av dessa tillgångar i skillnader i vad för typ av (högre) utbildningar som deras barn väljer. Denna

---

svenska förhållanden, som också visar på traditionens långt drivna metodologiska utveckling, är studierna i Bohman (2010). Ekonomhistorikern Jan Gletes (1994) studier av de sociala relationernas betydelse för organiseringen av ägandestrukturen i svenskt näringsliv kan i mer överförd bemärkelse föras till denna tradition, även om de vilar på en helt annat metodologisk ingång.

³⁶⁰ Bourdieus och Saint Martins studie av ledande företagsmän i Frankrike (Le Patronat), ursprungligen publicerad 1978, finns i förkortad version i *State Nobility* (1996a [1989]). Bourdieu studerade en akademisk elit i *Homo Academicus* (1996b [1984]). Bland forskning som kan räknas till denna grupp se till exempel Frédéric Lebarons studie av maktförhållanden inom det globala ekonomiska fältet, fångade genom olikheter mellan riksbankschefer runtom i världen (2008) och Ole Hammerslevs studier av den interna segmenteringen av domarkären i Danmark (2003). Också de Bourdieuinspirerade studier av relationen mellan *olika* eliter, avgränsade genom positionella kriterier hör hit, som Johs. Hjøllbrekke och kollegors studie av det norska maktfältet (2007) och François Denord och kollegors studie av det franska (2011).

³⁶¹ Se Flemmen (2012) om den norska ekonomiska överklassen och Gustavsson et al. (2009) om den svenska konstnärseliten. Den norske sociologen Arne Mastekaas använder sig visserligen både av ett positionellt och ett distributionellt urvalsförvarande i sin studie av ledande positioner inom näringsliv och offentlig sektor (2004), men förankrar sin studie mindre i Bourdieus teorier och studerar därtill inte olikheter *inom* de eliter som han därigenom urskiljer.

frågas studeras både inom var och en av eliterna – för att lyfta fram skiljelinjer inom dem – och som en jämförelse mellan dem, för att belysa om det finns gemensamma och särskiljande drag.

I relation till hela avhandlingens övergripande syfte är intresset i denna avhandlingsdel att studera hur privilegierade grupper använder sig av utbildningssystemet. Enligt Bourdieu kände sig dessa grupper (i Frankrike) hotade redan av den första vågen av högskoleexpansionen under 1960-talet, en oro som, att döma av vad som framkommit hittills i avhandlingen, ha varit än större vid millennieskiftet.³⁶²

Innan de två eliternas respektive struktur analyseras närmare och relateras till hur barnen väljer väg i svensk högskola, redogör jag kort för hur de två grupperna har konstruerats för att det alls ska vara möjligt att studera tre generationers tillgångar inom ramen för en och samma undersökning. Jag ger också en förklaring till hur komparationer används i detta avsnitt, eftersom metoden här på vissa avgörande punkter skiljer sig åt från tillvägagångssättet i kohortjämförelserna i kapitel 8.

Avgränsningen av två typer av elithushåll

I korrespondensanalyserna nedan studeras en ekonomisk elit och en utbildningselit. De har identifierats ur det stora registerdatamaterialet efter samma principer som jag i kapitel 9 beskrev att Piketty i sina uppmärksammade studier har följt och som i kapitel 10 användes för att göra några inledande beskrivningar av hur de två gruppernas ställning har förändrats över tid. Den ekonomiska eliten definieras som de som har de allra största ekonomiska tillgångarna i befolkningen och utbildningseliten utgörs följaktligen av dem som har allra mest av utbildningstillgångar. Men eftersom här tre generationer ska vävas samman i undersökningarna är dessa två eliter i korrespondensanalyserna i detta kapitel konstruerade på ett något annorlunda vis.

Den första skillnaden består i att det denna gång är eliternas barn som står i centrum, det vill säga individer som inte *själva* uppfyller kriterierna på att vara eliter, utan har föräldrar som gör detta. För att hålla något konstant och därmed underlätta jämförelsen av de två undersökta eliterna har utgångspunkten varit att enbart elitföräldrar med barn födda 1983 ingår. Därigenom har den sista generation av de tre som ingår i undersökningen rört sig igenom utbildningssystemet vid ungefär samma tidpunkt – och eliterna därmed haft *samma* utbildningssystem att förhålla sig till när deras barn skulle välja såväl gymnasieutbildningar som eventuell högre utbildning. Eftersom de vägval inom högre utbildning som denna yngsta generation gör (val som delvis är beroende av vägval i gymnasieskolan) står i fokus i undersökningens andra led är detta en väsentlig fördel.

³⁶² Se Bourdieu (1996b [1984]), s. 192–194.

I och med att det är barn födda ett visst år som används som det första urvalskriteriet måste elitbegreppet i dessa studier frikopplas från enskilda individer och istället knytas till hushåll. Därför följer en andra skillnad ur den första. I undersökningar av vad barnen gör måste rimligen *bägge föräldrarnas* tillgångar räknas in. Den elitstatus som det är frågan om är vidare kopplad till en specifik referenspopulation: Den ekonomiska eliten och utbildningseliten har skilts ut i relation till samtliga *andra* hushåll som också fick barn 1983. I hushållen kan det vara så – vilket det ofta också är – att enbart en av föräldrarna uppfyller (eller bidrar klart mest till att hushållet uppfyller) de specifika kriterier som ställts upp som villkor för att räknas i någon av elit-grupperna. Ändå figurerar bägge föräldrarna i undersökningarna.³⁶³

Urvalet till den ekonomiska eliten har följt Pikettys percentilmodell, med en viss modifikation. Jag har studerat den rikaste procenten i populationen, men denna toppercil är sammansatt från två håll: dels den halvprocent av populationen (som fick barn 1983) som hade de största förmögenheterna och dels den halvprocent som hade de högsta förvärvsinkomsterna.³⁶⁴ Motivet till denna sammansättning var att få med de största tillgångarna av två olika typer av ekonomiskt kapital. En alternativ lösning hade varit att utgå ifrån den procent som erhöll de största inkomsterna oavsett deras källa och därigenom ringa in såväl grupper som har de högsta löneinkomsterna som grupper som har de högsta kapitalinkomsterna. Nackdelen med ett sådant förfarande är att grupper med stora förmögenheter som inte genererar hög avkastning hamnar utanför. Tillsammans gav detta en grupp på 869 hushåll – strax under en procent av de cirka 92 500 hushåll som fick barn detta år.

Som tidigare nämnts är utbildningstillgångar är fördelade på ett annorlunda vis än ekonomiska tillgångar. Eftersom antalet utbildningsår en individ har hänger samman med utbildningssystemets kumulativa stadiindelning är det inte lika enkelt att ställa upp en viss percentilgräns och veta att en viss be-folkningsandel motsvarar denna percentilgräns – därtill är fördelningen av utbildning för odifferentierad (fler individer delar samma utbildningsnivå än dem som delar samma inkomst). Urvalsgrunden till utbildningseliten är här, som i föregående kapitel, därför knuten till doktorsexamen. De hushåll i vilka minst en förälder har en sådan har räknats som utbildningselithushåll i under-sökningarna. Lyckligtvis för jämförelsen resulterar ett sådant urval i denna kohort i en grupp om 862 hushåll – alltså i stor sett lika många som i den

---

³⁶³ En fördel med detta, utöver att redovisningen av hushållets samlade tillgångar (förvärvade såväl som nedärvda) blir mer rättvisande, är att ytterligare varianter ur elitens reproduktions-repertoar vävs in i undersökningen: inte bara (barnens) utbildningsstrategier utan också (föräldrarnas) äktenskapsstrategier/parbildningsstrategier. Om äktenskapsstrategier, se *Ibid.*, s. 274–275, 279–281.

³⁶⁴ De 869 hushållen definieras av att föräldrarnas tillgångar år 1999 (det vill säga när barn födda 1983 var 16 år och började gymnasiet) översteg 1 259 648 kronor i förvärvsinkomster (uppgifter från LISA-registret), eller 10 725 504 kronor i sammanlagd beskattningsbar förmögenhet (uppgifter från förmögenhetsregistret).

ekonomiska eliten och därmed också närmast exakt en procent av populationen.³⁶⁵

Komparativ strategi

Den jämförande metodologin i detta kapitel är något annorlunda än vid jämförelsen av de två kohorterna i kapitel 8. Även om korrespondensanalys används också för jämförelsen av eliterna är logiken bakom konstruktionerna förändrad. I kapitel 8 var ambitionen att korrespondensanalyserna av de två kohorterna skulle vara så lika varandra som möjligt, både i val av variabler och i grupperingen av variabelinformationen. Detta var inte bara rimligt utan nödvändigt för att möjliggöra jämförelsen, eftersom analysen fokuserade på hur relationen mellan variablerna förändrades som en följd av att fördelningen i utbildningsdeltagandet skilde sig så mycket åt mellan kohorterna. Därutöver hade det betydelse att kohorterna undersöktes i sin helhet.

I de jämförelser mellan de två elitgrupperna som görs här är en sådan lösning inte alls lika produktiv, eller ens rimlig. Grupperna som jämförs utgör i det här fallet långt ifrån några representativa utsnitt av befolkningen, utan är tvärtom två speciellt utformade populationer, med särdrag som inte bara skiljer dem mycket från hela befolkningen utan också från varandra. För att meningsfullt kunna fånga en inre struktur hos dem är det därför nödvändigt att i analyserna använda både olika uppsättningar variabler för var och en av dem och olika grupperingar av sådana variabler.³⁶⁶ De tänkbara inre skiljelinjer som teorier på området lyfter fram är i hög grad elitspecifika. De hushåll som tillhör de två skilda eliterna skiljer sig också så mycket åt i sina innehav av olika slags tillgångar som återfinns i bägge grupperna att det skulle vara mycket svårt att i båda fallen gruppera dessa tillgångar efter samma principer.

I och med att de två rum som konstrueras är helt olika försvinner möjligheterna att inom ramen för korrespondensanalysen rent statistiskt jämföra rummen. Också den mer sociologiska jämförelse av de två kohorterna som jag gjorde i kapitel 8 försvåras, eftersom den byggde på just de likheter i form av variabeluppsättning och variabelgruppering som jag nämnde ovan och som här i stort saknas. Jämförelsen blir på grund av detta alltså mer komplex och får föras mer på en teoretisk nivå än på en empirisk. Vilka är de viktigaste dimensionerna i de två rummen; finns det gemensamma drag i hur barnens utbildningsval i högre utbildning är spridda i dessa?

De två korrespondensanalyserna nedan är med andra ord tämligen fristående från varandra, inte minst därför att de teoretiska grunderna för vilken för typ av uppgifter som ingår som aktiva element hämtas från olika forskningsområden. Undersökningen av den ekonomiska eliten – som är den som behandlas först

³⁶⁵ De två eliterna är i viss mån överlappande. 65 hushåll ingår både i utbildningseliterna och i den ekonomiska eliten.

³⁶⁶ För en liknande komparativ strategi, se Darin (2009).

nedan – drar nytta av att det finns fler studier som utgör förlagor vilka resulterat i att det existerar en viss katalog över rimliga skiljelinjer inom denna typ av elit. Utbildningseliter har som framgått inte studerats lika mycket, varför inspirationen till konstruktionen i detta all får hämtas från lite olika håll som vetenskapssociologin, utbildningssociologin och klassteorin. För att avsnittet inte ska bli alltför omfattande och komplext lyfts enbart de tydligaste och viktigaste mönstren ur korrespondensanalyserna fram.

Kapitlets – och avhandlingsdelens – avslutande avsnitt utgör ett försök att jämföra eliterna och resonera om förekomsten av, och skillnaderna mellan, olika typer av reproduktionsstrategier, samt vad dessa säger om de två eliternas förhållande till utbildningssystemet under det tidiga 2000-talet.

Den ekonomiska eliten

Eftersom ekonomiska eliter av olika slag har stått i blickfånget för sociologisk teori och forskning sedan 1800-talet finns en förhållandevis rik uppsättning av hypoteser också om vilka olika *typer* av ekonomiska eliter som kan finnas och om förhållandet mellan dem.³⁶⁷

En första faktor som potentiellt kan fungera särskiljande inom denna synnerligen välbeställda population är *hur* stora tillgångarna är. Den förmögenhetsnivå och inkomstnivå som här använts för att urskilja den ekonomiska eliten ur samtliga andra hushåll som fick barn samma år utgör ju enbart en bottennivå; eliten utmärks av att den har inkomster eller förmögenheter som ligger över denna. Även om de här studerade hushållen befinner sig på en materiell nivå långt bortom det normala för de breda folklagen och storleken på plånboken därför inte *borde* vara lika utslagsgivande som den normalt sett annars är i sociologiska studier, är det ändå rimligt att leta efter olikheter i mängden ekonomiskt kapital.

Piketty visar exempelvis att det nödvändigt att bryta upp de små toppgrupperna för att få grepp om vilka som varit de huvudsakliga mottagarna när ekonomiska tillgångar återigen blir alltmer ojämnt fördelade. I Sverige är det huvudsakligen i gruppen som utgör den översta tiondelen av den översta procenten i inkomstfördelningen som inkomsterna har dragit iväg uppåt sedan 1980-talet, under det att de resterande nio tiondelarnas andel har varit någorlunda konstant.³⁶⁸ I denna undersökning görs, som sagt, inga

³⁶⁷ Att ekonomi i allmänhet och ekonomiskt och industriellt ledarskap i synnerhet är lämpliga sysselsättningar för uppburna skikt är möjligen kopplat till framväxten av kapitalismen som samhällssystem. Åtminstone argumenterar Thorstein Veblen för att blott tre funktioner var tänkbara för ett brett elitskikt i tidigare samhällsordningar: politiskt styre, krigföring eller religiöst ledarskap. Veblen (1994 [1899], s. 2–3.

³⁶⁸ Roine och Waldenström (2008), s. 371–374. Se också olikheterna i inkomstkällor mellan olika fraktioner av toppprocenten vid olika tillfällen och olika länder, i Piketty (2014), s. 276–281, 300–303.

motsvarande dynamiska analyser av förändringar inom de två elitgrupperna, men detta förhållande illustrerar att volymen av tillgångarna kan spela roll. En maktförskjutning kan ha ägt rum, även inom den ekonomiska eliten, på så vis att de lägre skikten har blivit frånåta av de allra högsta.

Ytterligare tänkbara skiljelinjer inom den ekonomiska eliten går att hämta från Max Weber, som lade vikt vid att dels skilja mellan "ägarklasser" och "yrkesklasser" och dels peka på några faktorer som kan fungera som särskiljande också inom dessa. De första kan således skiljas åt efter "arten av den egendom som kan avyttras för vinst" de andra efter "arten av de prestationer som utbjuds på marknaden".³⁶⁹ Tanken att ägare kan skiljas från professionella är i den undersökning som görs här inledningsvis mest betydelsefull med tanke på de två typer av tillgångar som använts för att konstruera gruppen av ekonomiska elithushåll. Dessa kan ses som antingen kapitalägare (utvalda genom stora förmögenheter) eller ett övre skikt av yrkesverksamma (utvalda genom höga inkomster). Denna skillnad kan också beskrivas som ett olikartat förhållande till arbetsmarknaden. De första kan men behöver inte ha intjänat sina förmögenheter genom yrkesverksamhet. De andra måste ofrånkomligen vara verksamma på arbetsmarknaden (dessutom på en högavlönad del av arbetsmarknaden), eftersom de annars inte skulle erhålla förvärvsinkomster i denna storleksordning, även om de dessutom kan men inte behöver ha förmögenheter. Eftersom ekonomiska eliter oftast definierats utifrån sina yrkespositioner är det också denna andra grupp som fått störst uppmärksamhet i tidigare forskning.³⁷⁰

Inom ägarklassen skiljer Weber mellan rentierer och företagare, efter vilken "mening" de ger åt sitt penningägande.³⁷¹ Rentiererna är passiva kapitalägare som lever av dess avkastning, medan företagare aktivt försöker öka kapitalet genom näringsverksamheter av olika slag.

Så långt kan alltså det ekonomiska kapitalet differentieras efter (i) sin storlek; (ii) sitt slag eller sin ursprungskälla (inkomst eller förmögenhet); och (iii) sin användning (rentier eller företagare). Den tredje av dessa aspekter leder naturligt över i en tredje, betydelsefull olikhetsgrundande egenskap.

Även om Thorstein Veblen formulerade sina tankar mitt under den rentierepok som enligt Piketty var rådande i västerländska länder fram till första världskrigets utbrott, är det förhållande han beskrev mellan ärvda och förvärvade ekonomiska tillgångar inte alls orimlig att beakta även i undersökningar av moderna välfärdssamhällen.³⁷² Veblen var för det första tydlig med

³⁶⁹ Weber (1983 [1922]), s. 210; (1987), s. 35–36.

³⁷⁰ Till exempel skiljer den viktigaste axeln i Bourdieus undersökning av företagsledarnas fält mellan "familjechefer" och "statschefer". Bourdieu (1996a [1989]), s. 300–310.

³⁷¹ Weber (1987 [1922]), s. 36. Weber skiljer också mellan *vad* de äger. Den distinktionen är i stort frånvarande i undersökningarna nedan.

³⁷² Piketty daterar starten på rentiersamhällets kollaps (i Frankrike) till 1914. (2014), s. 278. De som tog över rentierernas position i toppen av ojämlikhetspyramiderna var istället "managers" (jämför Webers resonemang ovan om "ägare" kontra "professionella). Piketty menar att utvecklingen under de senaste 30 åren tyder på återkomsten av ett rentiersamhälle, där bland

att rikedom i sig är en statusfaktor, men att det motsatta gäller strävan efter rikedom, vilket ger ytterligare en nyans åt Webers distinktion mellan rentierier och företagare – de förstnämnda har tillräckliga medel för att kunna leva det liv de önskar medan de sistnämnda behöver anstränga sig för att öka sina medel.³⁷³ Veblens resonemang synliggör en utsagd egenskap hos tillgångarna som rentierier har: de måste ju trots allt komma någonstans ifrån. Den hierarkiska åtskillnaden mellan dem som ärvt och dem som förvärvat består i att “wealth acquired passively by transmission from ancestors or other antecedents presently becomes even more honorific than wealth acquired by the possessor’s own effort”.³⁷⁴ I Veblens perspektiv är det med andra ord relevant att inte bara väga in egenskaperna hos de ekonomiska tillgångar som hushållen är i besittning av, utan också att undersöka om de hushållen – och därmed deras tillgångar – härstammar från besuttna familjer. Är det ”nya” eller ”gamla” pengar?³⁷⁵

Variabler i korrespondensanalysen

Tre generationer figurerar i korrespondensanalysen: far- och morföräldragenerationen, föräldragenerationen (som bildar de egentliga elithushållen) och barnen. Men enbart de två första generationernas egenskaper används för att konstruera det ”rum” av tillgångar som kartläggs. Barnens utbildningsval i högre utbildning undersöks med andra ord helt utan användning av de meritokratiska kriterier som formellt krävs för att vinna tillträde till olika delar av högskolelandskapet (som specifika gymnasieprogram, gymnasiebetyg och högskoleprovsresultat). Det enkla skälet är att det egentliga studieobjektet är de tidsmässigt längre, familjecentrerade reproduktionsstrategier som de utbildningstillgångar barnen erövat kan sägas uttrycka. Fördelningen av far- och morföräldrarnas och föräldrarnas tillgångar används alltså för att i någon mån förklara barnens inträde i högre utbildning.³⁷⁶

I ovanstående avsnitt behandlades teoretiska utsagor om de sannolika grunderna för olika typer av uppdelningar inom den ekonomiska eliten. Dessa utsagor har i tabell 17 nedan omvandlats till variabler och kategorier som

---

annat arven för en ökande andel av befolkningen är större än vad de normalt skulle tjänat in på en livstid. Ibid, s. 418–421.

³⁷³ Veblen (1994 [1899]), s. 17.

³⁷⁴ Ibid, s. 19.

³⁷⁵ Jämför McNamee och Miller (1998), s. 196.

Den amerikanske sociologen E. Digby Baltzell tillskriver studiet av den sociala rekryteringen en central analytisk betydelse, till exempel i sin kritik av den ”managerial revolution” som James Burnham beskrev. Eftersom Burnham inte undersökte rekryteringen till denna föregivet nya grupp av ekonomiska makthavare var den mer djupgående innebörden av hans argumentation oklar: “if both the *new* managers and the *old* financiers are recruited from the *same* upper class, there has not been a corresponding change in the ruling *class*.” Baltzell (2009 [1958]), s. 34.

³⁷⁶ Jämför resonemangen om att korrespondensanalysens kan användas som en prediktiv karta i kapitel 2.

kommer till användning i korrespondensanalysen. De har också fått sällskap av några till, vilka fångar in mindre elitspecifika och mer generella mekanismer men som sannolikt fungerar som särskiljande också i denna grupp. Sammanlagt samlas i tabellen 14 variabler indelade i 62 kategorier (varav 51 är aktiva i korrespondensanalysen). Eftersom det är en ekonomisk elit som undersöks, finns det en klar övervikt av ekonomiska uppgifter, men av olika slag.

För överskådligheten, men också på analytisk grund, är variablerna indelade i tre rubriker som skiljer mellan uppgifter av olika slag. Den första samlar olika typer av nedärvda tillgångar, den andra innefattar motsvarande (men mer detaljerade) förvärvade tillgångar och den tredje avser några arbetsmarknadsrelaterade uppgifter som är nödvändiga för att utforska vissa av de differentierande egenskaper som tidigare studier av ekonomiska eliter har lyft fram.

Variablerna som används för att ge en bild av det nedärvda kapitalet syftar till att kunna behandla den i elitsociologi – och i sociologin i allmänhet – viktiga frågan om ursprungets betydelse. För att mer detaljerat kunna behandla frågan om gamla vs. nya pengar ingår här, å ena sidan, mer elitspecifika uppgifter (far- och morföräldrarnas inkomster och förmögenheter). Dessa är grupperade för att fånga denna generations ekonomiska ställning i relation till hela den övriga svenska befolkningen. I denna synnerligen speciella population är det alltså möjligt att använda egenskapen att ha en mor- eller farförälder (eller en mor- *och* en farförälder) som tillhörde den rikaste procenten i befolkningen.³⁷⁷ Å andra sidan är även en mer generell uppgift inkluderad genom att far- och morföräldrarnas utbildningsnivå tagits i beaktan.³⁷⁸

---

³⁷⁷ Uppgifterna är hämtade från Inkomster och Taxeringar-registret från 1968, och grupperingen följer en hierarkisk princip där den översta kategorin (till exempel *FM-F: Topp10+* för förmögenheter) samlar dem där *både* mor- och farföräldrarnas tillgångar tillhörde de översta fem procenten (förmögenhet) eller tio procenten (inkomster) och de följande kategorierna – utan plustecken – om *någon* av mor- eller farföräldrarna tillhörde den rikaste procenten (och inte faller i den första kategorin) och så vidare längre ner i fördelningarna. För att placera in generationen i dessa kategorier har jag studerat inkomst- och förmögenhetsfördelningen bland samtliga individer i åldrarna 20–65 år (det vill säga individualstatistik och inte hushållsstatistik) och var för sig undersökt om farfar, farmor, morfar eller mormor tillhört någon av dem.

³⁷⁸ Uppgift från Folk- och bostadsräkningen 1970. "Högre" motsvarar högskoleutbildningar längre än 3 år (inklusive forskarutbildningar) och "medel" kortare högskoleutbildningar och gymnasiestudier. Kategorierna som innehåller plustecken betecknar att minst en både i farföräldrahushållet och i morföräldrahushållet uppnått denna nivå.

Tabell 17. Aktiva variabler och kategorier. Ekonomisk elit.

Rubrik	Variabel	Kategori			
		Etikett	Antal	Andel	
Nedärvt kapital	För- och morföräldrars förmögenhet	FM-F: Topp5+	37	4,3	
		FM-F: Topp1	184	21,2	
		FM-F: Topp5	191	22,0	
		FM-F: Lägre	329	37,9	
		FM-F: Ej uppg.	128	14,7	
	Far- och morföräldrars inkomst	FM-I: Topp10+	134	15,4	
		FM-I: Topp1	247	28,4	
		FM-I: Topp10	277	31,9	
		FM-I: Lägre	142	16,3	
		FM-I: Ej uppg.	69	7,9	
	Far- och morföräldrars utbildningsnivå	FM-U: Hög+	47	5,4	
		FM-U: Hög	238	27,4	
		FM-U: Medel+	143	16,5	
		FM-U: Medel	244	28,1	
		FM-U: Låg	88	10,1	
	FM-U: Ej uppg.	109	12,5		
Förvärvat kapital	Föräldrars rörliga tillgångar	F-RT: Stora	173	20,0	
		F-RT: Öv.med.	261	30,0	
		F-RT: Und.med.	261	30,0	
		F-RT: Små	174	20,0	
			F-FT: Stora	173	20,0
	Föräldrars fasta tillgångar	F-FT: Öv.med.	261	30,0	
		F-FT: Und.med.	261	30,0	
		F-FT: Små	174	20,0	
			F-I: Hög	174	20,0
	Föräldrars inkomst	F-I: Öv.med.	261	30,0	
		F-I: Und.med.	261	30,0	
		F-I: Låg	173	20,0	
	Föräldrars inkomstsammansättning	F-I: FörvInk+	605	69,6	
		F-I: KapInk+	264	30,4	
	Föräldrars tillgångssammansättning	F: Tillg.>Skuld	473	54,4	
		F: Skuld>Tillg.	396	45,6	
	Faders utbildningsnivå	F(F)U: FoUtb.	62	7,1	
		F(F)U: Hög	419	48,2	
		F(F)U: Medel	212	24,4	
		F(F)U: Låg	97	11,2	
		F(F)U: Ej uppg.	79	9,1	
	Moders utbildningsnivå	F(M)U: Hög	378	43,5	
		F(M)U: Medel	299	34,4	
		F(M)U: Låg	135	15,5	
		F(M)U: Ej uppg.	57	6,6	
	Arbetsmarknadsposition	Faders sysselsättningsstatus	F(F): Eger AB	58	6,7
			F(F): Företagare	87	10,0
F(F): Anställd			625	71,9	
F(F): Ej arbete			64	7,4	
F(F): Ej uppg.			35	4,0	
Moders sysselsättningsstatus			F(M): Företagare	88	10,1
			F(M): Anställd	655	75,4
		F(M): Ej i arbete	106	12,2	
		F(M): Ej uppg.	20	2,3	
Faders sektor		F(F): Prod.sekt.	199	22,9	
		F(F): Cirk.sekt.	175	20,1	
		F(F): Finanssekt.	81	9,3	
		F(F): Serv.sekt.	161	18,5	
		F(F): Repr.sekt.	130	15,0	
		F(F): Ej uppg.	123	14,2	
Moders sektor		F(M): Prod.sekt.	76	8,7	
		F(M): Cirk.sekt.	117	13,5	
		F(M): Finanssekt.	51	5,9	
		F(M): Serv.sekt.	41	4,7	
		F(M): Repr.sekt.	438	50,4	
		F(M) Ej uppg.	146	16,8	

Anmärkning: Kategorier som är passiva i korrespondensanalysen är kursiverade i tabellen.

Under rubriken "Förvärvat kapital" är en rad olika uppgifter samlade som på en detaljerad nivå skiljer såväl mellan olika volymer av ekonomiskt kapital (små mot stora mängder) som mellan olika sammansättningar av ekonomiskt kapital (förmögenheter, inkomster och skulder). Återigen inkluderas här den mer generella uppgiften om hushållets utbildningstillgångar. De två första variablerna skiljer volymen av två olika typer av förmögenhet. Den ena, som grupperats i olika mängder rörliga tillgångar, består av medel som är rena pengar eller tillgångar som är lätta att snabbt avyttra på marknaden för att erhålla sådana (aktier, fonder, skattepliktiga försäkringar, pengar på bankkonton). Den andra utgörs av fasta medel som är uppbundna i olika typer av reala tillgångar (främst fastigheter).³⁷⁹ Därefter följer två variabler som mäter inkomster. För att kunna skilja ut dem som inom den ekonomiska eliten som, oavsett källa, har de allra största intäkterna har först två inkomstkällor slagits samman till en samlad variabel.³⁸⁰ Eftersom tidigare forskning har lagt vikt vid att skilja dessa två typer av inkomster från varandra har jag här även inkluderat en andra variabel som avser hur hushållets inkomster är sammansatta, nämligen om de huvudsakligen härstammar från förvärvsarbete eller från kapitalägande.³⁸¹ En liknande uppgift avseende förmögenheter, som fångar förhållandet mellan tillgångar och skulder, avslutar batteriet av indikatorer på innehavet av ekonomiskt kapital. Denna variabel redovisar om summan av de rörliga tillgångarna är större eller mindre än hushållets skulder, och syftar till att något bedöma hushållets ekonomiska utsatthet eller beroende av löpande intäkter. Är de finansiella tillgångarna större än skulderna kan de senare vid behov lösas, om ränteutgifterna skulle bli alltför betungande, utan att reala tillgångar behöver säljas av. Är de mindre än skulderna saknas det alternativet.

När hushåll utgör den analytiska enheten är det inte särskilt meningsfullt, eller ens möjligt, att separera de ekonomiska tillgångarna för olika familjemedlemmar. Istället används de sammanlagda summorna som mått på just hushållets ekonomiska ställning.³⁸² För utbildning har jag valt en motsatt väg

---

³⁷⁹ Uppgifterna är hämtade från Förmögenhetsregistret 1999 och avser den taxerbara bruttosumman av dessa två typer av tillgångar (som jag alltså har grupperat ur mer detaljerade uppgifter i registret), det vill säga inte marknadsvärden utan taxeringsvärden, utan frändragna eventuella skulder.

³⁸⁰ Från LISA-registret 1999, i form av Förvärvsinkomst (samtliga löneinkomster och rörelseinkomster samt inkomstgrundade transfereringar, som föräldrapenning och sjukersättning) och Kapitalinkomst.

³⁸¹ Magne Flemmen använder i sin studie förvärvsinkomster respektive kapitalinkomster som urvalsgrund – tillsammans med vissa specificerade yrkespositioner – för att identifiera en population av ekonomisk överklass ur sitt registermaterial. Flemmen (2012), s. 1043. Jag har, som nämnts, istället använt förvärvsinkomster respektive förmögenhet.

³⁸² Även om sambeskattningen av inkomster upphörde år 1971 så fortsatte den för förmögenheter, så länge en förmögenhetsskatt togs ut.

och skilt faderns och moderns utbildningsnivå från varandra. På denna punkt fångas därför också hushållets sammansättning upp.³⁸³

De ekonomiska eliter som studeras i denna studie befinner sig inte alla i ledande ställningar, som hade varit fallet om de valts ut i egenskap av positionella eliter. För att ändå skapa möjligheter för att skilja mellan exempelvis ägare och professionella har slutligen under den sista rubriken några uppgifter om föräldrarnas arbetsmarknadspositioner inkluderats. Uppgifter om vad de *har* säger nämligen mycket lite om vad de *gör*. Även om uppgiften om hushållets inkomstbalans ger en viss indikation (ägare kan tänkas ha större kapitalintäkter än professionella), så blir bilden mer nyanserad om information om både positioner och kapitaltillgångar kombineras. Den första av dessa uppgifter visar – för vardera föräldern – deras sysselsättningsstatus, om de är anställda eller arbetsgivare (för fädernas del är det möjligt att skilja egenföretagare från sådana som arbetar i eget aktiebolag). Den andra, sektors-tillhörighet, visar i vilken del av ekonomin som de är verksamma.³⁸⁴

Den inre strukturen

Mönstret i fördelningen av de två första generationernas tillgångar kan enligt korrespondensanalysens utfall huvudsakligen sammanfattas i tre axlar.³⁸⁵ I den följande redovisningen kommer de två första axlarna att få större utrymme än den tredje därför att de – för att föregripa handlingen – är mer tydligt relaterade till fördelningen av barnens egenskaper.

---

³⁸³ Som jag visade i kapitel 9, i avsnittet om elitutbildning, har utbildningsbakgrunden varit en vanligt återkommande undersökningsspunkt i studiet av eliter. Se också Flemmen (2012), s. 1043. I dessa studier (liksom i Flemmens) är så att säga *individuella* eliter i blickfånget, medan jag studerar *elit-hushåll*. Det är därför befogat att ta med utbildningsbakgrunden också för den partner som inte själv uppfyller kriterierna som "elit", eftersom också den personens tillgångar bidrar till ackumuleringen av nedärvt kapital för den tredje generationen i analysen, eliternas barn.

³⁸⁴ Den klassificering av sektorer som jag använt utvecklades av Göran Therborn i hans klassiska studier om förändringarna i den svenska klasstrukturen, 1930–1980. Therborn (1981), s. 17–23. Denna klassificering är lockande, därför att alla typer av sysselsättningsstatus – som arbetsgivare likaväl som arbetstagare – är möjliga i alla sektorerna. De två uppgifterna om arbetsmarknadspositioner överlappar därför inte. Jag har gjort en mindre modifikation av Therborns schema, för att ta hänsyn till den specifika populationen. Till de fyra sektorer, eller sfärer, som Therborn ursprungligen urskilde – *produktionssektorn* (kapitalismens hårda kärna, som skapar mervärde), *cirkulationssektorn* (som fördelar varor och tjänster), *servicesektorn* (som erbjuder transporter, färdigheter och rekreation) och *reproduktionssektorn* (som skapar, upprätthåller och reproducerar grundläggande sociala relationer, genom utbildning, sjukvård, rättssystem och statsapparaten) har jag lagt en femte, mer fältspecifik *finanssektor*, som samlar individer sysselsatta i den del av cirkulationssektorn som rör kapitalförvaltning och finansiella tjänster. Grupperingen bygger på en omkodning av föräldrarnas SNI-koder i LISA 2002, med Therborns klassificering utifrån en äldre SNI-uppsättning som förlaga.

³⁸⁵ I tabell 31 i appendix redovisas egenvärdena och modifierade andelar för de viktigaste axlarna. De tre första axlarna samlar 80,8 procent av de modifierande andelarna. Figur 46 och figur 47 i appendix visar molnet av individer i plan 1–2 respektive 1–3.

Den huvudsakliga oppositionen inom den svenska ekonomiska eliten sammanfattas i den första axeln (vänster–höger i figur 30 nedan) och är framför allt relaterad till föräldragenerationen – det vill säga den egentliga eliten.³⁸⁶ Den formar sig efter olikheter i sammansättningen av ekonomiskt kapital, utifrån den huvudsakliga inkomstkällan och arbetsmarknadspositionerna.

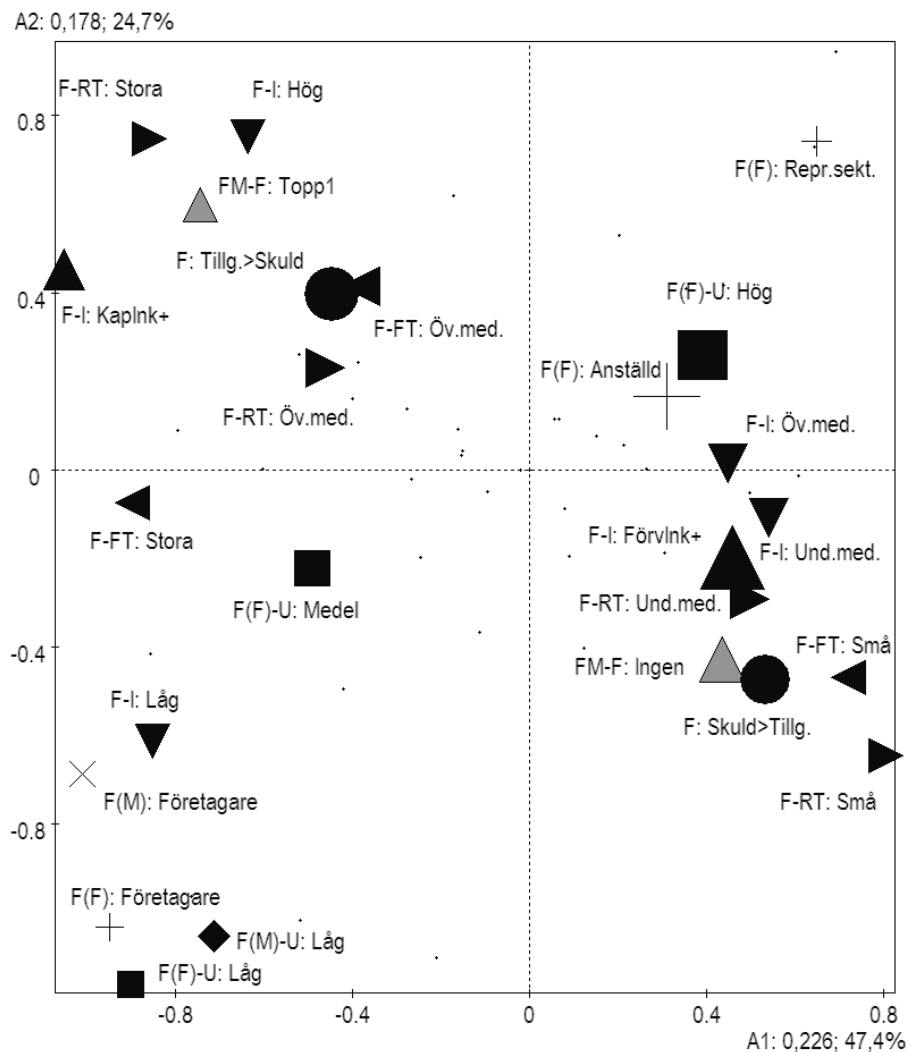
Såväl *rentiererna* (indirekt mätt genom bidraget från kategorin som visar att kapitalinkomsterna är större än förvärvsinkomsterna – *F: KapInk+*) som *företagarna* (direkt mätt – *F(F): Företagare* och *F(M): Företagare*), det vill säga båda de typer av ägare som Weber urskilde, återfinns till vänster i figuren. Till höger samlas de anställda, vilka följaktligen har sin största inkomst från lönearbete (*F: FörvInk+*) och som enligt Weber per definition tillhör en yrkesklass. Att förmögenheterna är större till vänster än till höger blir därför logiskt (till vänster: *F-FT: Stora* och *F-RT: Stora*; till höger: *F-FT: Små* och *F-RT: Små*). Fördelningen av inkomster följer ett något mer komplext mönster. Inkomster runt genomsnittet bidrar till höger i axeln (både över och under medianlönen – *F-I: Öv.Med.* respektive *F-I: Und.Med.*), medan både de högsta och de lägsta (låga i denna kontext, bör tilläggas) inkomsterna återfinns till vänster (*F-I: Hög*, *F-I: Låg*). Axeln uttrycker med denna fördelning ett slags ekonomiskt dominansförhållande mellan de två polerna. Detta blir tydligt av att de (rörliga) tillgångarna är större än skulderna till vänster (*F: Tillg.>Skuld*) under det att det omvända förhållandet gäller till höger (*F: Skuld>Tillg.*).

Sammantaget träder ett mönster fram där hushållen i den ekonomiska eliten som står nära den högra polen är mer beroende av arbetsmarknaden för att kunna förse sig med (höga) inkomster, delvis för att de behöver täcka skuldkostnader, samtidigt som hushållen nära den vänstra polen är mer oberörda av arbetsmarknaden, tack vare både sina mer autonoma positioner på denna marknad och de ansenliga rörliga och fasta förmögenheter de besitter. Fördelningen av utbildningskapital går i motsatt riktning och de starkaste utbildningstillgångarna återfinns vid den högra polen, vilket ytterligare understryker denna slutsats (*F(F)-U: Låg* och *F(M)-U: Låg* till vänster; *F(F)-U: Hög* till höger).

Det finns en lockelse att i denna opposition se den uppdelning mellan ägare (vänster) och direktörer/företagsledare (höger) som tidigare forskning har framhållit och som sannolikt också får stöd av utfallet. Dock är mönstret mer sammansatt, eftersom här tillgångar istället för positioner får vara utslagsgivande. Direktörer kan i denna axel återfinnas så väl åt vänster (som ledare för egna företag) som åt höger (som anställda ledare). Snarare visar axeln en grundläggande olikhet mellan kapitalägare i bredare mening (det vill säga inte bara av företag) och högavlönade yrkesverksamma (det vill säga inte bara ledande direktörer).

³⁸⁶ De olika variabelernas och kategoriernas bidrag till den första axeln visas i tabell 32 i appendix.

Figur 26. Bidragande kategorier till axel 1. Plan 1–2. Ekonomisk elit.

Att volymen av nedärvda tillgångar i viss utsträckning överlappar med denna motsättning är inte särskilt förvånande. En äldre generation utan någon egentlig förmögenhet bidrar till höger (*FM-F: Lågre*) och en äldre generation med de högsta förmögenheterna till vänster (*FM-F: Topp1*). Penningar är helt enkelt lättare att ära än arbetsmarknadspositioner. Nedärvda tillgångar bidrar mer entydigt till den andra dimensionen i analysen, vilket jag visar nedan.

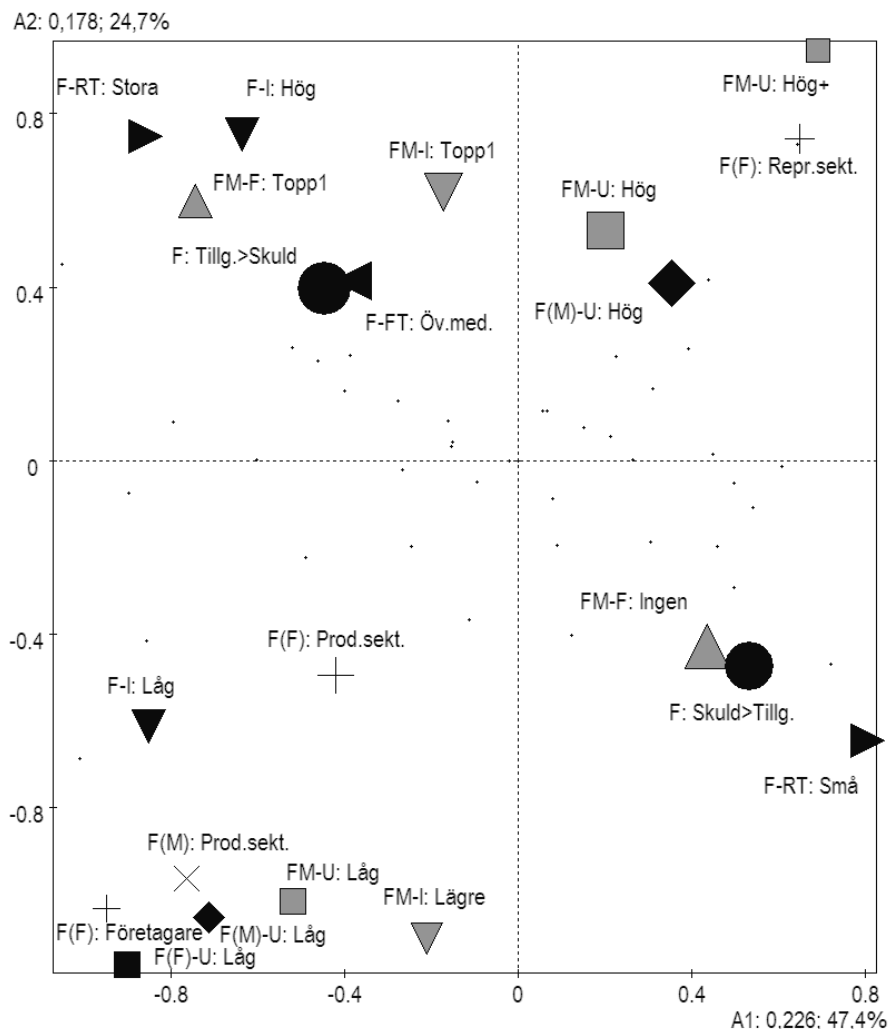
Den andra axeln (upp–ned i figur 31 nedan) sammanfattar olikheter relaterade till storleken på tillgångarna, i synnerhet nedärvda tillgångar.³⁸⁷

³⁸⁷ Se tabell 33 i appendix för variablernas och kategoriernas bidrag till den andra axeln.

Oavsett typen av kapital så stiger volymerna när man rör sig uppåt i axeln. Längst upp finns far- och morföräldrar med de allra största inkomsterna och förmögenheterna ($FM-I: Top1$ och $FM-F: Top1$) såväl som de största utbildningstillgångarna ($FM-U: Hög+$), under det att motsatsen gäller längst ned i figuren (små inkomster, förmögenheter och låg utbildning bland mor- och farföräldragenerationen). Fördelningen av de flesta av föräldragenerationens kapitalvolymter ser likartad ut, med små volymer längst ner (till exempel $F-I: Låg$, $F-RT: Små$, $F(F)-U: Låg$ och $F(M)-U: Låg$) och stora längst upp (till exempel $F-I: Hög$, $F-RT: Stora$, $F(F)-U: Hög$ och $F(M)-U: Hög$).

Givet det stora genomslaget i axeln för nedärvt kapital är de arbetsmarknadspositioner som också bidrar till axeln intressanta, eftersom de kan indikera vilka delar av den samtida kapitalistiska ekonomin som är öppen för nykomlingar i den ekonomiska eliten, det vill säga de utan några större nedärvda medel. Uppenbarligen utmärks egenföretagarna i den ekonomiska eliten av att i högre grad ha nått denna ställning utan nedärvt kapital ($F(M): Företagare$, $F(F): Företagare$), på samma sätt som produktionssektorn, den hårda kärnan av den kapitalistiska ekonomin ($F(M): Prod.sekt$, $F(F) Prod.sekt$), präglas av en större närvaro av nykomlingar med mindre tillgångar relativt sett. Detta står i motsats till reproduktionssektorn ($F(F): Repr.sekt$), som i större utsträckning förefaller vara en hemvist för en etablerad elit. Det senare förhållandet skulle i ett politiskt perspektiv kunna ses som ett legitimitetsproblem för en stat som under större delen av 1900-talet har styrts av socialdemokratin, eftersom staten under detta århundrade övertog de flesta reproduktiva funktioner från marknaden och civilsfären.

Figur 27. Bidragande kategorier till axel 2. Plan 1–2. Ekonomisk elit.

Typologin nedan (i figur 28) utgör en illustrativ förenkling av det mönster som träder fram när de två axlarna som hittills behandlats var för sig korsas med varandra, så att rummet blir uppbyggt av fyra, betydelsebärande kvadrater. De två mest betydelsefulla dimensionerna i det rum som konstruerats utifrån fördelningen av denna mycket välförsedda grupps tillgångar och egenskaper kan sägas avse, för det första, det ekonomiska kapitalets sammansättning och, för det andra, senioriteten inom eliten. I den första dimensionen står två slags rikedom mot varandra, baserade på förmögenheter respektive

löneinkomster, och i den andra skiljs hushållen i den ekonomiska eliten åt beroende på om de är nytillkomna eliter eller sprungna ur tidigare elitskikt.³⁸⁸

Figur 28. Typologi av fyra grupper i den ekonomiska eliten.

Sammansättning av ekonomiskt kapital

Senioritet i eliten	Rentierier	Statsadel
	Företagare	Privatanställda chefer

Figur 28 kompletterar de grafiska representationerna av korrespondensanalysens utfall med en enklare visuell gestaltning, där rummets fyra kvadrater träder fram i stiliserad form. Utifrån fördelningen av egenskaper i rummet kan dessa fyra kvadrater preliminärt benämnas med utgångspunkt från de grupper i den ekonomiska eliten som tidigare forskning pekat ut. Det bör dock betonas att det här rör sig om idealtypiska konfigurationer. De koordinater som korrespondensanalysen tillhandahåller för de olika enskilda kategorierna är sammanvägda medelpunkter för hur samtliga individer som är bärare av motsvarande egenskaper är spridda i rummet.

De två grupperna till vänster i figuren tillhör Webers ägarklass och utgörs av rentierier (övre vänstra kvadraten – gamla förmögenheter) respektive företagare (nedre vänstra kvadraten – nya förmögenheter). Grupperna till höger bör räknas till Webers yrkesklasser, eftersom de i högre grad kännetecknas av en avsaknad av kapitalägande. Överst finns en grupp som i mycket motsvarar Bourdieus beskrivning av statsadeln, högavlönade och högutbildade funktionärer på att döma av deras inkomster ledande positioner, aktiva i den reproduktiva sektor som verkar genom, eller är sanktionerad av staten (övre högra kvadraten – professionsdynastier).³⁸⁹ Nederst till höger återfinns likaledes ledande funktionärer men som i högre grad är verksamma inom det privata näringslivet – vad som kunde benämnas privatanställda chefer (nedre högra kvadraten – yrkesuppkomlingar).³⁹⁰

³⁸⁸ Detta rum har stora likheter med det rum av den norska ekonomiska överklassen som Magne Flemmen konstruerat. I Flemmens analyser har dock axlarna omvänd ordning. Sammanlagd volym träder i hans analyser fram som den mest framträdande axeln och sammansättning av ekonomiskt kapital som axel två. Den ekonomiska elitens inre struktur förefaller med andra ord vara åtminstone nordiskt återkommande. Se Flemmen (2012), s. 1047–1049.

³⁸⁹ För begreppet statsadel, se till exempel Bourdieu (1996a [1989]), s. 116–117.

³⁹⁰ Det kan vara lockande att istället namnge denna grupp som "Direktörer", men det tror jag vore missvisande, framför allt därför att detta pekar ut en för tydlig yrkesposition, när typologin snarare är avsedd att fånga just typer. Det vore missvisande också därför att direktörerna de facto är spridda i hela rummet – det är den absolut vanligaste yrkestiteln bland elitföräldrarna (åtminstone bland fäderna) – och därför att det rimmar dåligt med den dubbelt dominerade position som denna typgrupp intar i rummet: en relativt sett liten kapitalvolym, både av ärvt och förvärvat kapital, och (därför) stort arbetsmarknadsberoende.

Några ord bör också sägas om den tredje axeln som korrespondensanalysen pekar ut (visas ej i figuren). Det tydligaste resultatet av denna är identifieringen i axelns ena riktning av den etablerade elitens *crème de la crème* och dennas definierande egenskaper.³⁹¹ De kategorier som bidrar till denna pol hos axeln är huvudsakligen sådana som urskiljer hushåll som är extremt välbeställda i fråga om nedärvt kapital, där både modern och fadern härstammar från familjer som har stora kapitalvolymmer, av såväl förmögenhet som utbildning. När den tredje axeln korsas med den första axeln blir resultatet en separation i den övre delen av figuren mellan å ena sidan ekonomiska arvtagare och å andra sidan utbildningsarvtagare (om än också med stora ekonomiska tillgångar). Till vänster finns finansiella arvtagare som driver egna företag i produktionssektorn (en gammal landägande eller industriell elit) och till höger hushåll med stora nedärvda och förvärvade utbildningstillgångar (en fader som är disputerad), sysselsatta i reproduktionssektorn (statsadeln, återigen).

Den andra, motsatta polen i den tredje axeln är mindre sociologiskt lättidentifierbar. Den kännetecknas främst av en dubbel rörlighet: å ena sidan yrkesverksamhet i cirkulationssektorn, där vinst kan uppbådas främst genom att skruva upp transaktionshastigheten – alltså handel i bred bemärkelse – och å andra sidan stora rörliga tillgångar (både i form av förmögenhet och i form av inkomst). Den karaktäriseras därtill av en avsaknad av mer omfattande nedärvda tillgångar och relativt blygsamma förvärvade utbildningstillgångar.

Den tredje generationen

Det finns en tydlig inre struktur – i synnerhet i de två första axlarna – inom den ekonomiska eliten. Återspeglas denna struktur också i olikheter med avseende på vilka utbildningar de ekonomiska eliternas barn – den tredje generationen i de elitfamiljer som undersöks – väljer i svensk högre utbildning? I figurerna nedan visas hur barnens egenskaper är spridda i det rum som byggts upp av fördelningen av deras föräldrars och mor- och farföräldrars tillgångar.

Innan vägvalen i högre utbildning blottläggs visar jag hur barnens, den tredje generationens, tillgångar är spridda i rummet. Utbildningstillgångarna utgör de formella förutsättningarna för att alls kunna påbörja högre utbildning och avgör därutöver också vilka alternativ inom högre utbildning som är möjliga att välja. Tillsammans med uppgifterna om ekonomiska tillgångar ger de en bild av vad för typ av överföring av tillgångar som äger rum inom familjerna.

Barnens utbildningstillgångar och ekonomiska tillgångar är spridda på olikartade sätt i rummet, se figur 29 nedan. Bådas spridning överensstämmer

³⁹¹ Se tabell 34 i appendix för variablernas och kategoriernas bidrag till denna axel.

dock med den opposition avseende kapitalvolym som den andra, vertikala axeln i korrespondensanalysen fångar upp. Barn från de resursstarkaste, etablerade hushållen har också själva större mängder utbildningskapital och ekonomiskt kapital än vad barn från mindre resursstarka, nyblivna elitfamiljer har. "Old money confers higher status and provides advantages in cultural capital accumulation" skriver McNamee och Miller, vilket uppenbarligen stämmer väl också för svenska förhållanden.³⁹² Men de två formerna av tillgångar drar samtidigt åt olika håll. Uppgifterna om utbildningstillgångar – gymnasiebetyg, högskoleprovsresultat och gymnasieprogram – löper i en diagonal från den nedre vänstra kvadraten till den övre högra under det att uppgiften om ekonomiska tillgångar – storleken på barnens egna rörliga tillgångar – löper från den nedre högra kvadraten till den övre vänstra. Tillsammans bildar de alltså ett kryssmönster, som är direkt homologt med hur föräldragenerationens motsvarande tillgångar är fördelade i figur 27 ovan.

Om den vertikala axeln skiljer dem som har lite från dem som har mycket, separerar den horisontella axeln alltså dem som har mycket utbildningskapital från dem som har mycket ekonomiskt kapital. Således har barnen i den över högra kvadraten (som i hög grad befolkas av en elit som jag ovan rubricerade som statsadeln) oftare än andra de högsta gymnasiebetygen och högskoleprovsresultaten och de har oftare läst vid det mest prestigefyllda gymnasieprogrammet (naturvetenskapligt program med naturvetenskaplig inriktning)³⁹³ medan barnen i den övre vänstra kvadraten (som härstammar ur rentierfamiljer) de största egna ekonomiska tillgångarna.³⁹⁴ Barnen i den nedre vänstra kvadraten (från företagarhus) har oftare låga betyg och har inte heller gjort högskoleprovet för att väga upp de låga betygen samt har oftare studerat vid yrkesförberedande program medan barnen i den nedre högra kvadraten (från chefsfamiljer) har de minsta ekonomiska tillgångarna. Det finns uppenbart täta band mellan de definierande egenskaperna i föräldrahushållet och barnens tillgångar.

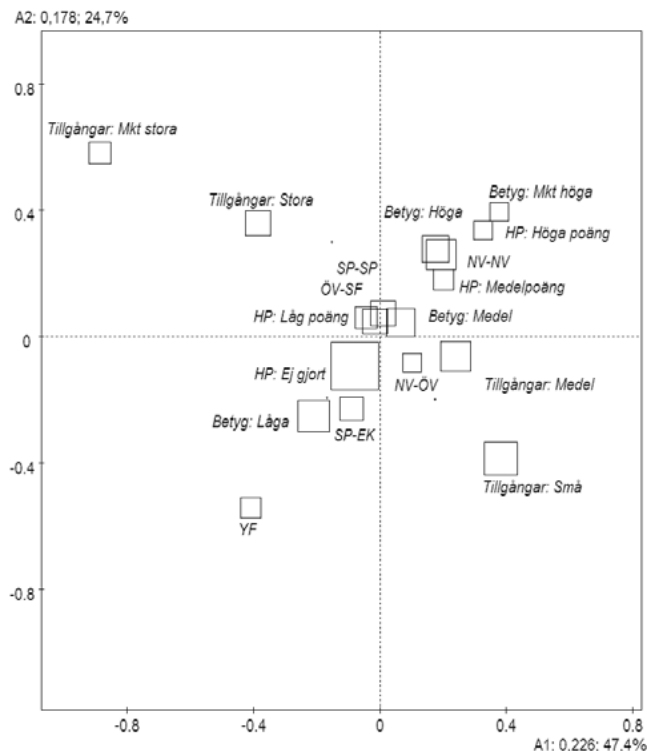
---

³⁹² McNamee och Miller (1998), s. 196.

³⁹³ Avgångsbetyg och program från Gymnasieregistret; det högsta högskoleprovsresultat de uppnått under perioden 2000–2003 från detta provregister. Om det naturvetenskapliga programmets position, se Broady et al. (2000), s. 117.

³⁹⁴ Uppgiften avser de sammanlagda tillgångar som individerna hade när de var 22 år gamla, enligt Förmögenhetsregistret 2005.

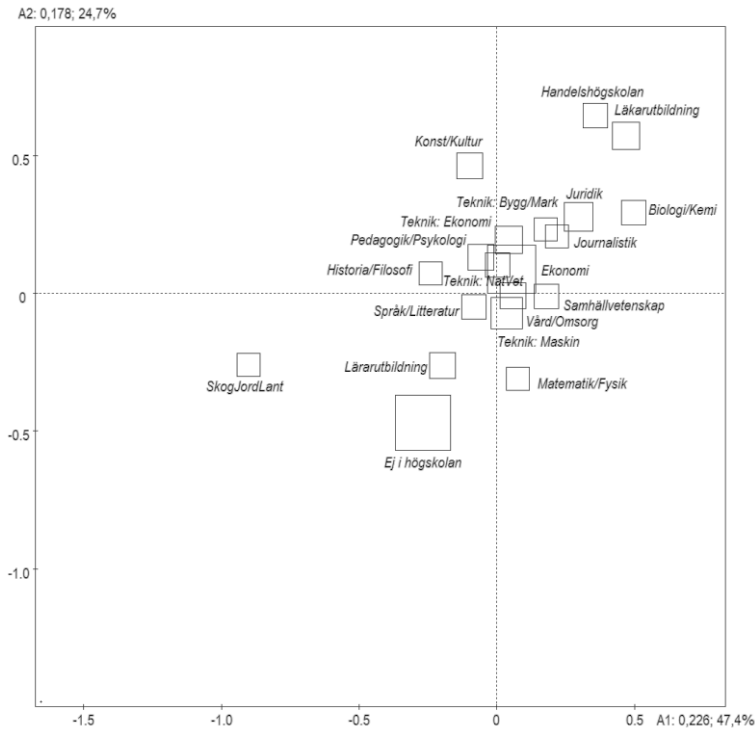
Figur 29. Spridningen av den tredje generationens tillgångar. Plan 1–2.
Barn till ekonomisk elit.

Men vilken betydelse har fördelningen av familjernas tillgångar, när hänsyn tas till samtliga tre generationer, för vart barnen sedan tar vägen i det svenska högskolelandskapet? Figur 30 nedan visar hur utbildningsvalen är fördelade i det konstruerade rummet.³⁹⁵

³⁹⁵ I redovisningen av barnens vägval i högre utbildning har jag valt den utbildningsinriktning som individerna studerat vid under längst tid, under perioden 2001–2009. Se tabell 35 i appendix för uppgifter om storleken på de kategorier som särskiljs i figur 30. Grupperingen har följt huvudprinciperna i utbildningsstatistiken, i SUN2000-nomenklaturen, där jag ur huvudgrupper som till exempel humaniora har lyft ut olika undergrupper – här Konst/Kultur (fri konst på konsthögskolor, musikhistoria och filmvetenskap på universitet, för att ta några exempel), Språk/Litteratur, Historia/Filosofi och Teologi (endast 3 individer i denna grupp, därför är den inte utprickad i figur 30). För att öka jämförbarheten är grupperingen den samma för den ekonomiska eliten som för utbildningselit, även om fördelningen inom grupperna mycket skiljer sig åt.

Figur 30. Utbildningsval i högre utbildning. Utbildningsinriktningar.
Plan 1–2. Barn till ekonomisk elit.

Utbildningsinriktningarnas spridning visar på att det är tämligen stora olikheter i de utbildningsval som görs av barn från hushåll hemmahörande i olika delar av den ekonomiska eliten. Om alla inriktningar hade varit lika sannolika för samtliga hushåll skulle utbildningarnas medelpunkter vara belägna vid rummets jämviktspunkt. Runt mittpunkten hamnar med andra ord de utbildningar som är typiska för hela gruppen. Det tydligaste exemplet är utbildningar inom *ekonomi* (framför allt företagsekonomi i olika varianter, men också nationalekonomi), som också är den största kategorin – 147 av de 869 barnen till den ekonomiska eliten (eller 17 procent) tillbringar längst tid i högskolan på sådana kurser eller program). Utbildningsinriktningar som ligger längre från mittpunkten är i högre grad "valda" av individer med de egenskaper som strukturerar axlarna.

Utbildningarnas lokalisering i rummet visar att den ekonomiska elitens utbildningsval åtminstone delvis styrs av liknande mekanismer som befolkningens i allmänhet. I tidigare studier av fördelningen av grupper i den svenska högskolan har det upprepade gånger konstaterats att det är tätare med resursstarka grupper på utbildningar som vetter mot medicin, ekonomi, juridik men även konst och omvänt glesare med sådana grupper på lärar-

utbildningar. Spridningen i den vertikala dimensionen – som polariserar efter kapitalvolym – avslöjar att detta är fallet också för den ekonomiska elitens barn.³⁹⁶ Att kategorin ”Ej i högskola” har en koordinat så långt ifrån mittpunkten i den andra axeln är intressant. De elitbarn som (före 27 års ålder) inte söker sig till högskolan är alltså inte representativa för gruppen i sin helhet, utan hemmahör oftare i hushåll som kännetecknas av ”nyare” och mindre tillgångar, relativt sett. Vad barnen till denna i samhället i stort mycket välbeställda grupp gör *istället* för utbilda sig – och den vidare frågan vilka sociala och professionella positioner dessa elitbarn når *utan* högre utbildning – är spännande frågor för framtida forskning.

I horisontellt led – den mest betydelsefulla dimensionen i korrespondensanalysen av elitbarnens nedärvda tillgångar (det vill säga såväl föräldrarnas som mor- och farföräldrarnas tillgångar) – står två ytterligheter mot varandra som inte är helt transparenta. Löneelitens barn tycks när de utbildar sig i högre grad lägga sin tonvikt på vissa etablerade akademiska ämnen eller prestigefyllda yrkesutbildningar: långt åt höger återfinns studier i vissa typer av naturvetenskap (biologi eller kemi – också geologi är fört till denna grupp), läkarutbildningarna, Handelshögskolan i Stockholm, juridik och – om än mindre utmärkande – journalistik. Den enda tydligt utmärkande utbildningsinriktningen för förmögenhetselitens barn är, till vänster i denna dimension, skogs- och lantbruksutbildningar. Om den första, högra polen, som kopplar löneelitens barn till prestigefyllda, längre yrkesutbildningar, är lätt att tolka sociologiskt, är tolkningen av den andra, vänstra polen inte uppenbar. Är det männe fideikommissarier i vardande som utmärker sig långt ut åt vänster i rummet, arvtagarna till gamla landägande förmögenheter som rustar sig för att klokt kunna förvalta sina ägor och föra dem vidare till kommande generationer?³⁹⁷ Detta visar att inkomstelitens barn har något snävare valhorisonter, eftersom de är mer tydligt överrepresenterade på några utbildningar (till skillnad från förmögenhetseliten som egentligen bara är överrepresenterad på en).

I föregående avsnitt identifierade jag fyra typer av ekonomiska eliter. Om deras reproduktionsstrategier avseende högre utbildning analyseras utifrån hur olika utbildningsinriktningar är spridda i rummet som figur 30 visar blir resultatet paradoxalt nog både oklart och avslöjande. Den enda grupp som mer uppenbart utmärks av en särpräglad strategi är Statsadeln, vars barn

³⁹⁶ Se till exempel kartläggningen av det svenska högskolelandskapet 1998 i Börjesson (2005), s. 480–486. I den ekonomiska elitens rum finns det ett noterbart avstånd (mer än en halv standardavvikelse) mellan lärarutbildning (samtliga typer sammanförda till en kategori) och samtliga följande utbildningar, ordnade efter ökande avstånd: juridik, kultur/design, läkarutbildning, nationalekonomi samt civilekonom vid Handelshögskolan.

³⁹⁷ Lant- och jägmästarutbildningar nämns visserligen inte explicit som högprioriterade utbildningsbanor för barnen, av de adelsmän som Björn af Kleen har talat med men att skötsel och förvaltning av godsen tar upp en stor del av deras tankar blir tydligt. Se af Kleen (2009).

söker sig till "elitutbildningarna" Handelshögskolan och läkarprogrammen.³⁹⁸ Den utbildningsinriktning som utmärker sig till vänster – i förmögenhets-eliternas riktning – är inte tillräckligt skild från nollpunkten i vertikalt led för att jag ska våga mig på att tillskriva den antingen rentiererna eller företagarna.³⁹⁹ Typologiseringen som gjordes i föregående kapitel blir därför mindre illustrativ för att fånga olikheter i hushållens utbildningsstrategier än vad den var för att beskriva den yngsta generationens ansamlade tillgångar.

Jag återvänder till den ekonomiska elitens utbildningsstrategier efter att ha studerat också utbildningselitens inre struktur och utbildningsstrategier. De mönster som framträder för de två grupperna kan då ställas dels mot varandra och dels mot hur övriga individer, som inte tillhör någon av dessa eliter men är födda samma år, gjorde bruk av högre utbildning.

Utbildningseliten

Tidigare i texten har jag flera gånger konstaterat att ekonomiska eliter (och världsliga eliter i största allmänhet) är betydligt mer kartlagda än vad utbildningseliter (och andra andliga eliter) är, såväl teoretiskt som empiriskt. En konsekvens är att det i forskningen finns färre formulerade uppslag om vilka kraftlinjer som skiljer olika andliga eliter åt. Dessutom är det ett synnerligen komplicerat företag att med utgångspunkt i för administrativt bruk insamlade dataregister undersöka hur dessa kraftlinjer ser ut, om det alls är möjligt utan tillgång till andra typer av material.

Konkurrensen och motsättningarna inom intellektuella, akademiska och konstnärliga eliter är något av Bourdieus paradnummer och en fråga han ägnade mycket uppmärksamhet och flera publikationer åt. När han studerade ekonomiska ledarskikt (se föregående avsnitt) hade hans utsagor gott sällskap av sådana formulerade av andra samhällsvetenskapliga storheter. Så är alltså inte fallet för eliter lokaliserade till den motstående polen i maktens fält, där olika typer av kulturella eliter huserar. Vilka interna skiljelinjer som präglar kulturella, intellektuella och akademiska eliter är ett område där Bourdieus perspektiv står relativt ensamt.⁴⁰⁰

³⁹⁸ För att tydligt koppla specifika utbildningsinriktningar till någon av de fyra grupperna bör inriktningarna vara skilda från nollpunkten i bägge de korsade axlarna, något som är fallet i den övre högra kvadraten, där Läkarprogrammen och Handelshögskolan (något under gränsen) utmärker sig.

³⁹⁹ Även om frågan går utanför syftet med denna avhandling är skillnaderna i utbildningsval mellan söner och döttrar till eliten intressant, eftersom de önskvärda och tillåtna utbildningsbanorna – och i förlängningen yrkespositionerna – kan skilja sig åt. Detta är en fråga som jag hoppas kunna komma tillbaka till i framtida studier.

⁴⁰⁰ Howard Becker (1982) identifierade i och för sig en ledande grupp ("integrated professionals"), inom vad han kallar "konstvärlden", som i någon mån kan ses som en elit, men huruvida denna grupp präglas av inre motsättningar är inget som han behandlar. Alvin Gouldner (1979) lyfte fram intellektuella som en ny omvälvande klass, men uppehöll sig inte heller han vid någon eventuell vidare differentiering inom denna klass.

I Bourdieus studier av olika kulturella fält har undersökningar av hur tillgångar är fördelade en central betydelse. Det är genom att identifiera dels vad för typer av tillgångar som erkänns och dels hur de används av olika grupperingar i fälten i deras strävan efter att försvara eller förbättra sina positioner som fältens struktur kan avtäckas. Tillgångar som äger giltighet i samhället i stort kan inte rakt av importeras till eller ha likartade effekter inom olika kulturella fält. Dessa fält, som till exempel litteraturens fält eller bildkonstens fält, definieras i hög grad av sin "omvända ekonomi", det vill säga en preferensordning som vänder uppochner på den vanliga, ekonomiska ekonomins ordning där egennytta förutsätts och premieras. I de mest autonoma delarna av fälten, inom vilka denna omvända ekonomi härskar som starkast, är kortsiktig ekonomisk framgång demeriterande.⁴⁰¹

Den typ av uppgifter som är nödvändiga för att fånga betydelsefulla sociala avstånd mellan intellektuella producenter finns alltså mestadels *inte* i Statistiska centralbyråns dataregister. I sin studie av det vetenskapliga fältet i Frankrike, under åren runt studentstormarnas 1968 – vilket annars vore den uppenbara förebilden för att fånga inre skiljelinjer i en bred akademisk elit – använder Bourdieu exempelvis en rad olika källmaterial för att ringa in fördelningen av akademiskt och intellektuellt "maktkapital".⁴⁰² De indikatorerna saknar jag. Däremot är några av Bourdieus andra mätpunkter och flera av de slutsatser han drar om fältets struktur möjliga att eftersöka, liksom hans mer allmänna resonemang om de strukturlikheter som präglar snart sagt samtliga sociala domäner. Den enklaste av dessa är den generella differentiering efter kapitalvolym som återkommer i de flesta av Bourdieus studier – finns det också inom den akademiska eliten olikheter efter hur mycket kapital av olika slag de har?⁴⁰³

En egenskap som får stort förklaringsvärde för det vetenskapliga fältets polaritet är skillnaden mellan olika fakulteter, där förhållandet vid den tid och på den plats som Bourdieu undersökte var en opposition mellan en världslig dominerad men akademiskt dominerande pol – den naturvetenskapliga fakulteten och i viss mån den filosofiska – och en världsligt dominerande men akademiskt dominerad pol – medicinsk fakultet och juridisk fakultet.⁴⁰⁴ Att söka efter skillnader med utgångspunkt i fakultets-tillhörighet verkar med andra ord vara fruktbart.

Det finns dock en empirisk olikhet mellan Bourdieus studier och de undersökningar som här görs vilken påverkar förutsättningarna för att rakt av pröva Bourdieus teoretiska utsagor. I enlighet med de urvalsprinciper som har

⁴⁰¹ Om konstnärliga produktionsfält, se Bourdieu (2000 [1992]), s. 215–222. Se också Gustavsson et al. (2012), s. 13–16.

⁴⁰² Bourdieu (1996b [1984]), s. 71–81.

⁴⁰³ En sådan stratifieringsmekanism står i fokus också för Robert K. Mertons välkända studie om resursallokeringen i vetenskapssamhället, där han beskrev förekomsten av en "Matteuseffekt". Merton (1968).

⁴⁰⁴ Bourdieu (1996b [1984]), s. 75, 82–83.

väglett konstruktionen av både den ekonomiska eliten och den utbildningselit som här står i fokus så är i den föreliggande studien mängden utbildning (som tillgång) utslagsgivande. Samtliga individer med doktorsexamen har räknats in (urvalet till den utbildningselit som lyfts fram i denna avhandling beskrivs mer i detalj i följande avsnitt). Bourdieus studie uppehåller sig däremot enbart vid dem som uppbär position vid (vissa) universitet, vilket självklart påverkar hans teoretiska utsagors giltighet för mitt fall. De individer som jag fångar in tillhör inte på samma sätt *ett* fält, utan sannolikt flera. Denna olikhet är inte bara till nackdel utan innebär en fördel, såtillvida att den kan göra ytterligare differentierande faktorer synliga.

Bourdies framställning om akademiskt skolade grupper vars positioner främst definieras inåt, mot den ordning som råder i universitetsvärlden, kan ställas mot hur högt kvalificerade individer framställs i vissa klassteorier, där de skiljs ut som en grupp som kan upprätthålla en privilegierad position på arbetsmarknaden tack vare sina expertkunskaper.⁴⁰⁵ Även om de senare härstammar från olika teoretiska kontexter kan de olika perspektiven komplettera varandra, genom att – liksom tidigare i fallet med den ekonomiska eliten – göra det möjligt att identifiera olika eliter. I klassteorin definieras experternas position utåt, i relation till världen utanför elfenbenstornen. Förenklat kan detta perspektiv här peka på en tänkbar polaritet mellan å ena sidan akademiker och å andra sidan experter.

Om betydelsen av den *egna* ekonomiska ställningen i kulturella fält kan vara den omvända mot världen utanför – där en god ekonomisk ställning vanligtvis indikerar en hög social position – kan betydelsen av *nedärvda* tillgångar (av olika slag) mycket väl vara den motsatta. Sådana tillgångar kan i själva verket vara avgörande för inträdet på riskfyllda karriärbånar, Bourdieu benämner dem vid ett tillfälle som "sociala determinanter".⁴⁰⁶

På ett plan får frågan om betydelsen av nedärvda tillgångar en större sprängkraft vid undersökningar av en utbildningselit än när en ekonomisk elit analyseras. Ekonomiskt kapital kan lagras – och därmed överföras – på ett sätt som inte är möjligt för kulturellt kapital i allmänhet och utbildningskapital i synnerhet.⁴⁰⁷ Att ekonomiska tillgångar kan vandra mellan generationer är därmed så att säga inbyggt i deras funktionella form. Så är inte fallet med

⁴⁰⁵ Se till exempel hur Erik Olin Wrights lokaliserar individer med sådana kunskaper i klasstrukturen. Wright ser grunden till deras position i att färdigheter eller expertis enligt honom utgör "[t]he second axis of class differentiation" bland anställda (efter den första axeln som är beslutsmakt) i och med att också utbildning är en knapp – och ojämnt fördelad – tillgång, som ger sina bärare en ersättning över reproduktionsnivån. Därför intar experter likt direktörer en "privileged appropriation location within exploitation relations", men skiljer sig från dessa i och med att de inte, i sin typiska form, har beslutsmakt eller anställda. Wright (1997), s. 18–21 (citats s. 18 och s. 19), kursivt i original.

⁴⁰⁶ Jämför Bourdieu (1996b [1984]), s. 74. Se också de spridda resonemangen i *Konstens regler* om betydelsen av nedärvda (främst ekonomiska) tillgångar för att våga sig på – såväl kortsiktigt som långsiktigt osäkra – karriärer inom konstnärliga fält. Se här till exempel Bourdieu (2000 [1992]), s. 371, 376–377.

⁴⁰⁷ Se Bourdieu (1997 [1986]), s. 48.

utbildningskapital, som måste förvärfvas på nytt av varje generation. Ackumuleringen av utbildningstillgångar *borde* därför vara mer avhängig individernas egna ansträngningar. Att benägenheten att göra större utbildningsinvesteringar – att döma av en tämligen unison utbildningssociologisk forskning – har täta statistiska band till föräldrahushållets tillgångar och att skolan också i viss utsträckning går de bildade klassernas ärenden, innebär därför ett hårdare slag mot föreställningen om en meritokratisk samhällsordning än en hög korrelation mellan föräldrars och barns ekonomiska ställning.

Variabler i korrespondensanalysen

Liksom för den ekonomiska eliten så är det de två första generationernas tillgångar som jag här använder för att bygga upp det rum som korrespondensanalysen utforskar. I tabell 18 nedan redovisas fördelningen av de aktiva variabler och kategorier som har använts i konstruktionen, indelade i samma tre rubriker som för den ekonomiska eliten. I denna korrespondensanalys ingår nio variabler med 46 kategorier (varav 36 aktivt bidrar till rummets struktur).

Den första rubriken samlar nedärvda ekonomiska och utbildningsmässiga tillgångar. De tre första variablerna är bekanta från analysen av den ekonomiska elitens inre struktur. Grupperingen av kategorierna i dessa variabler är också i stort bibehållen – efter principen att dels ta utgångspunkt i fördelningen av ekonomiska tillgångar i den vuxna befolkningen 1968 och dels väga in om den ena eller bägge av den äldsta generationen återfinns i samma kategorier – även om jag i grupperingen har behövt ta hänsyn till att utbildningselitens ekonomiska ursprung ligger på en något lägre nivå än den ekonomiska elitens. Att jag även här använder både förmögenheter och inkomster som mätstickor för ekonomisk ställning beror på att dessa olika typer av ekonomiskt kapital kan vara relaterade till utbildning på olika sätt: löneinkomster är mer kopplade till värderingen av den äldsta generationens utbildningstillgångar på arbetsmarknaden medan förmögenheter möjligen mer hänger samman med en större frihet att välja oberoende av arbetsmarknaden. Till dessa mer grundläggande uppgifter har jag lagt information om vilken fakultet som den äldsta generationens utbildningsinriktningar sorterar under (i och med att studierna i många fall bedrivits på lägre utbildningsnivåer).⁴⁰⁸

---

⁴⁰⁸ Uppgifterna bygger på en egen klassificering av uppgifterna om högsta uppnådda utbildning, från Folk- och bostadsräkningen 1970, för samtliga mor- och farföräldrar (i de fall information om samtliga funnits). Vems uppgifter som har varit definierande har avgjorts av: i) inriktningen för den med högst utbildningsnivå; ii) vid lika, den inriktning som är mest vanligt förekommande bland far- och morföräldrarna; iii) vid lika, farfar/morfar före morfar/mormor; iv) vid lika, den med högst yrkesposition – efter uppgifter från Folk- och bostadsräkningens yrkesvariabler; v) vid lika, uppgifterna för den av föräldrarna som är disputerad.

Tabell 18. Aktiva variabler och kategorier. Utbildningselit.

Rubrik	Variabel	Kategori			
		Etikett	Antal	Andel	
Nedärvt kapital	Far- och morföräldrars förmögenhet	FM-F: Topp5+	112	13,0	
		FM-F: Topp5	146	16,9	
		FM-F: Ingen	536	62,2	
		FM-F: Ej uppg.	68	7,9	
	Far- och morföräldrars inkomst	FM-I: Topp1	198	23,0	
		FM-I: Topp5	288	33,4	
		FM-I: Topp25	217	25,2	
		FM-I: Lägre	91	10,6	
		FM-I: Ej uppg.	68	7,9	
	Far- och morföräldrars utbildningsnivå	FM-U: Hög+	105	12,2	
		FM-U: Hög	217	25,2	
		FM-U: Medel	311	26,1	
		FM-U: Låg	56	6,5	
		FM-U: Ej uppg.	173	20,1	
	Far- och morföräldrars fakultet	FM-fak: Hum.	73	8,5	
		FM-fak: Sam.	179	20,8	
		FM-fak: Nat.	85	9,9	
		FM-fak: Tekn.	162	18,8	
		FM-fak: Med.	95	11,0	
		FM-fak: Ej uppg.	268	31,1	
Förvärvat kapital	Föräldrars inkomst	F-I: Hög	169	19,6	
		F-I: Öv.med.	254	29,5	
		F-I: Und.med.	254	29,5	
		F-I: Låg	169	19,6	
		F-I: Ej uppg.	16	1,9	
	Föräldrars förmögenhet	F-F: Stor	84	9,7	
		F-F: Öv. medel	212	24,6	
		F-F: Medel	254	29,5	
		F-F: Liten	296	34,3	
		F-F: Ej uppg.	16	1,9	
	Föräldrars fakultet	HumTeo	60	7,0	
		SamJur	100	11,6	
		Nat.vet	250	29,0	
		Medicin	265	30,7	
		Teknik	174	20,2	
		Ospec.	13	1,5	
	Arbetsmarknadposition	Disputerads examensanvändning	Disp.->Uni/Sjkh	547	63,5
			Disp.->Prod.sekt.	92	10,7
			Disp.->Repr.sekt.	82	9,5
			Disp.->Öv.sekt.	88	10,2
Ej uppg.			53	6,1	
Partners sektor		Uni./Sjkh.	219	25,4	
		Repr.sekt.	276	32,0	
		Övrig sekt.	151	17,5	
		Båda disp.	125	14,5	
		Ej uppg.	91	10,6	

De av uppgifterna om föräldragenerationens egenskaper som är att räkna som ekonomiskt kapital följer en motsvarande indelning, även om inkomst-uppgifterna är grupperade för att identifiera vilka som inom denna elit är låg- respektive högvärlönde ("trösklarna" till de olika kategorierna befinner sig således på en helt annan nivå än för den ekonomiska eliten, även om den relativa storleken på de fyra aktiva kategorierna i vardera variabel är snarlika deras storlek i den analysen).⁴⁰⁹

Uppgifterna under den tredje rubriken, "Arbetsmarknadsposition", syftar i det första fallet till att fånga upp vad jag ovan benämnde som en potentiellt betydelsefull uppdelning mellan akademiker och experter. Samtliga som disputerar är av olika skäl inte verksamma inom universitetsvärlden (här i en bredare mening än hos Bourdieu, för att också fånga in de många disputerade som är anställda vid universitetssjukhus och liknande), utan finner sin utkomst från andra samhällssektorer. De är i detta fall att räkna som experter. I tabellen – och därmed i korrespondensanalysen – skiljer jag de senare åt efter vilken sektor de arbetar inom (jag har återanvänt Therborns sektorsindelning, men slagit samman servicesektorn och tjänstesektorn till en "övrig" sektor). För att väga in hela hushållets arbetsmarknadsposition har jag i det andra fallet också använt en uppgift om inom vilken sektor den av hushållets medlemmar (nu räknar jag enbart föräldrarna) som *inte* är disputerad arbetar.

Den inre strukturen

Korrespondensanalysen av den akademiska eliten lyfter fram tre till fyra relevanta axlar.⁴¹⁰ Jag kommer att mer detaljerat redogöra för de två första axlarna, men avslutningsvis också sammanfatta huvuddragen i axel tre och fyra.

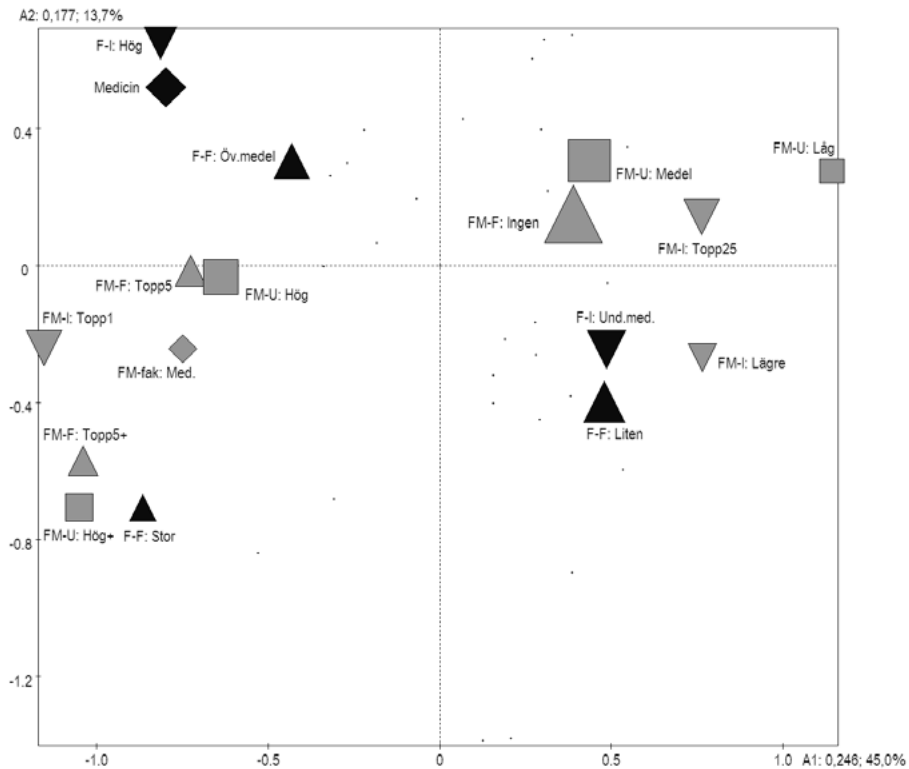
Det spänningsförhållande som är mest framträdande inom den grupp i samhället som har allra mest utbildning grundar sig till hög utsträckning i egenskaper som är kopplade till den äldsta generationen, det vill säga nedärvda tillgångar.⁴¹¹ De grå symbolerna i figur 31 nedan, som visar de mest bidragande kategorierna för den första axeln, återger tillgångar i denna generation, medan de svarta symbolerna återger det egentliga elithushållets tillgångar. Från vänster till höger minskar successivt volymen på den äldsta generationens tillgångar, det vill säga att elithushåll med stora mängder nedärvda tillgångar är lokaliserade åt vänster och elithushåll med små mängder nedärvda tillgångar åt höger.

⁴⁰⁹ Vilken fakultet som tillskrivits hushållet har i det flesta fall varit enkelt – fakulteten för den i hushållet som är disputerad. I de fall där bägge föräldrarna är disputerade har jag använt fakulteten för den som disputerade först.

⁴¹⁰ I tabell 36 i appendix redovisas egenvärden och modifierade andelar för de viktigaste axlarna. De tre första axlarna samlar 68,4 procent av de modifierande andelarna och de fyra första tillsammans 76,3 procent. I figur 48 och 49 i appendix återges molnet av individer i plan 1–2 respektive 1–3.

⁴¹¹ Se tabell 37 i appendix för variabelernas och kategoriernas bidragsvärden till den första axeln.

Figur 31. Bidragande kategorier till axel 1. Utbildningselit.

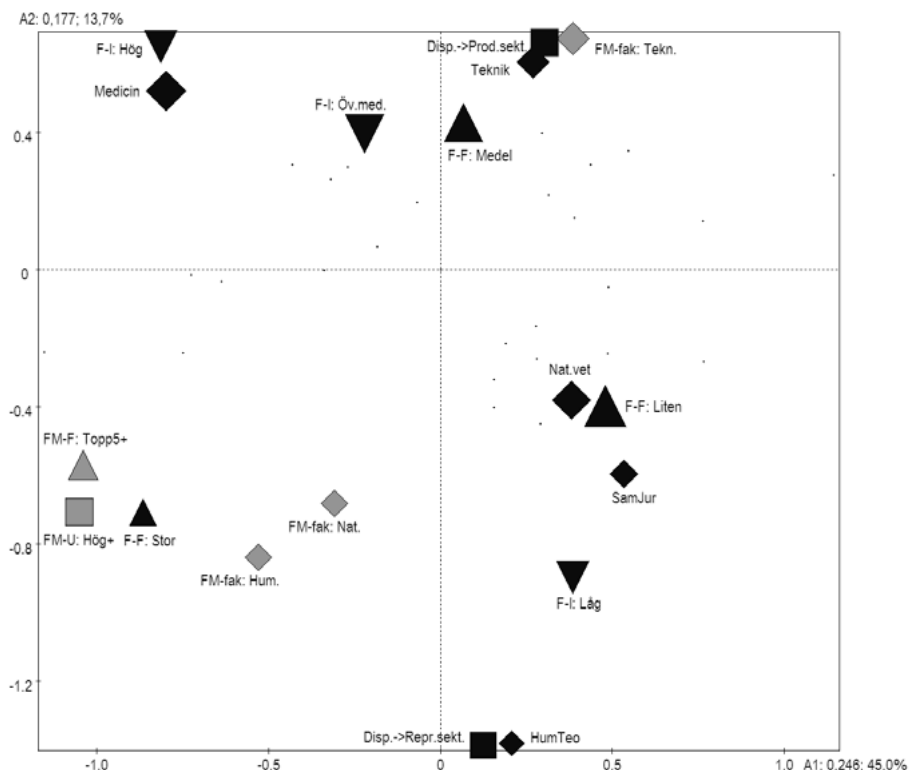

Samtliga fyra variabler som fångar nedärvda tillgångar bidrar till axelns polaritet och är spridda i rummet enligt detta mönster. Till höger finns därför en far- och morföräldrageneration med låg utbildning (*FM-U: Låg*, *FM-U: Medel*), lägre inkomster (*FM-I: Lägre*, *FM-I: Topp25*) och utan förmögenhet (*FM-F: Ingen*), och till vänster far- och morföräldrar med större förmögenhet (*FM-F: Topp5*, *FM-F: Topp5+*), högre utbildning (*FM-U: Hög*, *FM-U: Hög+*) och högre inkomster (*FM-I: Topp1*).

De "sociala determinanter" som nedärvda tillgångar enligt Bourdieu kan utgöra är alltså verkningsfulla för att strukturera egenskaperna bland de eliter som krönts på den högsta nivån av formell utbildning. Analysens första axel sätter dessutom dessa determinanter i samband med hushållens egna ekonomiska position. Inte bara förmögenheterna är större till vänster än till höger – vilket kanske är väntat (*F-F: Stor* till vänster och *F-F: Liten* till höger) – utan hushållen värderas även högre på arbetsmarknaden (*F-F: Hög* till vänster och *F-F: Und.med* till höger). Även om den universitetsvärld som erkänt de akademiskt definierade eliterna må vara autonom i relation till yttre intressen så har dessa eliter rottrådar till det sociala rummets ojämnt fördelade generella tillgångar fortfarande verkande kraft. Särskilt starka verkar sam-

banden mellan nedärvda och förvärvade tillgångar vara inom det medicinska ämnesområdet, eftersom denna inriktning bidrar både för elithushållet och för den äldsta generationen.

Figur 32. Bidragande kategorier till axel 2. Utbildningselit.

Den andra axeln påminner i sin struktur mycket om vad som i Bourdieus undersökningar av fakulteternas rum i det sena sextiotalets universitetsfält i Frankrike var den mest betydelsefulla dimensionen: en opposition mellan vad som skulle kunna kallas en världslig pol och en andlig. Detta rum av disputerade svenskar som här undersöks skiljer sig dock från den franska förlagan genom att nedärvda tillgångar inte är särskilt inblandade i denna dimension (deras fördelning formar istället den första axeln). Bland kategorierna som bidrar till axel två dominerar, som figur 32 ovan synliggör, de svarta symbolerna som representerar elithushållens egenskaper.⁴¹²

De mest bidragande variablerna till denna dimension ger stöd för en sådan tolkning. För det första påträffas en opposition mellan fakulteter, där medicin och teknik drar åt det ena hållet – uppåt i figuren – och humaniora och

⁴¹² Se tabell 38 i appendix för bidragande variabler och kategorier till axel 2.

samhällsvetenskap (samt, men mindre bidragande, naturvetenskap) åt det andra – nedåt i figuren. Detta ligger nära den motstående relation mellan fakulteterna som Bourdieu registrerade.⁴¹³ För det andra återfinns vad som kan kallas för två skilda konverteringsvägar vid de respektive polerna: uppåt en övergång från akademien till produktionssektorn (för mervärdesproduktion, *Disp.-> Prod.sekt.*) och nedåt till reproduktionssektorn (för upprätthållandet av sociala, kulturella och juridiska relationer och funktioner, *Disp.-> Repr.sekt.*). För det tredje svarar fördelningen av egna världsliga tillgångar mot denna motställning. Förvärvsintäkterna – kortsiktiga – är större uppåt i figuren än nedåt (*F-I: Hög* och *F-I: Öv.med.* respektive *F-I: Låg*) medan förhållandet är det motsatta för – långsiktiga – förmögenheter (*F-F: Medel* uppåt och *F-F: Stor* nedåt).

Fördelningen av de av den äldre generationens tillgångar som bidrar visar att elithushållen går i sina fäders och mödrars spår – rimligtvis delvis understödda av deras finansiella och intellektuella tillgångar. Medan enbart en sådan egenskap bidrar uppåt – far- och morföräldrar som studerat teknik – så bidrar flera nedåt, vilket visar på en intensivare närvaro i denna del av rummet av särdeles rikliga, och koncentrerade, mängder av nedärvt kapital (*FM-U: Hög+* och *FM-F: Hög+*) samt på en över generationerna förmedlad förtrogenhet med mer "andliga" fakulteter (*FM-fäk: Hum.* och *FM-fäk: Nat.*).

Tillsammans bildar de två första axlarna ett tvådimensionellt plan där fyra relativt tydliga idealtypiska grupperingar enligt mönstret i figur 33 nedan kan urskiljas, även om det inte här finns någon för ändamålet passande typologi att benämna dem med som motsvarar den ekonomiska elitens fyra grupper. Den övre vänstra kvadraten samlar en mer dominerande världslig utbildningselit (stora samlade kapitaltillgångar och senioritet i eliten), medan den nedre vänstra befolkas av en motsvarande andlig utbildningselit. Den övre högra kvadraten inrymmer en mer dominerad världslig grupp (mindre samlade tillgångar och nykomlingar i eliten) och den nedre högra en motsvarande andlig.

Figur 33. Typologi av fyra grupper inom utbildningseliten

		Samlad kapitalvolym	
Fakultetshemvist	Dominerande världslig		Dominerad världslig
	Dominerande andlig		Dominerad andlig

⁴¹³ Jämför Bourdieu (1996b [1984]), s. 75. I undersökningarna i detta kapitel har det inte varit möjligt att skilja juridik, som Bourdieu menar tillsammans med medicin konstituerar den världsliga polen, från samhällsvetenskap. Därtill var de disputerade juristerna för få.

Den tredje och den fjärde axeln (syns ej i figurerna) som korrespondensanalysen identifierar ska mycket kort beröras.⁴¹⁴ I den tredje synliggörs en distinktion som i synnerhet baseras på hushållssammansättningen. Den ställer mot varandra de utbildningselithushåll där bägge föräldrarna kommer ifrån högutbildade hem och där den som inte är disputerad oftare arbetar inom reproduktiv sektor och de hushåll där de nedärvda utbildningstillgångarna är mer blygsamma och den icke-disputerade partnern arbetar vid universitet eller sjukhus. Den förstnämnda kategorin är vanligare att träffa på bland disputerade i teknik. I sådana hushåll är i högre grad också bägge föräldrarna sysselsatta *utanför* universitetsvärlden (den disputerade har växlat över till produktiv sektor). Den sistnämnda typen är vanligare bland disputerade inom medicin eller samhällsvetenskap och bildar hushåll där bägge arbetar *inom* universitetsvärlden, eller vid sjukhus.

I den fjärde axeln, slutligen, framträder framför allt en klyfta mellan olika typer av tillgångar. Åt ena hållet samlas hushåll där bägge föräldrarna kommer ifrån mycket högutbildade hem. Här träder närmast en form av läkardynastier fram, där såväl far- eller morföräldrar studerat medicin, minst en förälder disputerat i ämnet och där bägge föräldrarna är verksamma vid universitet eller sjukhus (det vill säga universitetssjukhus). Åt andra hållet återfinns hushåll där bägge föräldrarna kommer från mycket förmögna hem och själva har stora ekonomiska tillgångar. Den disputerade, ofta i teknik, har växlat över till en annan sektor och partnern arbetar också på annat håll på arbetsmarknaden än vid lärosäten. Axeln synliggör två skilda, familjeorienterade användningar av doktorstiteln. I den första, vanligast bland bildade familjer, används doktorstiteln för att hålla sig kvar vid universiteten och/eller vid den medicinska professionen, i den andra, vanligast bland burgna familjer, värdesätts den på den kommersiella arbetsmarknaden.

Den tredje generationen

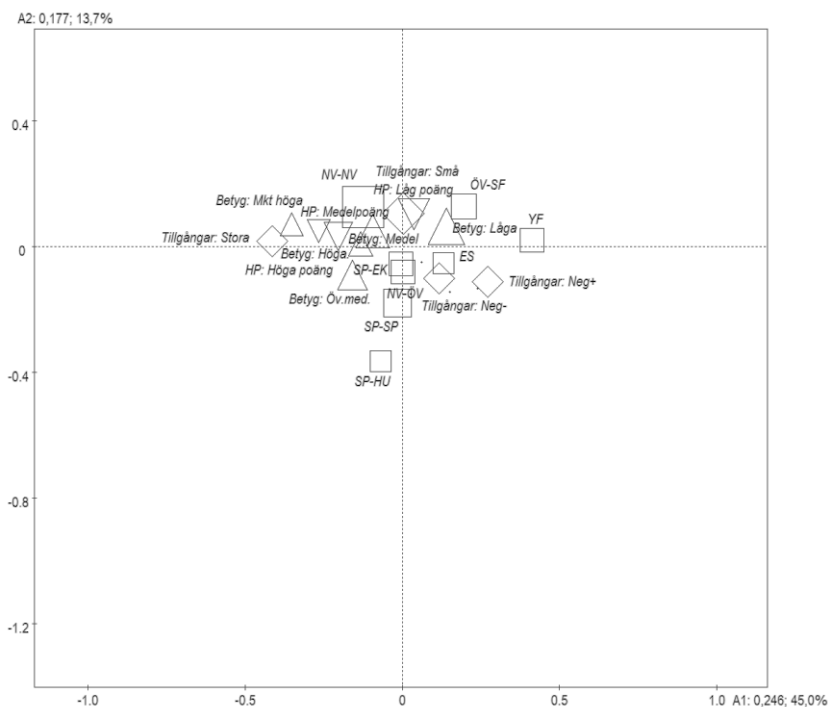
Utbildningssociologin brukar lyfta fram betydelsen av vad som lite svepande kallas studietraditioner för egna skolframgångar. I det hänseendet är samtliga individer – i den tredje generationen – som ingår i denna undersökning tämligen likvärdigt rustade. De har alla minst en förälder som framgångsrikt avslutat en forskarutbildning, vilket placerar dem i den översta percentilen av fördelningen av studietraditioner i jämförelse med deras årsbarn. Skillnader i skolframgångar och vägval inom utbildningssystemet kan med andra ord inte hänföras till olikheter i kvantiteten av de utbildningserfarenheter deras föräldrar samlat på sig. I den något svårästa figur 34 nedan framkommer att det härvidlag ändå finns skillnader, på de nivåer som föregår ett eventuellt inträde i högre utbildning.

---

⁴¹⁴ Bidragande variabler och kategorier till axel 3 och 4 redovisas i tabell 39 respektive 40 i appendix.

Figur 34. Spridningen av den tredje generationens tillgångar. Plan 1–2.
Barn till utbildningselit.

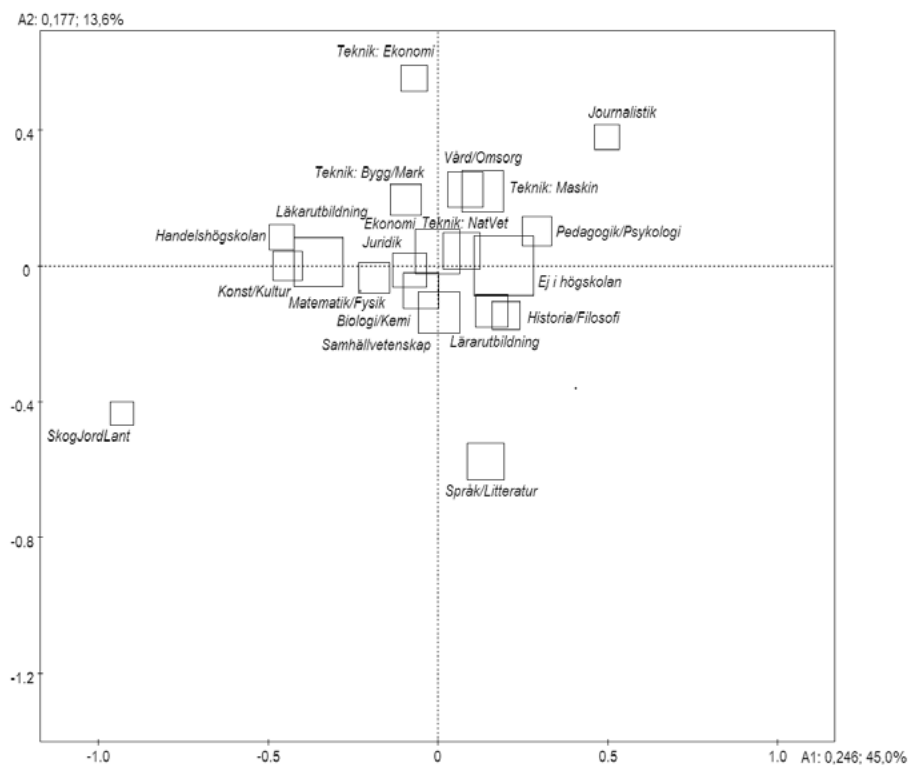
Fördelningen av den tredje generationens egen volym av skolkapital – och egna ekonomiska kapital – följer väl den första, horisontella axelns sträckning. Ju längre till vänster på axeln, desto högre eller större blir såväl högskoleprovsresultaten och gymnasiebetygen som de egna ekonomiska tillgångarna (som går ifrån att vara negativa – i form av studielån, främst – längst till höger till att vara tämligen stora längst till vänster).⁴¹⁵ Sambanden mellan generationernas mängd av tillgångar, vilka ligger till grund för oppositionen i den första axeln, förlängs här vidare till den tredje generationens kapitalackumulation. De dominerande gruppernas barn har själva större kapitalmängder.

Inriktningen på barnens studier, däremot, är mer orienterad längst den andra, vertikala axeln, som skiljer mellan vad Bourdieu kallade en världslig och en andlig pol i fakulteternas fält. De studieförberedande programmen är lokaliserade på denna axel (frånsett en residualkategori – *ÖV-SF* – vilket ska uttydas som "övriga studieförberedande program") så att studier vid det samhällsvetenskapliga programmet med humanistisk inriktning ligger närmare

⁴¹⁵ För att de egna tillgångarna (nettotillgångar vid 22 års ålder, ur Förmögenhetsregistret 2005) ska räknas in i den högsta kategorin, vilket de gör för nästan 20 procent av individerna, ska de överstiga knappt en halv miljon kronor (i 2005 års priser).

den andliga polen och det naturvetenskapliga programmet med naturvetenskaplig inriktning (som jag tidigare i kapitlet beskrev som det mest prestigefyllda under tiden för den tredje generationens gymnasiestudier) närmare den världsliga polen. Framför allt det yrkesförberedande programmet (*YF*), men i viss mån också det estetiska (*ES*) och de alternativa studieförberedande programmen (*ÖV-SF*), skiljer dock mer än de andra ut sig i horisontellt led, där de är lokaliserade närmare den dominerade polen på den första axeln.

Figur 35. Utbildningsval i högre utbildning. Utbildningsinriktningar. Plan 1–2. Barn till utbildningselit.

De val av huvudsaklig utbildning som utbildningselitbarnen gör i högre utbildning uppvisar en tydlig förbindelse med den struktur som fördelningen av de två föregående generationernas tillgångar bildar (se figur 35 ovan). I den horisontella axeln, som fångar de största skillnaderna i materialet (det håll där dominerande hushåll med större kapitalbestånd är lokaliserade), utmärker sig flera utbildningar som redan är bekanta i denna ställning i motsvarande analys för den ekonomiska elitens barn (uppåt i den andra axel som korrespondensanalysen av den ekonomiska eliten identifierade). Frånsett utbildningarna mot lantbruk, skogsbruk och djurvård (vars extremposition också i denna

population gör att denna typ av utbildningar kliver fram som angelägna kandidater för mer avgränsade utbildningssociologiska studier, även om den väljs av en relativt sett mycket liten grupp individer) är studier vid Handels-högskolan, vid utbildningar mot kultur och konst och vid läkarprogrammen utmärkande för dem som kommer ifrån familjer som i (minst) två generationer upprätthållit en hög ställning, ekonomiskt och utbildningsmässigt.⁴¹⁶

Mot dessa utbildningar, vid den andra sidan av axeln, står en mer heterogen grupp, som i högre grad väljs av barn till akademiska eliter utan motsvande rötter i det sociala rummets övre skikt. Dels återfinns åt detta håll valet att *inte* läsa vid (svenska) universitet, vilket sannolikt kan sättas i samband med att genomsnittsbetygen från gymnasiet i denna riktning också är mycket lägre⁴¹⁷. Dels attraherar utbildningar som journalistik och studier i pedagogik eller psykologi fler individer från denna del av rummet.

Den andra axeln blottlägger att individerna i hög grad väljer utbildning i linje med föräldrahushållets akademiska orientering – däri inräknat dess professionella verksamhet inom och utom den akademiska världen. Uppåt i figuren återfinns utbildningsinriktningar som är vända mot en professionell värld utanför akademiska sammanhang och med en förefintlig arbetsmarknad, tydligast markerat med positionen för industriell ekonomi (*Teknik: Ekonomi*), men även utbildningarna i toppen av den i figurens centrum lokaliserade klungan av utbildningsinriktningar.⁴¹⁸ Nedåt återfinns inriktningar som antingen har akademiska konnotationer eller är yrkesutbildningar som vetter mot karriärer på lägre nivåer av utbildningssektorn (*Lärarytelse*). Den emblematiske utbildningsinriktningen är här studier i moderna och klassiska språk eller litteraturvetenskap (*Språk/Litteratur*).⁴¹⁹

⁴¹⁶ Studier vid läkarprogrammen, där det vanligtvis krävs de högsta betygen eller högskoleprovsresultaten (eller bägge) för att antas, är den vanligaste enskilda utbildningen bland utbildningselitens barn, av de 21 inriktningar som särskiljs i grupperingen. 85 av de 862 individerna läser vid ett sådant program (i gruppen har också räknats in de två individer som läser vid tandläkarutbildningen, som är något mindre selektiv). Se tabell 41 i appendix.

⁴¹⁷ Det högsta betyget i den kategori som samlar "låga" betyg i figur 34 är visserligen förhållandevis högt, ett meritvärde strax under 15,0 på skalan från 0–20,0 (ett meritvärde som motsvarar VG i samtliga ämnen), i jämförelse med medelbetygen från samtliga avgångna gymnasiestudenter 2002, vilket var 13,8 enligt uppgifter från Skolverkets databas Siris (siris.skolverket.se). Men i denna specifika grupp är det alltså att räkna som lågt, i relation till vad de andra barnen till disputerade föräldrar har för betyg. Medelbetyget bland samtliga barn till utbildningseliten är 16,3.

⁴¹⁸ Undantaget härvidlag är utbildningar mot journalistik, som i de sammanställningar som ska vägleda individer i färd med att välja inriktning i högre utbildning om vad för yrkesgrupper som det råder brist på regelbundet brukar komma i toppen av grupper som det finns ett över-skott på.

⁴¹⁹ Det är ett noterbart avstånd i rummet mellan denna kategori och samtliga kategorier i övre delen av den centrerade klungan, på samma sätt som det är ett noterbart avstånd mellan industriell ekonomi och samtliga kategorier i nedre delen. Mellan industriell ekonomi och språkstudier är avståndet "stort" (mer än en standardavvikelse).

Eliternas reproduktion genom högre utbildning

”Vad gör då den härskande klassen när den härskar” frågar sig Göran Therborn retoriskt. Jo, ”den försäkras om att dess dominerande ställningar inom ekonomin, statsapparaten och de ideologiska överbyggnaderna av staten reproduceras i relation till övriga produktionssätt som är närvarande i samhällsformationen”.⁴²⁰ I empiriska studier av hur mäktiga grupper reproducerar sig – vilket måste utläsas som att söka bevara sin position över tid – borde överföringen av tillgångar från eliten till dess barn vara ett prioriterat forskningsområde.

På ett övergripande plan, ligger Therborns slutsats nära vad som framgår av utfallet av de två korrespondensanalyserna av förhållandet mellan eliternas inre struktur och de vägval som deras barn gör i svensk högre utbildning, även om detta förhållande måste preciseras mycket mer.

För att etablera en slags referenspunkt för jämförelserna gör jag först en utblick mot relationerna mellan å ena sidan barnen till två eliterna och å andra sidan mellan dessa barn och deras jämnåriga, med fokus på vad som kännetecknar deras olika föräldrahem. Det ger en välbehövlig påminnelse om de mycket skeva proportionerna i elitgruppernas tillgångar och vägval i förhållande till vad som kännetecknar de hem som andra individer födda samma år växte upp i.

Tabell 19. Utbildningstillgångar och ekonomiska tillgångar i tre kohorter.

Kohort	Föräldrar		
	Utbildningstillgångar, medel	Inkomst, median	Förmögenhet, median
Ekonomisk elit	28,7	1 269 500	10 916 836
Utbildningselit	35,4	710 800	1 550 936
Alla födda 1983	21,7	361 800	275 724

Tabell 19 ovan visar olikheter som till viss del är självklara, men som ändå behöver konstateras. Eftersom de två elitgrupperna är utvalda *därför att* de har tillgångar över en viss nivå är det inte märkvärdigt att de genomsnittsnivåer som de uppvisar av de tillgångar som definierar dem kraftigt överskrider nivåerna hos befolkningen i allmänhet. Om tillhörigheten till yrkesgrupper hade varit det utslagsgivande i konstruktionen av elitgrupperna hade denna skillnad varit mer anmärkningsvärd. Utbildningselitens barn har vuxit upp i hem med väsentligt större volymer av utbildningskapital (räknat som summan av bägge föräldrarnas år i utbildning) än vad andra födda samma år gjort (föräldrarna har tillsammans tillbringat nästan fjorton år mer inom utbildningssystemet än vad genomsnittsföräldrarna gjort)⁴²¹ och den ekono-

⁴²⁰ Therborn (1980), s. 239.

⁴²¹ Sju och en halv procent (65 av 862) av individerna födda i utbildningseliterna har därtill minst en mor- eller farförälder som är forskarutbildad, att jämföra med mindre än en procent bland alla andra individer födda samma år (657 av 92 517).

miska eliten har tillgångar som vida överstiger befolkningens (deras förvärvsinkomster är i genomsnitt tre och en halv gånger större och deras förmögenheter nästan fyrtio gånger större).

Men det råder också andra ansevärd skillnader mellan de två eliterna. Även om ekonomiska elithushåll har väsentligt mer av utbildning än genomsnittshushållen så har fortfarande föräldrar i utbildningseliten lagt ytterligare knappt sju år på utbildning. Och samtidigt som utbildningseliten har högre inkomster och större förmögenheter än andra så ligger de långt under den ekonomiska elitens summor (den ekonomiska eliten har knappt dubbelt – 1,8 gånger – så hög hushållsinkomst och sju gånger större nettoförmögenhet).

Det är därför rimligt att anta att dessa eliter har stora intressen att försvara, både i relation till befolkningen i allmänhet och i relation till varandra. Utbildningsstrategierna bland barnen har i det här avsnittet använts som exempel på *ett* sätt för att bevara eller förstärka sin ställning. Också i detta finns stora skillnader. Tabell 20 nedan ställer utbildningsvalen de två eliternas barn gör i högre utbildning – något mer grovmaskigt indelat än när de eliterna redovisades var för sig – mot dem bland övriga individer födda samma år. Tabellen är ordnad i fallande ordning efter de mest förekommande utbildningsinriktningarna i hela populationen.

Tabell 20. Utbildningsval i högre utbildning, tre kohorter. Andelar.

Utbildningsinriktning	Samtliga födda 1983	Ekonomisk elit	Utbildningselit
Teknik	8,5	17,3	18,9
Läroarbete	6,1	3,8	4,3
Samhällsvetenskap	5,5	7,2	10,8
Vård/Omsorg	5,2	4,1	5,5
Ekonomi	5,1	16,7	8,5
Naturvetenskap	3,4	4,7	8,8
Humaniora	2,7	4,0	4,6
Språk/Litteratur	1,9	2,8	4,5
Juridik	1,6	5,6	4,5
Läroarbete	1,4	4,3	9,9
Journalistik	1,1	1,8	1,3
Historia/Filosofi	1,0	1,4	2,1
Skogs- och lantbruk	0,4	1,7	0,6
Handelshögskolan	0,3	3,0	1,5
Övrigt	1,0	0,7	0,6
Ej uppgift	0,0	0,0	0,0
Ej i högskolan	54,8	20,8	13,7

En första betydelsefull notering som kan göras utifrån tabellen är att det är mycket få från den ekonomiska eliten och utbildningseliten som väljer att *inte alls* studera vid svensk högre utbildning (se raden "Ej i högskolan", längst ner i tabellen). Enbart en femtedel från ekonomisk elit och sjundedel från utbildningseliten väljer på detta sätt bort högre studier, något som annars mer

än hälften från deras årskull gör. Att döma av detta är utbildning ett osedvanligt högprioriterat område för resursstarka samhällsgrupper (vilket, som sagt, öppnar upp för angelägna forskningsfrågor om vad som kännetecknar de elitbarn som väljer bort universitetsstudier och hur deras karriärbanor ser ut, i jämförelse med de elitbarn som tar den långa vägen genom utbildningssystemet).⁴²²

En andra anmärkning är att elitbarnen är koncentrerade på några få utbildningar i mycket större omfattning än vad andra är, som är något jämnare fördelade över de olika inriktningar som tabellen skiljer mellan. Det förefaller med andra ord vara än viktigare för elitens barn *vad* de väljer i utbildningsutbudet, något som ger stöd åt antagandet att eliten använder sig av utbildningssystemet som ett led i sin reproduktion. Såväl ekonomisk elit som utbildningselit väljer teknikutbildningar oftare än andra, många från den ekonomiska eliten väljer ekonomistudier och många från utbildningselitens väljer samhällsvetenskap.

På denna grova nivå blir också synligt att traditionella elitutbildningar – i den bemärkelse som begreppet vanligtvis brukar användas (se kapitel 9) – som Handelshögskolan och läkarprogrammen är mycket vanligt förekommande utbildningsdestinationer *både* bland barnen till den ekonomiska eliten och till utbildningselitens, i jämförelse med hur sällsynta dessa utbildningsval är bland årsbarnen. På ett plan är denna likhet anmärkningsvärd, eftersom de två eliter som här har studerats är utvalda på basis av att de i ett teoretiskt fält av elitgrupper – Bourdieus maktfält – intar förhållandevis oppositionella positioner. De två eliterna borde därför ha *olika* dragning till dessa två elitutbildningar, som förbereder för yrkeskarriärer inom verksamhetsfält som också de befinner sig på ett visst avstånd från varandra i maktfältet: medicinens fält och ekonomins fält. Om närvaron vid just dessa två utbildningsinriktningar närmare granskas, blir det också uppenbart att det finns stora skillnader *mellan* eliterna i detta, även om de båda är klart överrepresenterade vid bägge utbildningarna.

---

⁴²² För utbildningselitens del är detta inte helt förvånande. Bourdieu är tydlig på punkten att användandet av utbildning som reproduktionskanal beror på "the degree to which her social success depends on her academic success". Bourdieu (1996a [1989]), s. 276.

Tabell 21. Tre kohorters representation vid läkarprogram och Handelshögskolan

Kohort	Barn	
	Läkarprogram	Handelshögskolan
Ekonomisk elit	43/1 000	30/1 000
Utbildningselit	99/1 000	15/1 000
Samtliga födda 1983	14/1 000	3/1 000

I tabell 21 ovan har jag eftersom det är små andelar normaliserat de tre kohorter som undersöks – individer från ekonomiskt elit, utbildningselit och samtliga födda 1983 – till antal studerande per tusental. Att det är små andelar förklaras av att dessa utbildningar tillhör den kategori av högskoleutbildningar där *numerus clausus* råder, det vill säga en fast begränsning av hur många studenter som släpps in. Denna, begränsade del av högskolan – ”där många sökande blir utan plats” – ska ställas mot den större delen av högskolelandskapets utbud – ”där många platser blir utan sökande”.⁴²³ Uppställt på detta vis blir det än tydligare att det är kraftiga skillnader mellan eliterna i attraktiviteten att söka sig till dem. Var tionde barn från utbildningseliten tillbringar sin längsta studietid vid ett läkarprogram, något som enbart gäller för vart sjuttionde barn i hela populationen. Den ekonomiska elitens barn väljer läkarutbildning som jämförelse ungefär tre gånger oftare än de genomsnittliga. Utbildningseliten är i sin tur fem gånger överrepresenterad vid Handelshögskolan i Stockholm, vilket bleknar i jämförelse med den ekonomiska eliten, som är tio gånger mer sannolik att träffa på vid denna institution än andra barn födda samma år.⁴²⁴ Denna intensitet i representationen av elitens barn har ingen motsvarighet vid någon av de övriga tolv inriktningarna som räknades upp i tabell 21. Vad som försiggår i relationen mellan å ena sidan den ekonomiska eliten och Handelshögskolan och å andra sidan utbildningseliten och läkarprogrammen är exempel på tydliga fall av vad som åsyftas i sociologiska teorier om ”social stängning”: monopolisering av tillträdet till åtråvärda tillgångar (i det här fallet utbildningschanser vid prestigefyllda institutioner) av socialt sammanhållna grupper, i syfte att stänga ute andra grupper från att kunna konkurrera om de

⁴²³ SOU 2004:29, s. 147.

⁴²⁴ Även om det är små tal behöver det anmärkningsvärda i detta mönster nog upprepas. Att 26 personer (eller 3,0 procent) – ur en population bestående av enbart 869 personer, utvald helt utan hänsyn tagen till deras gymnasiebetyg eller högskoleprovsresultat, de faktorer som formellt sett ska avgöra inträdet till högre utbildning – återfinns vid Handelshögskolan i Stockholm är iögonfallande. Av samtliga 92 517 personer som föddes samma år är det enbart 251 personer (eller 0,3 procent), som tillbringar sin huvudsakliga studietid vid denna utbildning, inräknat elitbarnen. Var tionde av dessa är alltså den ekonomiska elitens barn. Motsvarande extrema överrepresentation för utbildningen är som framgår läkarutbildningarna, där 85 av 862 (eller 9,9 procent) läser, att jämföra med 1276 av samtliga 92 517 årsbarn. Utbildningselitens barn utgör följaktligen nästan sju procent av de läkarstuderande födda detta år.

privilegier som en genomgången sådan utbildning ger.⁴²⁵ Detta, tillsammans med de övriga mönster som trätt fram ur tabell 21 och korrespondensanalyserna i detta kapitel, gör det berättigat att ifrågasätta det analytiska värdet i att tala om val. Dels eftersom utbildningsvalen så mycket påminner om de val som föräldrarna tidigare gjort och dels eftersom barn från extremt resursbemängda hushåll, som borde ha bättre förutsättningar för valfrihet än andra, tycks välja så snävt. Egenintresset förefaller vara mycket välorkestrerat med elitintresset.

Emellertid måste de "stängande" val som gestaltas i tabell 21 sättas i perspektiv. Här finns en väsentlig styrka i korrespondensanalysens metodologi. Vad undersökningarna av de två eliterna visat är att de som väljer Handelshögskolan och läkarprogrammen inte i någon av elitgrupperna är representativa för gruppen i sin helhet, i synnerhet bland den ekonomiska elitens barn, där dessa utbildningar avvek från medelpunkten i bägge axlarna. De allra flesta av elitbarnen återfinns *inte* på dessa traditionella elitutbildningar.

I bägge eliterna finns således ett tydligt mönster i *vilka* elitbarn som söker sig till etablerade elitutbildningar, även om mönstret skiljer sig åt – och får olika innebörd – i den ekonomiska eliten jämfört med utbildningselitens. I utbildningselitens fall är denna benägenhet synkroniserad med dominansförhållanden i det sociala rummet i stort. Det är barnen till disputerade som härstammar från det sociala rummets övre skikt som i högre grad föredrar civilekonomutbildningen på Handelshögskolan eller något av landets läkarprogram. Det mer elitspecifika mönstret visar sig snarare i valen av andra utbildningar. För familjer som mer tycks se doktorsinsignierna som en inträdesbiljett till en professionell – och högavlönad – värld utanför akademien är studier mot mer praktiskt tillvända utbildningar vanligare förekommande bland barnen, medan familjer med längre, mer akademiskt präglad utbildningshistorik och med förmögenhet snarare än stora inkomster i större omfattning ser barnen läsa universitetsutbildningar som syftar till att bibringa skolastiska färdigheter och kännedom om den legitima kulturen.

Inom den ekonomiska elitens struktur föredras de traditionella elitutbildningarna av ett särskilt segment. Visserligen finns också här en tät koppling till mer generella dominansförhållanden, eftersom läkarprogrammen och civilingenjörsprogrammet är mer vanligt förekommande i den etablerade ekonomiska eliten än bland nykomlingarna, men ett annat förhållande är ändå starkare.⁴²⁶ Det är främst bland grupper inom den ekonomiska eliten som är

⁴²⁵ Detta framstår som ett tyfäll av en sådan "exclusionary closure" som Frank Parkin beskrivit. Parkin (1979), s. 45.

⁴²⁶ Att volymen av nedärvt kapital är en kraftfull strukturerande faktor för fördelningen av olika typer av tillgångar i samhällsliga eliter är något som har framkommit i korrespondensanalyser i flera olika länder. Se till exempel studien av det norska maktfältet – med andra ord flera olika typer av eliter – där de ekonomiska eliterna intar en särposition, i kraft av volymerna på de nedärvda tillgångarna. Hjellbrekke et al. (2007), s. 19, tabell 1 i appendix. Se

beroende av stora löneintäkter för att räknas in i någon elit som barnen söker sig till dessa pålitliga och förutsägbara utbildningar. Den dominerande fraktionen inom eliten – vari vissa sammantaget har ändå större intäkter än inkomsteliten – vars ställning vilar på mycket stora förmögenheter, uppvisar ingen större överrepresentation vid någon särskild utbildning (utöver lantmannautbildningar), vilket innebär att deras barn är mer vitt spridda i högskolelandskapet (om än alltså mindre närvarande, relativt sätt, än inkomstelitens, på Handelshögskolan och läkarprogrammen).

Bourdieu's strategibegrepp är här ett mer träffsäkert redskap än perspektiv som betonar individuella val eftersom det väver in det segdragna och långsiktiga historiska arbete som ofrånkomligen ligger bakom social reproduktion av olika slag, oavsett hur utfallet sedan blir. Inte ens de mest genomtänkta utbildningsstrategier har heller någon garanti för ett lyckat utfall, utan inbegriper – eftersom de förutsätter att vägen genom utbildningssystemet också fullbordas – alltid en risk för avvikelser.⁴²⁷ Möjligen kan detta delvis förklara den dominerande förmögenhetselitens benägenhet att *inte* göra tydliga vägval inom högskolan. Strategibegreppet, så som jag använder det (se kapitel 9), riktar naturligt blicken bort från tillfälliga positioner och istället mot de banor som intagandet av positionerna är en del av. Med ett sådant perspektiv blir fördelningen av tillgångar än mer ojämnt fördelad än vid studier av jämförelsen av individer vid en given tidpunkt, eftersom nedärvda tillgångar får en ännu större tyngd. Att barnen till vissa delar av utbildningseliten i större omfattning än andra inte valde att påbörja högre studier (före 27 års ålder) – även om samtliga barn i kohorten i en bemärkelse hade *samma* ursprung – kan därmed sättas i samband med att denna del i jämförelse med de andra hade mindre volymer av nedärvt kapital.⁴²⁸

På frågan om hur ledande grupper går till väga för att reproducera sin ställning är utbildningsval bara en delmängd i ett svar som för att vara fullständigt behöver ta hänsyn till andra reproduktionskanaler än utbildning. Bourdieus maktanalys är ändå betydligt mycket mer fokuserad än Pikettys, som riktar den kritiska spetsen mot hela det ekonomiska system som tillåter att mycket små grupper successivt håller på att samla på sig alltmer av de ekonomiska tillgångar som är i omlopp, eller till och med underlättar denna process.⁴²⁹ Den är också mer nyanserad och precis än Therborns, eftersom maktfältet som begrepp öppnar upp studieobjektet istället för att stänga in det i en härskande klass, och visa att en stor förklaring till makten i maktens fält ligger i att monopolisera frågorna om hur värden ska bestämmas. Enligt

---

också studien av det franska maktfältet, som även om det inte använder direkta mått på volymen av kapital visar på en grundläggande opposition som kretsar mycket kring den klassposition som eliternas fader hade. Denord et al. (2011), s. 38–41, tabell 4.

⁴²⁷ Se Bourdieu (1996a [1989]), s. 288–289.

⁴²⁸ Se de analyser av social rörlighet som Susanne Alm har gjort där flera generationer ingår, Alm (2005); (2008).

⁴²⁹ Se Piketty (2014), kap. 13.

Bourdieu får agenterna som har de allra största tillgångarna av en viss typ av kapital därigenom makt över själva kapitalet ifråga, över vad som ska definiera det och vad det ska ha för giltighet i samhället i stort.⁴³⁰ De vägval som de studerade eliternas barn gjort inom högskolan har i det här avsnittet använts som en indikator på vilka prioriteringar grupper med de allra största mängderna av olika typer av kapital kan tänkas göra i en situation när utbildningstillgångar successivt blivit alltmer *utbredda*, men samtidigt då *utjämnningen* i fördelningen har stannat av, eller till och med vänt.

Framöver är mer longitudinella eller tvärsnittsdrivna undersökningar nödvändiga för att kunna placera in dessa resultat i en vidare ram och få mer konkret stöd för den bakomliggande tanken att eliter av olika slag, i kraft av sitt fältspecifika informationskapital, förändrar sitt val av – och därmed värdesättning av – utbildning i takt med att expansionen av utbildning påverkar olika samhällssektorer på olika sätt.

---

⁴³⁰ Bourdieu gör denna viktiga poäng lite i förbigående, se till exempel Bourdieu (1992), s. 153–154.

DEL V

SLUTSATSER

I utbildningsexpansionens spår

Den förda utbildningspolitiken speglar en stark tro på utbildningen som ett medel att förändra den sociala verkligheten. Genom att erbjuda alla en god utbildning skall man attackera och rasera en av grundvalarna för klassamhället: bildningsmonopolet. Att ge alla en fullgod utbildning är ett viktigt steg mot ett samhälle präglad av rättvisa och jämlikhet.⁴³¹

Olof Palmes ord ovan ger uttryck för den politiska förhoppningen om vad resultatet skulle bli av den hastiga utjämning och utbyggnad av utbildningssystemet som ägde rum under decennierna efter andra världskriget slut, författade post festum, 1970. Det var då redan känt att förhoppningarna inte hade infriats. Stora sociala och kulturella klyftor kvarstod. De fortsatta ansträngningarna skulle därför riktas om, från en kvantitativ strategi till en mer kvalitativ strategi i avsikt att förändra skolans inre arbete, "så att den verkliga *förmår* att ge alla elever en fullgod utbildning".⁴³²

Sociologiska studier som intresserat sig för konsekvenserna av utbildningsexpansioner har framför allt tagit sikte på om reformerna lyckas med att reducera sociala klyftor. I den bemärkelsen har sociologin något grundläggande gemensamt med de utbildningspolitiska – sociala – målen. Däremot framstår sociologerna mindre övertygade än politikerna om vad skolan faktiskt förmår göra. Sociologerna Peter W. Cookson och Caroline Hodges Persell har träffande konstaterat att sociologiska studier som kommer fram till att utbildning sällan förmår reducera social ojämlikhet "has become something of a growth industry in academic circles".⁴³³ Även om relationen mellan sociala skikt och utbildningssystemet på olika sätt har studerats i denna avhandling, och att jag därmed sällar mig till denna växande nisch, har undersökningarna av förändringarna i utbildningens fördelning, avkastning och användning väglett av ett bredare anslag.

I denna avslutande del ska avhandlingen först och främst sammanfattas och frågeställningarna besvaras. Därutöver diskuterar jag avslutningsvis på ett mer allmänt plan vad studier som närmar sig frågor om värde på det sätt som jag har gjort i denna avhandling kan bidra med till den samhällsvetenskapliga

---

⁴³¹ Palme (1970), s. 14.

⁴³² Ibid. Min kursivering.

⁴³³ Cookson och Persell (1985), s. 14.

diskussionen och vad resultaten antyder när de sätts in i ett sådant större perspektiv.

Sammanfattning

Denna avhandling handlar om hur värdet på utbildningstillgångar har förändrats under 1900-talet i Sverige.

Pierre Bourdieus sociologi utgjorde den huvudsakliga teoretiska inspirationskällan. I det inledande kapitlet introducerades Bourdieus tankar om en vertikal och horisontell skiktning i samhället. Tankarna illustrerades med hjälp av den tyske fotografen August Sanders fotografier av individer i olika sociala positioner. I det därpå följande kapitlet, där jag närmare diskuterade de teoretiska utgångspunkterna, klargjordes utbildningssystemets betydelse för att sådana vertikala och horisontella avstånd kan uppstå och bibehållas i samhället. Enligt Bourdieus teorier är det utbildningssystemet som legitimerar kulturella tillgångar som en samhällsligt gångbar maktresurs, eller ett kapital. Utbildningssystemet fungerar också så att grupper som är välbeställda i fråga om kulturellt kapital lyckas bättre inom dess domäner.

Såväl Sanders fotografier som Bourdieus forskningsresultat visar en samhällsstruktur som präglas av olika typer av sociala avstånd och motsättningar. Det blir särdeles tydligt inom de övre skikten, som befolkas av grupper med stora innehav av någon av de två mest betydande kapitalarterna i moderna samhällen. Grupper relativt sett mest välförsedda med kulturellt kapital står i motsättning till grupper relativt sett rikast på ekonomisk kapital. Konstnären och industriledare illustrerar två polariserade ytterligheter.

På samma sätt, men på ett mer generellt plan, kan vissa utbildningstillgångar och grupper som definieras av stora innehav av sådana utbildningstillgångar antas stå i ett spänningssytt förhållande till ekonomiska tillgångar hos grupper som har mycket av sådana resurser. Den bakomliggande frågan i hela avhandlingen var riktad mot hur dessa relationer förändras när utbildningstillgångar, till följd av utbildningssystemets expansion, blir allt mer spridda i befolkningen: hur har expansionen förändrat utbildningstillgångarnas relativa värde? Bourdieus sociologi tillhandahöll bra redskap för att studera den frågan, som inte tidigare har behandlats inom ramen för en sådan sociologi. Tre mer specifika frågeställningar mejslades fram:

1. Hur har utbildningstillgångar varit fördelade i Sverige under 1900-talet?
2. Vilken avkastning har utbildningstillgångarna gett?
3. Hur använder olika grupper sig av utbildningssystemet i tider av utbildningsexpansion?

Det material som användes för att besvara dessa frågeställningar var utslutande register från Statistiska centralbyrån (SCB), som bearbetats på olika sätt för att göra det möjligt att sträcka ut tidsperspektivet.

För att studera förändring över tid var det i de inledande studierna i avhandlingen (i del II och i delar av del III) nödvändigt att tillgripa andra metoder än de som är mer vanligt förekommande i kvantitativa studier inspirerade av Bourdieus teorier. I mina studier har olika metoder använts: dels analytiska instrument inlånade från nationalekonomin – Gini-koefficienten – och dels redskap utvecklade av andra sociologer – olika typer av kohortjämförelser. Undersökningarna i andra delar av avhandlingen (i delar av del III och i del IV) bedrevs dock med den metod som inom samhällsvetenskapen förmodligen är mest förknippad med Bourdieu – korrespondensanalys.

I de följande tre avsnitten sammanfattar jag undersökningarna som ryms inom avhandlingens tre huvudsakliga delar.

Utbildningens fördelning

De två kapitel som ingår i avhandlingens andra del närmade sig från två olika håll frågan om hur utbildningen har varit fördelad. I det första kapitlet (kapitel 3) beskrevs utbildningssystemets förändring under 1900-talet utifrån uppgifter från statistiska årsböcker. Uppmärksamheten riktades här mot den kvantitativa utvecklingen av antalet inskrivna elever och studenter vid olika utbildningsnivåer. Expansionen av det svenska utbildningssystemet har skett i två vågor, en under de två decennier som följde efter andra världskriget slut och en som ägde rum under 1990-talet och det tidiga 2000-talet. Denna utveckling är sedan tidigare bekant och dess beskrivning syftade i avhandlingen främst till att ge en bakgrundsbild och jämförelsepunkt, samt till att koppla samman de kalenderår som anges för att tidfästa de övergripande förändringarna (såsom att förlängningen av skolplikten till nio år dateras till 1962) med det tidsmått som använts i avhandlingen, där födelseår utgör nyckeln (enligt vilket denna förlängning av skolplikten berör individer födda 1955 och senare).

Kapitlet beskrev också hur datamaterialet byggts upp av olika SCB-register. Samtliga svenska individer (registrerade i vissa Folk- och bostadsräkningar) ingick i analyserna. Intresset riktades mot det antal år i utbildning som deras högsta utbildningsnivå motsvarade. Med hjälp av detta material beskrevs hur medelvärdet för antalet utbildningsår stadigt ökade när individer födda mellan 1911 och 1981 undersöktes.

Datamaterialet som konstruerades i kapitel 3 kom i kapitel 4 till användning för att svara på frågan om hur utbildningen har varit fördelad i befolkningen. Där beaktades enbart fördelningen av utbildningen i sig, således utan hänsyn till klassmässiga olikheter vilket annars är vanligt inom sociologin. Frågan besvarades genom att en modifierad variant av det mått

som ofta används i studier av ekonomisk ojämlikhet – Gini-koefficienten – applicerades på fördelningen av antalet utbildningsår (utbildnings-Gini). När detta mått tillämpades på det sätt som är det gängse vid studiet av ekonomisk ojämlikhet såg ojämlikheten i fördelningen av utbildning i Sverige ut att sjunka under de senaste dryga 40 åren. Detta ger emellertid en felaktig bild av utbildningsmässig ”ojämlikhet i möjligheter”, därför att resultatet då enbart är ett utfall av att befolkningen i allmänhet blir allt mer utbildad. När måttet istället tillämpades på ett för sociologiska utbildningsstudier mer avpassat vis, där ojämlikheten i fördelningen inom de 71 kohorter som föddes från 1911 till 1981 undersöktes, blev bilden en annan. Undersökningarna av detta gav ett delsvår på frågan om hur utbildningstillgångar har varit fördelade under 1900-talet: När enbart olikheter med avseende på födelseår studerades trädde en utveckling fram som gick att dela in i tre faser. I en första fas (1911–1936) steg graden av ojämlikhet, trots att alltså medelvärdet för antalet utbildningsår också steg, vilket innebär att utbildningstillgångarna blev mer ojämnt fördelade för varje ny kohort. Under den andra fasen (1937–1968) vändes detta till sin motsats, utbildningen blev allt jämnare fördelad i yngre kohorter jämfört med äldre. Utvecklingen i dessa faser ligger väl i linje med den amerikanske ekonomen Simon Kuznets tankar om sambandet mellan tillväxt och ojämlikhet. Enligt Kuznets ökar ojämlikheten initialt när tillväxten stiger (här medelutbildningsnivån går upp) för att sedan vända nedåt och stadigt avta, i och med att välståndet sprids jämnare över samhällslagren. I den tredje fasen (1969–1981) planade emellertid nedgången av utbildningsojämlikhet ut, eller vände till och med uppåt. Om också denna fas räknades in låg den samlade utvecklingen snarare i linje med vad den franske ekonomen Thomas Piketty tycker sig se i fördelningen av ekonomiska tillgångar. Enligt Piketty var den utveckling som Kuznets beskrev enbart en historisk parentes under en del av 1900-talet. Under de senaste decennierna har de ekonomiska klyftorna istället ökat, för att återgå närmast till 1800-talsnivåer.

Av mer direkt intresse för studiet av utbildningsexpansioner var att den andra expansionsvågen inte bidrog till att minska ojämlikheterna inom kohorter på samma sätt som den första gjorde. Utbildningstillgångarnas knapphet, mätt i hur ojämnt fördelade de har varit bland individer födda samma år, har varierat, men inte efter ett linjärt mönster motsvarande hur antalet utbildningsår successivt har ökat.

Utbildningens avkastning

Avhandlingens tredje del rymmer två huvudsakliga undersökningar, som på olika sätt besvarade frågan om utbildningens avkastning. Även om den första undersökningen (i kapitel 5) enbart behandlade utbildningens ekonomiska avkastning, gjordes detta i syfte att synliggöra också andra skiljelinjer. Med utgångspunkt i resultaten från den föregående delen av avhandlingen undersöktes hur den ekonomiska avkastningen ser ut för olika födelsekohorter.

Inspirationen till forskningsdesignen hämtades från sociologen Louis Chauvels studie av "sociala generationer" i Frankrike. Chauvel studerar likartade utfall (till exempel tillträde till tjänstemannapositioner) för individer med likartade tillgångar (till exempel studentexamen), men tillhörande olika kohorter och finner därigenom att ett "generationellt brott" har inträffat mellan vissa kohorter. Individerna födda före – och efter – ett sådant brott uppvisar likartade mönster, men mönstren ser mycket olika ut på olika sidor om det generationella brottet.

Denna metod, som inte tidigare tillämpats i Sverige, användes lätt modifierad i kapitlets undersökningar (jag undersöker inkomstpositioner istället för sociala positioner). Såväl när de fem kohorternas inkomstpositioner jämfördes med hela befolkningens som när de relaterades till fördelningen av inkomster inom den aktuella kohorten blev ett generationellt brott synligt, väl synkroniserat med det Chauvel urskilt i Frankrike. Brottet skapade två sociala generationer. Åren runt 1950 utgjorde en gräns. I den äldre generationen uppnådde såväl gymnasieutbildade som universitetsutbildade höga inkomstpositioner, även om de senare var än mer frekvent förekommande i höga inkomstgrupper och detta oavsett om jämförelsen gjordes med hela befolkningen eller enbart med den egna kohorten. Den yngre generationens utbildningsinvesteringar däremot uppvisade visserligen en positiv "effekt" på inkomstpositionen när deras inkomster jämfördes med hela befolkningen, men på en betydligt lägre nivå än den äldre kohorten. Och när deras inkomster enbart jämfördes med deras jämnårigas framgick det att gymnasiala studier inte gav någon ekonomisk avkastning och att inkomstpositionerna för universitetsutbildade låg betydligt närmare de positioner som deras övriga jämnåriga nådde.

En viss inflation kunde skönjas i utbildningstitlarnas värde; deras förmåga att lyfta individer till högre inkomstpositioner försämrades. Denna inflation var, liksom förändringen i utbildningens fördelning, emellertid inte linjär, som vore att förvänta i en mer nationalekonomisk analys, utan följde delvis ett annat – mer socialt inbäddat – tidsförlopp.

Undersökningen visade dessutom att mycket stora skillnader förelåg mellan kvinnor och män i detta avseende, något som var förväntat med tanke på vad tidigare forskning har visat om det bestående könslönegapet. När kvinnor och män undersöktes var för sig blev det tydligt att kvinnor oavsett generation och utbildningsnivå nådde betydligt lägre inkomstpositioner än män i samma ålder. Enbart universitetsstudier lyckades lyfta en majoritet av kvinnorna till inkomstpositioner över genomsnittet, men endast om jämförelsen görs med hela befolkningen. Att det utöver stora generationskillnader också råder stora könsskillnader i vad utbildningstillgångar ger för avkastning är uppenbart.

I den andra studien i denna del av avhandlingen (i kapitel 6–8) kompletterades undersökningen av det förvärvade ekonomiska kapitalet och utbildningskapitalet med studier av ärvda tillgångar av samma slag. Denna

breddning av analysen innebar samtidigt en avsmalning av tidsperspektivet: två – inte fem – kohorters tillgångar står i fokus i dessa kapitel. I det första av dessa tre kapitel (kapitel 6) diskuterades forskningsdesignen. Inspirationen till denna hämtades från två håll, dels från Bourdieus teorier om tillgångar fördelade i vad han kallar ett socialt rum och dels från en komparativ modell utvecklad av de franska sociologerna Christian Baudelot och Roger Establet. Baudelots och Establets perspektiv påminner om det som Louis Chauvel anlägger. Även här undersöktes individer av samma ålder vid olika tillfällen, med målsättningen att fånga förändringar i hur olika typer av tillgångar värderas. Deras studier bygger dock på en fylligare jämförelse av färre jämförelseobjekt. Baudelot och Establet undersöker trettioåringar 1968 respektive 1998, i den här avhandlingen har fyrtioåringar 1990 respektive 2008 undersökts.

Det följande kapitlet (kapitel 7) utgjorde en närmare beskrivning av dessa två kohorter, födda 1950 och 1968, med utgångspunkt dels i vad som kännetecknade deras uppväxtförhållanden (ärvt kapital, i Bourdieus mening) och dels i vad som präglade deras situation när de var fyrtio år (förvärvat kapital). En inledande kartläggning visade att uppväxtförhållandena jämnades ut mellan kohorterna, exempelvis i bemärkelsen att fler i den yngre kohorten hade högre utbildade föräldrar och att de ekonomiska olikheterna inom denna kohort var mindre. Förhållandena när de var i vuxen ålder pekade åt två olika håll: den yngre kohorten var själv högre utbildad, men samtidigt präglad av större ekonomiska skillnader. En därpå följande undersökning av sambanden mellan ärvda och förvärvade tillgångar visade på en beständighet över tid. Föräldrarnas ekonomiska ställning hade lika stor betydelse för individernas egna ekonomiska ställning i bägge kohorterna. Utbildningsarvet – att de högre utbildades barn också själva genomgår längre utbildning – var något mer uttalat i den yngre kohorten (född 1968) än i den äldre (född 1950). En undersökning av detta samband över längre tid – för samtliga individer födda 1935–1981 – visade emellertid att korrelationen mellan förvärvade och ärvda utbildningstillgångar (efter en inledande ökning för individer födda i mitten av 1900-talet) varit påfallande stabil, expansionerna till trots. Mätt på detta sätt kunde inte någon nedgång (vilket tidigare forskning lyft fram) av det sociala ursprungets betydelse spåras, vilket ger ytterligare en pusselbit till svar på frågan om hur utbildningens fördelning förändrats över tid: utbildningstillgångarnas ärvda komponent är förhållandevis beständig.

I den tredje delens avslutande och mest omfattande kapitel (kapitel 8) jämfördes de två kohorternas fördelningar av ärvda och förvärvade tillgångar med varandra, i "sociala rum" konstruerade med specifik multipel korrespondensanalys. De geometriska plan som huvudsakligen analyserats i texten (bestående av de två första axlarna) visade på en betydande strukturlikhet. I bägge kohorterna identifierade korrespondensanalysen i den första axeln en polaritet mellan dem som besitter lite kapital av olika arter (både förvärvat och nedärvt) och dem som har mycket erkända tillgångar, dvs. stor kapital-

volym. I synnerhet bidrog de ärvda utbildningstillgångarna till dessa sociala avstånd. Den andra axeln präglades av olikhet i sammansättningen av förvärvat kapital bland dem som har större samlade tillgångar. Åt ena hållet återfanns de med hög utbildning men förhållandevis lite inkomster, och åt andra hållet de med hög inkomst men jämförelsevis lägre utbildning. När en detaljerad social klassificering användes för att utforska de konstruerade rummen ytterligare kunde jag konstatera att strukturerna var påfallande lika varandra också i detta avseende. Den första axeln skilde till exempel arbetaryrken från högre tjänstemannayrken och den andra axeln mer kulturellt tillvända yrken från mer ekonomiskt tillvända. Olikheter mellan kön var också ett klart framträdande drag i den andra axeln i bägge kohorterna, där fyrtioåriga kvinnor oftare än fyrtioåriga män återfanns i positioner med högre utbildning men lägre inkomster.

Någon inflation i ärvda och förvävade utbildningstillgångars sociala värde blev med andra ord inte synlig i jämförelsen, de var lika betydelsefulla för att upprätta sociala avstånd i bägge kohorterna trots att såväl individerna själva som deras föräldrar hade betydligt högre utbildning i allmänhet i den andra kohorten än i den första.

Strukturlikheten till trots fanns två huvudsakliga olikheter mellan kohorterna. För det första definierades en dominerad utbildningsposition på olika sätt för de två åldersgrupperna. I den första kohorten upprättades de sociala avstånden mellan grundutbildade i en dominerad position och universitetsutbildade i en dominerande. I den andra kohorten kvarstod som framgått samma slags polaritet mellan dominerande och dominerade, men här definierades den dominerade positionen av gymnasieutbildade (de grundutbildade utgjorde en än mer marginaliserad grupp, vilket framgick av korrespondensanalysens tredje axel). Detta kan ses som uttryck för en inflation i specifika utbildningstillgångars reella sociala värde, motsvarande vad Marie Duru-Bellat, Stephan Beaud och Camille Peugny menar har inträffat i Frankrike. Att avstånden mellan vad som relativt sett är "mycket" och "lite" utbildning är beständiga döljer alltså i viss mån det faktum att det som räknas som "lite" förändras – något som sannolikt kan komma som en tråkig överraskning för grupper som satsat på sådana utbildningar. För dessa grupper kan den uppnådda utbildningsnivån mycket väl vara högre än den deras föräldrar uppnådde, men utbildningsupprustningen i samhället i stort hade gått i ännu snabbare takt, vilket ritat om spelplanen.

För det andra föreföll avstånden relaterade till individernas kapital-sammansättning ha ökat när det andra undersökningstillfället jämfördes med det första. I en närmare undersökning av ett urval grupper – tre hemmahörande i den dominerande klassen och två fraktioner inom mellanskikten – presenterades tentativa förklaringar till denna förändring, kopplade till accentuerade avstånd mellan olika kapitalarter. I den senare kohorten var det än fler individer från ekonomiskt välbeställda hem som återfanns i de ekonomiska grupper som undersöktes, och de kulturella grupperna uppvisade en

särdeles stor ökning av andelen från högutbildade hem. Fördelningen av ärvda tillgångar av olika slag polariserades alltså än mer. I fördelningen av förvärvade tillgångar har de kulturella grupperna dubbla (relativa) motgångar. Dels kunde inte dessa redan extremt välutbildade grupper i nämnvärd utsträckning öka sitt utbildningskapital ännu mer, samtidigt som utbildningsnivån steg bland andra grupper. Här tappar de alltså lite av sitt försprång. Dels var inkomstskillnaderna större mellan ekonomiska och kulturella grupper i den andra kohorten – liksom mellan samtliga individer i kohorten som läst längre utbildningar mer riktade mot kultur (humaniora och samhällsvetenskap) och dem som läst mer produktionstillvända utbildningar (teknik). Den *ekonomiska* värdesättningen av olika utbildningstillgångar förändrades med andra ord, vilket gjorde att de *sociala* avstånden mellan grupper som innehar dessa tillgångar ökade.

Utbildningens användning

Avhandlingens fjärde del studerade olika gruppers användning av i synnerhet högre utbildning mot slutet av undersökningsperioden, när högre utbildning nådde sin hitintills största omfattning. Här undersöktes och jämfördes överföringen av tillgångar inom två elitgrupper. En ekonomisk elit (bestående av hushåll med de allra högsta inkomsterna och/eller de största förmögenheterna) ställdes emot en utbildningselit (bestående av hushåll där minst en medlem har doktorsexamen).

Först (kapitel 9) diskuterades begreppsliga frågor av relevans för undersökningen. Här konstaterades att samhällsvetenskapliga teorier är tämligen oeniga om vilka grupper som ska räknas till samhällets eliter. Utgångspunkten togs i Bourdieus teori om ett relationellt maktfält, befolkat av grupper som samlar de största kapitaltillgångarna på olika sociala områden (i kulturens, juridikens, politikens, ekonomins fält, etc.). Konflikterna mellan grupperna i detta maktfält påverkar enligt Bourdieu växelkurserna mellan olika kapitalarter, det vill säga hur de värdesätts i samhället i stort. En central poäng är att eliterna inte uppfattas som monolitiska, utan tvärtom sannolikt också präglas av inre motsättningar och dominansförhållanden. Jag konstaterade också att det finns påfallande få studier som behandlat överföringen av tillgångar *från* individer i elitpositioner (till en senare generation), medan många studier uppmärksammat att flödet *till* sådana positioner i hög grad är klassrelaterat.

Undersökningen i den tredje delen syftade därför till att studera hur två polariserade elitgrupper värdesätter och traderar utbildningstillgångar med utgångspunkt i frågan om hur de "placeras" sina barn på olika destinationer i den högre utbildningen. För att tematisera olikheter i detta avseende nyttjades som analytiskt redskap Bourdieus strategibegrepp, som riktar blicken mot långsiktiga banor utsträckta över flera generationer.

Avhandlingsdelens andra kapitel (kapitel 10) diskuterade förutsättningarna för att alls betrakta utbildningseliter och ekonomiska eliter av detta slag *som*

eliter i ett välfärdsland som Sverige. Visst stöd – både historiskt och i samtiden – för ett sådant synsätt stod att finna i tidigare forskning. Kapitlet avslutades med att de två elitgruppernas relativa ställning över tid undersöktes. Ekonomiska eliter som är beroende av löneintäkter har successivt tappat sitt utbildningsförsprång gentemot den övriga befolkningen. Förmögenhetsbesuttna eliter, som jämförelsevis har mindre av utbildningstillgångar, har däremot behållit sitt (måttliga) utbildningsförsprång. I linje med internationella utvecklingsmönster har dock den relativa ekonomiska ställningen för bägge grupperna stärkts under de senaste decennierna, när allt mer av de samlade inkomsterna och förmögenheterna hamnat i händerna på den rikaste procenten av de redan rika. Utbildningseliterna har tappat i relativ ställning. I takt med att den vuxit i storlek i och med expansionen av högre utbildning har deras ”lönepremie” avtagit. (Detta illustrerar således också utbildningsexpansionens ekonomiska följder, därtill för en grupp som sällan undersöks i utbildningsekonomiska studier.)

Till sist i denna del av avhandlingen (kapitel 11) undersöktes de två typerna av elithushåll på två olika plan. Först genom att med specifika multipla korrespondensanalyser studera hur tillgångar är fördelade i hushållen. För att för eliterna mer specifika skiljelinjer skulle bli åtkomliga användes i viss mån olika tillgångar i konstruktionen av rummen. Här beaktades såväl de tillgångar som *föräldrarna* samlat (således ärvda tillgångar, i barnens perspektiv) som *föräldrarnas föräldrars* tillgångar. Tre generationer ingick med andra ord i analyserna. Därefter studerades hur den tredje generationens (barn i elithushållen) egenskaper var fördelade i dessa högst lokala sociala rum.

Korrespondensanalysen av den ekonomiska eliten identifierade en primär motsättning kopplad till sammansättningen av deras ekonomiska kapital. Hushåll som präglas av stora förmögenheter och företagande skiljs från hushåll som präglas av stora arbetsinkomster och följaktligen anställning (en elitspecifik kapital sammansättning). Den sekundära motsättningen grundade sig på samspelet mellan föräldrarnas och far- och morföräldrarnas tillgångar och skilde hushållen åt beroende på storleken av de samlade tillgångarna (kapitalvolymen).

Fyra idealtypiska grupper kunde därmed urskiljas med utgångspunkt i deras lokalisering i rummet: *Rentierer*, *Statsadel*, *Företagare* och *Privatanställda chefer*. De två förstnämnda var bägge etablerade eliter, i bemärkelsen att de i allmänhet härstammade från familjer med mycket stora kapitaltillgångar, av olika slag. Medan rentiererna främst hade stora nedärvda ekonomiska tillgångar samt egna kapitalinkomster, utmärktes statsadeln snarare av att komma från mycket högutbildade hem och i högre grad av en förvärvsverksamhet inom vad Göran Therborn kallat en ”reproduktiv sfär” (rättsväsende, medicin, utbildning) tätt kopplad till den offentliga sektorn. De två sistnämnda grupperna var oftare nykomlingar i elitpositioner, att döma av deras föräldrars kapitalinnehav. Företagarna hade små arbetsinkomster och – i

sammanhanget – måttliga förmögenheter och de privatanställda cheferna hade högre arbetsinkomster men små eller obefintliga förmögenheter. Deras respektive nedärvda kapital motsvarade denna struktur, men företagarna kom i större utsträckning från utbildningsmässigt mindre bemedlade hem och de privatanställda cheferna från hem med små ekonomiska tillgångar.

Denna struktur i fördelningen av tillgångar hade en tydlig koppling till den tredje generationens tillgångar och vägval. Statsadelns barn hade exempelvis i högre grad och mer framgångsrikt samlat utbildningstillgångar. De hade oftare än andra läst vid mer prestigefyllda gymnasieprogram och därtill erhållit högre studentbetyg och högskoleprovsresultat. Rentierernas barn definierades inte på samma sätt av typiska utbildningsbanor, utan istället av att de hade stora innehav av ekonomiskt kapital, vilket ofta även gällt deras föräldrar och far- och morföräldrar. Olikheterna i sådana tillgångar återspeglades också i de utbildningar inom svensk högre utbildning där barnen bedriver sina huvudsakliga studier. Statsadelns barn återfanns oftare på de fåtaliga tydliga elitutbildningar som det svenska utbildningssystemet rymde: Handelshögskolan i Stockholm och läkarprogrammen. Rentierbarnen saknade motsvarande utmärkande utbildningsstrategier. De mer nyblivna elitgrupperna kännetecknades mer än de andra av att det fåtal av den ekonomiska elitens barn som inte sökte sig till svensk högre utbildning härstammade från någon av dessa.

Motsvarande undersökningar av utbildningselitens inre struktur identifierade en första axel som skilde hushåll med olika kapitalvolym åt: å ena sidan hushåll med mindre ekonomiska tillgångar och mer blygsamma nedärvda tillgångar av olika slag, å andra sidan de som hade mer av såväl förvärvade ekonomiska tillgångar som olika slags nedärvda tillgångar. Den andra axeln separerade det som med Bourdieus ord är världsliga fakulteter (i detta fall medicin och teknik) från andliga fakulteter (främst humaniora, samhällsvetenskap). Generationernas vägval i utbildningssystemet förstärkte här varandra genom att far- och morföräldrarnas studier delvis överlappade föräldrarnas. Åtskillnaden i denna andra axel syntes också i olikheter i vilka dörrar som doktorstiteln öppnar utanför universitetssystemet. Vid den världsliga polen ledde den oftare till karriärer i en produktiv sfär (tillverkning, industri) och vid den andliga polen till karriärer inom en reproduktiv sfär. På samma sätt som för den ekonomiska eliten kunde idealtypiska beteckningar ges till grupper beroende på deras positioner i relation till dessa två axlar: *Dominerande världslig*, *Dominerad världslig*, *Dominerande andlig* och *Dominerad andlig*.

Fördelningen av den tredje generationens tillgångar hos utbildningselitens följde likartade mönster som de två äldre generationernas tillgångar. Barn till någon av de dominerande grupperna hade i allmänhet större ekonomiska resurser än barn till de dominerade grupperna. Även utbildningskapitalet var fördelat på samma sätt. De dominerande gruppernas barn hade större betygsmässiga framgångar i utbildningssystemet än barn till dominerade

grupper. De dominerade gruppernas barn läste också oftare program som *inte* medger en enkel övergång till högre studier (yrkesförberedande program). Det som Bourdieu konstaterat om betydelsen av nedärvt kulturellt kapital för skolframgångar och allmän tilltro till utbildningssystemet tycks således för svenskt vidkommande stämma även i en så extrem population att *samtliga* har minst en forskarutbildad förälder.

Snarlika olikheter återkom när utbildningselitens barns inträde vid olika utbildningar i universitetssystemet undersöktes. Också i denna elit var det framför allt barnen till de etablerade – eller dominerande – grupperna som återfinns vid elitutbildningar (Handelshögskolan i Stockholm, läkarprogrammen) jämte utbildningar inriktade mot konst och kultur.

Motsättningen mellan en världslig och en andlig pol hängde samman med vissa skillnader i utbildningsval, där mer arbetsmarknadstillvända utbildningsval är mer vanligt förekommande bland barnen till världsliga utbildningseliter och mer akademiska utbildningsval vanligare bland de andliga utbildningseliternas barn. Skillnaderna i detta led var emellertid mindre tydliga.

I avslutningen av kapitel 11 resonerade jag om vad resultaten säger om de två eliternas olika utbildningsstrategier och – mer tentativt – vad barnens högre utbildningsval kan avslöja om hur dessa grupper värderar utbildning (vilket i sin tur alltså kan påverka hur utbildningstillgångar värdesätts i samhället i stort).

I ett fågelperspektiv, där de två eliterna betraktades som två helheter, blev det tydligt att valet att gå vidare till högre utbildning för bägge eliterna i stort var ett icke-val. I jämförelse med alla andra barn födda samma år trädde såväl utbildningselitens barn som den ekonomiska elitens barn närmast mangrant *in* i universitetslandskapet. Deras respektive val *därinnanför* skilde sig däremot åt. Den ekonomiska elitens barn sökte sig exempelvis oftare till ekonomiska utbildningar än vad utbildningselitens barn gjorde och utbildningselitens barn oftare till samhällsvetenskap och naturvetenskap. Bägge eliterna var dessutom i jämförelse med sina jämnåriga klart oftare att finna på längre tekniska utbildningar, juristutbildningen, läkarutbildningen och på Handelshögskolan i Stockholm. Beträktade som grupper hade de med andra ord mer enhetliga utbildningsstrategier än sina jämnåriga. Valet av *vilken* utbildning var klart viktigare än (icke-)valet *att* läsa. Två av utbildningarna där eliterna var särdeles överrepresenterade och som därtill utmärkte sig i bägge korrespondensanalyserna var läkarprogrammen och Handelshögskolan. En närmare undersökning av i *hur* hög utsträckning dessa valdes av barnen till de respektive eliterna, visade stora skillnader. Den ekonomiska elitens barn var synnerligen kraftigt överrepresenterade på Handelshögskolan – där barnen, trots att de härstammar från en mycket liten samhällsgrupp, utgjorde en ansenlig andel av studenterna. I jämförelse var studier vid läkarprogrammen inte lika prioriterade. Det omvända gällde för utbildningselitens barn. Närmare en tiondel av dessa hamnade på något av landets läkarprogram. Vid dessa utbildningar sker en omfattande, och uppenbarligen framgångsrik, social

stängning på så sätt att barn från mycket små – och mäktiga – samhällsgrupper utgör en oproportionerligt stor andel av studenterna (vid utbildningar som dessutom har ett begränsat antal utbildningsplatser). Detta säger mycket om förtjänsterna med att se utbildningsval inte som utfallet av individuella preferensstrukturer utan som ett led i en långsiktig strategi från familjers – eller till och med dynastiers – sida att bibehålla och skydda sin sociala position. Att dessa utbildningar hör till de absolut mest eftersökta i det svenska utbildningsutbudet kan till stor del förklaras av att de fyller denna funktion. När mäktiga samhällsgrupper genom sin stora representation manifesterar sitt erkännande av och sin tilltro till dessa utbildningsinstitutioner bibehålls det sociala värde som de där producerade utbildningstitlarna bär med sig.

Samtidigt visade jämförelsen mellan de två eliterna att de barn som sökte sig till dessa prestigeutbildningar inte var representativa för alla som ingick i dessa eliter (då skulle de inte ha utmärkt sig i korrespondensanalyserna). Inom utbildningseliterna var dessa utbildningsval kopplade till större volymer av nedärvda och förvärvade tillgångar i hushållen, det vill säga grupper som har särskilt stora – och långsiktiga – intressen att försvara. Inom den ekonomiska eliten utmärkte sig en likartad grupp – präglad av stora nedärvda och förvärvade utbildningstillgångar samt stora ärvda ekonomiska tillgångar – vars barn i högre grad studerade vid Handelshögskolan och läkarprogrammen. Inom denna elit var emellertid denna grupp (Statsadeln) att räkna som *dominerad*. Den *dominerande* gruppen (Rentiererna) – som innehade de allra största ekonomiska tillgångarna – visade sin dominans genom att inte vara lika beroende av universitetssystemets prestigeutbildningar för att reproducera sin position. Arvtagarna till den ekonomiska makten kan i högskolan välja mer fritt än vad utbildningselitens barn kan.

Att studera utbildningens värde

De undersökningar som redovisas i denna avhandling har åskådliggjort hur utbildningstillgångarnas värde för individer, grupper, klassfraktioner och klasser är både beständigt och föränderligt. Tidigare forskning om konsekvenserna av utbildningssystemets expansion har lyft fram att det gått inflation i utbildningstillgångarna. De här presenterade studierna visar att detta både är sant och inte sant. Några av den tidigare forskningens hypoteser om vilka uttryck inflationen tar sig kan illustrera detta motsägelsefulla förhållande.

Somliga hypoteser rör en ökad utbildningsmässig kodifiering av arbetsmarknaden, något som också beskrivits i termer av en överutbildning. Med dessa benämningar åsyftas att befolkningens utbildningsnivå ökar mer än kompetenskraven på arbetsmarknaden. Högre utbildade individer tvingas till mindre kvalificerade sysslor. Även om denna fråga inte direkt undersökts i avhandlingen ger resultaten av delstudierna underlag för ett alternativt sätt att

förstå de föränderliga relationerna mellan utbildade individer och arbetsmarknaden.

En sådan alternativ förståelse av förändringarna kan utgå ifrån jämförelsen i kapitel 8 mellan två kohorterna vilka är påfallande lika vad gäller den grundläggande strukturen i fördelningen hos deras ärvda och förvärvade tillgångar. Även fördelningen av yrkespositionerna i de sociala rum som konstruerades var likartad. I denna synvinkel var alltså relationen mellan utbildade individer och arbetsmarknaden (de sociala positionerna) oförändrad. Däremot hade en förändring skett i *specifika* utbildningsnivåers roll i konstruktionen av rummen. Individerna i de dominerande delarna av rummen var i högre grad rent objektivt *mer* utbildade i den andra kohorten än den första, när gymnasieutbildade intog platser i rummet som tidigare befolkats av dem med kortare utbildning. Relationen mellan "reproduktionssystemet" och "produktionssystemet" hade i denna bemärkelse kodats om. Men att se detta som ett uttryck för att individer blir *alltför* utbildade, när gymnasieutbildning nu förefaller fylla den sorterande funktion till lägre kvalificerade tjänster som grundläggande utbildning tidigare gjorde, är att bortse från att utbildningstitlarnas värde i hög grad bestäms i den konkurrens som framför allt äger rum mellan jämnåriga. Att en individ är överutbildad i den mening som är vanlig inom forskningen innebär att dennes utbildningsnivå är högre antingen i jämförelse med den person som tidigare innehade positionen eller i jämförelse med de genomsnittliga utbildningstillgångarna bland individer i motsvarande positioner. Denna uppfattning om överutbildning tar ingen hänsyn till att höga och låga utbildningsnivåer, liksom det som kan räknas som höga respektive låga utbildningströsklar till sociala positioner, förändras historiskt. Det blir synligt först när utbildningens fördelningen vid olika tidpunkter undersöks mer i detalj.

Liknande resonemang kan anföras gentemot en andra hypotes, enligt vilken demokratiseringen av utbildning, i bemärkelsen att tillträdet blir allt mindre klassbestämt får till följd att bemedlade skikt gör än större och mer strategiska utbildningsinvesteringar. Krossas bildningsmonopolet vid utbildningssystemets portar flyttar klassamhället bara längre in i systemet. De kapitalstarka grupper som undersöktes i avhandlingens sista studie koncentrerade i hög grad sin närvaro i utbildningssystemet till selektiva elitutbildningsinstitutioner. Så långt förefaller hypotesen stämma. Men i undersökningar på annat håll i avhandlingen har relationen mellan ärvda och förvärvade utbildningstillgångar också visat sig vara påfallande stabil. Av kapitel 7 framgår att korrelationen mellan individers och deras föräldrars utbildningsinvesteringar var tämligen oföränderlig, och i kapitel 8 att ärvt och förvärvat utbildningskapital bland fyrtioåringar 1990 och 2008 på ett likartat sätt var relaterade till varandra (och till fördelningen av ärvt och förvärvat ekonomiskt kapital). De elitbarn som sökte sig till selektiva utbildningar kom från familjer som i generationer gjort stora investeringar i utbildning.

Sociologiska undersökningar av relationen mellan befolkningen och utbildningssystemet har påvisat att klassursprunget fått minskad betydelse både när det gäller benägenhet att alls söka sig till utbildning utöver den obligatoriska och när det gäller chansen att komma över trösklarna till än högre nivåer. Ett återkommande metodiskt grepp i snart sagt samtlig sådan forskning är att utgångspunkten tas i klassaggregat, av olika nyansrikedom. Detta har avslöjat viktiga – och bestående – sociala skillnader i hur utbildningssystem är öppet respektive stängt för olika samhällsskikt. Vad undersökningarna i denna avhandling bidrar med till en sådan förståelse är att ett genomgripande – och minst lika bestående – förhållande är att det, oavsett klasstillhörighet, är barn till högre utbildade som själva gör mer omfattande utbildningsinvesteringar. Undersökningar av klasskillnader bör därför kompletteras med undersökningar som tar hänsyn också till förändringar i fördelningen av olika typer av tillgångar.

Sker då någon inflation i utbildningskapitalets värde? På ett generellt plan måste en sådan fråga besvaras jakande. Dels gör – i demokratiseringens spår – den ökade konkurrensen bland utbildade att *mer* utbildning krävs för att nå sociala positioner. Dels har utbildningstillgångarnas generella ekonomiska avkastning minskat. Men frågan kan också besvaras nekande. Sett som en relativ resurs – en "positional good" i ekonomisk terminologi – förefaller utbildningstillgångarnas betydelse var oförändrad. Att innebörden av hög utbildning ändras över generationerna upphäver inte förhållandet att sociala avstånd skapas av skillnaderna mellan det som vid en given tidpunkt är högt och lågt.

SUMMARY

The Value of Education

Distributions, Returns and Social Reproduction during the 20th Century

This thesis examines how the value of educational assets has changed in Sweden during the 20th century.

The formulation of the research problem was founded in the sociology of Pierre Bourdieu. In the opening chapter of the thesis, Bourdieu's theories on vertical and horizontal stratification was introduced. The theories were illustrated using the German photographer August Sander's pictures of individuals in different social positions. In the next chapter, where the theoretical points of departure for the thesis were discussed more thoroughly, the role of the education system in creating and maintaining such vertical and horizontal social distances was described. According to Bourdieu's theory, the education system legitimizes cultural assets as a capital, a societally accepted power resource. The education system also favors social groups that are well endowed with cultural capital, as they are more successful within its domains.

Sander's pictures, as well as Bourdieu's research results, reveal a social structure where the upper stratum is marked by an opposition between groups dominantly endowed with one of the two most important forms of capital in modern societies: cultural capital or economic capital. This explains why, in this theory, artists, by force of their voluminous cultural capital, are considered a social elite, in the same way as business executives constitute a social elite, through the bulk of their economic capital. Some educational assets, and groups defined by their possession of such assets, can in the same way, but on a more general social level, stand in opposition to economic resources and the groups that are defined by them. The underlying line of inquiry of the thesis focuses on how these relations are transformed, when educational assets becomes increasingly dispersed throughout the population and the education system expands. In what ways have the expansion of the education system changed the relative value of educational assets? Although Bourdieu's sociology provides instruments to examine this question, it has not been raised before within this theoretical context. Three research questions are formulated:

1. How has educational assets been distributed in Sweden during the 20th century?
2. What returns have the educational assets yielded?
3. In what ways do different groups use the education system during an expansion of the system?

The data used to answer these questions are exclusively datasets from Statistics Sweden, which have been arranged in different ways to both extend the time frame beyond the limits set by digitalization of the first registers and to satisfy the analytical needs raised by the questions.

To be able to examine change over time, the first analyses of the theses (in Part II and the first chapter of Part III) have employed different methods than those usually preferred in quantitative studies inspired by Bourdieu. Instead, these studies import tools from economics—the Gini coefficient—and borrow research designs developed by other sociologists—different types of cohort analysis. However, the analyses in later parts of the thesis (the last chapters of Part II and Part III) have utilized Bourdieu’s method of choice: correspondence analysis.

In the following three sections, the analyses contained in the three main parts of the thesis are summarized.

The Distribution of Education

The two chapters of the second part of the thesis offer a two-pronged approach to the question of how education has been distributed. In the first chapter (chapter 3), data from statistical year-books (i.e. not from Statistics Sweden’s datasets) are used to describe the quantitative development of pupils and students at different levels within the Swedish education system and beyond the 20th century. This section focuses on the quantitative development of the number of students enrolled at various levels of education. Swedish education has expanded in two main waves: one during the two decades following the end of WWII, and the other from starting in the early 1990s through the early 2000s. This development is well known in prior research and the description of it in this thesis serve the purpose of providing a background and a point of reference to the subsequent studies. It also helps to connect the calendar years, which is the way overarching transformations are normally described (according to which the extension of compulsory school attendance from 7 to 9 years occurred in 1962) to the time scale used in the thesis, where birth year is centrally important (according to which the extension affected individuals born in 1955 or later).

The chapter also provides the details of the construction of a dataset, based on Statistics Sweden registers, in which all Swedish citizens (recorded in various censuses) have been assigned the number of years of schooling corresponding to their highest achieved level of education. This dataset is first

used to reveal how the average number of years of schooling has steadily risen over time among individuals born between 1911 and 1981.

In chapter 4, this material is employed to answer the—in sociology somewhat unfamiliar—question of how education has been distributed without thereby searching for differences related to class origin. Instead, this question is answered by applying a common measurement of equality in economics—the Gini coefficient—modified for educational research, on the distribution of years of schooling. When this is applied in the same manner as when economic inequality is being researched, the inequality of the distribution of education in Sweden appears to have decreased during the last 40 years. However, this paints a false picture of an ‘inequality of education opportunities’, since the results are exclusively a function of the increasing level of education among the population in general. The picture changes when the measurement is applied in a manner more suitable for sociological studies of education, and the distribution in the 71 cohorts born between 1911 and 1981 is evaluated. This analysis provides a partial answer to the question of how the distribution of education has changed in Sweden: When differences related solely to year of birth are considered, a three-phased development emerge. During the first phase (cohorts 1911–1936) the level of inequality rose, in spite of a corresponding increase in the average level of education. Educational assets were thus distributed more unequally for each cohort. During the second phase (cohorts 1937–1968), this trend was broken: education was more and more equally distributed among younger cohorts compared to older. The development during these first two phases are much in line with the economist Simon Kuznets’ ideas on the relation between growth and inequality. Kuznets argued that during a period of sustained growth (in this case when the average level of education rises), the level of inequality initially increases in only to even out and subsequently decrease, when prosperity spreads across the population. During the third phase identified by the study (1969–1981), the decrease in inequality slows down or even is turned around. If this phase is also taken into consideration, the overall pattern is rather more in line with the historical distribution of economic assets discerned by French economist Thomas Piketty. According to Piketty, the development pattern captured by Kuznets is merely a historical parenthesis, realized for a brief period during the 20th century. The last decades have witnessed the economic gaps again reaching the magnitude of the economic inequality of the 19th century.

More urgently relevant for the examination of educational expansions, the studies in chapter 4 show that the first wave of the expansion had a forceful impact on the level of educational inequality—measured in this particular way. Any similar effect of the second wave of expansion cannot, however, be distinguished. The scarcity of educational assets, measured by how unevenly they are distributed among individuals born in the same year, have varied,

but not in a linear pattern corresponding to the incremental increase of the average years of schooling.

The Profits of Education

Part III of the thesis contains two main investigations, which in different ways deal with the question of the returns to—or profits, of—education. Even though the first examination (in chapter 4) at face value focuses on the economic returns to education, the purpose of this is to reveal other lines of divergence. Using the results from the previous part of the thesis as a point of departure, the returns to education for different birth cohorts are examined. The sociologist Louis Chauvel's studies on 'social generations' in France has been the main source of inspiration. Chauvel examines similar outcomes (e.g. access to mid-level professional positions) for individuals with similar assets (e.g. upper secondary degree) but belonging to different cohorts as a way to identify and locate what he calls 'generational fractures'. Individuals born before such a fracture display similar patterns, as do individuals born after this fracture—but the patterns are very much different on either sides of the generational fracture.

This method, which has not been employed before in Sweden, is utilized in the studies of the chapter, with the modification that income positions is being used instead of social positions. By comparing the curves of individuals with different educational assets in the five cohorts, both in terms of their income relative to the distribution of incomes across the whole population and relative to the distribution within their own cohort, it appears that a generational fracture has occurred—well synchronized with the fracture identified by Chauvel in France. Tentatively, the fracture defines two social generations, one on either sides of a birth year at around 1950. In the older generation, individuals holding upper secondary degrees as well as university degrees reached high income groups, although the latter were substantially better represented in such groups, regardless of which comparison point employed (the whole population or the own cohort). In contrast to and in spite of the fact that the younger generation enjoyed a positive 'effect' of education on their income positions, when comparing their income to the whole population, this effect was much less pronounced than in the older generation. When their incomes are compared only to their own cohort, it is clear that upper secondary degrees has not resulted in incomes above the median and that positions held by those with university degrees were considerably closer to the positions occupied by other persons of their own age.

A certain inflation is discernible in the value of academic titles, when examining their ability to elevate individuals to higher income positions. This inflation, in likeness to the transformation of the distribution of education, is not linear—in the way that economic theory would expect. Instead, it follows another—socially embedded—order of sequence.

The study also showed that there are large differences between women and men in this regard, as expected considering earlier research on the gender wage gap. When examined separately, it becomes obvious that women regardless of their generation and educational level reach considerably lower income positions than men of their own age. Only university degrees elevated a majority of the women to income positions above the median, but only when compared to the entire population. It is clear that in addition to generational differences, the returns that are to be had from education also differs much between the sexes.

In the second study of Part III (chapters 6–8), the acquired educational and economic capital, examined in the earlier studies of the five cohorts, are complemented by inherited capital of the same kind. This widened analytical perspective causes a narrowing of the time frame: two cohorts are examined in these chapters. In the first of these chapters (chapter 6) the research model is introduced. The inspiration for this is taken from two sources: from Pierre Bourdieu's theories on assets distributed in what he labels a 'social space' as well as from a comparative model developed by the French sociologists Christian Baudelot and Roger Establet. Baudelot's and Establet's model is similar to Chauvel's approach in the sense that individuals of the same age are examined at different points in time in order to capture changes in the valuation of different assets, but is marked by a richer comparison of fewer research objects. Baudelot and Establet examine thirty-year-olds in 1968 and in 1998; in the thesis, forty-year-olds are examined in 1990 and 2008.

The following chapter (chapter 7) describes these two cohorts—born in 1950 and in 1968—in depth, focusing on their social circumstances when growing up (their inherited capital, in Bourdieu's vocabulary) and their circumstances at the age of 40 (acquired capital). An initial examination shows that the inherited capital was more evenly distributed in the second cohort—e.g. more parents with larger educational assets and smaller economic inequalities—and that the development for the acquired capital went in two directions: —the younger cohort was more educated than the first, but at the same time marked by larger economic inequalities. An examination of the correlations between inherited and acquired resources revealed one constant. The economic position of the parents had the same effect on the individuals' own position in both cohorts. The educational inheritance—that the children of more highly educated individuals to a larger extent pursue higher education themselves—was somewhat more pronounced in the second cohort than in the first, but a survey of this correlation extended over a larger number of cohorts, focusing on individuals born 1935–1981, showed that the correlation, following an initial increase, have been remarkably stable. Measured in this way and contrary to earlier research, it was not possible to discern any decrease in the importance of social origin and educational enrolment. This sheds more light on the question of how the

distribution of education has changed: The inherited component of educational assets has been relatively stable.

In the final and most extensive chapter of Part III (chapter 8), the distribution of acquired and inherited capital in the two cohorts were compared to each other, as 'social spaces' constructed by specific multiple correspondence analysis. The geometrical spaces analyzed in the thesis (the first two axes of the analyses) show a considerable structural homology. In both cohorts, the correspondence analysis identifies a first axis marked by an opposition between individuals with small amounts of capital and individuals with large amounts (volume of capital, in Bourdieu's words). Inherited educational capital was particularly influential in this opposition. The second axis is characterized by differences among individuals with larger capital volumes. At one end individuals with high education but comparably low incomes are located, and those with high incomes, but comparably little educational capital (capital composition) at the other. When a detailed social classification is employed to further analyze the constructed spaces a homology was revealed also in this respect. The first axis separated working class occupations from service class occupations and the second axis separated more 'cultural' occupations from 'economic' ones. Differences related to gender were also a pronounced feature of the second axis, where forty-year-old women were, more often than men, to be found in positions with high education but lower incomes.

Any inflation in the relative value of acquired and inherited educational capital was not evidenced by the comparison; they were equally important in creating and maintaining social distances in both cohorts although the individuals and the parents were considerably more educated in the second cohort than in the first.

In spite of the general structural homology, two important differences between the cohorts surface: First, what defined a dominated position with regards to the volume of acquired educational capital (the level of education obtained by the individuals) shifted. In the first cohort, the most important social differences were found between a dominated group of individuals with elementary schooling and a dominant group of university-educated individuals. In the second cohort the main opposition was the same, but the dominated group in this case was populated by individuals holding upper secondary degrees. (Individuals with elementary schooling were further marginalized, as revealed by the third axis). This could be interpreted as an inflation of the real social value of specific educational assets, similar to the situation that scholars such as Marie Duru-Bellat, Stéphane Beaud and Camille Peugny argues has arisen in France. The permanence of opposition between what is 'much' and 'little' education somewhat obscures the fact that what is to be counted as 'little' changes—a fact that can come as a bitter surprise to groups investing in such educational tracks. For such groups, the educational level obtained could very well be higher than what their parents

achieved—hence being perceived as an elevation of aspirations—but the educational proliferation in society at large has been even more substantial, which has leveled the playing field.

Second, disparity related to the differences in capital composition appears to have increased in the second cohort. Upon a closer examination of a sample of groups—three belonging to the dominant class and two fractions of the middle classes—a tentative explanation to this development was proposed, related to accentuated distances between different forms of capital. In the younger cohort even more individuals originating from economically well-endowed households are to be found in the ‘economic’ groups being examined while the ‘cultural’ groups are more often populated by individuals from highly educated backgrounds. In other words, the distribution of inherited capital has been further polarized. Turning to the distribution of acquired resources, the cultural groups have double (relative) misfortunes. On the one hand, these already extremely educated groups are unable to increase their level of educational capital, while the level of education among individuals of the same age is higher, also in economic groups. The educational advantage is reduced. On the other hand the difference in economic positions is growing between cultural and economic groups—and between all individuals holding university degrees related to culture (humanities and social sciences) and those holding more production oriented degrees (technology). The *economic* valuation of different educational assets has changed, causing the *social* distances to grow between groups defined by these respective forms of capital.

The Use of Education

Part IV of the thesis examined how different groups make use of Swedish higher education, at a time when the extent of this educational level reached its largest to date. Two elite groups were examined and compared. An economic elite, composed of households with the highest incomes or largest fortunes (delimited to those that include a child born in 1983), was compared to an educational elite, composed by households in which at least one parent held a PhD (delimited in the same manner).

The first chapter of this part (chapter 9) focused on terminological issues of relevance for the study. Theories within social science do not agree on what groups should be considered as social elites. My point of departure is Bourdieu’s theory of a relational field of power, populated by groups holding the largest capital assets accumulated in different social fields. The struggles between groups in this field of power affect the ‘exchange rates’ between different forms of capital; that is how they are to be valued in society at large, Bourdieu argues. One central claim is that elites should not be thought of as monoliths, but rather as marked by inner struggles and relations of domination. After reviewing current and previous research in the field, remarkably few investigate the transfer of assets *from* individuals in elite

positions (to the next generation) since most studies focus on showing that the flows *into* such position are clearly related to class.

The studies in the fourth part were aimed at examining the ways in which two theoretically opposed elite groups value certain educational assets. This examination took the form of a survey of whether and where their children end up in the Swedish higher education system. Capturing long-term trajectories, stretched out over several generations, Bourdieu's concept of strategies was used as an analytical tool to thematize differences in such educational choices.

The second chapter in this part of the thesis (chapter 10) examined the preconditions for treating educational elites and economic elites *as* elite groups in a welfare state, such as Sweden. Some support for such an endeavor is found—both contemporary and historical—in earlier research. The chapter was concluded by a general comparison of the two elite groups' relative position and its transformation over time. Economic elites who are dependent on wages have lost their lead since their educational level has only risen slightly while that of the population has risen even more. Economic elites endowed with the largest fortunes, while having comparatively smaller amounts of educational capital, have kept their (slim) lead over the general population. Much in line with international research, their *economic* position has been strengthened during the last decades, since an increasing share of total income and wealth has accumulated in the hands of these top groups. The relative position of the educational elite has decreased. As the group has grown in size with the expansion of higher education, their economic returns have diminished. (This also illustrates the economic consequences of the expansion of the educational system, affecting a group seldomly highlighted in studies within the economics of education).

In the last chapter (chapter 11)) the two elite households were examined on two levels. First, using specific multiple correspondence analysis to construct 'local' social spaces structured by the distribution of different assets in the two elite groups. The assets put to use differ somewhat between the elites, to capture more elite specific dividing lines. Both the assets the *parents* had amassed (inherited capital, from the children's perspective) and the resources the *grandparents* had assembled, are considered in the analyses, thereby including three generations in the analyses. Second, the characteristics of the third generation—the children of the elites—are located in these local social spaces.

The correspondence analysis of the economic elite identified a primary opposition related to the composition of their economic capital. Households with large fortunes and positions as self-employed (or employer) are separated from households with high wages and, consequently, employment (an elite specific capital composition). The secondary opposition is related to the interplay between the parents' and the grandparents' assets and separates households by the size of the total assets (volume of capital).

Four ideal types were distinguished, based on their localization in the space and labels (partly) applied by social scientific theory: *Rentiers*, *State Nobility*, *Entrepreneurs*, and *Employed managers*. The first two belong primarily to the well-established elite, in the sense that they in general stem from families with very large capital volumes. The Rentiers have very large inherited economic capital and self-controlled capital incomes while the state nobility have large amounts of inherited educational capital and are professionally active in what Göran Therborn calls the 'reproductive sphere' (jurisprudence, medicine, education), closely related to the public sector. Both the latter two are more often newcomers in elite positions, judging by their parents' capital assets. The Entrepreneurs have small wages and – relatively – small fortunes, while the employed managers have higher wages, but small fortunes. Their inherited capital match this structure. Entrepreneurs more often originate from homes with smaller educational assets and employed managers from homes with scarce economic resources.

This structure of assets have is closely related to the dispersion of the resources of and choices that characterizes the third generation. The children of the State Nobility have more often—and more successfully—accumulated educational assets, through studies at the most prestigious upper secondary programs, through higher grades and higher SweSAT-scores. The children of the Rentiers do not have such a clear education profile. They are instead characterized by large possessions of economic capital, as their parents and grandparents often were. Children of the Entrepreneurs are defined by the smallest amounts of educational capital and children of the employed managers by the smallest amounts of economic capital. These differences are reflected also in the choices the children make in higher education. The few elite educations that are to be found in the Swedish system are more often chosen by the children of the State Nobility: the Stockholm School of Economics (SSE) or any medical school. The vanishingly few individuals among the children of the economic elite that do *not* seek higher education more often hail from newer elite groups.

A corresponding examination of the inner structure of the educational elite identified a first axis distinguishing households with smaller amounts of economic capital and less inherited capital of different kinds from households well-endowed with both acquired economic assets and inherited capital of all forms (volume of capital). The second axis separated worldly faculties—medicine and technology—from spiritual faculties—humanities, social science. The different generations' educational trajectories in this respect reinforce each other, since the grandparents studies coincide with the dispersion of the parents' faculties. The differences highlighted by this axis are reflected by which doors the PhD-title has opened, outside of the Ivory Towers. At the worldly pole it often leads to careers in the productive sphere (manufacturing, industry) while the spiritual pole leads to alternative careers within a reproductive sphere. The internal structure of the educational elite

could be further illustrated by the same kind of ideal types that summarized the economic elite, depending on the position on these two axes: *Dominant worldly*, *Dominant spiritual*, *Dominated worldly* and *Dominated spiritual*.

The dispersion of the third generations' resources follows similar lines as that of their two preceding generations'. Children to any of the dominant groups have in general larger economic assets than children of the dominated groups. Educational capital is distributed in the same way. Children from the dominant groups have greater success in the educational system than the dominated groups' children have. This latter group of children is more likely to select upper secondary programs that does not facilitate an easy access to higher education (vocational programs). Bourdieu's theories on the significance of inherited cultural capital for school success and general belief in the educational system is applicable also in a population in which *all* have at least one parent with a doctoral degree.

Similar differences these surfaced also when the children's choices of educational programs in the university system were examined. In this elite, as was the case among the children of the economic elite, it is primarily the children of the established—dominant—groups that are to be found at elite educations (SSE, medical schools), but here complemented by art and culture programs. The opposition between a worldly pole and a spiritual pole has brought about certain differences in choices of educations, where the worldly elite made more labor-market-oriented choices than the spiritual elite which made more academically oriented choices. These differences were however not that clear.

In the final segment of chapter 11 I discussed what the results reveal about the two elite groups educational strategies and—more tentatively—what the children's choices in higher education reveal about these groups assign value to educational capital (which in its turn can affect how effective certain educational assets are in society at large).

From a bird's-eye view, from which the two elite groups can be viewed as two coherent entities, it is evident that the choice to enter higher education is, in reality, a non-choice. In comparison with all other children born during the same year more or less all of the elite children entered higher education. Their respective choices within higher education were more distinctive. Children of the economic elite more often ended up in programs for economics or business administration and children of the academic elite more often in programs for social science or natural science. Both elites were disproportionately represented in programs focusing on technology, law, medicine and at the SSE. Treated as groups their education strategies were more homogenous than those of other individuals born the same year. The choice of *which* education to choose was clearly more important than the (non-)choice to study at all. Two programs where elite children are particularly over-represented, which occupied distinct positions in both of the correspondence analyses are the medical schools and the SSE. A closer

inspection of how much they are over-represented disclosed significant differences. The children of the economic elite were considerably over-represented at the SSE—where they, although they stemmed from a very small group, constituted a significant share of the students. Studies at the medical schools were not as highly prioritized. The contrary was true for the children of the academic elite. A tenth of them ended up at a medical school.

At these educations a clear, and apparently effective, social closure is taking place, in the sense that children of small—and powerful—groups constitute a large proportion of the students (at institutions that accept a very limited number of students). This illustrates the gains of treating educational choices as part of a long-term familial strategy—or even dynastic strategy—to maintain and safe-guard its social position. That these educations are among the most sought-after in the entire educational landscape could to a large extent be explained by the fact that powerful groups assign them this function and status. When powerful social groups manifest their recognition of, and belief in, these institutions the social value of the educational titles these institutions provide is maintained, or even enhanced.

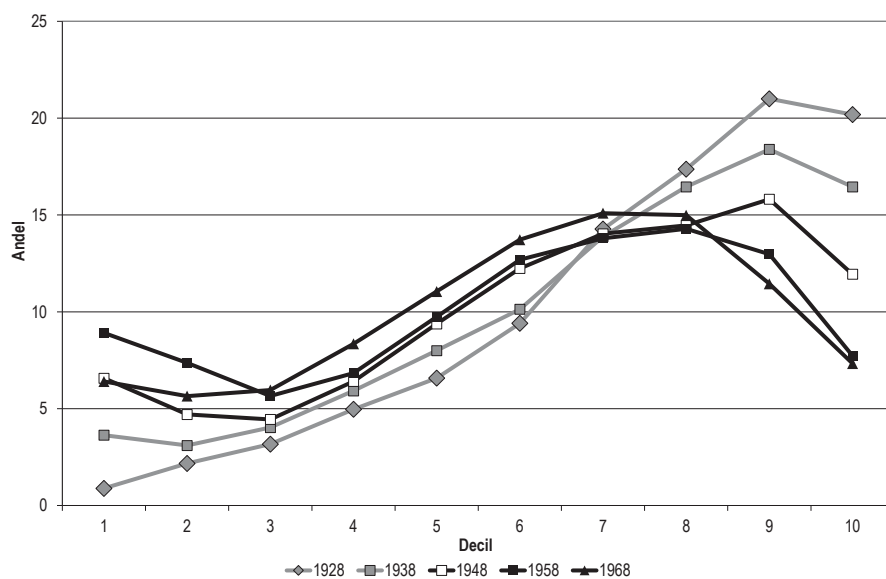
The comparison between the two groups also revealed that the children who pursue studies at these institutions are not representative of the elite groups in their entirety (in such case their position in the correspondence analysis would not be as distinct). Within the educational elite, these choices are related to larger volumes of inherited and acquired resources in the households. That is, groups that have significant—and long-term—interests to defend. Within the economic elite, a similar group—characterized by large amounts of acquired and inherited educational assets as well as large inherited economic resources—could be distinguished by its educational predilection for SSE or medical school. Within this elite, however, this group (the State Nobility) is to be regarded as the *dominated* of the two established economic elite groups. The *dominant* group (Rentiers)—which have the largest economic resources—reveals its domination by not being as dependent on the elite segments of the higher educational system to reproduce its position. The heir to the economic power can choose more freely at the university.

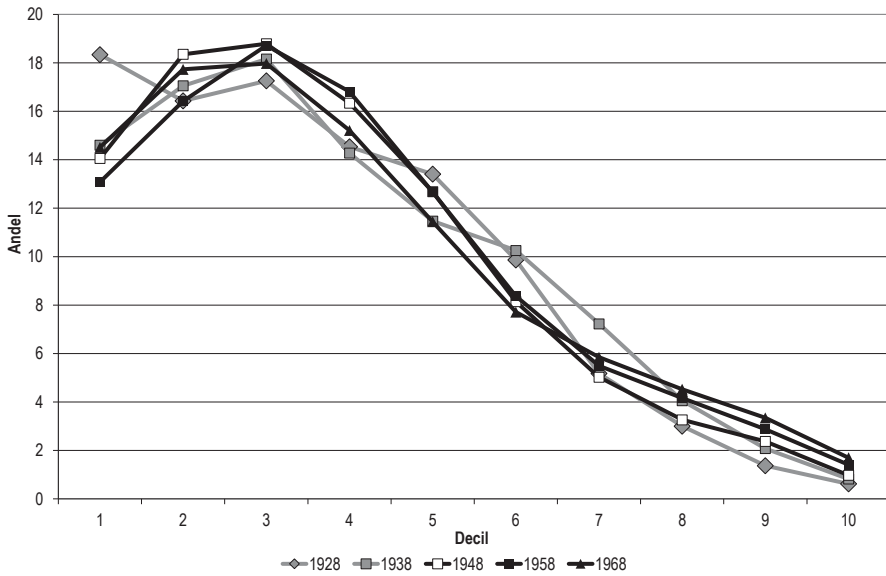
Appendix

Figurer och tabeller till kapitel 5

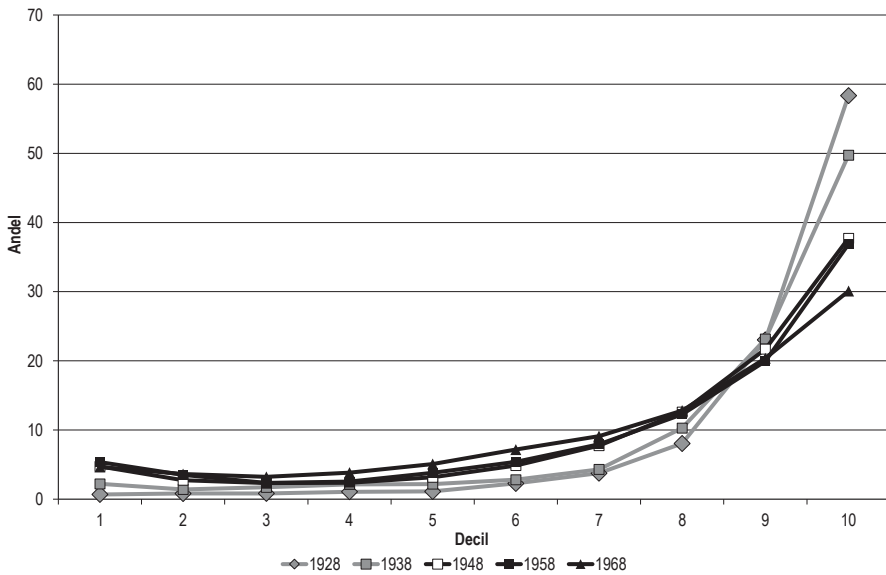
Figur 36. Gymnasieutbildade mäns inkomster i relation till jämnårigas inkomster. Fem kohorter, födda 1928–1968.

Figur 37. Gymnasieutbildade kvinnors inkomster i relation till jämnårigas inkomster. Fem kohorter, födda 1928–1968.

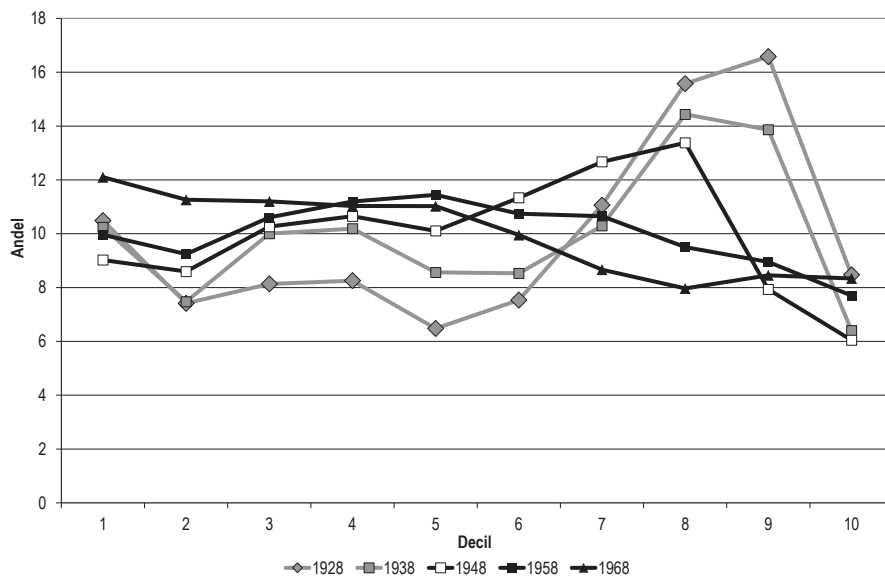

Figur 38. Högskoleutbildade mäns inkomster i relation till jämnårigas inkomster. Fem kohorter, födda 1928–1968.

Figur 39. Högskoleutbildade kvinnors inkomster i relation till jämnårigas inkomster. Fem kohorter, födda 1928–1968.

Figurer och tabeller till kapitel 8

Tabell 22. Egenvärden, modifierade egenvärden och kumulativa modifierade egenvärden. Axel 1–10. Kohorten född 1950.

Axel	Egenvärden	Modifierade andelar	Kumulativa modifierade andelar
1	0,275	56,0	56,0
2	0,197	15,5	71,5
3	0,178	9,2	80,7
4	0,164	5,8	86,5
5	0,152	3,5	90,0
6	0,145	2,4	92,4
7	0,143	2,1	94,5
8	0,141	1,9	96,4
9	0,139	1,7	98,0
10	0,136	1,3	99,3

**Tabell 23. Bidragande variabler och kategorier till axel 1.
Kohorten född 1950.**

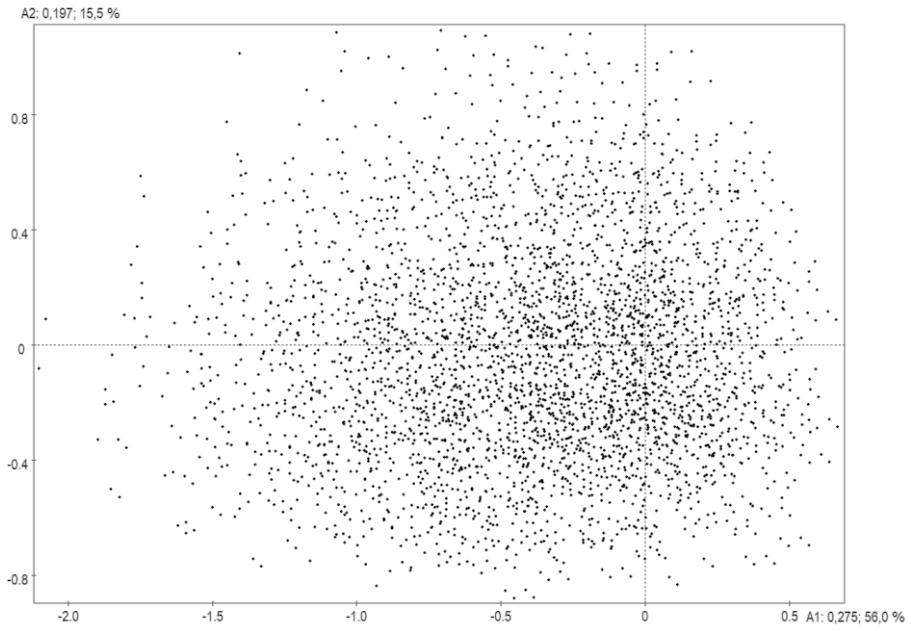
Variabel	Bidr.	Kum.bidr.	Kategori -	Bidr.	Kategori +	Bidr.
Egen utbildningsnivå	25,3		Universitet	16,2	Grundl.utb.	8,6
Föräldrars inkomst	22,5	47,9	F-I: Hög	15,6	F-I: Låg	4,8
					F-I: Medel	2,1
Föräldrars utbildningsnivå	21,5	69,3	F-U: Lång	18,8	F-U:Kort	2,6
Utbildningsriktning	10,7	80,0	HumSam	6,7		
			Nat.vet.	3,0		
Egen inkomst	8,4	88,5	Ink: Hög	6,0	Ink: Låg	1,6
Föräldrars förmögenhet	6,9	95,3	F-F: Ja	6,3		
Tillgångar	4,7	100,0	Tillg.: Mkt stora	3,4		
			Summa kategorier	76,0	Summa kategorier	19,7

Anmärkning: Medelvärde för variabler: 14,3 procent; medelvärde för kategorier: 4,6 procent. Kursiverade variabler och kategorier understiger de respektive medelvärdena.

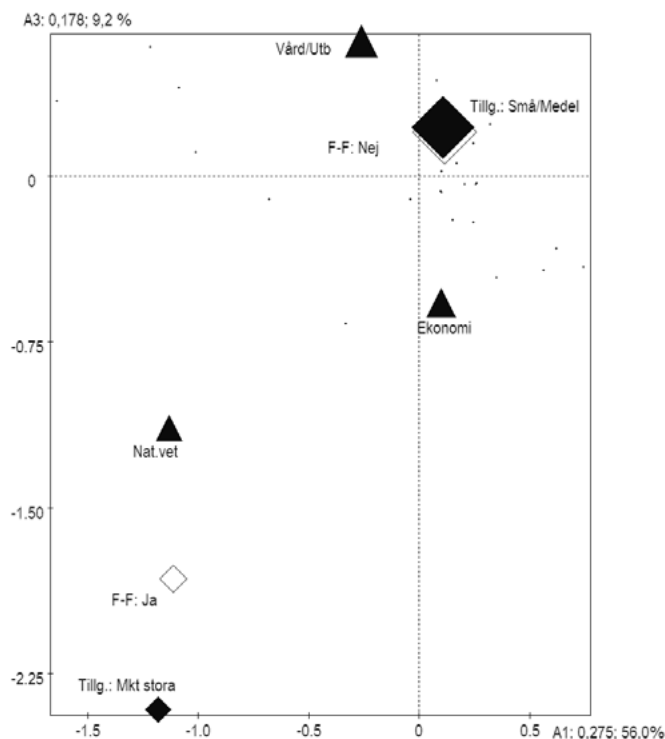
**Tabell 24. Bidragande variabler och kategorier till axel 2.
Kohorten född 1950.**

Variabel	Bidr.	Kum.bidr.	Kategori -	Bidr.	Kategori +	Bidr.
Utbildningsinriktning	49,6		Vård/Ut看.	12,3	Teknik	34,1
Egen utbildningsnivå	26,0	75,5	Universitet	6,4	Gymnasium	15,3
			Grundl.utb.	4,2		
Egen inkomst	22,3	97,8	Ink: Låg	4,8	Ink: Hög	13,7
			Ink: Und.med.	3,5		
Föräldrars inkomst	1,4	99,2				
Tillgångar	0,4	99,6				
Föräldrars förmögenhet	0,3	99,9				
Föräldrars utbildningsnivå	0,0	100,0				
			Summa kategorier	31,2	Summa kategorier	63,1

Figur 40. Molnet av individer. Plan 1–2. Kohorten född 1950.

Figur 41. Bidragande kategorier till axel 3, plan 1–3. Kohorten född 1950.

Tabell 25. Bidragande variabler och kategorier till axel 3. Kohorten född 1950.

Variabel	Bidr.	Kum.bidr.	Kategori -	Bidr.	Kategori +	Bidr.
Tillgångar	30,3		Tillg.: Mkt stora	23,4	Tillg.: Små/Medel	3,3
Föräldrars förmögenhet	28,7	59,0	F-F: Ja	25,8	F-F: Nej	2,9
Utbildningsinriktning	17,4	76,4	Nat.vet	4,8	Vård/Utb.	6,3
			Ekonomi	3,2		
Egen inkomst	8,4	84,8	Ink: Låg	4,2	Ink: Öv.med.	3,5
Egen utbildningsnivå	7,5	91,2	Grund.utb.	4,0	Universitet	3,4
Föräldrars inkomst	6,3	98,7	FI: Låg	4,2		
Föräldrars utbildningsnivå	1,3	100,0				
			Summa kategorier	61,4	Summa kategorier	16,0

Tabell 26. Klassificering av yrkestitlar, efter SSYK och anställningssektor.

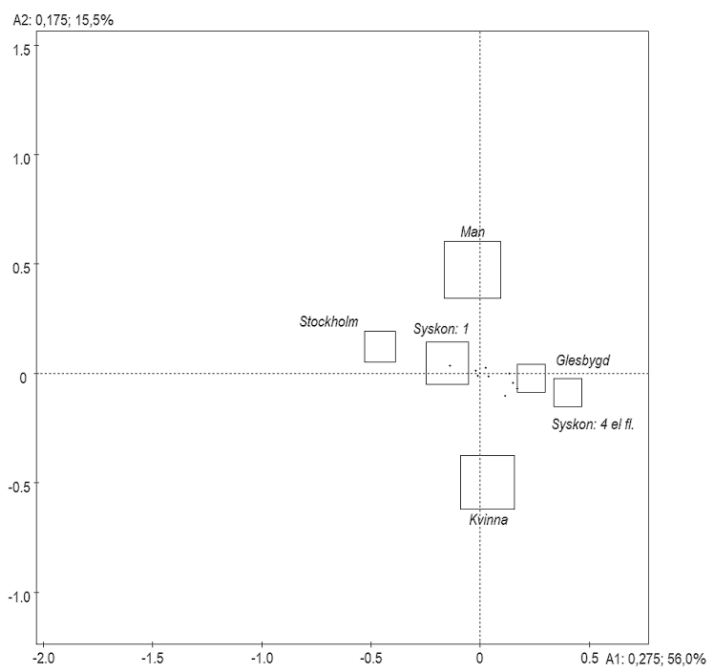
Ursprunglig gruppering	Ny gruppering	
	Yrkestitel (SSYK96)	Offentlig Sektor
Militärer	Högre statstjänstemän	Chefer
Högre ämbetsmän och politiker	Högre statstjänstemän	Direktörer
Chefstjänstemän i intresseorganisationer	Högre statstjänstemän	Chefer
Verkställande direktörer, verkschefer m.fl.	Högre statstjänstemän	Direktörer
Drift- och verksamhetschefer	Högre statstjänstemän	Chefer
Chefer för särskilda funktioner	Högre statstjänstemän	Chefer
Chefer för mindre företag och enheter	Högre statstjänstemän	Företagsledare
Fysiker, kemister m.fl.	Läkare, naturvetare	Läkare, naturvetare
Matematiker och statistiker	Dataspecialister.	Dataspecialister
Dataspecialister	Dataspecialister	Dataspecialister
Civilingenjörer, arkitekter m.fl.	Civilingenjörer	Civilingenjörer
Specialister inom biologi, jord- och skogsbruk m.m.	Läkare, naturvetare	Läkare, naturvetare
Hälsa- och sjukvårdsspecialister	Läkare, naturvetare	Läkare, naturvetare
Barnmorskor; sjuksköterskor med särskild kompetens	Sjuksköterskor	Sjuksköterskor
Universitets- och högskolelärare	Universitetslärare	Universitetslärare
Gymnasielärare m.fl.	Kulturell (medel)	Kulturell (medel)
Grundskollärare	Kulturell (medel)	Kulturell (medel)
Speciallärare	Kulturell (medel)	Kulturell (medel)
Andra pedagoger med teoretisk specialistkompetens	Kulturell (medel)	Kulturell (medel)
Företagsekonomer, marknadsförare och personaltjänstemän	Ekonomisk (medel)	Ekonomisk (medel)
Jurister	Jurister	Jurister
Arkivarier, bibliotekarier m.fl.	Kulturell (medel)	Kulturell (medel)
Samhälls- och språkvetare	Universitetslärare	Universitetslärare
Journalister, konstnärer, skådespelare m.fl.	Kulturproducenter	Kulturproducenter
Präster	Präster	Präster
Administratörer i offentlig förvaltning	Kulturell (medel)	Tjänstemän (priv.)
Administratörer i intresseorganisationer	Kulturell (medel)	Tjänstemän (priv.)
Psykologer, socialsekreterare m.fl.	Kulturell (medel)	Kulturell (medel)
Ingenjörer och tekniker	Ingenjörer, tekniker	Ingenjörer, tekniker
Data tekniker och dataoperatörer	Ingenjörer, tekniker	Ingenjörer, tekniker
Fotografer; ljud- och bildtekniker, sjukhustekniker m.fl.	Ingenjörer, tekniker	Ingenjörer, tekniker
Piloter, fartygsbefäl m.fl.	Ekonomisk (medel)	Ekonomisk (medel)
Säkerhets- och kvalitetsinspektörer	Professioner (lägre)	Professioner (lägre)
Lantmästare, skogsmästare m.fl.	Läkare, naturvetare	Läkare, naturvetare
Sjukgymnaster, tandhygienister m.fl.	Professioner (lägre)	Professioner (lägre)
Sjuksköterskor	Sjuksköterskor	Sjuksköterskor
Biomedicinska analytiker	Professioner (medel)	Professioner (medel)
Förskollärare och fritidspedagoger	Kulturell (lägre)	Kulturell (lägre)
Andra lärare och instruktörer	Kulturell (lägre)	Kulturell (lägre)
Säljare, inköpare, mäklare m.fl.	Ekonomisk (medel)	Ekonomisk (medel)
Agenter, förmedlare m.fl.	Ekonomisk (medel)	Ekonomisk (medel)
Redovisningsekonomer, administrativa assistenter m.fl.	Ekonomisk (medel)	Ekonomisk (medel)
Tull-, taxerings- och socialförsäkringstjänstemän	Kulturell (lägre)	Ekonomisk (lägre)
Poliser	Kulturell (lägre.)	Ekonomisk (lägre)
Behandlingsassistenter, fritidsledare m.fl.	Kulturell (lägre)	Kulturell (lägre)
Tecknare, underhållare, professionella idrottsutövare m.fl.	Kulturell (lägre)	Kulturell (lägre)
Pastorer	Präster	Präster
Kontorssekreterare och dataregisterare	Lägre tjänstemän (off.)	Lägre tjänstemän (priv.)

UTBILDNINGENS VÄRDE

Bokförings- och redovisningsassistenter	Ekonomisk (lägre)	Ekonomisk (lägre)
Lager- och transportassistenter	Arbetare (transport)	Arbetare (transport)
Biblioteksassistenter m.fl.	Kulturell (lägre)	Kulturell (lägre)
Brevbärare m.fl.	Lägre tjänstemän (off.)	Lägre tjänstemän (priv.)
Övrig kontorspersonal	Lägre tjänstemän (off.)	Lägre tjänstemän (priv.)
Kassapersonal m.fl.	Arbetare (handel)	Arbetare (handel)
Kundinformatörer	Arbetare (service)	Arbetare (service)
Resevärddar m.fl.	Arbetare (service)	Arbetare (service)
Storhushålls- och restaurangpersonal	Arbetare (service)	Arbetare (service)
Vård- och omsorgspersonal	Professioner (lägre)	Professioner (lägre)
Frisörer och annan servicepersonal, personliga tjänster	Arbetare (service)	Arbetare (service)
Säkerhetspersonal	Arbetare (service)	Arbetare (service)
Fotomodeller m.fl.	Kulturell (medel)	Kulturell (medel)
Försäljare, detaljhandel; demonstratörer m.fl.	Arbetare (service)	Arbetare (service)
Växtodlare inom jordbruk och trädgård	Skogs- och lantbrukare	Skogs- och lantbrukare
Djuruppfödare och djurskötare	Skogs- och lantbrukare	Skogs- och lantbrukare
Växtodlare och djuruppfödare, blandad drift	Skogs- och lantbrukare	Skogs- och lantbrukare
Skogsbrukare	Skogs- och lantbrukare	Skogs- och lantbrukare
Fiskare och jägare	Skogs- och lantbrukare	Skogs- och lantbrukare
Gruv- och bergarbetare, stenhuggare	Arbetare (bygg/gruv)	Arbetare (bygg/gruv)
Byggnads- och anläggningsarbetare	Arbetare (bygg/gruv)	Arbetare (bygg/gruv)
Byggnadshantverkare	Hantverkare	Hantverkare
Målare, lackerare, skorstensfejare m.fl.	Hantverkare	Hantverkare
Gjutare, svetsare, plåtslagare m.fl.	Hantverkare	Hantverkare
Smeder, verktygsmakare m.fl.	Hantverkare	Hantverkare
Maskin- och motorreparatörer	Arbetare (maskin/el)	Arbetare (maskin/el)
Elmontörer, tele- och elektronikreparatörer m.fl.	Arbetare (maskin/el)	Arbetare (maskin/el)
Finmekaniker m.fl.	Hantverkare	Hantverkare
Drejare, glashyttarbetare, dekorationsmålare m.fl.	Hantverkare	Hantverkare
Konsthantverkare i trä, textil, läder m.m.	Kultur (lägre)	Kultur (lägre)
Grafiker m.fl.	Kultur (medel)	Kultur (medel)
Slaktare, bagare, konditorer m.fl.	Hantverkare	Hantverkare
Möbelsnickare, modellsnickare m.fl.	Hantverkare	Hantverkare
Skräddare, tillskärare, tapetserare m.fl.	Hantverkare	Hantverkare
Garvare, skinnberedare och skomakare	Hantverkare	Hantverkare
Malmförädlingsoperatörer, brunnsborrhare m.fl.	Arbetare (industri)	Arbetare (industri)
Processoperatörer vid stål- och metallverk	Arbetare (industri)	Arbetare (industri)
Processoperatörer, glas och keramiska produkter	Arbetare (industri)	Arbetare (industri)
Processoperatörer, trä- och pappersindustri	Arbetare (industri)	Arbetare (industri)
Processoperatörer, kemisk basindustri	Arbetare (industri)	Arbetare (industri)
Driftmaskinister m.fl.	Arbetare (maskin/el)	Arbetare (maskin/el)
Maskinoperatörer, metall- och mineralbehandling	Arbetare (industri)	Arbetare (industri)
Maskinoperatörer, kemisk-teknisk industri	Arbetare (industri)	Arbetare (industri)
Maskinoperatörer, gummi- och plastindustri	Arbetare (industri)	Arbetare (industri)
Maskinoperatörer, trävaruindustri	Arbetare (industri)	Arbetare (industri)
Maskinoperatörer, grafisk industri, pappersvaruindustri	Arbetare (industri)	Arbetare (industri)
Maskinoperatörer, textil-, skinn- och läderindustri	Arbetare (industri)	Arbetare (industri)
Maskinoperatörer, livsmedelsindustri m.m.	Arbetare (industri)	Arbetare (industri)
Montörer	Arbetare (maskin/el)	Arbetare (maskin/el)
Övriga maskinoperatörer och montörer	Arbetare (maskin/el)	Arbetare (maskin/el)
Lokförare m.fl.	Arbetare (transport)	Arbetare (transport)
Fordonsförare	Arbetare (transport)	Arbetare (transport)

Maskinförare	Arbetare (transport)	Arbetare (transport)
Däckspersonal	Arbetare (transport)	Arbetare (transport)
Torg- och marknadsförsäljare	Arbetare (handel)	Arbetare (handel)
Städare m.fl.	Arbetare (service)	Arbetare (service)
Köks- och restaurangbiträden	Arbetare (service)	Arbetare (service)
Tidningsdistributörer, vaktmästare m.fl.	Arbetare (service)	Arbetare (service)
Renhållnings- och återvinningsarbetare	Arbetare (service)	Arbetare (service)
Övriga servicearbetare	Arbetare (service)	Arbetare (service)
Medhjälpare inom jordbruk, trädgård, skogsbruk och fiske	Skogs- och lantbrukare	Skogs- och lantbrukare
Grovarbetare inom bygg och anläggning	Arbetare (bygg/gruv)	Arbetare (bygg/gruv)
Handpaketerare och andra fabriksarbetare	Arbetare (bygg/gruv)	Arbetare (bygg/gruv)

Figur 42. Kön, uppväxtort och antal syskon. Plan 1–2. Korten född 1950.

Tabell 27. Egenvärden, modifierade egenvärden och kumulativa modifierade egenvärden. Axel 1–10. Kohorten född 1968.

Axel	Egenvärde	Modifierade andelar	Kumulativa modifierade andelar
1	0,287	62,1	62,1
2	0,188	12,2	74,2
3	0,167	6,4	80,7
4	0,166	6,3	87,0
5	0,149	3,1	90,1
6	0,143	2,2	92,3
7	0,140	1,9	94,1
8	0,139	1,7	95,9
9	0,138	1,6	97,4
10	0,136	1,4	98,8

Tabell 28. Bidragande variabler och kategorier till axel 1. Kohorten född 1968.

Variabel	Bidr.	Kum.bidr.	Kategori -	Bidr.	Kategori +	Bidr.
Föräldrars utbildningsnivå	21,6		F:U: Lång	13,5	F:U: Kort	8,1
Föräldrars inkomst	20,9	42,5	F:I: Hög	14,3	F:I: Låg	4,8
Egen utbildningsnivå	19,3	61,8	Universitet	11,7	Gymnasium	4,7
					Grundl.utb.	3,0
Egna tillgångar	11,8	73,5	Tillg.: Mkt stora	5,2		
			Tillg. Stora	4,9		
Egen inkomst	11,4	84,9	Ink: Hög	8,8		
Föräldrars förmögenhet	10,7	95,6	F:F: Ja	9,6		
Utbildningsinriktning	4,4	100,0				
			Summa kategorier	68,0	Summa kategorier	20,6

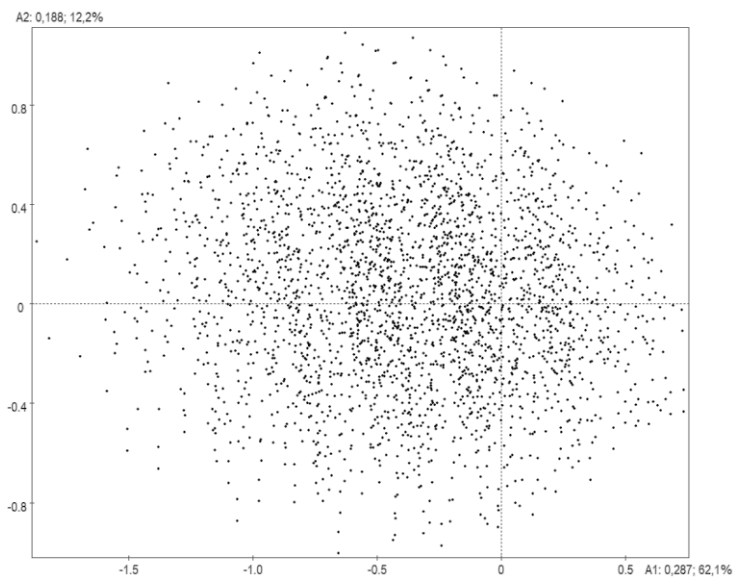
Anmärkning: Medelvärde för variabler: 14,3 procent; medelvärde för kategorier: 4,6 procent. Kursiverade variabler och kategorier understiger de respektive medelvärdena.

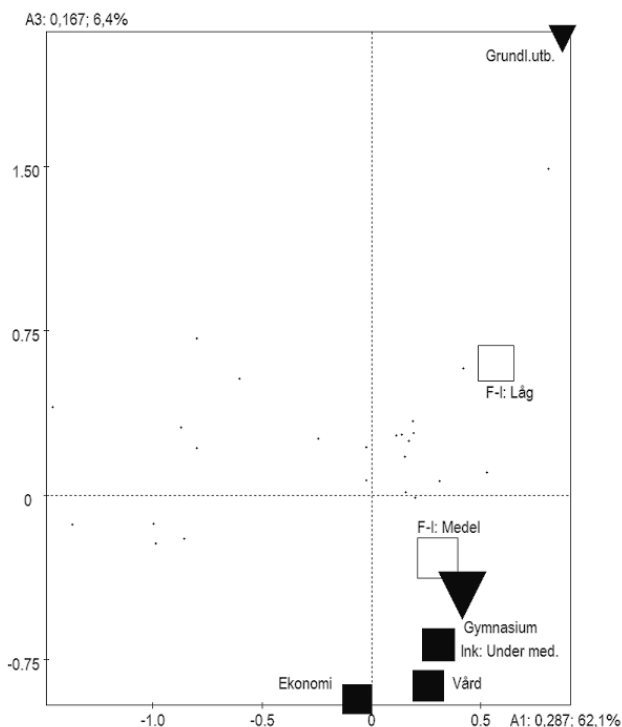
**Tabell 29. Bidragande variabler och kategorier till axel 2.
Kohorten född 1968.**

Variabel	Bidr.	Kum.bidr.	Kategori -	Bidr.	Kategori +	Bidr.
Utbildningsinriktning	51,9		HumSam Vård/Urb.	14,7 11,8,	Teknik	22,1
Egen inkomst	26,5	78,3	Ink: Låg	9,4	Ink: Hög Ink: Öv.med.	7,3 5,8
Egen utbildningsnivå	12,4	90,7	Universitet	5,3	Gymnasium	5,7
Egna tillgångar	5,0	95,6			Tillg.: Mkt stora Tills. Stora	2,1 2,1
Föräldrars utbildningsnivå	2,4	98,1	FU: Lång	1,4	FU: Kort	1,0
Föräldrars förmögenhet	1,1	99,2				
Föräldrars inkomst	0,8	100,0				
			Summa kategorier	30,8	Summa kategorier	46,1

Figur 43. Molnet av individer. Plan 1–2. Kohorten född 1968.

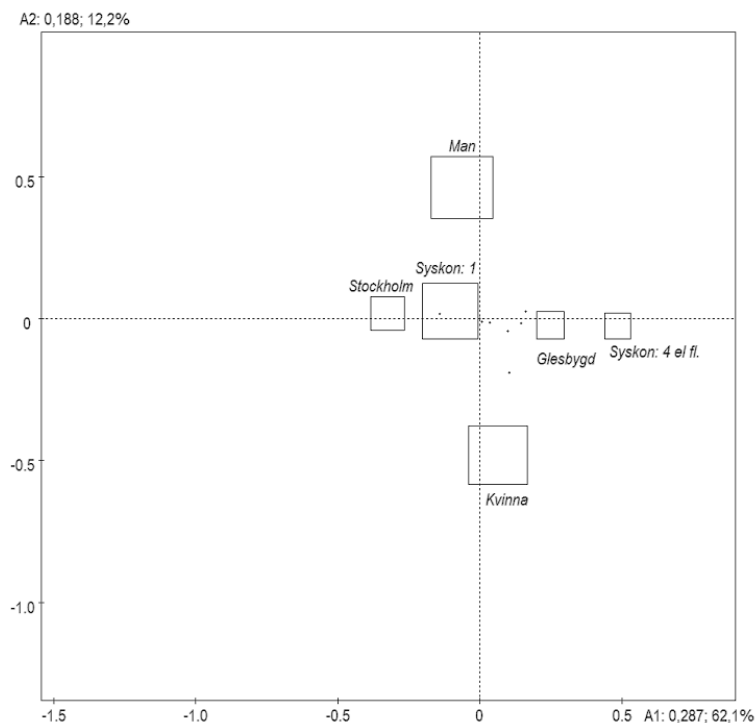
Figur 44. Bidragande kategorier till axel 3, plan 1–3. Kohorten född 1968.

Tabell 30. Bidragande variabler och kategorier till axel 3. Kohorten född 1968.

Variabel	Bidr.	Kum.bidr.	Kategori -	Bidr.	Kategori +	Bidr.
Egen utbildningsnivå	40,2		Gymnasium	9,7	Grundl.utb.	29,0
Utbildningsinriktning	31,7	71,9	Ekonomi	12,8		
			Vård/Ut看.	12,7		
Föräldrars inkomst	13,2	85,1	F-I: Medel	2,9	F-I: Låg	9,1
Egen inkomst	12,1	97,2	Ink: Und.med.	9,4		
Föräldrars utbildningsnivå	1,8	98,9				
Egna tillgångar	0,8	99,8				
Föräldrars förmögenhet	0,2	100,0				
			Summa kategorier	44,6	Summa kategorier	38,1

Figur 45. Kön, uppväxtort och antal syskon. Plan 1–2. Korten född 1968.

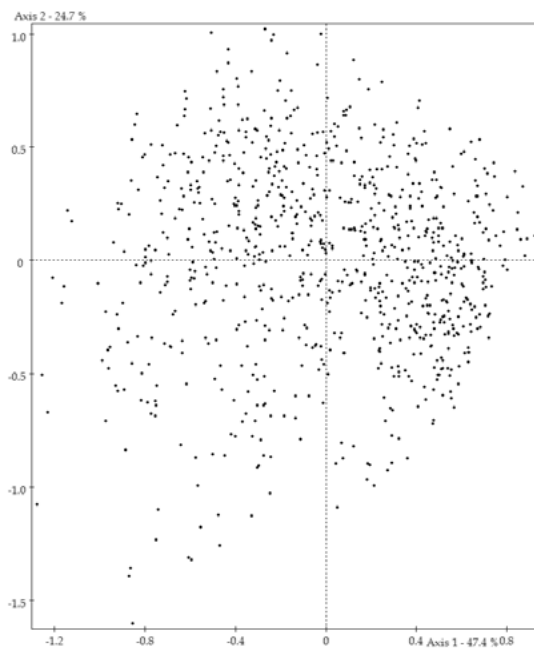

Figurer och tabeller till kapitel 11

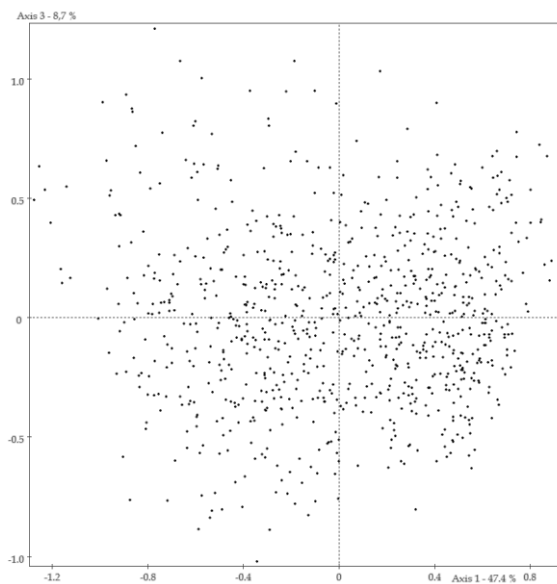
Tabell 31. Egenvärden, modifierade egenvärden och kumulativa modifierade egenvärden. Axel 1–10. Ekonomisk elit.

Axel	Egenvärde	Modifierade andelar	Kumulativa andelar
1	0,2260	47,4	47,4
2	0,1797	24,7	72,1
3	0,1307	8,7	80,8
4	0,1090	4,2	85,1
5	0,1024	3,2	88,3
6	0,0961	2,3	90,6
7	0,0945	2,1	92,7
8	0,0907	1,7	94,4
9	0,0874	1,4	95,8
10	0,0838	1,0	96,8

Figur 46. Moln av individer, plan 1–2. Ekonomisk elit.

Figur 47. Moln av individer, plan 1-3. Ekonomisk elit.

Tabell 32. Bidragande variabler och kategorier till axel 1. Ekonomisk elit.

Variabel	Bidr.	Kum.bidr.	Kategori -	Bidr.	Kategori +	Bidr.
Föräldrars inkomstsammans.	15,3		F: KapInk+	10,6	F: FörvInk+	4,7
Föräldrars rörliga tillgångar	13,1	28,4	F-RT: Stora	4,7	F-RT: Små	4,1
			F-RT: Öv. med.	2,0	F-RT: Und.med.	2,3
Föräldrars fasta tillgångar	12,0	40,4	RT: Små	2,3	RT: Stora	3,7
			RT: Under med.	1,9		
Föräldrars förvärvsinkomst	11,8	52,2	F-I: Stora	2,6	F-I: Små	4,6
			F-I: Öv.med.	1,9	F-I: Under med.	2,8
Faders utbildning	8,0	60,2	F(F)-U: Låg	2,9	F(F)-U: Hög	2,3
			F(F)-U: Medel	1,9		
Tillgångssammansättning	7,5	67,7	F: Tillg.>Skuld	3,4	F: Skuld>Tillg.	4,1
Faders yrkeställning	6,6	74,3	F(F): Företagare	2,9	F(F): Anställd	2,2
FM Förmögenhet	6,2	80,5	FM-F: Topp1	3,7	FM-F: Ingen	2,3
Faders yrkessektor	4,4	84,9			F(F): Repr.sekt.	2,0
Moders utbildning	4,3	89,2	F(M)-U: Låg	2,5		
Moders yrkeställning	4,3	93,5	F(M): Företagare	3,3		
Moders yrkessektor	2,7	96,2				
FM Utbildningsnivå	2,2	98,4				
FM Inkomst	1,5	100,0				
			Summa kategorier	46,6	Summa kategorier	35,1

Anmärkning: Medelvärde för variabler: 7,1 procent; medelvärde för kategorier: 2,0 procent. Kursiverade variabler och kategorier understiger de respektive medelvärdena.

Tabell 33. Bidragande variabler och kategorier till axel 2. Ekonomisk elit.

Variabel	Bidr.	Kum.bidr.	Kategori -	Bidr.	Kategori +	Bidr.
FM Inkomst	13,8		FM-I: Lågre	7,9	FM-I: Topp1	4,4
FM Utbildningsnivå	10,7	24,5	FM-Utb.: Låg	4,2	FM-Utb.: Hög	3,1
					FM-Utb.: Hög+	1,9
Moders utbildning	9,8	34,3	F(M): Låg	6,9	F(M): Hög	2,9
Rörliga tillgångar	9,4	43,7	F-RT: Små	3,3	F-RT: Stora	4,4
Faders utbildning	9,3	53,0	F(F)-U: Låg	6,0		
Föräldrars inkomst	7,6	60,6	F-I: Låg	3,0	F-I: Hög	4,5
Tillgångssammansättning	7,5	68,1	F: Skuld>Tillg.	4,1	F: Tillg.>Skuld	3,4
FM Förmögenhet	6,0	74,1	FM-F: Ingen	2,8	FM-F: Topp1	3,0
Faders yrkessektor	5,7	79,8	F(F): Prod.sekt.	2,2	F(F): Repr.sekt.	3,3
Faders yrkeställning	5,5	85,3	F(F): Företagare	4,3		
Moders yrkessektor	5,3	5,3	F(M): Prod.sekt.	3,2		
Fasta tillgångar	3,9	94,5			F-FT: Öv.med.	2,1
Inkomstsammansättning	3,6	98,1				
Mors yrkeställning	2,0	100,0				
			Summa kategorier	47,9	Summa kategorier	33,0

Tabell 34. Bidragande variabler och kategorier till axel 3. Ekonomisk elit.

Variabel	Bidr.	Kum.bidr.	Kategori -	Bidr.	Kategori +	Bidr.
Faders yrkessektor	16,1		F(F): Cirk.sekt.	8,1	F(F): Repr.sekt. F(F): Prod.sekt.	4,2 2,5
Faders yrkesställning	9,9	26,0			F(F): Företagare F(F): Eget AB	5,5 3,1
Moders yrkesställning	8,9	34,9			F(M): Företagare	8,4
FM Utbildning	8,5	43,4	FM-U: Låg	4,2	FM-U: Hög FM-U: Hög+	3,1 1,9
Föräldrars inkomster	8,2	51,6	F-I: Stora	3,9	F-I: Små	3,0
Moders yrkessektor	8,0	59,6	F(M): Circ.sekt.	2,9	F(M): Prod.sekt.	3,8
Moders utbildning	7,7	67,3	F(M)-U: Medel	4,4	F(M)-U: Hög	3,3
FM Förmögenhet	7,5	74,8	FM-F: Ingen	3,4	FM-F: Hög+	2,2
FM Inkomst	6,9	81,7	FM-I: Topp10	2,0	FM-I: Topp1	2,9
Faders utbildning	5,6	87,3	F(F)-U: Medel	1,8	F(F)-U: FoUtb.	3,8
Rörliga tillgångar	4,8	92,1			F-RT: Stora	3,3
Tillgångssammansättning	3,3	95,4	F: Skuld>Tillg.	1,8		
Fasta tillgångar	2,7	98,1	F-FT: Små	2,0		
Inkomst sammansättning	1,6	100,0				
			Summa kategorier	34,5	Summa kategorier	51,0

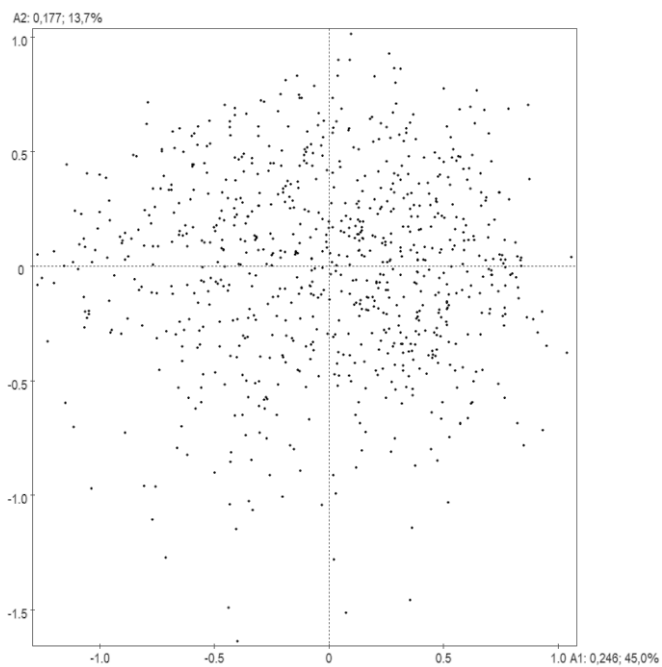
Tabell 35. Utbildningsval i fallande ordning. Barn till ekonomisk elit.

Utbildningsinriktning	Antal	Andel
Ekonomi	147	16,9
Teknik: Maskin	63	7,2
Juridik	49	5,6
Teknik: Ekonomi	37	4,3
Läkarutbildning	37	4,3
Vård/Omsorg	35	4,0
Pedagogik/Psykologi	34	3,9
Läraryt utbildning	33	3,8
Konst/Kultur	29	3,3
Teknik: NatVet	28	3,2
Samhällsvetenskap	27	3,1
Handelshögskolan	26	3,0
Språk/Litteratur	24	2,8
Biologi/Kemi	24	2,8
Teknik: Bygg/Mark	20	2,3
Matematik/Fysik	17	2,0
SkogJordLant	17	2,0
Journalistik	16	1,8
Historia/Filosofi	15	1,7
Övriga yrkesutb.	6	0,7
Teologi	3	0,3
Ej uppgift	1	0,1
Ej i högskolan	181	20,8
Totalt	869	100,0

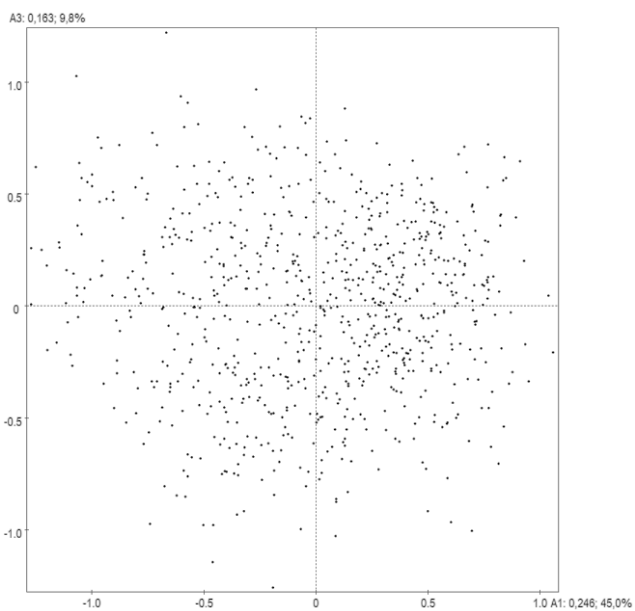
Tabell 36. Egenvärden, modifierade egenvärden och kumulativa modifierade egenvärden. Axel 1–10. Akademisk elit.

Axel	Egenvärde	Modifierade andelar	Kumulativa andelar
1	0,2458	45,0	45,0
2	0,1768	13,7	68,4
3	0,1634	9,8	76,3
4	0,1561	7,9	82,1
5	0,1470	5,8	86,7
6	0,1350	4,6	90,3
7	0,1278	3,6	92,8
8	0,1262	2,5	95,0
9	0,1210	2,3	96,7
10	0,1148	1,6	97,7

Figur 48. Moln av individer, plan 1–2. Akademisk elit.

Figur 49. Moln av individer, plan 1-3. Akademisk elit.

Tabell 37. Bidragande variabler och kategorier till axel 1. Akademisk elit.

Variabel	Bidr.	Kum.bidr.	Kategori -	Bidr.	Kategori +	Bidr.
FM Inkomst	23,4		FM-I: Topp25 FM-I: Lägre	6,6 2,8	FM-I: Topp1	13,8
FM Utbildning	17,7	41,0	FM-U: Hög+ FM-U: Hög	6,1 4,7	FM-U: Låg FM-U: Medel	3,8 3,1
FM-Förmögenhet	14,7	55,7	F-F: Topp5+ F-F: Topp 5	6,4 4,0	F-F: Ingen	4,3
Föräldrars fakultet	13,1	68,7			Medicin	8,9
Föräldrars inkomster	11,0	79,7	F-I: Und.med.	3,2	F-I: Stora	5,9
Föräldrars förmögenhet	9,0	88,7	F-F: Liten	3,6	F-F: Stor	3,3
FM Fakultet	6,5	95,2			FM-fak:Med.	2,8
Föräldrars examensanvändning	2,9	98,1				
Partners sektor (föräldrar)	1,9	100,0				
			Summa kategorier	37,4	Summa kategorier	45,9

Anmärkning: Medelvärde för variabler: 11,1 procent; medelvärde för kategorier: 2,8 procent. Kursiverade variabler och kategorier understiger de respektive medelvärdena.

Tabell 38. Bidragande variabler och kategorier till axel 2. Akademisk elit.

Variabel	Bidr.	Kum.bidr.	Kategori -	Bidr.	Kategori +	Bidr.
Föräldrars fakultet	23,4		HumTeo Nat.vet SamJur	8,3 2,6 2,6	Medicin Teknik	5,2 4,6
Föräldrars inkomster	19,1	42,5	F-I: Små	9,9	F-I: Stora F-I: Öv.med.	5,2 2,9
Föräldrarnas examensanvändning	15,4	57,9	Disp->Repr.sekt.	11,5	Disp->Prod.sekt.	3,0
FM Fakultet	13,3	71,2	FM-fak: Hum FM-fak: Nat.	3,7 2,9	FM-fak: Tekn.	5,4
Föräldrars förmögenhet	11,3	82,5	F-F: Liten F-F: Stor	3,4 3,1	F-F: Medel	3,4
FM Utbildning	6,3	88,8	FM-U: Hög+	3,8		
Partners sektor (föräldrars)	5,2	94,0				
FM Förmögenhet	3,5	97,6				
FM Inkomst	2,4	100,0				
			Summa kategorier	51,8	Summa kategorier	29,7

Tabell 39. Bidragande variabler och kategorier till axel 3. Akademisk elit.

Variabel	Bidr.	Kum.bidr.	Kategori -	Bidr.	Kategori +	Bidr.
Föräldrars fakultet	23,4		Teknik	12,1	Medicin SamJur	5,2 4,6
FM Utbildning	17,0	40,4	FM-U: Hög+	5,3	FM-U: Medel	7,8
Föräldrars inkomster	16,5	56,8	F-I: Öv.med.	7,0	F-I: Stora	6,8
Partners sektor (föräldrars)	12,7	69,6	Repr.sekt.	7,2	Uni./Sjkh.	5,5
FM Fakultet	10,2	79,7	FM-fak: Nat.	4,5	FM-fak: Tek.	3,7
Föräldrars förmögenhet	8,0	87,7			F-F: Stor	5,7
Föräldrars examensanvändning	5,7	93,4	Disp.->Prod.sekt.	4,7		
FM Förmögenhet	3,8	97,2				
FM Inkomst	2,8	100,0				
			Summa kategorier	40,8	Summa kategorier	39,3

Tabell 40. Bidragande variabler och kategorier till axel 3. Akademisk elit.

Variabel	Bidr.	Kum.bidr.	Kategori -	Bidr.	Kategori +	Bidr.
Föräldrars examensanvändning	18,6		Disp.->Uni/Sjkh	4,8	Disp.->Öv.sekt.	9,1
					Disp.->Prod.sekt.	4,6
FM Förmögenhet	15,2	33,8			FM-F: Topp5+	
Föräldrars förmögenhet	14,5	48,3	F-F: Liten	3,0	F-F: Stor	11,5
FM Fakultet	12,0	60,3	FM-fak: Med.	3,9	FM-fak: Sam.	6,1
Föräldrars fakultet	11,7	72,0	Medicin	5,4	Teknik	5,6
FM Utbildning	9,1	81,1	FM-U: Hög+	4,0	FM-U: Hög	2,7
Partners sektor (föräldrar)	7,6	88,7	Uni./Sjkh.	4,7	Övrig sekt.	2,9
Föräldrars inkomster	6,9	95,6				
FM Inkomst	4,4	100,0				
			Summa kategorier	25,8	Summa kategorier	42,5

Tabell 41. Utbildningsval i fallande ordning. Barn till utbildningselit.

Utbildningsinriktning	Antal	Andel
Läkarutbildning	85	9,9
Ekonomi	74	8,6
Samhällsvetenskap	65	7,5
Teknik: Maskin	64	7,4
Språk/Litteratur	50	5,8
Teknik: NatVet	49	5,7
Vård/Omsorg	47	5,5
Biologi/Kemi	46	5,4
Juridik	39	4,5
Lärarytbildning	37	4,3
Teknik: Bygg/Mark	32	3,7
Matematik/Fysik	30	3,5
Pedagogik/Psykologi	28	3,2
Konst/Kultur	27	3,1
Historia/Filosofi	19	2,2
Teknik: Ekonomi	17	2,0
Handelshögskolan	12	1,4
Journalistik	11	1,3
SkogJordLand	6	0,7
Övriga yrkesutb.	5	0,6
Teologi	1	0,1
Ej i högskola	118	13,7
Totalt	862	100,0

Referenser

- Ahrne, Göran, Christine Roman & Mats Franzén (1996), *Det sociala landskapet. En sociologisk beskrivning av Sverige från 50-tal till 90-tal*, Göteborg: Korpen.
- Alm, Susanne (2005), "Born to Run? The Importance of Social and Cultural Capital for Upward Mobility", i Eero Carroll & Lena Eriksson (red.), *Welfare Politics Cross-Examined. Eclecticist Analytical Perspectives on Sweden and the Developed World from the 1880s to the 2000s*, Amsterdam: Aksant.
- Alm, Susanne (2008), "Social rörlighet mellan generationer. En prövning av tre perspektiv", Arbetsrapport 2008:6, Stockholm: Institutet för Framtidsstudier.
- Almenberg, Johan (2011), "Räknefärdighet och finansiell förmåga", *Ekonomisk debatt*, 39(5): 17–32.
- Alvesson, Mats (1999), "Utbildningen är lösningen. Vad är problemet? Om utbildningsfundamentalism", *Pedagogisk forskning i Sverige*, 4(3): 225–243.
- Andersen, Patrick Lie & Marianne Nordli Hansen (2012), "Class and Cultural Capital. The Case of Class Inequality and Educational Performance", *European Sociological Review*, 28(5): 607–621.
- Arai, Mahmood & Christian Kjellström (1999), "Returns to Human Capital in Sweden", i Rita Asplund & Pedro Telhado Pereira (red.), *Returns to Human Capital in Europe. A Literature Review*, Helsingfors: ETLA.
- Archer, Margaret S. (1982), "The Theoretical Problem of Educational Expansion", i Margaret S. Archer (red.), *The Sociology of Educational Expansion. Take-off, Growth and Inflation in Educational Systems*, Beverly Hills/London: Sage.
- Atkinson, Anthony & Thomas Piketty (2007), *Top Incomes over the Twentieth Century. A Contrast between Continental European and English-Speaking Countries* (red.), Oxford: Oxford University Press.
- Atkinson, Anthony & Thomas Piketty (2010), *Top Incomes. A Global Perspective* (red.), Oxford: Oxford University Press.
- Atkinson, Will (2009), "Rethinking the Work-Class Nexus. Theoretical Foundations for Recent Trends", *Sociology*, 43(5): 896–912.
- Backman Prytz, Sara (2014), *Borgerlighetens döttrar och söner. Kvinnliga och manliga ideal bland läroverksungdomar, ca 1880–1930*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Ball, Stephen J. (2003), *Class Strategies and the Education Market. The Middle Classes and Social Advantage*, London/New York: RoutledgeFalmer.
- Baltzell, E. Digby (2009 [1958]), *Philadelphia Gentlemen. The Making of a National Upper Class*, New Brunswick/London: Transaction Publishers.
- Barro, Robert & Jong-Waa Lee (2001), "International Data on Educational Attainments. Updates and Implications", *Oxford Economic Papers*, 66(4): 541–563.
- Baudelot, Christian & Roger Establet (1989), *Le niveau monte. Réfutation d'une vieille idée concernant la prétendue décadence de nos écoles*, Paris: Seuil.
- Baudelot, Christian & Roger Establet (2000), *Avoir 30 ans en 1969 et en 1998*, Paris: Seuil.

- Beaud, Stéphane (2003), *80 % au bac... et après? Les enfants de la démocratisation scolaire*, Paris: La Découverte.
- Becker, Gary S. (1993 [1964]), *Human Capital. A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education*, tredje utgåvan, Chicago/London: University of Chicago Press.
- Becker, Howard S. (1982), *Art Worlds*, Berkeley: University of California Press.
- Bennett, Daniel L. (2011), "Educational Inequality in the United States. Methodology and Historical Estimation of Education Gini Coefficients", Washington: The Center for College Affordability.
- Bennett, Tony, Mike Savage, Elizabeth Silva, Alan Warde, Modesto Gayo-Cal & David Wright (2009), *Culture, Class, Distinction*, New York: Routledge.
- Bentzel, Ragnar (1952), *Inkomstfördelningen i Sverige*, Stockholm: Industriens utredningsinstitut.
- Bertilsson, Emil (2014), *Skollärare. Rekrytering till utbildning och yrke 1977–2009*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Björklund, Anders (2000), "Education Policy and Returns to Education", *Swedish Economic Policy Review*, 7(1): 71–105.
- Björklund, Anders, Peter Fredriksson, Jan-Eric Gustafsson, Björn Öckert (2010), "Den svenska utbildningspolitikens arbetsmarknadseffekter: vad säger forskningen?", Rapport 2010:13, Uppsala: Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering (IFAU).
- Björklund, Anders & Markus Jäntti (1997), "Intergenerational Income Mobility in Sweden Compared to the United States", *American Economic Review*, 87(5): 1009–1018.
- Björklund, Anders & Markus Jäntti (2011), *Inkomstfördelningen i Sverige*, Stockholm: SNS Förlag.
- Björklund, Anders & Christian Kjellström (2002), "Estimating the Returns to Schooling in Sweden: How Useful is the Mincer-equation?", *Economics of Education Review*, 21(3): 195–210.
- Björklund, Anders, Jesper Roine & Daniel Waldenström (2012), "Intergenerational Top Income Mobility in Sweden. Capitalist Dynasties in the Land of Equal Opportunity?", *Journal of Public Economics*, 96: 474–484.
- Boguslaw, Julia & Eskil Wadensjö (2011), "Humanisterna och den svenska arbetsmarknaden", Arbetsrapport 2011:3, Stockholm: Institutet för Framtidsstudier.
- Bohman, Love (2010), *Director Interlocking and Firm Ownership. Longitudinal Studies of 1- and 3-Mode Network Dynamics*, Stockholm: Stockholm Studies in Sociology.
- Bottomore, Tom (1993 [1964]), *Élites and Society*, andra upplagan, London: Routledge.
- Boudon, Raymond (1974 [1973]), *Education, Opportunity, and Social Inequality. Changing Prospects in Western Society*, New York: Wiley.
- Bourdieu, Pierre (1984 [1979]), *Distinction. A Social Critique of the Judgment of Taste*, Cambridge: Harvard University Press.
- Bourdieu, Pierre (1985), "The Social Space and the Genesis of Groups", *Theory and Society*, 14(6): 723–744.
- Bourdieu, Pierre (1987a), "The Force of Law. Towards a Sociology of the Juridical Field", *The Hastings Law Journal*, 38: 814–853.
- Bourdieu, Pierre (1987b), "What Makes a Social Class? On the Theoretical and Practical Existence of Groups", *Berkeley Journal of Sociology*, 32: 1–17.
- Bourdieu, Pierre (1989), "Social Space and Symbolic Power", *Sociological Theory*, 7(1): 14–25.

- Bourdieu, Pierre (1990 [1980]), *The Logic of Practice*, Stanford: University of California Press.
- Bourdieu, Pierre (1992), *Texter om de intellektuella*, Stockholm: B. Östlings bokförlag Symposion.
- Bourdieu, Pierre (1995 [1994]), *Praktiskt förnuft. Bidrag till en handlingsteori*, Göteborg: Daidalos.
- Bourdieu, Pierre (1996a [1989]), *The State Nobility. Elite Schools in the Field of Power*, Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (1996b [1984]), *Homo Academicus*, Eslöv: B. Östlings bokförlag Symposion.
- Bourdieu, Pierre (1997 [1986]), "Forms of Capital", i Anthony H. Halsey, Hugh Lauder, Phillip Brown & Amy Stuart Wells (red.), *Education. Culture, Economy and Society*, Oxford: Oxford University Press.
- Bourdieu, Pierre (2000 [1992]), *Konstens regler. Det litterära fältets uppkomst och struktur*, Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Bourdieu, Pierre (2008 [2002]), *The Bachelor's Ball. The Crisis of Peasant Society in Béarn*, Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre & Jean-Claude Passeron (1979 [1964]), *The Inheritors. French Students and their Relation to Culture*, Chicago: University of Chicago Press.
- Bourdieu, Pierre & Jean-Claude Passeron (2008 [1970]), *Reproduktionen. Bidrag till en teori om utbildningssystemet*, Lund: Arkiv förlag.
- Bourdieu, Pierre & Monique de Saint Martin (1978), "Le patronat", *Actes de la recherche en sciences sociales*, 20/21: 3–82.
- Bourdieu, Pierre & Loïc J.D. Wacquant (1992), *An Invitation to Reflexive Sociology*, Chicago: University of Chicago Press.
- Boye, Katarina, Karin Halldén & Charlotta Magnusson (2014), "Könlönegapets utveckling. Betydelsen av yrkes kvalifikationsnivå och familjeansvar", i Marie Evertsson & Charlotta Magnusson (red.), *Ojämlighetens dimensioner. Uppväxtvillkor, arbete och hälsa i Sverige*, Stockholm: Liber.
- Breen, Richard (2005), "Foundations of Neo-Weberian Class Analysis", i Erik Olin Wright (red.), *Approaches to Class Analysis*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Breen, Richard & Jan O. Jonsson (2007), "Explaining Changes in Social Fluidity. Educational Equalization and Educational Expansion in Twentieth Century Sweden", *American Journal of Sociology*, 112(6): 1775–1810.
- Broady, Donald (1990), *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*, Stockholm: HLS Förlag.
- Broady, Donald (2001), "What is Cultural Capital? Comments on Lennart Rosenlund's Social Structures and Change", *Sociologisk Årsbok*, 2001/2: 45–59.
- Broady, Donald, Mats B. Andersson, Mikael Börjesson, Jonas Gustafsson, Elisabeth Hultqvist & Mikael Palme (2000), "Skolan under 1990-talet. Sociala förutsättningar och utbildningsstrategier", i *Välfärd och skola*, SOU 2000:39, Stockholm: Socialdepartementet.
- Broady, Donald, Esbjörn Larsson & Johannes Westberg (2010), "Utbildningens sociala och kulturella historia. En översikt", i Esbjörn Larsson & Johannes Westberg (red.), *Utbildningens sociala och kulturella historia. Meddelanden från den fjärde nordiska utbildningshistoriska konferensen*, Utbildningshistoriska meddelanden (1), Uppsala: SEC/Uppsala universitet.
- Broady, Donald & Mikael Palme (1998), "Intrådet. Om litteraturkritiken som intellektuellt fält", i Donald Broady (red.), *Kulturens fält. En antologi*, Göteborg: Daidalos.

- Brown, Phillip, Hugh Lauder & David Ashton (2011), *The Global Auction. The Broken Promises of Education, Jobs and Incomes*, New York: Oxford University Press.
- Brubaker, Rogers (1985), "Rethinking Classical Theory. The Sociological Vision of Pierre Bourdieu", *Theory and Society*, 14(6): 745–775.
- Börjesson, Mikael (2005), *Transnationella utbildningsstrategier vid svenska lärosäten och bland svenska studenter i Paris och New York*, Disputationsupplaga, Uppsala: Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, Institutionen för lärarutbildning (SEC/ILU), Uppsala universitet.
- Börjesson, Mikael (2009), "Om kunsten att konstruere sociale grupper", i Ole Hammerslev, Jens Arnholtz Hansen & Ida Willig (red.), *Refleksiv sociologi i praksis. Empiriske undersøgelser inspireret af Pierre Bourdieu*, Köpenhamn: Hans Reitzel.
- Börjesson, Mikael (2011), "Studentexplosionen under 1960-talet. Numerär utveckling och orsaker", *Praktiske Grunde. Nordisk tidskrift för kultur- og samfundsvidenskab*, (4): 11–28.
- Börjesson, Mikael, Mikael Palme, Ida Lidegran, Brigitte Le Roux & Donald Broady (kommande), "Cultural and Field-Specific Capital among Students at the Elite Segment of Swedish Higher Education".
- Cannadine, David (1994), *Aspects of Aristocracy. Grandeur and Decline in Modern Britain*, New Haven: Yale University Press.
- Cannadine, David (1999 [1992]), *The Decline and Fall of the British Aristocracy*, New York: Vintage Books.
- Chan, Tak Wing & John G. Goldthorpe (2007), "Class and Status. The Conceptual Distinction and its Empirical Relevance", *American Sociological Review*, 72(4): 512–532.
- Chauvel, Louis (1998), "La seconde explosion scolaire. Diffusion des diplômes, structure sociale et valeur des titres", *Revue de l'OFCE*, 66: 5–36.
- Chauvel, Louis (2006), *Les classes moyennes à la dérive*, Paris: Seuil.
- Chauvel, Louis (2010a), *Le destin des générations. Structures sociales et cohortes en France du XXe siècle aux années 2010*, Paris: Presses Universitaires de France.
- Chauvel, Louis (2010b), "Overeducation and Social Generations in France. Welfare Regimes and Inter-cohort Inequalities in Returns to Education, i Paul Attewall & Katherine S. Newman (red.), *Growing Gaps. Educational Inequality around the World*, New York: Oxford University Press.
- Clark, Gregory (2014), *The Son Also Rises. Surnames and the History of Social Mobility*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Clausen, Sten-Erik (2009), *Multivariate analysemetoder for samfunnsvitere. Med eksempler i SPSS*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Collins, Randall (1979), *The Credential Society. A Historical Sociology of Education and Stratification*, New York/San Francisco/London: Academic Press.
- Collins, Randall (1994), *Four Sociological Traditions*, andra utgåvan, New York/Oxford: Oxford University Press.
- Cookson, Jr, Peter W. & Caroline Hodges Persell (1985), *Preparing for Power. America's Elite Boarding Schools*, New York: Basic Books.
- Crompton, Rosemary (1998), *Class and Stratification. An Introduction to Current Debates*, andra upplagan, Cambridge: Polity Press.
- Czaplicka, Magdalena (1993), "Vägen till självförsörjning. Om ungdomars skolgång och inträde i arbetslivet", i Johan Fornäs, Ulf Boëthius & Bo Reimer (red.), *Ungdomar i skilda sfärer*, Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.

- Dahl, Robert A. (1975 [1961]), *Who Governs? Democracy and Power in an American City*, New Haven: Yale University Press.
- Dahlberg, Susanna & Ruth-Aïda Nahum (2003), "Cohort Effects on Earning Profiles. Evidence from Sweden", Arbetsrapport 2003:3, Stockholm: Institutet för Framtidsstudier.
- Darin, Karin (2009), *Social Positions in Self-Employment. A Study of Employment Structures in Artistic Production and Management Consulting*, Stockholm: Ekonomiska forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm.
- Denord, François, Paul Lagneau-Ymonet & Sylvain Thine (2011), "Le champ du pouvoir en France", *Actes de la recherche en sciences sociales*, 190: 24–57.
- DiMaggio, Paul (1982), "Cultural Capital and School Success. The Impact of Status Culture Participation the Grades of U.S. High School Students", *American Sociological Review*, 47(2): 189–201.
- Djerf-Pierre, Monika, (2006), "Metod och material", i Anita Göransson (red.), *Maktens kön. Kvinnor och män i den svenska makteliten på 2000-talet*, Nora: Bokförlaget Nya Doxa.
- Dore, Ronald (1976), *The Diploma Disease. Education, Qualification and Development*, Berkeley/Los Angeles: University of California Press.
- Duru-Bellat, Marie (2006), *L'inflation scolaire. Les désillusions de la méritocratie*, Paris: Seuil.
- Duru-Bellat, Marie (2009), *Les inégalités sociales à l'école. Genèse et mythes*, Paris: Presses Universitaires de France.
- Döblin, Alfred (2003 [1929]), "Faces, Images, and Their Truth", i August Sander, *Face of Our Time. Sixty Portraits of Twentieth-Century Germans*, München: Schirmer Art Books.
- Edgren, Henrik (2011), "Folkskolan och grundskolan", i Esbjörn Larsson & Johannes Westberg (red.), *Utbildningshistoria. En introduktion*, Lund: Studentlitteratur.
- Edin, Per-Anders, Peter Fredriksson & Bertil Holmlund (1994), "Utbildningsnivå och utbildningsavkastning i Sverige", i Anders Björklund & Anders Forslund (red.), *Studier av svensk utbildning. Ekonomiska rådets årsbok 1993*, Stockholm: Konjunkturinstitutet.
- Ekelund, Bo G. & Mikael Börjesson (2005), "Comparing Literary Worlds. An Analysis of the Spaces of Fictional Universes in the Work of Two US Prose Fiction Cohorts, 1940 and 1955", *Poetics*, 33(5-6): 343–368.
- Ekstedt, Eskil (1976), *Utbildningsexpansion. En studie av den högre utbildningens expansion och ekonomins strukturella omvandling i Sverige under efterkrigstiden*, Uppsala Studies in Economic History, Uppsala: Uppsala universitet.
- Ellersgaard, Christoph Houman, Anton Grau Larsen & Martin D. Munk (2013), "A Very Economic Elite. The Case of the Danish Top CEOs", *Sociology*, 47(6): 1051–1071.
- Elmroth, Ivar (2001), *Från överklass till medelklass. Studier i den sociala dynamiken inom Sveriges adel 1600–1900*, Lund: Nordic Academic Press.
- Ericson, Bengt (2010), *Den nya överklassen. En bok om Sveriges ekonomiska elit*, Stockholm: Fischer & Co.
- Erikson, Robert (1984), "Dödlighetsskillnader", i Robert Erikson & Rune Åberg (red.), *Välfärd i förändring. Levnadsvillkor i Sverige 1968–1981*, Stockholm: Prisma/Institutet för social forskning.
- Erikson, Robert (2014), "LNU från utredning till forskning. Ett historiskt perspektiv", i *Ojämlighetens dimensioner. Uppväxtvillkor, arbete och hälsa i Sverige*, Stockholm: Liber.

- Erikson, Robert & John H. Goldthorpe (1992), *The Constant Flux. A Study of Class Mobility in Industrial Societies*, Oxford: Clarendon Press.
- Erikson, Robert & Jan O. Jonsson (1993), *Utbildning och ursprung. Social snedrekrytering till högre studier*, Huvudbetänkande av Utredningen om den sociala snedrekryteringen till högre studier, SOU 1993:85, Stockholm: Utbildningsdepartementet/Fritzes.
- Erikson, Robert & Jan O. Jonsson (1996), "The Swedish Context. Educational Reform and Long-term Change in Educational Inequality", i *Can Education Be Equalized? The Swedish Case in Comparative Perspective*, Boulder/Oxford: Westview Press.
- Flemmen, Magne (2012), "The Structure of the Upper Class. A Social Space Approach", *Sociology*, 46(6): 1039–1058.
- Flemmen, Magne (2013a), "Putting Bourdieu to Work for Class Analysis. Reflections on Some Recent Contributions", *British Journal of Sociology*, 64(2): 325–343.
- Flemmen, Magne (2013b), "The Politics of the Service Class", *European Societies*, 16(4): 543–569.
- Flemmen, Magne (2013c), *Class Analysis and Social Differentiation. An Approach to Contemporary Class Divisions*, Oslo: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitet i Oslo.
- Fritzell, Johan (1991), *Icke av marknaden allena. Inkomstfördelningen i Sverige*, Stockholm: Institutet för social forskning.
- Frängsmyr, Carl (2011), "Universitetets historia", i Esbjörn Larsson & Johannes Westberg (red.), *Utbildningshistoria. En introduktion*, Lund: Studentlitteratur.
- Giddens, Anthony (1974), "Elites in the British Class Structure", i Philip Stanworth & Anthony Giddens (red.), *Elites and Power in British Society*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Galea, Sandro & Jennifer Ahern, (2005), "Distribution of Education and Population Health. An Ecological Analysis of New York City Neighborhoods", *American Journal of Public Health*, 95(12): 2198–2205.
- Gambetta, Diego (1987), *Were They Pushed or Did They Jump? Individual Decision Mechanisms in Education*, Cambridge/New York: Cambridge University Press.
- Glete, Jan (1994), *Nätverk i näringslivet*, Stockholm: SNS Förlag.
- Goldthorpe, John H. (2007), "Cultural Capital. Some Critical Observations", *Sociologica*, 2: 1–23.
- Gorski, Philip S. (2013), "Bourdieu as a Theorist of Change", i Philip S. Gorski (red.), *Bourdieu and Historical Analysis*, Durham: Duke University Press.
- Gouldner, Alvin W. (1979), *The Future of Intellectuals and the Rise of a New Class*, London: Macmillan.
- Gundenäs, Henrik, Johan Lindgren, Dalia Mukhtar-Landgren & Magnus Wennerhag (2007), "Den konturlösa borgaren", *Fronesis. Politik, teori, kritik*, 24: 8–18.
- Gustavsson, Martin (2002), *Makt och konstsmak. Sociala och politiska motsättningar på den svenska konstmarknaden 1920–1960*, Disputationsupplaga, Stockholm: Ekonomisk-historiska institutionen, Stockholms universitet.
- Gustavsson, Martin (2007), "Den tysta lilla borgarklassen och den högljudda stora medelklassen", *Fronesis. Politik, teori, kritik*, 24: 148–163.
- Gustavsson, Martin (2012), "Det gäller att ha klass. Möbelkonsumenter hos Svenskt Tenn och Carl Malmsten, 1935–1955", i Erling Bjurström, Martin Fredriksson, Ulf Olsson & Ann Werner (red.), *Senmoderna reflexioner. Festschrift till Johan Fornäs*, Linköping: Linköping University Electronic Press.

- Gustavsson, Martin, Mikael Börjesson & Marta Edling (2012), "Inledning", i Martin, Gustavsson, Mikael Börjesson & Marta Edling (red.), *Konstens omvända ekonomi. Tillgångar inom utbildningar och fält 1938–2008*, Göteborg: Daidalos.
- Gustavsson, Martin, Mikael Börjesson, Andreas Melldahl & Donald Broady (2009), "Swedish Art Students and Art Producers, 1938–2007. Social Origins, Educational Trajectories, and Artistic Careers. Some Preliminary Results", opublicerad uppsats presenterad vid SCUD-nätverkets möte i Manchester, 18–20 november 2009.
- Gustavsson, Martin, Andreas Melldahl & Mikael Börjesson (kommande), "An Increasingly Cultural Elite. Artists in Sweden, 1938–2004".
- Gustafsson, Björn & Mats Johansson (2003), "Steps Towards Equality. How and Why Income Inequality in Urban Sweden Changed during the Period 1925–1958", *European Review of Economic History*, 7(2): 191–211.
- Gähler, Michael & Eva-Lisa Palmtag (2014), "Ett sekel av förändrade uppväxtförhållanden. Familj, boende och socioekonomiska förutsättningar under barndomen", i Marie Evertsson & Charlotta Magnusson (red.), *Ojämlighetens dimensioner. Uppväxtvillkor, arbete och hälsa i Sverige*, Stockholm: Liber.
- Göransson, Anita (2002), "Lust och tvång i den immateriella produktionen", i Mats Isacson & Mats Morell (red.), *Industrialismens tid. Ekonomisk-historiska perspektiv på svensk industriell omvandling under 200 år*, Stockholm: SNS Förlag.
- Göransson, Anita (2007), "Näringslivseliten", i Anita Göransson (red.), *Maktens kön. Män och kvinnor i den svenska makteliten på 2000-talet*, Nora: Nya Doxa.
- Hall, Caroline (2011), "Förlängningen av de gymnasiala yrkesutbildningarna i Sverige. Effekter på avhopp, utbildningsnivå och inkomster", *Søkelys på arbetslivet* 28(1–2): 157–167.
- Hammerslev, Ole (2003), *Danish Judges in the 20th Century. A Socio-Legal Study*, Köpenhamn: Jurist- og økonomiforbundets forlag.
- Hansen, Marianne Nordli (2014), "Økende makt i økonomiske eliter?", i Olav Korsnes, Marianne Nordli Hansen, Johs. Hjellbrekke (red.), *Elite og klasse i et egalitært samfunn*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Hansen, Marianne Nordli, Magne Flemmen & Patrick Lie Andersen (2009), "The Oslo Register Data Class Scheme (ORDC) Final Report from the Classification Project", Memorandum no 1:2009, Universitetet i Oslo: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi.
- Harrits, Gitte Sommer (2005), *Hvad betyder klasse? En rekonstruktion av klassebegrepet med henblik på en analyse af sammenhængen mellem klasser og politisk deltagelse i Danmark*, Århus: Politica.
- Hartmann, Michael (2000), "Class-Specific Habitus and the Social Reproduction of the Business Elite in Germany and France", *Sociological Review*, 48(2): 262–282.
- Hedström, Peter (2005), *Dissecting the Social. On the Principles of Analytical Sociology*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Helland, Håvard (2006), "Reproduksjonen av sosial ulikhet. Er sosial bakgrunn av betydning for valg av utdanningsretning?", *Sosiologisk tidskrift*, 14(1): 34–62.
- Hjellbrekke, Johs. (1999), *Införing i korrespondensanalyse*, Bergen: Fagbokforlaget.
- Hjellbrekke, Johs. & Olav Korsnes (2004), "Educational Mobility. Trajectories and Mobility Barriers in the Norwegian Social Space", *International Journal of Contemporary Sociology*, 41(2): 163–189.
- Hjellbrekke, Johs., Brigitte Le Roux, Olav Korsnes, Frédéric Lebaron, Lennart Rosenlund & Henry Rouanet (2007), "The Norwegian Field of Power Anno 2000", *European Societies*, 9(2): 245–273.
- Hirsch, Fred (1976), *Social Limits to Growth*, Cambridge: Harvard University Press.

- Husz, Orsi (2007), "Privatekonomi och den borgerliga medelklassens identitetskris 1920–1970", *Fronesis. Politik, teori, kritik*, 24: 148–163.
- Hällsten, Martin (2010), "The Structure of Educational Decision Making and Consequences for Inequality. A Swedish Test Case", *American Journal of Sociology*, 116(3): 806–854.
- Högskoleverket (2006), "Högre utbildning och forskning 1945–2005. En översikt", Rapport 2006:3R. Stockholm: Högskoleverket.
- Isling, Åke (1974), *Vägen till en demokratisk skola. Skolpolitik och skolreformer i Sverige från 1880- till 1970-talet*, Stockholm: Prisma.
- Jaher, Frederic Cople (1975), "Introduction", i Frederic Cople Jaher (red.), *The Rich, The Wellborn, and The Powerful. Elites and Upper Classes in History. An Examination of Prestige and Affluence from Ancient Greece and Rome to the Modern World*, Secaucus: The Citadel Press.
- Johansson, Anders L. (2002), "Perspektiv på arbetsmarknadspolitiken", i Mats Isacson & Mats Morell (red.), *Industrialismens tid. Ekonomisk-historiska perspektiv på svensk industriell omvandling under 200 år*, Stockholm: SNS Förlag.
- Johansson, Mats & Katarina Katz (2007), "Wage Differences between Women and Men in Sweden. The Impact of Skill Mismatch", Arbetsrapport 2007:8, Stockholm: Institutet för Framtidsstudier.
- Jonsson, Jan O. (1991), "Arbetsmarknadens förlorare? Förändringar i de lågutbildades situation 1968–1987", Meddelande 2/1991, Stockholm: Institutet för social forskning.
- Jonsson, Jan O. (1993), "Persisting Inequalities in Sweden", i Yossi Shavit & Hans-Peter Blossfeldt (red.), *Persistent Inequality. Changing Educational Attainment in Thirteen Countries*, Boulder/San Francisco/Oxford: Westview Press.
- Jonsson, Pernilla (2007), "Vetenskapseliten", i Anita Göransson (red.), *Maktens kön. Män och kvinnor i den svenska makteliten på 2000-talet*, Nora: Nya Doxa.
- Kahn, Shamus Rahman (2011), *Privilege. The Making of an Adolescent Elite at St. Paul's School*, Princeton: Princeton University Press.
- Kalenderförlaget (1987), *Taxerings- och förmögenhetskalender för Stockholms kommun 1987*, Solna: Kalenderförlaget.
- Kingston, Paul William & Lionel S. Lewis (1990), "Introduction. Studying Elite Schools in America" i Paul William Kingston & Lionel S. Lewis (red.), *The High-Status Track. Studies of Elite Schools and Stratification*, Albany: State University of New York Press.
- af Kleen, Björn (2009), *Jorden de ärvde*, Stockholm: Weyler.
- Kocka, Jürgen (2007), "Den europeiska medelklassen", *Fronesis. Politik, teori, kritik*, 24: 19–36.
- Kuznets, Simon (1955), "Economic Growth and Income Inequality", *American Economic Review*, 45(1): 1–28.
- Lamaison, Pierre (1986), "From Rules to Strategies. An Interview with Pierre Bourdieu", *Cultural Antropology*, 1(1): 110–120.
- Larsson, Esbjörn (2011), "Utbildning och social klass", i Esbjörn Larsson & Johannes Westberg (red.), *Utbildningshistoria. En introduktion*, Lund: Studentlitteratur.
- Larsson, Esbjörn & Johan Prytz (2011), "Läroverk och gymnasieskola", i Esbjörn Larsson & Johannes Westberg (red.), *Utbildningshistoria. En introduktion*, Lund: Studentlitteratur.
- Larsson, Esbjörn & Johannes Westberg (2011), *Utbildningshistoria. En introduktion*, (red.), Lund: Studentlitteratur.
- Lebaron, Frédéric (2008), "Central Bankers in the Contemporary Global Field of Power. A 'Social Space' Approach", i Mike Savage & Karel Williams (red.), *Remembering Elites*, Oxford: Blackwell Publishing.

- Lebart, Ludovic, Alain Morineau & Kenneth Warwick (1984), *Multivariate Descriptive Statistical Analysis. Correspondence Analysis and Related Techniques*, New York: John Wiley & Sons.
- Le Roux, Brigitte & Henri Rouanet (2004), *Geometric Data Analysis. From Correspondence Analysis to Structured Data Analysis*, Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers.
- Le Roux, Brigitte & Henry Rouanet (2010), *Multiple Correspondence Analysis*, London: Sage.
- Lidegran, Ida (2009), *Utbildningskapital. Om hur det alstras, fördelas och förmedlas*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Liedman, Sven-Erik (2003), "De intellektuella i Sverige och Frankrike", i Martin Kylhammar & Jean-François Battail (red.), *På väg mot en kommunikativ demokrati? Sexton humanister om makten, medierna och medborgarkompetensen*, Stockholm: Carlssons.
- Lin, Chun-Hung A. (2007), "Education Expansion, Educational Inequality and Income Inequality. Evidence from Taiwan, 1976–2003", *Social Indicators Research*, 80: 601–615.
- Luxembourg Income Study, www.lisdatacenter.org.
- Ljungberg, Jonas & Anders Nilsson (2009), "Human Capital and Economic Growth: Sweden 1870–2000", *Cliometrica*, 3(1): 71–95.
- Magnusson, Lars (1999), *Den tredje industriella revolutionen*, Stockholm: Prisma.
- Magnusson, Lars (2010), *Sveriges ekonomiska historia*, Stockholm: Norstedts.
- Mannheim, Karl (1952 [1928]), "The Problem of Generations", i Karl Mannheim, *Essays on the Sociology of Knowledge*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Mare, Robert D. (1980), "Social Background and School Continuation Decisions", *Journal of the American Statistical Association*, 75(370): 295–305.
- Mare, Robert D. (1981), "Change and Stability in Educational Stratification", *American Sociological Review*, 46(1): 72–87.
- Marklund, Sixten (1980a), *Skolsverige 1950–1975. D1*, Stockholm: Liber/Utbildningsförlaget.
- Marklund, Sixten (1980b), "The Democratization of Education in Sweden. A Unesco Case Study. No 2", Stockholm: Institute of International Education, Stockholms universitet.
- Marklund, Sixten & Pär Söderberg (1964), *Grundskolan. Framväxt och organisation*, Fjärde upplagan, Stockholm: Bonniers.
- Marx, Karl (1970 [1845]), *The German Ideology*, London: Lawrence & Wishart.
- Marx, Karl & Friedrich Engels (1903 [1848]), *Det kommunistiska manifestet*, Stockholm: Socialdemokratiska arbetarpartiets bokförlag.
- Mastekaasa, Arne (2004), "Social Origin and Recruitment to Norwegian Business and Public Sector Elites", *European Sociological Review*, 20(3): 221–235.
- McNamee, Stephen J. & Robert K. Miller, Jr. (1998), "Inheritance and Stratification", i Robert K. Miller Jr. & Stephen J. McNamee (red.), *Inheritance and Wealth in America*, New York/London: Plenum Press.
- Melldahl, Andreas (2012), "Att definiera konstnärer. Subjektiva och objektiva gränsdragningar", i Martin Gustavsson, Mikael Börjesson & Marta Edling (red.), *Konstens omvända ekonomi. Tillgångar inom utbildningar och fält 1938–2008*, Göteborg: Daidalos.
- Melldahl, Andreas (2013), "Education, Generation and Competition. The Distribution and Relative Value of Education in Sweden, 1911–2008", opublicerad uppsats presenterat vid Tionde ekonomisk-historiska mötet i Lund, 5 oktober 2013, sessionen "Graduate Session II".

- Melldahl, Andreas & Mikael Börjesson (2015), "Charting the Social Space: The Case of Sweden in 1990", i Philippe Coulangeon & Julien Duval (red.), *The Routledge Companion to Bourdieu's Distinction*, Oxon/New York: Routledge.
- Merle, Pierre (2009), *La démocratisation de l'enseignement*, Paris: La Découverte.
- Merton, Robert K. (1968), "The Matthew Effect in Science", *Science*, 159(3810): 56–63.
- Meschi, Elena & Francesco Scervini (2012), "Expansion of Schooling and Educational Inequality in Europe. Educational Kuznets Curve Revisited", Gini Discussion Paper 61, Amsterdam: University of Amsterdam.
- Mills, Charles Wright (1999 [1956]), *The Power Elite*, New York, N.Y.: Oxford University Press.
- Mincer, Jacob (1974), *Schooling, Experience and Earnings*, New York Columbia University Press for the Bureau of Economic Research.
- Mizruchi, Mark S. (1996), "What Do Interlocks Do? An Analysis, Critique, and Assessment of Research on Interlocking Directorates", *Annual Review of Sociology*, 22: 271–298.
- Mitchell, Brian R. (2007), *International Historical Statistics. Europe 1750–2005*, Sjätte upplagan, Houndsmills/New York: Palgrave Macmillan.
- Murphy, Raymond (1988), *Social Closure. The Theory of Monopolization and Exclusion*, Oxford: Clarendon Press.
- Murray, Mac (1988), *Utbildningsexpansion, jämlikhet och avlänkning*, Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Nilsson, Anders (1984), *Studiefinansiering och rekrytering till högre utbildning 1920–1976*, Lund: Ekonomisk-historiska föreningen.
- Nordin, Svante (1998), "Får jag be om räkningen? När den svenska bildningsborgerligheten tackade för sig", i Anders Björnsson & Peter Luthersson (red.), *Eliterna som abdikerade. 12 artiklar om frånvaron, behovet och nyttan av eliter*, Stockholm: Carlsson.
- Ohlsson, Rolf (1986), *Högre utbildning och demografisk förändring*, Lund: Ekonomisk-historiska föreningen.
- Ottoson, Jan (2002), "Avregleringar eller omregleringar?", i Mats Isacson & Mats Morell (red.), *Industrialismens tid. Ekonomisk-historiska perspektiv på svensk industriell omvandling under 200 år*, Stockholm: SNS Förlag.
- Palme, Mikael (2008), *Det kulturella kapitalet. Studier av symboliska tillgångar i det svenska utbildningssystemet 1988–2008*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Palme, Mikael, Ida Lidegran & Barbro Andersson (2012), "Konststudenterna och det symboliska kapitalet", i Martin Gustavsson, Mikael Börjesson & Marta Edling (red.), *Konstens omvända ekonomi. Tillgångar inom utbildningar och fält 1938–2008*, Göteborg: Daidalos.
- Palme, Märten O. & Robert E. Wright (1998), "Changes in the Return to Education in Sweden: 1968–1991", *Applied Economics*, 30(12): 1653–63.
- Palme, Olof (1970), "Att förändra den sociala verkligheten", *Utbildningstidningen*, 1/1970: 14–15.
- Parkin, Frank (1979), *Marxism and Class Theory. A Bourgeois Critique*, New York: Columbia University Press.
- Pettersson, Lars (1983), *Ingenjörutbildning och kapitalbildning 1933–1973*, Lund: Ekonomisk-historiska föreningen.
- Peugny, Camille (2009), *Le déclassément*, Paris: Grasset.
- Piketty, Thomas (2007), "Top Incomes over the Twentieth Century. A Summary of Main Findings", i Anthony B. Atkinson & Thomas Piketty (red.), *Top Incomes over the Twentieth Century*, Oxford: Oxford University Press.

- Piketty, Thomas (2014), *Capital in the Twenty-First Century*, Cambridge/London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Polanyi, Karl (2002 [1944]), *Den stora omdaning. Marknadsekonomins uppgång och fall*, Lund: Arkiv förlag.
- Prop. 1990/91: 100, Regeringens proposition 1990/91:100 med förslag till statsbudget för budgetåret 1991/92.
- Ram, Rati (1990), "Educational Expansion and Schooling Inequality. International Evidence and Some Implication", *Review of Economics and Statistics*, 72(2): 266–274.
- Richardson, Gunnar (1990), *Svensk utbildningshistoria. Skola och samhälle förr och nu*, Fjärde reviderade upplagan, Lund: Studentlitteratur.
- Richardson, Gunnar (1996), *Svensk utbildningshistoria. Skola och samhälle förr och nu*, Sjunde upplagan, Lund: Studentlitteratur.
- Roine, Jesper & Daniel Waldenström (2008), "The Evolution of Top Incomes in an Egalitarian Society: Sweden, 1903–2004", *Journal of Public Economics*, 92: 366–387.
- Roine, Jesper & Daniel Waldenström (2009), "Wealth Concentration over the Path of Development. Sweden, 1873–2006", *Scandinavian Journal of Economics*, 111(1): 151–187.
- Rosenlund, Lennart (2009 [2000]), *Exploring the City with Bourdieu. Applying Pierre Bourdieu's Theories and Methods to Study the Community*, Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller.
- Rubenstein, William D. (1974), "Men of Property. Some Aspects of Occupation, Inheritance and Power among Top British Wealthholders", i Philip Stanworth & Anthony Giddens (red.), *Elites and Power in British Society*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Sander, August (1980), *Menschen des 20. Jahrhunderts. Portraitphotographie 1892–1952. Herausgegeben von Gunther Sander. Text von Ulrich Keller*, München: Schirmer/Mosel Verlag.
- Sander, August (2002), *Menschen des 20. Jahrhunderts. Die Gesamtausgabe*, München: Schirmer/Mosel Verlag.
- Savage, Mike, Alan Warde & Fiona Devine (2005), "Capitals, Assets, and Resources. Some Critical Issues", *British Journal of Sociology*, 56(1): 31–47.
- Savage, Mike & Karel Williams (2008), "Elites: Remembered in Capitalism and Forgotten by Social Sciences", i Mike Savage & Karel Williams (red.), *Remembering Elites*, Malden/Oxford/Victoria: Blackwell Press.
- Schultz, Theodore W. (1971), *Investment in Human Capital. The Role of Education and of Research*, New York: The Free Press.
- Schön, Lennart (2000), *En modern svensk ekonomisk historia*, Stockholm: SNS förlag.
- Scott, John (1996), *Stratification and Power. Structures of Class, Status and Command*, Oxford: Polity Press.
- Shavit, Yossi & Hans-Peter Blossfeldt (1993), *Persistent Inequality. Changing Educational Attainment in Thirteen Countries* (red.), Boulder/San Francisco/Oxford: Westview Press.
- Skolverket, databasen Siris, siris.skolverket.se.
- Sommestad, Lena (1992), *Från mejerska till mejerist. En studie av mejeriyrkets maskuliniseringsprocess*, Lund: Arkiv.
- Sorokin, Pitirim A. (1964 [1927]), *Social and Cultural Mobility*, New York: Free Press of Glencoe.
- SOU 1944:21, *1940 års skolutredningsbetänkanden och ändringar*, Stockholm: Ecklesiastikdepartementet.

- SOU 1948:27, *1946 års skolkommissions betänkande med förslag till riktlinjer för det svenska skolväsendets utveckling*, Stockholm: Ecklesiastikdepartementet.
- SOU 1959:35, *1957 års skolberedning. (1) Flyttning, kvarsittning och utkuggning i högre skolor i relation till folkskolans betygsättning*, Stockholm: Ecklesiastikdepartementet.
- SOU 1970:34, *Svenska folkets inkomster. Betänkande. Del 1*. Stockholm: Inrikesdepartementet.
- SOU 1990:44, *Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudbetänkande*, Stockholm: Allmänna förlaget.
- SOU 2004:29, *Tre vägar till den öppna högskolan. Betänkande av tillträdesutredningen*, Stockholm: Fritzes.
- Stanworth, Philip & Anthony Giddens (1974), "An Economic Elite. A Demographic Profile of Company Chairmen", i Philip Stanworth & Anthony Giddens (red.), *Elites and Power in British Society*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Statistisk årsbok för Sverige* (1930, 1940, 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980).
- Statistiska centralbyrån (2011), "Regionala indelningar i Sverige den 1 januari 2011", *Meddelanden i samordningsfrågor (MIS) 2011:1*, Örebro: Statistiska centralbyrån.
- Statistiska centralbyrån (2013), "Flergenerationsregistret 2012. En beskrivning av innehåll och kvalitet", *Befolkning och välfärd*, Bakgrundsfakta 2013:1, Örebro: Statistiska centralbyrån.
- Statistiska centralbyrån (2014), "Generationer genom livet. En demografisk beskrivning av födda under 1900-talet", *Demografiska rapporter 2014:2*, Örebro: Statistiska centralbyrån.
- Sveriges taxeringskalender (1969), *Stockholms och Stockholms läns Taxeringskalender 1969*, Stockholm: Sveriges Taxeringskalender.
- Therborn, Göran (1972), "Om klasserna i Sverige 1930–1970", *Zenit. Nordisk socialistisk tidskrift*, 28: 4–36; 54.
- Therborn, Göran (1980), *Vad gör den härskande klassen när den härskar? Statsapparater och statsmakt under feodalism, kapitalism och socialism*, Stockholm: Zenit.
- Therborn, Göran (1981), *Klasstrukturen i Sverige 1930–1980. Arbete, kapital, stat och patriarkat*, Lund: Zenit.
- Therborn, Göran (1989), *Borgarklass och byråkrati i Sverige. Anteckningar om en solskenshistoria*, Lund: Arkiv.
- Thomas, Vinod, Yan Wang & Xibo Fan (2001), "Measuring Education Inequality Gini Coefficients of Education", Policy Research Working Paper 2525, Washington: The World Bank Institute.
- Tilly, Charles (2000 [1998]), *Beständig ojämlikhet*, Lund: Arkiv.
- Tjeder, David (2007), "Framgång med förpliktelse. Bildningsborgerskapet och den kulturbärande företagaren", i Thomas Nilsson & Martin Åberg (red.), *Företagaren som kulturbärande. Perspektiv på företagarkultur 1800–2000*, Lund: Studentlitteratur.
- The Top Income Database, <http://topincomes.parisschoolofeconomics.eu>.
- Trondman, Mats (1994), *Bilden av en klassresa. Sexton arbetarklassbarn på väg till och i högskolan*, Stockholm: Carlsson.
- Trow, Martin (1962), "The Democratization of Higher Education in America", *European Journal of Sociology*, 3(2): 231–262.
- Trow, Martin (1973), "Problems in the Transition from Elite to Mass Higher Education", Berkeley: Carnegie Commission on Higher Education.

- Trow, Martin (2007), "Reflections on the Transition from Elite to Mass to Universal Access. Forms and Phases of Higher Education in Modern Societies since WWII", i James J. F. Forest & Philip G. Altbach (red.), *International Handbook of Higher Education*, Springer International Handbooks of Education (18), Dordrecht: Springer.
- Useem, Michael & Jerome Karabel (1990), "Pathways to Top Corporate Management", i Paul William Kingston & Lionel S. Lewis (red.), *The High-Status Track. Studies of Elite Schools and Stratification*, Albany: State University of New York Press.
- Useem, Michael & Seymour Michael Miller (1975), "Privilege and Domination. The Role of the Upper Class in American Higher Education", *Social Science Information*, 14(6): 115–145.
- Utbildningsstatistisk årsbok (1978, 1981, 1986, 1992, 2000 [tabeller], 2005 [tabeller], 2008 [tabeller]).
- Wacquant, Loïc J. D. (1993), "From Ruling Class to Field of Power. An Interview with Pierre Bourdieu on *La noblesse d'État*", *Theory, Culture & Society*, 10: 19–44.
- van de Werfhorst, Herman G., Nan Dirk de Graaf & Gerbert Kraaykamp (2001), "Intergenerational Resemblance in the Field of Study in the Netherlands", *European Sociological Review*, 17(3): 275–293.
- van de Werfhorst, Herman G. & Saskia Hofstede (2007), "Cultural Capital or Relative Risk Aversion? Two Mechanisms for Educational Inequality Compared", *British Journal of Sociology*, 58(3): 391–415.
- Weber, Max (1983 [1922]), *Ekonomi och samhälle. Förståelsesociologins grunder 1*, Lund: Argos.
- Weber, Max (1987 [1922]), *Ekonomi och samhälle. Förståelsesociologins grunder 3*, Lund: Argos.
- Veblen, Thorstein (1994 [1899]), *The Theory of the Leisure Class*, New York: Dover.
- Weininger, Elliot B. (2005), "Foundations of Pierre Bourdieu's Class Analysis", i Erik Olin Wright (red.), *Approaches to Class Analysis*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Westberg, Johannes (2014), "How Much Did a Swedish Schoolhouse Cost to Build? Rewriting the History of 19th Century Rural Schoolhouses", *Scandinavian Journal of History*, 39(4): 448–471.
- Whitley, Richard (1974), "The City and Industry. The Directors of Large Companies, their Characteristics and Connections", i Philip Stanworth & Anthony Giddens (red.), *Elites and Power in British Society*, Cambridge: Cambridge University Press.
- World Bank Open Data, <http://data.worldbank.org>.
- Wright, Erik Olin (1985), *Classes*, London/New York: Verso.
- Wright, Erik Olin (1997), *Class Counts. Student Edition*, Cambridge: Cambridge University Press.

ACTA UNIVERSITATIS UPSALIENSIS
Studier i utbildnings- och kultursociologi

Editores: Mikael Börjesson, Ylva Bergström, Donald Broady

1. Palme, Mikael, 2008, *Det kulturella kapitalet. Studier av symboliska tillgångar i det svenska utbildningssystemet 1988–2008*.
2. Lundin, Sverker, 2008, *Skolans matematik. En kritisk analys av den svenska skolmatematikens förhistoria, uppkomst och utveckling*.
3. Lidegran, Ida, 2009, *Utbildningskapital. Om hur det alstras, fördelas och förmedlas*.
4. Bertilsson, Emil, 2014, *Skollärare. Rekrytering till utbildning och yrke 1977–2008*.
5. Backman Prytz, Sara, 2014, *Borgerlighetens döttrar och söner. Kvinnliga och manliga ideal bland läroverksungdomar, ca 1880–1930*.
6. Melldahl, Andreas, 2015, *Utbildningens värde. Fördelning, avkastning och social reproduktion under 1900-talet*.